

KÁROLI GÁSPÁR REFORMÁTUS EGYETEM
ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI KAR

Intézményi azonosító: FI 44189

A REGIONÁLIS FEJLESZTÉSPOLITIKA INTÉZMÉNYI JELLEGZETESSÉGEI ÉS SÚLYPONTJAI NÉMETORSZÁGBAN, A NÉMET EGYSÉG TANULSÁGAI

*A gazdaságilag elmaradottabb régiók felzárkóztatása:
szolidaritás és regionalitás az újraegyesítés utáni Németországban*

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ

Készítette: Knoll-Csete Edit

Budapest

2024

KÁROLI GÁSPÁR REFORMÁTUS EGYETEM
ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI KAR

Intézményi azonosító: FI 44189

ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI KAR
DOKTORI ISKOLA

A doktori iskola vezetője:
Prof. Dr. habil. Jakab Éva, DSc

Tudományos vezető:
Dr. Becsey Zsolt László
egyetemi docens

A kézirat lezárásának időpontja: 2024. március 15. (2023.10.04.)

TUDOMÁNYOS VEZETŐI AJÁNLÁS

Knoll-Csete Edit izgalmas és a magyar szakmai közvéleményben nem igazán kutatott témát választott értekezésének témájául, nevezetesen annak a vizsgálatát, hogy Németországban milyen jellegzetességei vannak a regionalizmusnak és ennek kapcsán regionális fejlesztésnek. A téma most annak kapcsán is előtérbe került, hogy a harminc évi célzott belnémet (nyugat-keleti irányú) finanszírozás után 2020-as években a német politika úgy döntött, hogy lezárja ezt az egyoldalú fejlesztéspolitikát és általános regionális fejlesztési rendszert léptet életbe, amelynek bármelyik német tartomány részese lehet. A váltás abból a szempontból érthető, hogy a keleti tartományok elérték azt a német fejlettségi szintet, mely esetében már nem indokolt egy, a volt NDK-ra elkülönült fejlesztési rendszert fenntartani, hiszen a keleti tartományok formális, GDP/főben mért fejlettségi szintje közelít az európai átlaghoz, az egy főre jutó GDP pedig meghaladja a spanyol mértéket. Dolgozatának elismerésre méltó újdonsága, hogy mögé néz ezeknek a felületes eredményeknek és megvizsgálja, vajon ez ténylegesen (pl. a saját központú cégek vagy a tudományos élet terén) milyen felzárkózást takar. Mindezt egybe veti azzal a német és európai kihívással, mely az utóbbi időben a regionális politikát a modernizációs európai fejlődésen, elsősorban a digitalizáción, a zöld gazdaságra való átálláson, a versenyképesség emelésén keresztül ösztönzi.

Módszertanilag külön érdeme az értekezésnek, hogy Edit a személyes berlini és keletnémet tapasztalatait hasznosította, számtalan közvetlen interjút készített mindkét oldallal: egyrészt a német központi (szövetségi) apparátus szakértőivel, másrészt a keleti tartományok berlini szövetségi képviselőivel, személyesen részt vett a témával foglalkozó konferenciákon, és az ott gyűjtött információkat is beépítette dolgozatába. A jelölt munkáját már kezdetektől szorosan tudtam követni, hiszen több évtizedes ismeretségünk után került sor a doktori képzésre történő jelentkezésére. Szorgalmasan és energikusan építette fel a vizsgált kérdéseket és azokra adott kutatási válaszait. Dolgozatának minden lényeges fejezetében publikált önálló cikkeket és vett részt (többször adott elő) konferenciákon -pl. Nagyváradon, vagy Budapesten, de Berlinben is. Jelentős hazai és nemzetközi irodalmat dolgozott fel a munkájához mind magyar, mind idegen-angol, német- nyelven.

Tartalmilag is kiemelendő, hogy a német regionális felzárkóztatási politikát, különösen a volt NDK integrálását szélesebb történelmi kontextusba helyezte, amiből látszik, hogy a föderális – a magyartól is eltérő - német fejlődésben, ahol a tartományi jogkörök, a szubszidiaritás, a decentralizáció több évszázados jogi alapokon nyugszik, és ebben helyezkedik el az újkori

keletnémet majd most már a minden tartományra vonatkozó felzárkóztatási politika is. Alaposan körbejárta Edit azokat az utóbbi időben jellemző kérdéseket - elsősorban a COVID válság hatását - mely egybeesett az új német regionális fejlesztési filozófia gyakorlatba helyezésével. Helyesen - részben tanácsomra is - nem ment bele olyan kérdésekbe - pl. az ukrán konfliktus - , melynek hatásai a mostani fázisban még nem értékelhetőek tudományos igénnyel. Keretszerűen - vizsgálatait végeztével választ adott a kiinduló téziseire, ahol még nem tudott (mert még nem lehetett) egyértelmű irányt mutatni arra, hogy milyen eredményt hoz a jövőbeli német regionális fejlesztéspolitika és a modernkori kihívások összehangolása, inkább a probléma felvetést és az arra adott jelenlegi válaszkísérleteket elemezte ki alaposan.

A dolgozatban a jelölt nem ecsetelte részletesen azt, hogy a német fejlesztéspolitikához képest mennyire hozott addicionalitást az európai uniós regionális és strukturális felzárkóztatási politika, de az látszik, hogy a lényeges erőforráskoncentráció a német politikában volt eddig is. Deduktív módszerrel indulva olyan, a témában releváns mélyebb elméleti fogalmakat is megnézett, mint a szolidaritás és annak szintjei, a szubszidiaritás, a keletnémet állami vagyon sorsának jogi oldalról történő rendezése, a versenypolitika és azon belül az állami támogatáspolitikát, különösen a COVID válság idején történt alkalmazásuk.

Magyar szempontból különösen érdekes a keletnémet állami vagyon sorsával - felszámolás, nyugati leányvállalattá válás és nagyon kivételes helyiek személyi tulajdonba kerülése – való foglalkozás, ami révén a formálisan már kielégítően felzárkózott régiók gazdasági autonómiája - jól jellemzi ezt a magyar-ex-NDK tartományi külkereskedelem - szinte nullára süllyedt - még a rendszerváltó rendszert váltó EU tagállamokhoz képest is. A dolgozat elolvasása sok olyan felzárkózási dilemmával szembesíti az olvasót, mely a következő évtizedben is megfelelő kutatási irányt adhat a magyar tudományos életben.

Dr. Becsey Zsolt László

Dr. Eckart Cuntz nagykövet, volt európai igazgató ajánlólevele

Frau Edit Knoll-Csete hat ein sehr aktuelles und spannendes Thema, die Förderung strukturschwacher Regionen in Deutschland zum Thema ihrer Dissertation gewählt. Sie hat das ganze institutionelle Förderungssystem unter die Lupe genommen und die gesamte gesetzliche Regelung aufgelistet und gründlich analysiert. Mit ihrem selbst erstellten Schema der wichtigsten Elementen der Regionalpolitik hat sie uns eine einzigartige und neuwertige Zusammenfassung dieser Politik geliefert und Wege definiert um die regionale Entwicklungen ermöglichen und fördern zu können.

Das Thema der Doktorarbeit ist auch im Zusammenhang damit in den Vordergrund gerückt, dass die deutsche Politik nach dreißig Jahren die gezielte innerdeutsche (West-Ost-Richtung) Förderung beendet hat, und ein allgemeines regionales Entwicklungssystem ausgearbeitet hat. Diese Dissertation ist eine zeitgemäße Zusammenfassung, die einen aktuellen Überblick über die regionale Förderstruktur in Deutschland, ihre rechtlichen Regelungen gibt und alle an ihrer Umsetzung beteiligten Akteure auflistet. Sie stellt dar, dass die Vereinheitlichung und anschließende Reform der Gemeinschaftsaufgabe sowie die im vergangenen Jahr zugunsten der östlichen Bundesländer getroffenen Investitionsentscheidungen einen Wandel in Richtung einheitlicher Bewertung und Chancengleichheit bedeuten. Die Vereinheitlichung der Subventionen sei notwendig, um die Ost-West-Unterscheidung endgültig zu beenden. Gleichzeitig sei weiterhin wichtig, vorrangige Investitionen und Infrastrukturentwicklungen in den östlichen Bundesländern zu fördern.

Der Föderalismus in Deutschland ist, wie in Frau Csete`s Arbeit ausgeführt, ein wirksames Instrument der Subsidiarität, aber Subventionen sollten nicht nur aus regionalen und nationalen Quellen stammen. Es sei an der Zeit, dass Kommunen auf eigenen Beinen stehen und intern motivierte, aus eigenen Mitteln finanzierte Entwicklungen durchführen, um auf sozial verantwortliche Einwohner und Unternehmen zu setzen

Frau Csete berichtet: die Vorbereitungen zur 2. Jahrestagung der regionalen Dialog am 16. und 17. September 2024 in Essen sind bereits angelaufen. Besonders erfreulich sei, dass sich jeweils ungefähr 90% der Teilnehmerinnen und Teilnehmer der erster Tagung im Jahr 2023 in Rostock an einer Feedback-Umfrage zur Jahrestagung entweder zufrieden oder sogar sehr

zufrieden mit der Agenda dieses neuen Formats, den Keynote Speakers der Konferenz und den Exkursionen gezeigt haben. Diese Ereignisse zeigten, dass der Dialog zwischen Bund und Bundesländer, sowie Regionen und Kommunen eine enorme Wichtigkeit haben und zu besseren Gestaltung der erfolgreichen Regionalpolitik führen.

Frau Edit Knoll-Csete hat als ungarische Austauschdiplomatin in der Europaabteilung des deutschen Auswärtiges Amtes, deren Leiter ich damals war, in der Zeit des EU-Beitrittes Ungarns gearbeitet und ihren eigenen Arbeitsbereich selbständig zur Zufriedenheit aller Kolleginnen und Kollegen der Abteilung betreut. Sie hat mit ihren kontinuierlichen Verbesserungsvorschlägen zum tieferen Verstehen und zu einer zielorientierten Kommunikation zwischen den beteiligten Referaten, Abteilungen und anderen Ressorts beigetragen. Sie hat sehr schnell die Kontakte zwischen Ministerien und Ländervertretungen aufgebaut und sie mit bestem Gewissen gepflegt. Diese Dissertation bedeutet einen herausragenden wissenschaftlichen Beitrag zur regionalen Wirtschaftsförderung, und gleichzeitig dient zu dem Ausbauen einer von allen Kommunen und Regionen tragbarer und prosperierender Zukunft. Diese Doktorarbeit trägt gleichzeitig auch zum besseren Verständnis der Folgen der deutschen Teilung und der Überwindung der Unterschiede zwischen den östlichen und westlichen Bundesländern bei.

*Dr. Eckart Cuntz, Botschafter a.D.,
ehemaliger Leiter der Europaabteilung des Auswärtigen Amtes und Ehren-Generaldirektor des Rates der Europäischen Union.*

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Választott témám, a német regionális felzárkóztatás, annak háttérintézményei, illetve jogi szabályozása egy komplex, interdiszciplináris terület. Erre utal a három választott mottó is. Jog, regionális politika, valamint zöld gazdaság kiépítése. Kutatásaim mindhárom tudományágat átfogó és ötvöző területbe sorolhatóak, amelynek megközelítéséhez több nézőpontú szemlélet, azaz speciális nagyítóüveg szükséges.

Disszertációmban ezt a hatalmas terület-komplexumot felölelő anyagot próbáltam feldolgozni egy aktuális téma, a német egység tapasztalatainak, a két különböző fejlődési szakaszon átment országrész felzárkóztatásának, összeillesztésének értékelése kapcsán. A hatalmas anyagban kiigazodni, a megfelelő utakat megtalálni nem volt egyszerű.

Köszönettel és s hálával tartozom azoknak a tudományos és szakmai téren is kiváló szakembereknek, akik doktori értekezésem témájának feldolgozásában segítségemre voltak, s útmutatóiul szolgáltak: Dr. Eckart Cuntz nagykövetnek, a német külügyminisztérium nyugalmazott európai igazgatójának, Dr. Franz Neuedernek, a német kancellári hivatal volt európai igazgató-helyettesének, továbbá Dr. Gerhard Sabathilnak, az Európai Bizottság volt berlini Nagykövetének és Dr. Roger Mackeldey szászországi miniszteri tanácsosnak, Dr. Bastian Almnak, a Gazdasági és Klímavédelmi Minisztérium regionális politikáért felelős főosztályvezetőjének, aki szakmailag követte kutatásaim publikált részeredményeit, valamint Dr. Percy MacLean bírónak, aki türelemre és megértésre intett a jogszabályok sűrűjében. Köszönöm értékes gondolataikat, észrevételeiket, kritikáikat, tanácsaikat, a hasznos párbeszédjeinket.

Köszönettel tartozom témavezetőmnek, Dr. Becsey Zsolt egyetemi docensnek, aki javaslataival, szakmai iránymutatásával segített és tanácsokat adott. Külön köszönöm továbbá a KRE Jogi Kara oktatóinak, professzorainak, Prof. Dr. Miskolczi-Bodnár Péternek, Prof. Dr. Tóth Mihálynak, Prof. Dr. Birher Nándornak Prof. Dr. Stipta Istvánnak támogatásukat, szakmai iránymutatásukat, tudományos munkásságra való inspirációjukat.

Köszönöm a „Birher Labornak” az alkotó műhelymunkát, a közös gondolkodást, az elért eredmények közös publikálását, publikációim megjelentetésében nyújtott aktív segítséget.

Köszönetet szeretnék mondani évfolyamtársaimnak is, dr. Söréné dr. Batka Eszternek, Dr. Alpár Verának és dr. Tóth Andrásnak a közös gondolkodásért, a segítő tanácsnokért, dr. Varga Norbertnek a konstruktív jogászi kritikákért, és a szakmai támogatásért, amelyek segítettek disszertációm pontosításában.

Szeretném kifejezni hálámat és köszönetemet családomnak. Férjemnek, Jens Peter Knollnak, aki a tanulás-utazós napokon és a kutatómunka elmélyítésére szánt időben átvállalta gyermekeink felügyeletét, illetve a család menedzselését, bátorított és támogatott. Köszönöm gyermekeimnek az elgondolkodtató kérdéseket, az alkotói környezetet, inspirálásukat, szeretetüket, amelyek támogatásul szolgáltak és ösztönöztek az értekezés megírásában, a tanulmányok befejezésében.

TARTALOMJEGYZÉK

I. FEJEZET

Témavezetői ajánlás	3
Eckart Cuntz nagykövet ajánlólevele	5
Köszönetnyilvánítás	7
Tartalomjegyzék	9
Mottók	12
I. Bevezető gondolatok, témaválasztás indoklása	13
I.1. Bevezetés	13
I.2. Tézisek	17
I.3. Az értekezés felépítése, alkalmazott tudományos módszerek	19

II. FEJEZET

A német egység története	20
II.1. Német Egység, újraegyesítés	20
II.2. A Bundesrat szerepe és működése	24
II.3. A Miniszterelnöki Konferencia	25

III. FEJEZET

A regionális politika	26
III.1. A regionális politika jelentősége	27
III.2. Az európai regionális politika	33
III.3. A regionális támogatások intézményi háttere Németországban. Nemzeti koordináció	40

IV. FEJEZET

Németország az Európai Unióban	42
IV.1. A legutóbbi Német EU Elnökség	45

V. FEJEZET

A német belső felzárkóztatás jogi alapjai:	48
V.1. Regionális gazdasági szerkezet-javítási program	53

VI. FEJEZET

Az egység gazdasági társadalmi nehézségei	62
VI.1. Gazdasági-pénzügyi transzformáció	62
VI.2. A keletnémet össznépi vagyonszámlolása	64
VI.2.1. A népi tulajdonú üzemek magánosítása	66
VI.2.2. A vagyongazdálkodó ügynökség alapítása, feladatai	68
VI.2.3. Társasági forma és személyügyek	69
VI.2.4. Jogi alapok	70
VI.2.5. A népvagyon magánosítása, valamint a Rohwedder elleni merénylet	71

VII. FEJEZET

Szolidaritási Paktum	74
VII.1. A volt keletnémet tartományok támogatását szolgáló szövetségi alapok	74
VII.2. A szolidaritás fogalma, motivációi	74
VII.3. A szolidaritási paktum és járulék	78

VII.4. Finanzausgleich és Daseinvorsorge	81
VII.4.1. Daseinvorsorge, közszolgáltatások	81
VII.4.2. Finanzausgleich, pénzügyi kiegyenlítés	83
VII.5. A 29. költségvetési szubvenciók jelentés	85
VIII. FEJEZET	
A regionális felzárkóztatáshoz nyújtott támogatások hasznossága, hatékonysága és ellenőrizhetősége. Olaf és a németországi regionális kontroll, az ellenőrzések jogi keretei	89
VIII.1. Gazdasági bűncselekmények Európai Unió tagállami példák alapján	90
VIII.2. Az emberi tisztességről és a felelősségre vonás elkerülhetetlenségéről	91
VIII.3. Németországi példák	91
VIII.4. Európai Unió szabályozás	95
IX. FEJEZET	
Konkrét példa egyes régiók fejlesztésére	101
IX.1.Szénkiszállási törvény	102
X. FEJEZET	
Állami segélyezési gyakorlat az EU-ban	108
X.1. Tisztességes verseny	110
X.2.Állami segélyezés az Európai Unióban	110
X.3.COVID-19	112
X.3.1. Covid-19 Ideiglenes Keret (Temporary Framework/TF)	114
X.4.Helyreállítási Stratégia (Next Generation EU)	117
X.5.Állami segélyezés Németországban	120
XI FEJEZET	
A regionális vállalatok társadalmi szerepe	121
XI.1.A vállalat helye a társadalomban. Mit jelent a CSR?	123
XI.2.CSR Németországban és a Nemzeti CSR-Fórum	124
XI.3.A CSR Stratégia továbbfejlesztésének központi elemei:	127
XI.4. Vállalati polgárság	127
XI.5. Corona pandémia és az Európai Zöld Megállapodás	128
XII. FEJEZET	
A rugalmas munkavégzés németországi szabályozása	129
XII.1.Maslow és Herzberg elmélete	130
XII.2.Az emberhez méltó munka keretei	131
XII.3.A rugalmas munkavégzés fogalmai, előnyei és hátrányai	132
XII.4. A munka es a szabadidő egészséges egyensúlya	138
XIII. FEJEZET	
A német egységesülési folyamat értékelése	140
XIII.1.Közvélemény-kutatás a Szolidaritási Paktumról	144
XIV. FEJEZET	
A német tartományok és Magyarország kapcsolatai	151
XIV.1.Tartományi struktúra, egyes főbb gazdasági mutatók	152
XIV.2.Gazdaságpolitikai kompetenciák	154

XIV.2.1.A regionális különbségek jelentősége és megjelenése a német gazdaság intézményrendszerében	155
XIV.2.2.Az ipari és kereskedelmi elemzései	155
XIV.2.3.A kölni gazdaságkutató intézet regionális felmérése	156
XIV.2.4.Az IFO, valamint a IWH gazdaságkutató intézetek elemzései	157
XIV.3.A magyar-német gazdasági kapcsolatok egyes keretfeltételei 1990 előtt	158
XIV.4.A gazdasági kapcsolatok fejlődése 1990 után	159
XIV.5.A Német-Magyar Fórum	166
XIV.6.Partnervárosok együttműködése	167
XV. FEJEZET	
A jövő kihívásai	167
XVI. FEJEZET	
Az új tudományos eredmények tézisszerű összefoglalása	173
Záró gondolatok	177
Rövidítések jegyzéke	178
Publikációk jegyzéke	179
Irodalomjegyzék	182
Jogszabályok jegyzéke	194
Linkek jegyzéke	195
Szerzőségi nyilatkozat	199
Nyilatkozat	200

„A demokrácia csak annyira jó, amennyire azt az emberek megtöltik. Sajnos mindig akadnak hiányosságok. A kiszolgáltatott emberek nem jobbak vagy rosszabbak, de hozzánk hasonlóan az emberi jogok hordozói, jogi alanyok, akik jogosultak a törvényes, méltó bánásmódra.”¹

„Kedves János!....Mi, a regionális szakma, tudjuk a kötelességünket.....Új generációk jönnek, és a régiek elmennek. Ez természetes és szükségszerű. A lényeg nagyon egyszerű: ösztönözni, segíteni kell a követőket és megbecsülni az előttünk haladókat. A recept ennyi és nem több! Éljen a regionális tudomány!”²

” Nem védhetjük meg az éghajlatot a személyes önmegtartóztatás és lemondás előtérbe helyezésével. Az emberek tiltakoznának, és joggal. Nem a politikának kell jobb embereket csinálnia, hanem jobb politikára van szükség.”³

1 Percy MacLean (1947.01.25.-2020.06.16.) skót származású keletnémet (tűringiai) jogtudós, a Német Szövetségi Köztársaság érdemrendjével kitüntetett emberjogi bíró

2 Pécs, 2023. június 23. Rác Szilárd az MRTT titkára, a DTI vezetője In Memoriam Prof. Dr. Rechnitzer János (1952–2023) a Széchenyi István Egyetem (SZE) Jog- és Gazdaságtudományi Karának dékánja, az egyetem tudományos rektorhelyettese, aki 2004-ben alapította és 2020-ig vezette a SZE Multidiszciplináris Társadalomtudományi Doktori Iskoláját, amely 2008-ban, az Állam és Jogtudományi Doktori Iskola önállóvá válásával vette fel a Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori Iskola (RGDI) nevet.

3 Robert Habeck Németország alkancellárja, szövetségi gazdasági és klímaügyi miniszter

I. BEVEZETŐ GONDOLATOK, TÉMAVÁLASZTÁS INDOKLÁSA

I.1. Bevezetés

Doktori disszertációm megírását, és a téma, a strukturálisan elmaradott keletnémet térségek felzárkóztatása áttekintésének időszerűségét az adja, hogy 2020. január 1. óta a német regionális támogatási rendszer átalakult, s harminc évvel az egységes Németország létrejöttét követően egységessé vált: az addigi összes támogatási formát egységes keretbe foglalták, azaz 2019. december 31-i hatállyal a német parlament megszüntette a Szolidaritási Paktumot, és minden német régiót egységesen a *Közösségi Feladatok*⁴ hatálya alá sorolt. A regionális gazdaság struktúrájának javításáról szóló törvényt (1969/2015/GRW) ennek megfelelően módosították. A transzparensőbb szabályozásnak köszönhetően 2020. január 1-jétől a vállalkozások, települések, valamint a strukturálisan gyenge régiók egységesen pályázhatnak a több mint 20 szövetségi szintű programra, függetlenül attól, hogy volt keleti, vagy régi nyugati tartományokban találhatóak. A 2022-es GRW-reformnak köszönhetően a támogatások köre kiegészült, átláthatóbbá vált, a régi célokat beillesztették a klímapolitikai célok közé.

Disszertációm azt mutatja be, milyen sajátos nehézségeket kellett áthidalnia, továbbá milyen kohéziós utat járt be ez a negyven évig kettéosztottsággal sújtott ország, illetve, hogy milyen szerepet játszik a regionalitás és a szolidaritás az újraegyesítés utáni Németországban. Mielőtt részletesen leírnám a szövetségi támogatási programokat, röviden ismertetem a német egység létrejöttének történelmi előzményeit, fontosabb állomásait. Ezt követően, a második fejezetben, a tartományok együttműködését garantáló grémiumok jelentőségének bemutatása következik. Úgy vélem, hogy a társadalmi rétegződés minden szintjén, így a legmagasabb, tartományi miniszterelnöki szinten folytatott párbeszéd is, a kompromisszumra törekvő vitakultúra kulcsfontosságú tényezője a társadalom szociális és gazdasági fejlődése szempontjából. A harmadik fejezetben összefoglalom a regionális politika alapjait. Az összehasonlítható gazdasági deficitiek leépítését célzó, az egyenlő elbánás elvén alapuló, hatékonyan koordinált és jól célzott regionális politika egy adott ország kiegyensúlyozott fejlődésének alapfeltétele. Ezen a területen szerzett saját tapasztalataimat és kutatási eredményeimet egy összefoglaló

4 Gemeinschaftsaufgabe – Verbesserung der regionalen Wirtschaftsstruktur – GRW. Az 1969. október 6-án elfogadott Alkotmánymódosítást (BGB1. I S. 1861) a 2015. augusztus 31-i 269-es rendelet módosította (BGB1. I S. 1471). A támogatásra kijelölt területek a Koordinierungsausschuss der Gemeinschaftsaufgabe körébe tartoznak.

Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland Art 91a, b <https://www.gesetze-im-internet.de/gg/BJNR000010949.html> 2023.01.10.

ábrába⁵ gyűjtöttem, ezt a ábrát a több éves doktoranduszi kutatási részeredményeimmel folyamatosan kiegészítettem, s egy komplex ábrában összesítettem. A regionális politika az Európai Unióban és annak tagállamaiban a társadalmi, gazdasági és területi kohézió erősítésének legfontosabb eszköze. Így van ez az EU vezető gazdaságában, a harminchárom éve újraegyesült Németországban is. Az egységesítésnek köszönhetően a felzárkóztatási politika 2020 óta mind a keleti tartományokat mind pedig a német átlaghoz mérten elmaradottabb nyugati régiókat is átfogja. A Szolidaritási Paktum korábbi prioritásait, azaz a határ menti régiók, az infrastruktúra fejlesztésének és a vállalatok letelepedésének támogatását, valamint a gazdaságilag gyengébb keletnémet tartományok felzárkóztatását új célok váltották fel. Előtérbe került a szénbányász régiók gazdaságszerkezetének korszerűsítése, a zöld energiaforrások kiépítése, a digitalizáció, valamint a modernizáció. A projektekre évente összesen 2,5 milliárd euró (ebből az elmaradott régiók számára 1,3 milliárd euró) áll rendelkezésre. A támogatási program súlypontjai a szénfelhasználás kivezetése, a digitalizáció és a szélessávú internet kiépítése, kutatás és fejlesztés, az infrastruktúra és a közellátás javítása, a demográfiai változásokhoz való alkalmazkodás, vállalkozások támogatása és a szakemberképzés lettek. A villamosenergia-rendszer átalakításakor a szövetségi kormány korábban elsősorban a szélből és a naphól származó megújuló energiára összpontosított, azonban a zöld energiaforrások jobb kihasználása érdekében 2023 júliusában áttörésről beszélhetünk a CO₂-mentes erőművek felé vezető úton, amelynek első lépését a hidrogénstratégia⁶ megalkotása jelzi. Az alternatívák keresésében további lépést jelentenek a föld termoenergiáján alapuló alternatív fűtési energiaforrások (Wärmepumpe⁷) is, amelyek használatát 2023 őszén törvénybe is iktatták. Mindezen átalakulások mindkét országrész, minden tartomány, továbbá minden lakos közös erőfeszítéseit, valamint megértését követelik meg. A legutóbbi. 2021. szeptember 26-án rendezett parlamenti választások felhívták a figyelmet arra, hogy nemcsak a gazdasági fejlettségben és a munkalehetőségek terén térnek el

5 Az ábra aktuális változata: A német egység és a regionális felzárkóztatás társadalmi gazdasági jellegzetességei Regionalizmus, szolidaritás és párbeszéd c. publikációmban jelent meg. HISZ 2023 Évf. 14 szám 1 (humanexchange.hu)

6 A zöld hidrogén rugalmas energiaforrás, amely létfontosságú eleme lehet az energiarendszer átalakításának és új piacokat nyithat meg a német vállalatok számára.

https://www.bmbf.de/bmbf/de/forschung/energiewende-und-nachhaltiges-wirtschaften/nationale-wasserstoffstrategie/nationale-wasserstoffstrategie_node.html 2023.09.21.

7Törvény az energiatakarékosságról és a megújuló energia felhasználásáról. Az épületek hűtését és fűtését szolgáló energia (Épületenergetikai törvény – GEG), amelyet 2023. október 16-án módosítottak, 2024-től hatályos. "Gebäudeenergiegesetz vom 8. August 2020 (BGBl. I S. 1728), das durch Artikel 1 des Gesetzes vom 16. Oktober 2023 (BGBl. 2023 I Nr. 280) geändert worden ist".

<https://www.gesetze-im-internet.de/geg/GEG.pdf> 2023.10.1.

a régi és új tartományok, a társadalom továbbra is megosztott, azaz politikailag is jelentős eltérések vannak az egyes országrészek között. Ez utóbbi jelenséget a dolgozat második felében tárom fel és részletezem, amelynek során közvélemény-kutatásokat mutatok be, illetve elemzem a keletnémet privatizáció során elkövetett népszerűtlen és sokak által elhibázottnak tartott lépéseket. Doktori értekezésem legvégén szólok a kétoldalú, magyar-német kapcsolatokról is, amelynek egyik mozgatórugójaként kínálkozik a tartományokkal való együttműködések bővítése, újraaktivizálása.

Németország 33 éve újra egységes, a 2022-es ünnepek mottója az együttesen növekedni, Zusammenwachsen volt, míg 2023-ban a távlatokat nyitni, a jövőt meghódítani (Horizonte öffnen, Zukunft erobern) jelszót választották. A 2023-as nemzeti ünnep előestéjén Angela Merkel volt kancellár is megszólalt egy interjúban. Merkel 35 éves volt, amikor leomlott a Berli Fal, azaz tulajdonképpen az eddig eltelt életének a felét az NDK-ban töltötte. Ezt az időt a Konrad Adenauer Alapítvány „teherként” említette, ami nagyon fáj a német politikusnak. „Az NDK-s emberek élete is értékes volt, hiszen ott is voltak barátaik, ünnepeltek, és elmentek nyaralni a szüleikkel. Ahogyan a szabadságot meg lehet élni egy szabad demokráciában, ugyanúgy fel lehet azt ismerni akkor is, amikor az ember egy olyan életre kényszerül, ahol az hiányzik.” – utalt rá a politikus⁸. A 2023-as felmérések⁹ szerint az emberek a keleti tartományokban még mindig másodosztályúnak érzik magukat. (A nyugatiak 20 százaléka is igennel válaszolt arra a kérdésre, hogy a keletieket másodosztályúként kezelik.) „Először jönnek a nyugatnémet születésűek, aztán a keletnémetek, majd a migrációs háttérű polgárok. Pedig Németország mindenkit magába foglal, ezért mindig a sokszínűséget hirdetem” – emelte ki Merkel a 2023. október 2-i televíziós interjújában¹⁰.

2023 eseménydús év volt a németországi regionális gazdasági és strukturális politika számára. A „Regionális gazdasági szerkezet javítása” (GRW, Közösségi Feladatok) elnevezésű egységes támogatási program újabb, 2022-es átfogó reformja után a szövetségi kormány és tartományi kormányok a GRW átmeneti bővítéséről döntöttek a „kistámogatások” szövetségi szabályozásának (Bundesregelung Kleinbeihilfen 18.08.2022) átalakításáról szóló rendelethez. Ez azt jelenti, hogy a GRW-keretében olyan beruházások is kezdeményezhetők, amik a klímasemleges gazdálkodásra való átálláshoz szükséges berendezések vagy kulcselemek

⁸ Merkel-interjú 2023.október 2. Évek óta ez volt a kancellár első közszereplése.

⁹ A felméréseket részletesen a XIII. fejezetben ismertetem.

¹⁰ Ex-Kanzlerin Merkel im ZDF über Erdogan, AfD und den Osten - ZDFheute https://www.zdf.de/nachrichten/politik/angela-merkel-interview-deutsche-einheit-ddr-migration-100.html?fbclid=IwAR3Hk1Di0H31aVuq_m9-C0Kv06WxhM8PfjakT6B3CGdRhWydi4bYCttUCdE 2023. 10.03.

gyártását teszik lehetővé. A koordinációs keret további kiigazításai, a finanszírozási követelmények és az általános csoportmentességi rendelet módosításából eredő változások, valamint az egyes, a finanszírozás további kiterjesztését szolgáló rendelkezései a GRW koordinációs bizottságának jóváhagyását követően, a tervek szerint 2024. január 1-jén léptek hatályba. A regionális politikára szánt összeg a kormány megszorító intézkedései (szubvenciók csökkentése) ellenére sem került rövidítésre. A 2023-as 99,98%-os GRW forrásfelhasználás azt mutatja, hogy nagy szükség van a régiók potenciálját erősítő és a helyi átalakulást gyorsító beruházási támogatásokra. Ez a majdnem százszázalékos arány azt is alátámasztja, hogy a tartományi kormányok, valamint a szövetségi kormány által a költségvetés végrehajtásának javítása érdekében hozott intézkedéseinek látható hatásai vannak.

2023-ban előrelépés történt a szövetségi kormány első „egyenértékűségi jelentésének”¹¹ kidolgozása és a strukturálisan gyenge régiók teljes német finanszírozási rendszerének továbbfejlesztése terén is. Kiemelendő ennek kapcsán a németországi egyenértékű (azonos) életkörülményekről szóló lakossági felmérés, amelyet a Verian kutatóintézet a Prognos és a Berlieni Népesedési és Fejlesztési Intézet közreműködésével a szövetségi kormány megbízásából végzett el. Az 2023. december 27-én zárult felmérés célja, hogy jobban megértse, hogyan élik meg és értékelik az emberek Németországban a régiójuk mindennapi életét, például a munkalehetőségeket, a közlekedési lehetőségeket, az egészségügyi ellátást vagy a lakhatást. Több mint 30 000 állampolgár vett részt a felmérésben, amelynek eredményei, számos más, az egyenértékű németországi életkörülmények helyzetéről szóló elemzésekkel együtt bekerülnek a 2024-es egyenértékűségi jelentésbe. 2023 másik fénypontja a regionális politika alakításáról szóló éves konferencia első alkalommal történt megrendezése Rostockban, amelynek házigazdája, Mecklenburg-Előpomeránia volt. A szövetségi gazdasági és klímavédelmi minisztérium (BMWK) regionális főosztálya adatai szerint az éves konferenciáról szóló visszajelzések azt mutatják, hogy a felmérésben résztvevők mintegy 90%-a elégedett volt az új formátumban történő párbeszéd napirendjével, a konferencia előadóival és a régióban aktív vállalkozások kiválasztásával, illetve azok meglátogatásával.

11 Gleichwertigkeitsbericht. Egyenlő életkörülmények, közérdekű szolgáltatások, szerkezetváltás (Gleichwertige Lebensverhältnisse, Daseinsvorsorge, Strukturwandel) A városi és vidéki területeken a jó életkörülmények alapját a hatékonyan aktív önkormányzatok képezik, amelyek nagyfokú helyi választási szabadsággal, megbízható közszolgáltatásokkal, erős gazdasággal és elkötelezett civil társadalommal rendelkeznek. Ezért fontos, hogy aktív strukturális és regionális politika keretében a strukturálisan gyenge régiók konkrét támogatást kapjanak – s hogy megteremtődjenek az egyenlő életkörülmények. (Robert Habeck, gazdasági és klímavédelmi miniszter)

„A német egység és az európai egység ugyanazon érem két különböző oldala. A német egységnek mindenekelőtt a német nép szabadságát kell megvalósítania¹². Németország története elválaszthatatlan az egységes Európa történelmétől, két országrészének kohéziója egyben a kettéválasztott Európa összenövését is szimbolizálja.” Aktuálisan a német egységpolitika abból indul ki, hogy a két országrész felzárkózása, összenövése sikeresen befejeződött, így jelenleg a covid utáni regeneráció, az energiaválság, az élelmiszerválság, a klímaválság, a munkaerőhiány, a migráció kezelése, az orosz-ukrán háború, a beszállítórendszerek újragondolása, az energiaszektor strukturális átalakítása állnak a középpontban az Új remény – „Neue Hoffnung” -, valamint a lépést tartani az idővel¹³- „Mit der Zeit gehen” - jegyében. Ugyanakkor a 2022-es német egység napja alkalmából készített INSA-felmérés¹⁴ szerint a németek többsége nem tartja sikeresnek az egységesülési folyamatot. A megkérdezett nyugatnémetek 47 százaléka, illetve a keletnémetek 56 százaléka elégedetlen. Csupán 44 százaléknál nyugatnémet és 33 százaléknál keletnémet beszél sikeres egységről. Az elhangzott kritikák ellenére Németország még mindig vonzó befektetői környezet, nem olcsó, és nem is kíván az lenni, inkább minőségi hátteret, infrastruktúrát kínál.¹⁵ A német telephely-különbségek, a perspektívák, az azonos lehetőségek vizsgálatára monitorozás indult, azt úgynevezett egyenértékű esélyeket vizsgáló jelentés 2024-ben készül el. Doktori értekezésemben ezt a harminchárom éves kohéziós folyamatot vizsgálom meg, illetve elemzem, különös hangsúlyt helyezve a regionális politika eszközrendszerére, valamint a két Németországban párhuzamosan lezajlott támogatási programokra, továbbá a regionalitást, a tartományok közötti párbeszédet garantáló intézményekre, illetve a szolidaritásra.

I.2. Tézisek

1. A föderalista pénzelosztás jobban szolgálja a szubszidiaritás elvét, mint a központi regionális támogatások, azaz a föderalizmus előnyei láthatóak, ugyanakkor annak hatékonysága érdekében szükség van a bürokrácia csökkentésére. A strukturálisan átalakuló régiók támogatása a modernizáció és a környezetvédelem céljait kell, hogy szolgálja. A jövőbeli német regionális politika szerepét össze kell hangolni a mindenkori globális kihívásokkal.

12 „Die deutsche Einheit und die europäische Einigung sind zwei Seiten ein und derselben Medaille. “Helmut Kohl, volt német kancellár (1930.04.03.-16.06.2017) <https://www.bundesstiftung-helmut-kohl.de> 2023.09.15.

13 “Mit der Zeit gehen” – Robert Habeck, német szövetségi gazdasági és klímavédelmi miniszter, Rostock, 2023. szeptember 13., Regionális Konferencia

14 <https://www.insa-consulere.de> 2023.10.03.

15 Michael Kellner, a német gazdasági és klímavédelmi minisztérium parlamenti államtitkára, Rostock, 2023. 09.13.

2. Saját forrásokból történő támogatások nem feltétlenül hatékonyabbak, mint az európai uniós forrásokból érkező strukturális támogatások. Egyes régiók, illetve városok támogatása sokszor nincs jelentős hatással a szomszéd régió fejlődésére, ezért összefogásra, közös programokra van szükség. Regionális infrastrukturális beruházások támogatása fontos. A határokat átlépő uniós programok jelentősége (Interreg) nem szabad, hogy háttérbe kerüljön. Bár az EU projektek utólagos finanszírozásuk, mégis előfordulnak visszaélések, nemcsak az új tagállamokban, hanem pl. Németországban is. Az OLAF egyre fontosabb szerepet kap a tagállamokban, ugyanakkor elengedhetetlen a pénzek felhasználásának hatékonyabb ellenőrzése.

3. A Szolidaritási Paktum megszüntetése és a strukturálisan gyenge régiók támogatásának egységesítése helyes döntés volt, a látványos felzárkózási kötelezettség megszűnt. Ugyanakkor továbbra is szükség van a volt keleti tartományok kiemelt infrastrukturális, telephely-erősítő támogatására, esetleg egy úgynevezett Szolidaritási Paktum III-ra. A keletnémet tartományok további kiemelt figyelmet igényelnek, mert a gazdaságilag erős vállalatok továbbra sem költöztetik át központjaikat a keleti régiókba (kivétel pl. Deutsche Bahn AG, illetve Tech Hub Berlin). A szolidaritási járulékból befolyó pénz nem címkézett és bármilyen kiadásokra felhasználható, tekintettel az ukrajnai háborús helyzetre és a covid regenerációra fontos kiegészítő forrás, de meg kellene határozni, hogy mire lehessen elkölteni (pl. korszerűsítés, energiahatékonyság, közlekedésfejlesztés, digitalizáció).

4. A keletnémet vagyont fillérekért árusították ki, tulajdonképpen kizárták a keletnémet polgárokat a magánosításból. A keletnémet privatizációban leginkább a cégek bezárása volt a cél, nem a megtartásuk, a nyugatnémetek piacot bővítettek termékeik számára, a keletnémetek kimaradtak a privatizációból. Ennek a mai napig hatásai vannak. Az egyoldalú privatizáció és annak politikusok által való vezérlése nem volt szerencsés, ezt jelezte a privatizációt lefolytató menedzser elleni merénylet is.

5. A regionális támogatásokat nem lehet egységesíteni, figyelembe kell venni az adott térségek fejlettségi szintjét, továbbá ott ösztönözni a beruházásokat, ahol szükséges. A keleti régiók elitjét is be kell vonni a döntésekbe. Országos szintű fejlesztésekre van szükség, mert ahol kiváló az infrastruktúra, oda települnek a cégek. Az energiatermelői beruházások telephelyének kiválasztásakor preferálni kell az elmaradottabb régiókat. Egy konkrét példa, a Lausitz, amely korábban egy prosperáló régió volt, de a szénbányászat leépítése, a munkahelyek megszüntetése a fiatal korosztály elvándorlását eredményezte, ezért szükség volna alternatív

munkahelyek, valamint digitális és rugalmas foglalkoztatási lehetőségek létrehozására, további zöld-beruházásra is.

I.3. Az értekezés felépítése, alkalmazott tudományos módszerek

Kutatási területem magába foglalja a jogi szabályozási kérdéseket, közgazdasági irányelveket és a gazdasági folyamatokat, a környezetvédelmet és energiajogot, munkajogot és szociális-jogi kérdéseket, a szociálpolitikát és minden olyan morális-etikai felvetést, amelyek az elosztások igazságosságát és hatékonyságát célozzák. A tudományos-leíró, illetve történeti módszer mellett empirikus, valamint jogi-összehasonlító módszerrel vettem górcső alá a folyamatokat és a támogatások intézményi-jogi szabályozását, a kompetencia és hatásköri megosztásokat.

Kutatásomhoz készítettem egy kérdőíves felmérést, amelyet 2021. október 3-án küldtem el a berlini tartományi képviselőknek. Célom a Szolidaritási Paktum hatékonyságának értékelése volt, kérdéseim között szerepelt például, hogy mennyire eredményesnek, szükségszerűnek tartották a szolidaritási paktumot, mit gondolnak a paktum megszüntetéséről és a támogatások egységessé tételéről, szerintük a paktum mennyire javította a keletnémet tartományok esélyeit. Elégedettek-e a néha lassú és túlbürokratizált decentralizált elosztással, amely a szubszidiaritást szolgálja, illetve jobban megfelel a helyi sajátosságoknak, vagy a centralizált elosztást tartanának-e eredményesebbnek? A kérdőíves kutatás eredményeit a XIII. fejezet foglalja össze.

A disszertáció témájának feldolgozásához interjúkat készítettem a német külügyminisztériumban, illetve a német Szövetségi Gazdasági és Klímavédelmi Minisztérium (BMWK) illetékes vezetőivel, szakemberekkel, a Germanwatch e.V. szakértőivel, volt kormányhivatalnokokkal, az amerikai fejlesztési ügynökség igazgatójával, részt vettem szakmai konferenciákon, figyelemmel kísértem a témában készült doktori értekezéseket, műhelyvitákat, doktori védéseket. A BMWK rendszeresen meghívott regionális politikáról szóló tanácskozásokra, ahol a német kormány keleti tartományokért felelős megbízottja, a gazdasági miniszter és illetékes államtitkárok, igazgatók, főosztályvezetők, tartományi képviselők vettek részt (Berlin, Rostock). Párbeszédet, beszélgetéseket folytattam, illetve feldolgoztam a kor szemtanúinak megjelent írásait, beszédjeit.

A deduktív módszertanból kiindulva olyan, a témában releváns mélyebb elméleti fogalmakat igyekeztem elemezni, mint a szolidaritás és annak szintjei, a szubszidiaritás, a föderalizmus, a keletnémet állami vagyon sorsának jogi oldalról történő rendezése, a versenypolitika és azon

belül az állami támogatáspolitikáé szerepe, különösen ezen politikák alkalmazása a covid válság idején. Magyar szempontból is figyelemre méltó lehet a keletnémet állami vagyon sorsának vizsgálata, valamint a tartományokhoz fűződő magyar kapcsolatok elemzése, s a fejlesztésre vonatkozó javaslatok.

II. A NÉMET EGYSÉG TÖRTÉNETI ÖSSZEFOGLALÓJA

II.1 Német Egység, újraegyesítés

Ahhoz, hogy megértsük a témám szempontjából is fontos német föderalizmust, a kelet- és nyugatnémet fejlődési irányok sajátosságait, fontos egy rövid fejezetet szentelni a német egységesülési folyamatnak, a kettéosztottságnak, illetve a történelem folyamán a német tartományok között kialakult együttműködésnek, a föderalizmus gyökereinek. A második világháború utáni megszállás és a kelet-nyugati konfliktus Németország felosztásához vezetett. Míg a Konrad Adenauer vezette Szövetségi Köztársaság a nyugati, illetve az európai integráció részévé vált, addig az NDK-t beillesztették a Szovjet Birodalomba. „A hidegháború megmerevítette az egyesítéssel kapcsolatos nyugati–keleti elképzeléseket, a két német állam eltérő irányultságú nemzetközi integrálódása, valamint a két német állam önálló léte 1955-ben már állandósulni látszott, és az egyesítés kérdése lekerült a politika napirendjéről. A beletörődést azonban a jogi szabályozás a későbbi évek folyamán sem tükrözte, hiszen az NSZK alkotmányos törvénye, az Alaptörvény 1990-ig tartalmazta azt a megfogalmazást, mely szerint a Német Szövetségi Köztársaság törvényhozói mindaddig nem fogadják el alkotmányt, amíg a teljes német lakosság nem tudja önrendelkezési jogát gyakorolni. Ugyanakkor a „teljes német lakosság” alatt a nyugatnémetek egy része nemcsak a kommunista német állam lakosságát értette, hanem a második világháború után elszakított, volt német területek német származású lakosait is.”¹⁶

Egy kérdésben mindig ellentmondások a történelmi kutatások, némileg abban a felvetésben, hogy lehetséges lett volna-e a második világháború utáni újraegyesítés – és ha igen, milyen feltételekkel.¹⁷ Annyi bizonyos, hogy a Szovjetunió Kelet-Európa megtartásával, miután ezt a

16 Szigeti Magdolna: Németország második világháború utáni államépítése, alkotmányjogi helyzete, és az újraegyesítés. PHD értekezés (2006) 2007-III-23 SZE ÁJK

17 A német történelem alapkérdését (egységes állam vagy szövetség) a napóleoni uralom összeomlása után is Európa győztes hatalmai döntötték el. Az 1815-ös bécsi kongresszuson létrehozott német szövetség olyan föderatív államalakulat, amely megfelelt az angol-orosz egyensúly követelményének és a legbefolyásosabb német állam, Ausztria érdekének. A Szövetség sokban emlékeztetett a Rajnai Szövetségre, alkotmánya szerint a szuverén német fejedelmek és szabad városok nemzetközi jogi egyesülése volt. Ausztria, illetve Poroszország mellett tagja lett Anglia (Hannover Birtoklása miatt), Luxemburg (Németalföld), Dán-Királyság (Holstein) is. 1800 körül még

területet a Vörös Hadsereg elfoglalta, korán dokumentálta akaratát, miszerint nem kívánja feltételek nélkül feladni a meghódított területeket. A szovjet biztonság iránti igény ugyanis területi befolyást követelt. Németország különleges szerepet játszott ebben, hiszen kulcsszereplő volt Közép- és Kelet-Európa befolyásolásában, illetve megszállás alatt tartásában.

Ezzel párhuzamosan az NSZK nyugati integrációja Adenauer kancellár kitartó politikai küzdelmeinek köszönhetően sikeresen megvalósult. Az Adenauer által követett nyugati integrációs politika kezdettől fogva nem nemzeti, hanem európai szinten határozódott meg. Míg Keleten létrejött a szocialista rendszer, valamint megalakult a Német Demokratikus Köztársaság (NDK), amely az első naptól kezdve beilleszkedett¹⁸ a szovjet hatalmi szférába, addig Nyugaton a gazdaság és társadalom az európai integráció szerves részévé vált. Az NDK-ban, a kezdetekben voltak politikai erők, különösen az újonnan alapított Keleti CDU-ban, valamint a Liberális Demokrata Pártban és kisebb mértékben az SPD-ben is, amelyek egy híd létrehozását szorgalmazták, és egyfajta különleges szerepet szántak volna a Kelet és Nyugat között egy esetlegesen újraegyesült Németországnak.¹⁹ A befolyásos szociáldemokrácia egy része, amely azonban csak a Németországi Kommunista Párttal (KPD) való kényszeregyesülésig létezett, majd 1946 áprilisában a Szocialista Egységpárt (SED) néven vonult be a történelembe, sajnálatos módon inkább a keleti orientáció és a forradalmi átalakulás mellett szavazott, s célul tűzte ki, hogy legyőzze a kapitalizmust. A Kelet-Németországban 1945 után végrehajtott alapvető strukturális reformok (államosítás, tervgazdaság, egypárti uralom) félreérthetetlen jelzést jelentettek a Szovjetunió számára, hogy betartják az elvárásokat. A Szovjetunió nem hagyott mozgásteret a keletnémet politikusok, köztük a kommunisták számára sem. Nem volt szabad parlamenti választás, hiányoztak a demokratikus intézmények. Mivel az NDK létezését kizárólag a szovjet megszálló hatalomnak köszönhetette, a szovjet erők jelenléte továbbra is a rendszer létezésének központi garanciája maradt. Ez a garancia először az 1980-as évek közepén kérdőjeleződött csak meg, Mihail Gorbacsov szovjet párt és állami vezető idején, de akkor már az NDK végnapjai nem voltak messzire. A több mint negyven

körülbelül közel kétezer vámhivatal működött, azaz a német államok határain vámot kellett fizetni. Ez hátráltatta a gazdaság fejlődését. A sok apró vámszövetség után 1834. január 1-jén lépett életbe a német vámunió (Ausztria nélkül), amely felgyorsította Németország egyesülését.

18 Tulajdonképpen voltak azért elégedetlenséget tanúsító megmozdulások, ilyen pl. az 1953.június 17-i felkelés: <https://www.bpb.de/themen/deutsche-teilung/der-aufstand-des-17-juni-1953/> 2023.09.22.

19 Az új európai rend kialakítása nem ment zökkenőmentesen. Az úgynevezett harmadik erő koncepciója jelentős hatással volt a szociáldemokratákra, Németországban Jakob Kaiser kereszténydemokrata (CDU) pártvezető is az összekötő kapocs elméletet hirdette, amely szerint az egyesített Németország szerepet játszhatna az egységes társadalmi bázisú Európa megteremtésében. STIPTA István: Európai integrációs koncepciók a XX. században. In: Egyetemes jogtörténet II. Egyetemi tankönyv. (Szerk.: Horváth Pál) Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1997

évnyi megosztottság idején a nyugatnémet kancellár, Willy Brandt keleti politikája²⁰ volt az, ami jelentősen hozzájárult a belső, német-német kapcsolatok normalizálásához.

Az 1990-es német egység megteremtése²¹ nem az első ilyen törekvés volt a történelemben. Az 1860-as évek eleji Poroszországban, IV. Frigyes halála után az uralkodó I. Vilmos 1862-ben Otto von Bismarckot²² nevezte ki kancellárrá. A porosz-osztrák konfliktus 1866-ban tovább éleződött majd végül háborúba torkollott, amelyből a poroszok kerültek ki győztesen. 1867-ben 21 német fejedelemség összefogása révén létrejött az Északnémet Szövetség, amelyben a poroszok dominanciája érvényesült. Ez azt jelentette, hogy porosz király volt a szövetség elnöke, majd császára, aki egyben valamennyi szövetséges csapat főparancsnoka volt, ő döntött a külpolitikai kérdésekben, s nevezte ki a kancellárt is, azaz a porosz miniszterelnököt.²³ A szövetség tagjai a belső igazgatás, az egyházakkal kapcsolatos ügyek, az oktatás, valamint az igazságszolgáltatás területén rendelkeztek némi önállósággal. A Bismarck által bevezetett sajátos uralmi rendszernek köszönhetően megerősödött a gazdaság²⁴, és azok a nézetek kerültek előtérbe, amelyek a kisméretű megoldás formájában egy Poroszország által vezetett, és Ausztriát kizáró megoldást szorgalmaztak. A német vámunióban²⁵ már nagyrészt megvalósult a gazdaság összeolvadása, ami kiteljesedett azzal, hogy a franciákkal megvívott, nagy emberáldozatokkal járó, győztes háború után²⁶ a délnémet államok is csatlakoztak a szövetséghez, így 1871 január

20 Az NSZK új keleti politikáját tulajdonképpen az 1970. augusztus 12-i Szovjetunióval kötött megállapodás alapozta meg. Willy Brandt kancellár új, eleinte ellentmondásosan fogadott politikája végül megnyitotta az utat a német egység felé. „Jetzt wächst zusammen, was zusammengehört.” <https://www.willy-brandt-biografie.de/politik/deutsche-einheit/> 2023.09.26.

21 1990. szeptember 12-én Moszkvában az utolsó 2+4 találkozáson írták alá az ezt lehetővé tevő dokumentumot. A Németországra vonatkozó befejező szabályozás szerződését, amelynek tíz cikkelye jogilag is véget vetett a II. világháborúnak. A Szovjetunió garantálta, hogy haderejét 1994 végéig teljesen kivonja Németországból. In Németh István, Németország története, Aula 2002, 565.o. A német újraegyesítést 1990. október 3-án deklarálták, az egyesített Németország 357 ezer négyzetkilométernyi területével és 81 millió lakosával a legsűrűbben lakott európai ország lett.

22 Otto Eduard Leopold von Bismarck (1815.04.1.-1898.07.30.) porosz államférfi, 1865-ben grófi, majd 1871-ben hercegi (fejedelmi) címet kapott. 1851-ben a frankfurti Bundestag porosz követe, majd 1862-től porosz miniszterelnök, 1862. szeptember 30-án elmondott beszédében fektette le először a közös háborús külpolitika alapjait, amely a német fejedelemségek közötti viszályokat volt hivatott megoldani. <https://www.dhm.de/lemo/kapitel/kaiserreich/das-reich/reichsgruendung-1871.html> 2023.julius 2. 2023.08.11.

23 EÁJT 01 - Egyetemes állam- és jogtörténet I., Egyetemes állam- és jogtörténet I. Miskolci Egyetem

24 Politikája egyaránt tartalmazott diktatórikus és parlamentáris elemeket. Az állam anyagi eszközeivel, a parlament beleegyezése nélkül hozott döntéseket, melyek középpontjában a hadsereg modernizációja és egy politikamentes hivatalnoki rendszer létrehozása volt, egyfajta szociális alapokon létrehozott gazdaságpolitikával társulva.

25 A Német Vámunió a Német Szövetség északi és nyugati fejedelemségei között 1834–1871-ban fennálló közös vámterület jelentő szervezete neve volt, amely tagállamainak a szövetségen belül teljes kereskedelmi és közlekedési szabadságot biztosított, továbbá amely a külföldiekkel szemben közös vámtarifát alkalmazott.

26 A z 1870–1871. évi porosz–francia háborút lezáró frankfurti békeszerződést 1871. május 10-én Otto von Bismarck herceg, német birodalmi kancellár és Jules Favre francia külügyminiszter kötötte meg, felteltei között szerepelt, hogy Franciaország lemondott Elzászról és Lotaringiáról a Német Birodalom javára, és 5 milliárd aranyfrank hadisarc fizetésére kötelezte magát.

elsejétől Baden, Württemberg, Bajorország, valamint Hessen is az Északnémet Szövetség tagjai lettek.²⁷ Életbe lépett az új szövetségi alkotmány²⁸, amely a fejedelemségek és szabad városok szövetségét Német Birodalommá terjesztette ki²⁹. Január 18-án Versaillesben I. Vilmos porosz királyt a második Német Birodalom³⁰ császárává kiáltották ki, ezért később ezt a napot ünnepelték az új állam alapításaként. Az 1871. január 18-án létrejött nemzetállamban, amelyben az osztrákok nem kaptak helyet (kis német egység), s amelyben a törvényhozó hatalmat az új alkotmány alapján újraválasztott Birodalmi Gyűlés³¹ (Reichstag) és a Szövetségi Tanács³² (Bundesrat) együttesen gyakorolta. A szolidáris vállalati tevékenység is ebben az időszakban, a 19. században a politika és a gazdaság együttműködésével kezdődött, amikor is a vállalatok elkezdtek törődni a munkavállalók szociális körülményeivel (beteg-, nyugdíj- és baleset-biztosítás). A nagyvállalatok felismerték, így például a német Krupp³³ konzern is, hogy a jobb munkakörülmények növelik a dolgozók termelékenységét³⁴. Az 1850-es évektől kezdve jelentős iparosodásnak és városiasodásnak lehetünk tanúi. Az ipari, technológiai, valamint tudományos területen elért hatalmas ugrásnak s a gyorsan kiépült vasúti hálózatának és katonai erejének köszönhetően nagyhatalommá vált birodalomban a lakosság száma 1871 és 1913 között másfélszeresére nőtt, elérte a 68 milliót.

27 A csatlakozást az 1870-es novemberi szerződések dokumentálták.

28 A Német (Bismarcki) Birodalom alkotmányát, amelyet I. Vilmos császár 1871. április 16-án írt alá, 1918-ban a Weimari alkotmány váltotta fel. <https://www.geschichte-abitur.de/deutsches-kaiserreich/reichsgrundung>. 1871-től a Német Birodalom címerállata az egyfejű sas. 2023.10.01.

29 A középkori német gazdaságpolitika, a kameralisztika, azaz a német merkantilizmus azt jelentette, hogy úgy kell a kincstárat gyarapítani, hogy nőjön az iparosok és kereskedők száma. A XIX. sz-ban a kereskedelmi jog kodifikációja a német térségbe került át: ezt tükrözi az 1861-es Általános Német Kereskedelmi Törvény. A XX. sz-ban viszont már megerősödött az angolszász befolyás, amelynek főbb jellemzői az internacionálissá válás (globalizáció) és az integrációk.

30 Az első Német-római Birodalom jelentős politikai hatalom volt Közép-Európában, amely hivatalosan 962-ben alakult meg, de alapjait az 843-ban megkötött verduni szerződés rakta le, s közel egy évezredes fennállását követően 1806-ban bomlott fel.

31 Minden 25. életévét betöltött férfi lakosságából titkosan választott képviselőkből állt. Nem szavazhattak a fizetett állami hivatalnokok, cselédek, sorkatonai szolgálatot ellátók. A BGY tagjai ilyen minőségükben felelősségre nem vonhatóak, mentelmi jog illette őket. Fizetést nem kaptak, de költségeiket megtérítették.

32 A szövetség tagállamainak 58 képviselőjéből állt, kifejezte a birodalom föderatív jellegét, a kollektív szuverenitást. A Tanács elnöke a birodalom kancellárja volt. Önálló javaslatokat terjeszthetett a Birodalmi Gyűlés elé, és dönthetett a közösen hozott törvények végrehajtási módokról. Tagjaiból állandó bizottságokat hoztak létre: pl.: honvédelem, vám-adóügy, kereskedelem.

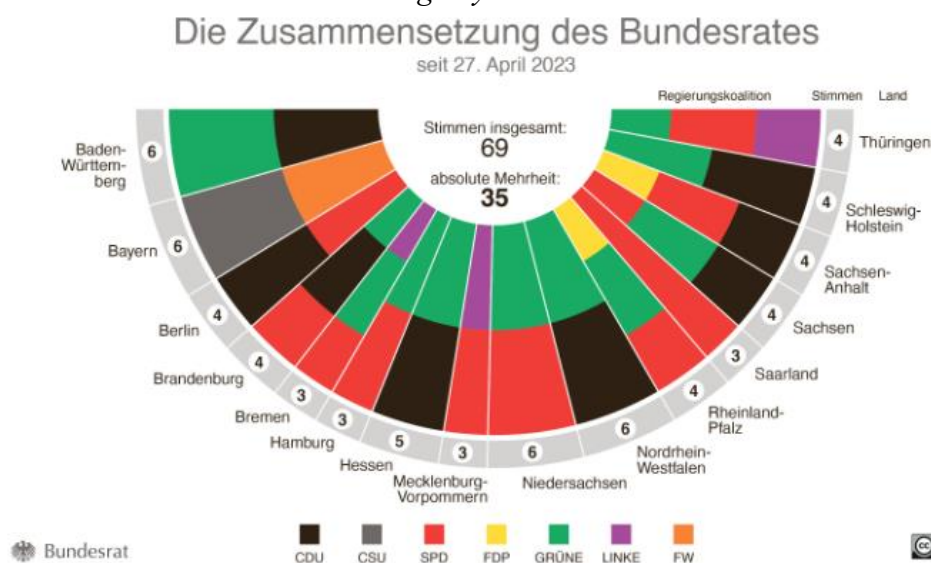
33 A családi vállalkozást Friedrich Carl Krupp (1787-1826) alapította, a cég 1999 óta ThyssenKrupp AG-ként működik. Az 1870-es években Bismarck szociális törvénykezése a Krupp vállalkozást is befolyásolta, azaz Alfred Krupp kénytelen volt lépéseket tenni a munkabiztonság és munkavédelem területén, valamint a dolgozókról a munkaidőn kívüli is gondoskodni. Szociálpolitikájának motivációja leginkább is az volt, hogy szociális vívmányokkal kívánta elkerülni a szociáldemokrácia létrejöttét. Alfred Krupp von Bohlen und Halbach 1967-es halálát követően egyetlen fia, Arndt lemondott az örökségről és a Krupp vagyonból létrejött az Alfred Krupp von Bohlen und Halbach Alapítvány

34 Scientific Management. Frederick W. Taylor: The principles of scientific management. Cosimo, New York 2006

II.2. A Bundesrat szerepe és működése, a párbeszéd garanciája

A több, mint negyven évnyi megosztottság után, az 1990-ben újraegyesült, több évszázados regionális hagyományokkal (Kurfürsten³⁵) rendelkező Németországban a német tartományok közötti párbeszéd egyik legfontosabb fóruma a Szövetségi Tanács. A Bundesrat a szövetségi köztársaság öt állandó alkotmányos szervének egyike. A parlament második kamarájaként, felsőházaként, ugyanakkor önálló szervként a tartományok érdekeit képviseli, valamint részt vesz a jogalkotási eljárásban. A Bundesrat helyeit³⁶ a szövetségi államok lakosainak száma szerint osztják el, összesen 69-et. Minden szövetségi államnak 3-6 képviselője van.

1. ábra. A Szövetségi Gyűlés összetétele 2023-ban

Forrás: www.bundesrat.de/DE/bundesrat/verteilung

A szavazatok megosztása kompromisszumot jelent a tartományokkal szembeni egyenlő bánásmód szövetségi megfogalmazása és a vonatkozó népességi adatok pontos visszatükrözésének demokratikus eszméje között. A Bundesrat elnöke³⁷ 2023. október 3-ig, Peter Tschentscher (SPD) Hamburg kormányzó főpolgármestere volt, aki a 2023-as nemzeti ünnepi nyitó beszédében kiemelte, hogy szeretné, hogy a tartományok együtt tekintenek a jövőbe. Kihangsúlyozta, hogy „magabiztosnak kell lennünk, és nem szabad elsodródni a populizmus és a polarizáció irányába”. A német egység napjának központi megünneplését

³⁵ A választófejedelmek a Német-római Birodalom fejedelmei voltak, akik a 13. század óta megválaszthatták a következő királyt. Eredetileg heten voltak, három egyházi és négy világi választófejedelmek, az 1356-os Aranybulla (császári alaptörvény) szabályozta később a választófejedelmek számát és jogait.

³⁶ Az Alaptörvény a Szövetségi Tanács megbízását az 50. és 51. cikkben fogalmazza meg.

³⁷ Jelenlegi elnöke Manuela Schwesig, alelnökei: Dr. Peter Tschentscher (1. Alelnök) és Anke Rehlinger (2. Alelnök)

mindig a Szövetségi Tanácsot elnöklő tartomány szervezi, ez a rendezvény az elnökség utolsó eseménye, tulajdonképpen fénypontja. Október 3-án³⁸ Tschentscher szimbolikusan átadta a stafétabotot Mecklenburg-Előpomeránia miniszterelnökének, Manuela Schwesignek (SPD), aki 2023. november 1-jén vette át hivatalosan a Szövetségi Tanács elnöki tisztét.

Miért fontos a tartományok közötti kommunikáció?

- A párbeszéd lehetővé teszi a különböző perspektívák bemutatását és befogadását.
- A párbeszéd elősegíti a kölcsönös megértést.
- A párbeszéd közelebb visz a közös megoldásokhoz.
- A párbeszéd erősíti a tartományok közötti kapcsolatokat, a decentralizációt és a föderalizmust.
- A párbeszéd, a kompromisszumra törekvő vitakultúra kulcsfontosságú tényező a társadalom szociális és gazdasági fejlődése szempontjából.

II.3.A Miniszterelnöki Konferencia

A tartományok másik fontos, formális döntéshozói grémiuma a Miniszterelnöki Konferencia (MPK), amelynek tagjai a tartományi miniszterelnökök és a mindenkori szövetségi kancellár. A Konferencián olyan tartományi jellegű témák kerülnek napirendre, amelyek esetében szövetségi összehangolás szükséges. Klasszikus feladatai közé tartozik az állami szerződések és megállapodások véglegesítése, a tartományok finanszírozásának pénzügyi kérdései, valamint a szövetségi műsorszórási szerződések, továbbá válsághelyzetekben hozott döntések. Az MPK elnöke évente változik egy előre rögzített és a tartományok által elfogadott rendszer szerint. Jelenlegi elnöke (2023. október 1-je óta) Boris Rhein (CDU) Hessen miniszterelnöke, helyettes elnöke pedig Stephan Weil (SPD), Alsó-Szászország miniszterelnöke. A Miniszterelnöki Konferencia döntött többek között a covid-járvány miatti lezárások bevezetéséről is. Alacsonyabb szintjei például a tartományi miniszteri konferenciák. A tartományoknak ezenkívül állandó képviselőjük van a fővárosban (Landesvertretungen).

A német föderalizmusra a világ országai közül talán a legjellemzőbb a politikai egymásrataltság fogalma³⁹ azaz a politikai szintek egymásra épülése. A közfinanszírozású feladatokról ugyanis többnyire nem a központi politikai-adminisztratív szereplők döntenek,

38 A 2023. október 3-i hamburgi ünnepségen részt vett a dél-koreai újraegyesítésért felelős miniszter, Kwon Young-se, aki fiatal ügyészként korábban a szövetségi igazságügyi minisztériumban a német újraegyesítés utáni törvények harmonizálásával és az SED ügyekben történő megegyezéssel foglalkozott.

39 SCHARPF, F. W.: Föderalismusreform: Kein Ausweg aus der Politikverflechtungsfalle? Campus Verlag, Frankfurt–New York, 2009

hanem abban valamennyi (azaz szövetségi, tartományi/regionális és települési) szint együttműködik. A német törvényalkotásban a tartományoknak fontos szerepük van, azaz egy úgynevezett konkurens jogalkotás figyelhető meg. A párhuzamosságot elkerülendő, az Alaptörvény 72. cikke kimondja, hogy amely témakörben a szövetségi szint illetékes, ott elvileg nem alkotható meg tartományi törvény, a már meglévő tartományi törvények pedig hatályon kívül kerülnek (31. cikk).

III. A REGIONÁLIS POLITIKA

A regionális politika az Európai Unióban és annak tagállamaiban a társadalmi, gazdasági és területi kohézió erősítésének egyik legfontosabb eszköze. A térségek globális versenyképességének növelése érdekében, a nemzetállamok közötti különböző együttműködési formák keretében más és más intenzitású, illetve hatékonyságú támogatási programokat dolgoztak ki. Számos kohéziós politikai törekvés, illetve regionális program létezik a sokszor fizikailag is elszigetelt, hátrányosabb régiók felzárkóztatására, a kevésbé fejlett régiók megsegítésére, továbbá a gazdasági versenyben történő lemaradás megelőzésére, a munkanélküliség növekedésének megakadályozására, a jövedelmi különbségek növekedésének elkerülésére.

A világon különböző adottságú, méretű, elhelyezkedésű, gazdasági erősségű, valamint etnikai összetételű régiók léteznek, amik eltérőek mind a gazdasági struktúrát mind a gazdasági növekedési keretfeltételeket illetően is. Ezért a regionális politika célja, egyrészt, hogy a gyengébben fejlett térségek gazdasági hátrányait kiegyenlítse és egyenértékű életviszonyokat teremtsen a szabályozása alá eső területek számára, másrészt pedig a gazdaságilag erősebb, ám a globális versenyben lemaradó körzeteknek segítséget nyújtson. A regionális politika felöleli a meglévő telephely-előnyök kiaknázását és új előnyök pozicionálását is, hiszen a régiók gazdasági versenyben való helytállását és felzárkózását elsősorban a régiókban megtelepedő vállalkozások segítik. Emellett a regionális politika kedvezően hathat a munkanélküliség magas szintjének csökkentésére és az átlagosnál alacsonyabb jövedelmek növekedését eredményezheti, illetve a gazdagabb régiókban a túlterheltségből származó problémák megelőzésére is összpontosíthat. Az összehasonlítható, a gazdasági deficitet leépítését célzó, az egyenlő elbánás elvén alapuló, hatékonyan koordinált és jól célzott regionális politika egy adott ország kiegyensúlyozott fejlődésének alapfeltétele.

A régió a környezetétől bizonyos természeti, társadalmi, gazdasági tényezők révén elkülönülő területi egység, amely a nemzeti és a települési szint között helyezkedik el. A régiót egy térségtől a regionális kohézió, valamint a regionális identitástudat és a regionális intézményesülés különbözteti meg. Választott vagy delegált közigazgatási képviselettel rendelkezik, de lehet statisztikai, tervezési funkciójú területi egység is. A világ hét leggazdagabb régiója (pl. Kalifornia, a japán Kantó régió, Anglia, mint régió, a kínai Kuangtung tartomány, az északfrancia Île-de-France) között két német tartomány is megtalálható: Észak-Rajna-Vesztfália és Bajorország⁴⁰.

III.1. A regionális politika jelentősége

A világ számos országában léteznek kohéziós politikai törekvések, regionális programok a hátrányosabb régiók felzárkóztatására, a lemaradó régiók megsegítésére, továbbá a gazdasági versenyben történő lemaradás megelőzésére, a munkanélküliség növekedésének megakadályozására, a jövedelmi különbségek növekedésének elkerülésére. A regionális politika elsősorban a versenyképesség növelésére, a telephelyek attraktívabbá tételére és a megújuló energiaforrások kiépítésének szorgalmazására irányul, kormányzati eszközökből vagy más államokkal, illetve nemzetközi szervezetekkel történő együttműködés alapján.

A nemzetállamok, illetve államok együttműködési szervezetei különböző intenzitású és hatékonyságú támogatási programokat dolgoztak ki a nemzeti szint alatti térségek globális versenyképességének növelése érdekében. Ilyenek a G20 országok nemzeti kohéziós programjai, valamint a feltörekvő országok szociális-gazdasági projektjei, mint például a brazil nemzeti regionális fejlesztési politika, a szaúd-arábiai Vision30, a környezetvédelmi és kulturális projektek Mexikóban, a kanadai szociális-gazdasági-kohéziós politika vagy az egész afrikai kontinensre kiterjedő, fejlesztési célú Agenda 2063, továbbá az Amerikai Egyesült Államok hazai beruházások ösztönzésére és megtartására, valamint válságok kezelésére összpontosító regionális politikája⁴¹. Felzárkóztatás céljából jött létre az EU regionális és kohéziós politikája, de ilyen típusú politikai célkitűzések közé sorolhatóak az ASEAN, a

40 A regionális politika története és jellegzetességei - a német szolidaritási paktum. XIX. Doktorandusz Konferencia 2021. március 26. Jog és Állam 32. szám XIX. Jogász Doktoranduszok Országos Szakmai Találkozója 2021 https://ajk.kre.hu/images/doc2021/pr/allam_es_jog_xix_doktorandusz_konferencia_34.pdf

41 Heather Bushey, az USA gazdasági tanácsadó bizottságának tagja, az Invest in Amerika Cabinet vezető közgazdásza, valamint Alejandra Y. Castillo az USA gazdasági fejlesztési hivatalának (US Economic Development Administration) vezetője személyesen vettek részt a rostocki konferencián, és ismertették az amerikai gyakorlatot, amelynek központi eleme a beruházásfejlesztés és a gazdasági átalakulás támogatása (Built Back Better Regional Challenge, Making More in America, Global Clean Energy programok). Az amerikai szakértők figyelemmel kísérik a német GRW reformját és a keleti tartományok felzárkóztatását, valamint a klímapolitikát.

MERCOSUR és egyéb regionális gazdasági együttműködési törekvések égisze alatt megvalósuló felzárkóztatási politikák, továbbá az ENSZ különböző fejlesztési programjai (UNDP).

A regionális politika, közkezdvelt néven területfejlesztés, két szinten⁴², a stratégiai tervezés, illetve a területfejlesztés intézményrendszereként a menedzsment koordinálásával a regionális intézményeken keresztül, a települési, kistérségi intézményekkel, állami, magán, közösségi, illetve nonprofit szervezetekkel, vállalatokkal együttműködve valósul meg. Tanácsadást, szervezést, képzést, kutatást, oktatást, fejlesztéseket, lobbytevékenységet foglal magába, amelyet szakemberek végeznek. A területi fejlődés egy összetársadalmi tevékenység eredménye, amely belső strukturális változásokon alapul új erőforrások, egyben új lehetőségek kiaknázásával.

A területfejlesztés a kormányzat és az önkormányzatok tudatos beavatkozása, amely magába foglalja a törvényi szabályozást, ami kijelöli az intézményrendszert, a munkamegosztást és a hatásköröket, továbbá biztosítja az eszközöket és szabályozza azok felhasználását. A területi, más néven regionális politika hosszú távú területi célokat foglal magába, amely sorba állítja a preferenciákat, meghatározza az esetleges beavatkozásokat és az intézményi kereteket, valamint kijelöli a meglévő eszközök felhasználási irányát és módját.

A regionális politika eszköztárát összefoglaló ábra (2. ábra) tartalmazza az elmaradottabb fejlettségű régiók fajtáinak felsorolását, és azokat a politikákat, amelyekkel, azokat összehangolva, a szövetségi, illetve regionális döntéshozó testületek fejleszthetik az egyes régiókat, elősegíthetik a régiók identitásának gazdasági-szociális erősítését, a helyi vállalatokkal⁴³ és vállalkozókkal (3. ábra) együttműködve növelhetik a régiók attraktivitását, a népesség megtartását, a magasan képzett munkaerő letelepedését, a régió egészének jólétét.

42 Széchenyi István Egyetem, Jog- és Gazdaságtudományi Kar Alapfogalmak I. Dr. Rehnitzer János. Tanszéki jegyzet

43 A vállalatok társadalmi felelősségvállalása (Corporate Social Responsibility, CSR) meghatározó szerepet tölt be a társadalmi jólét és stabilitás megvalósításában. Vállalati hosszútávú felelősség alatt szociális, ökológiai és ökonómiai szempontok figyelembevételével folytatott fenntartható gazdálkodás értendő. Tisztességes, a munkavállalók érdekeit szem előtt tartó személyzeti politikával, a természeti erőforrások visszafogott használatával, környezet és klímavédelemi szempontok alapján. Komoly és felelősségtudatos helyi és nemzetközi fellépésekkel, beleértve a beszállítók iránti felelősség vállalását is.

A vállalatok társadalmi felelősségvállalása - a fenntartható gazdaság etikus marketing stratégiája https://Glossa_iuridica_2021_kulonszam.pdf

2. Ábra. A sikeres regionális politika eszköztára

*Forrás: Knoll-Csete Edit: The Background of the German Regional Policy*⁴⁴

Az általam készített ábra szerint beszélhetünk szegény régiókról, gazdaságilag fejletlen, strukturálisan gyengébb régiókról, hiányosságokkal küszködő régiókról és lemaradó régiókról. Az ilyen régiók fejlesztésében a következő politikák segíthetnek: foglalkoztatást növelő beruházások, startupok, közép és kisvállalkozók támogatása, bővülő vállalatok áttelepülésének ellenőrzése, régióban tartása. Az állam, illetve a tartományok, községek olcsóbb telkek és épületek rendelkezésre bocsajtásával, kedvezményes vállalati hitelekkel, vállalati támogatásokkal, segélyekkel és egyéb kedvezményekkel teheti vonzóbbá a telephelyeket. Új utak, repterek építése, infrastrukturális beruházások segíthetik a telephely attraktivitását. A beszállító hálózatok racionalizálása, átgondolása és bővítése, a digitalizáció, a környezetvédelem és a megújuló energiaforrások kiépítése kedvezőbb keretet ad a régióban való sikeres működéshez. A regionális identitás erősítését szolgálják a kulturális programok,

⁴⁴ The Background of the Future Oriented German Regional Policy
<https://www.cambridge.org/engage/coe/article-details/62ca720b244ce0ae3742f117> 2023.10.03.

amelyekbe a társadalmi felelősséget felvállaló helyi vállalatok is bekapcsolódnak, akár kezdeményezőként is. A munkavállalók továbbképzésének támogatásával, iskolák, szakiskolák építésével több munkaerőt lehet vonzani az adott régióba. A rugalmas munkavégzési lehetőségekkel, a távmunka biztosításával a szakképzett emberek szívesen települnek le a várostól távol eső településeken is, s megfelelő élet- és munkakörülmények biztosításával őket is meg lehet tartani a kevésbé centrális elhelyezkedésű területeken. A régiók közötti kapcsolatokat folyamatosan fenn kell tartani, olyan programokra van szükség, ami erősíti a régiók közötti szinergiát. Meggyőződésem, hogy a regionális politika sikerét alapvetően szolgálja a megfelelő és kielégítő infrastruktúra (utak, repterek, kikötők, helyi és helyközi közlekedés, pl. országbérlet, kedvező utazási keretek) biztosítása, amely ötvözve a digitalizáció kínálta lehetőségekkel és kombinálva a rugalmas munkavégzési módszerekkel⁴⁵ az egyes régiók fejlődésnek hosszú távú biztosítója.

Ritó Evelin: A magyar önkormányzatok és helyi közösségek státusza a digitalizáció korában című PhD értekezésében⁴⁶ utalt arra, hogy az okos közösségeket, mint partnereket be kell vonni a településfejlesztési tervezésbe. Mint ahogy a német regionális politika a város-vidék közé tesz választóvonalat, így Evelin értekezésében is rámutat arra, hogy ma egyre többen élnek városban, mint kisebb településeken, ezzel a városok jelentősége és szerepe növekszik, ami egyre nagyobb kihívást jelent. Az urbanizációs folyamat erősödése ugyanakkor feltételezi azt is, hogy a digitalizációs kihívások megoldásában a városvezetéstől a külső tényezőkön felül belső motivációt is elvárjunk, s a megoldásokban a helyi közösségek is aktívan vállaljanak szerepet, azaz az okos város, mint egy komplex rendszer működjék.

Álláspontja szerint, „ennek az új típusú kapcsolatrendszernek a lényege az, hogy a helyi önkormányzatok a közfeladatok ellátása érdekében a közösség összetartó erejét is kihasználják, nyitottak legyenek egy új szemléletre, azonban ehhez a modellhez az is szükséges, hogy a közösség kellő befogadással⁴⁷ álljon hozzá. Ezek alapján két irányból szükséges a fejlesztésre

45 A 21. század elejétől kezdve fokozatosan terjedtek el az atipikus foglalkoztatási formák és folyamatosan növekedett a részmunkaidőben foglalkoztatottak aránya. Ezek a lépések számos pozitív visszhangra találtak mind a foglalkoztatottak, mind a munkaadók körében. A munkavállalók egyre jobban kezdték értékelni a telemunka rugalmasságát, aminek köszönhetően jobban összehangolhatóvá vált a család és a munkahely. A munkaadók pedig felismerték, hogy jelentős üzemeltetési költséget takaríthatnak meg és az új munkaformákkal sikeresebben toborozhatnak a munkaerőpiacon.

A rugalmas munkavégzés németországi szabályozása <https://www.munkaugyiszemle.hu/rugalmas-munkavegzes-nemetszagi-szabalyozasa>)

46 Műhelyvita 2023. július 4-én, nyilvános doktori védés 2023. szeptember 29-én. https://jogikar.uni-miskolc.hu/files/23762/dr.%20Ritó%20Evelin_értekezés.pdf 2023. 09.29.

47 BALOGH – CSINK – JAKAB – KISS – KLICSU – LICHTENSTEIN – SCHANDA – TILL – TÓTH – TRÓCSÁNYI – VARGA ZS. (2015) BALOGH, ZS. – CSINK, L. – JAKAB, A. – KISS, B. – KLICSU, L. –

törekedni, egyrészt a döntéshozók képzettségi hátterére és szemléletmódjára szükséges fókuszálni, másrészt pedig a település társadalomszerkezetét is figyelembe kell venni.” Kutatásai által Ritó arra a végső következtetésre jutott, hogy „a jogszabályok megalkotása, jogi keretrendszerek és stratégiák léte elengedhetetlen a helyi önkormányzatok által ellátandó településfejlesztési feladatok modernizálása érdekében, azonban a siker kulcsa nem az okos városban, hanem az okos városlakókban rejlik.” Ugyanakkor itt megjegyzendő, hogy a pandémia hatására egy csapásra elterjedt mobil munkavégzési lehetőségekkel élve sokan kiköltöztek vidékre, főleg fiatal családok, így az utóbbi években az urbanizációval párhuzamosan a városok melletti települések lakossága is növekedésnek indult, amely elvárásokat támaszt a helyi-helyközi közlekedés fejlesztésére. A fentiek ismeretében aláhúzható az a megállapítás, hogy a németországi föderalizmus hatékony eszköze a szubszidiaritásnak⁴⁸, ugyanakkor a támogatások nemcsak a tartományi, illetve az országos forrásokból kellene, hogy érkezzenek. A települések már többször felvetették, hogy közvetlenül Brüsszeltől szeretnének támogatást kapni, nem pedig a sokszor átláthatatlan és hosszú nemzeti csatornákon át. Az Európai Bizottságnak viszont nincs meg az ehhez szükséges apparátusa, sem a közvetlen támogatások körének bővítésére, sem az ilyen jellegű segélyek koordinálására és folyósítására, de még a felhasználásuk ellenőrzésére sem.⁴⁹ Ugyanakkor a 2023. szeptember 13-i rostocki regionális kormánykonferencián Niklas Nienass zöldpárti Európai Parlamenti képviselő, a Regionális Fejlesztési Bizottság (REGI) tagja, beszédében⁵⁰ kitért arra, hogy kezdeményezést indít el a városok/kommunák közvetlen támogatásának kidolgozására. Ez nemcsak a szubszidiaritást és a bizalmat erősítené, hanem jelentős lépést eredményezne a bürokrácia csökkentésének irányában is⁵¹. Jelenleg a brüsszeli fejlesztési pénzek a kormányokon keresztül érkeznek meg a tagországokba, és az országos elosztáson át kerülnek

LICHTENSTEIN, J. – SCHANDA, B. – TILL, SZ. – TÓTH, K. – TRÓCSÁNYI, L. – VARGA ZS. A.: Bevezetés az Alkotmányjogba. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2021. Nyolcadik átdogozott kiadás

48 Amely feladatot egy személy vagy közösség konkrét érintettség okán helyi szinten meg tud oldani, arról nem szabad magasabb szinten (esetleg az érintettek kihagyásával) dönteni. „Amit az egyes egyének saját erejükből és képességeik révén meg tudnak valósítani, azt hatáskörükből kivonni és a közösségre bízni tilos; épp így mindazt, amit egy kisebb és alacsonyabb szinten szerveződött közösség képes végrehajtani és ellátni, azt egy nagyobb és magasabb szinten szerveződött társulásra áthárítani jogszerűtlenség, és egyúttal súlyos bűn a társadalom helyes rendjének a felforgatása, mivel minden társadalmi tevékenység lényegénél és benne rejlő erejénél fogva segíteni - szubszidiálni - köteles a társadalmi egész egyes részeit, ellenben soha nem szabad bomlasztania vagy bekebeleznie azokat.” (QA 79.) XI. Piusz *Quadragesimo anno* kezdetű körlevele (1931)

49 A források mintegy 80 százalékát az EU tagállamai maguk kezelik, az uniós tagállamok saját belső kontrollrendszert működtetnek. Az uniós források felhasználását a Bizottság mellett két erre szakosodott intézmény is ellenőrzi, az OLAF: az Európai Csalás Elleni Hivatal és a nemzeti csalás elleni irodák (OLAF-irodák), valamint az ECA: az Európai Számvevőszék.

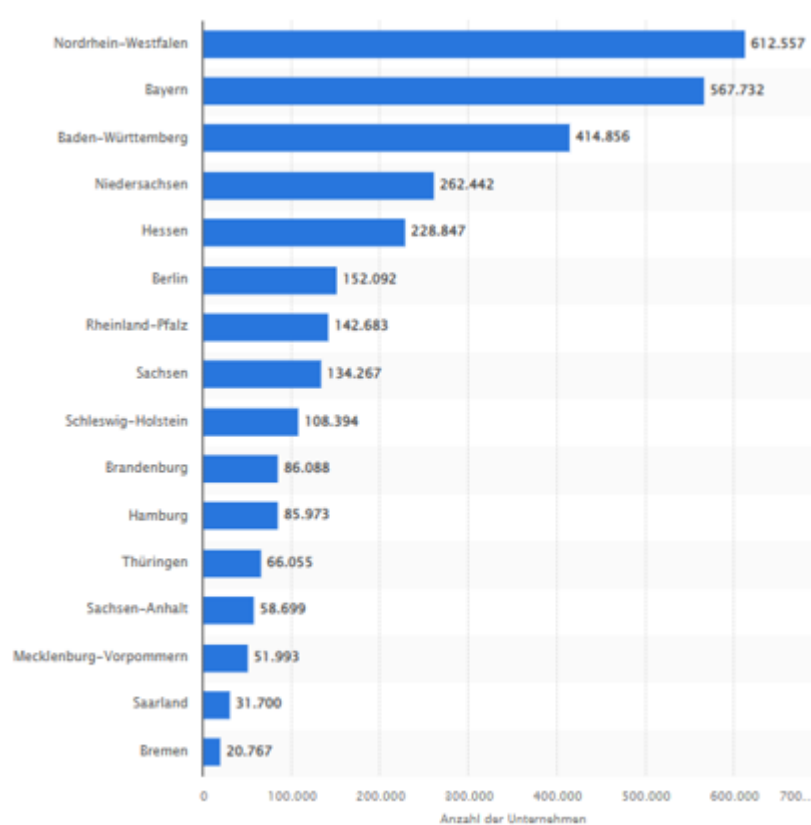
50 Hátterinformációk alapján, Rostock, 2023. szeptember 13.

51 2023. júliusi Habeck-bejelentés: francia-német együttműködés a bürokrácia csökkentésében (Bundesregierung)

le tartományi, megyei, járási, települési szintre. Rengeteg adminisztrációt követelnek meg, ellenőrzésük utólagos, és sokszor nagyon elhúzódhat. A Nienass által felvetett új szabályozás azt is orvosolná, amikor egy kormány nem juthat hozzá a brüsszeli pénzekhez, pl. a jogállamisági kritérium megsértése miatt, így azonban a helyi szintek mégiscsak hozzájuthassanak a direkt támogatásokhoz. Azaz így a diszkrimináció csak a kormányra, és nem az ország egészére, vagyis nem a közösségekre vonatkozna. Ez a kezdeményezés nagy előrelépést jelentene a városok önállóságának növelésére irányuló folyamatban.

Ritó Evelin megállapításait is figyelembe véve tehát alátámaszthatjuk: eljött az ideje, hogy a települések önállóan is elkezdjenek saját lábukon állni, és belső indíttatású, saját forrásokból finanszírozott fejlesztéseket végrehajtani, s az okos városlakókra⁵² támaszkodni.

3.Ábra: Német vállalatok száma az ÁFA-hozzájárulásuk alapján tartományok szerint 2020-ban

Forrás: Szövetségi Statisztikai Hivatal

⁵² Szemben az ókori keleti társadalmakkal, lux ex oriente, ahol az egyen szerepe nem volt hangsúlyos a közösségekkel szemben (szolgalelkűség), a 21. században kifejezetten szükség van az egyének kreativitására és aktív hozzájárulására.

A fenntartható fejlődésnek három pillére van⁵³, azaz a környezeti pillér mellett a gazdasági és annak társadalmi dimenziójával, s azok kölcsönhatásaival is egyidejűleg számolni kell⁵⁴: a környezeti, gazdasági és társadalmi kérdések nem választhatók el egymástól (nemcsak globális, de) lokális szinten sem.⁵⁵ Például a településfejlesztés, illetve helyi gazdaságfejlesztés környezeti kérdései, feltételei, hatásai, a két érdekkör viszonya igen összetettek, s ezekkel a különböző ágazati és átfogó terveik készítése során az önkormányzatoknak számolniuk is kell. A társadalmi feltételek közt pedig kiemelt jelentőséggel bírnak a lakossági attitűdök, hiszen ezek egyszerre lehetnek motiválói és értékmérői az önkormányzat környezeti intézkedéseinek, ugyanakkor ezek függenek a lakosság életszínvonalától, illetve a helyi társadalom kultúrájától, szokásaitól is. (Például a levegőminőség függ a fűtési módoktól, ami pedig függ a lakosság tudatosságától és szociális helyzetétől, ami mögül pedig gazdasági összefüggések bonthatók ki stb. Az önkormányzatoknak vannak szabályozási eszközei a tiszta levegő védelmére, de ezek alkalmazása, illetve alkalmazásuk esetén a hatékonyságuk függ a lakossági attitűdöktől.)

III.2. Az európai regionális politika

Az európai regionális politika alapját az 1957-ben aláírt, az Európai Gazdasági Közösséget létrehozó Római Szerződés fektette le, amely a preambulumban jeleníti meg a régiók közötti fejlődési különbségek kiegyensúlyozásának szükségességét. A regionális politika az Európai Unió minden régiójára és városára kiterjed, támogatja a munkahelyteremtést, az üzleti versenyképességet, a gazdasági növekedést, a fenntartható fejlődést, valamint javítja a lakosok életminőségét. Az Európai Unió működéséről szóló szerződés 174. cikkelye szerint az EU úgy alakítja és folytatja tevékenységét, hogy az a gazdasági, társadalmi, és területi kohézió erősítését eredményezze. Az európai kohéziós politika a különböző régiók fejlettségi szintje közötti egyenlőtlenségek és a legkedvezőtlenebb helyzetű régiók lemaradásának csökkentésére törekszik. Az érintett régiók közül kiemelten kezeli a vidéki térségeket, az ipari átalakulás által érintett térségeket, és az olyan súlyos és állandó természeti, vagy demográfiai hátrányban lévő régiókat, mint a legészakibb, rendkívül gyéren lakott régiók, valamint a szigeteken található, a

53 FODOR László (2019): A falu füstje, 62-63. oldal

54 A fenntarthatóság fogalma éppen abban különbözik a környezetvédelemtől, s nyeri el sajátos jelentését, hogy a társadalmak tartós fennmaradásának nem csak az ökológiai, hanem további, egymással összefüggő, egymással kölcsönhatásban álló – emberi, társadalmi, gazdasági – feltételeit is magába foglalja. BARTUS Gábor: A fenntartható fejlődés értelmezési problémái. Minőség és Megbízhatóság, 2012/6, 309–316. oldal.

55 Ezt a hármast nagyon szépen képezik le az ENSZ fenntartható-fejlődési célkitűzései. A fenntartható városok és közösségek elnevezésű célkitűzés, amelyet kiegészíthetünk még a szegénység felszámolását, a felelős fogyasztást és termelést célzó, valamint a tiszta vízhez és alapköztisztasághoz, illetve az egészséges környezethez és jólléthez való alapjogokra vonatkozó célkitűzésekkel.

határon átnyúló és a hegyvidéki régiók. Miután az EU jogszabályainak megközelítőleg háromnegyedét helyi vagy regionális szinten ültetik át, ezért számít fontos lépésnek a Régiók Bizottságának létrehozása 1994-ben, így a helyi és regionális képviselők is hozzászólhatnak az új uniós jogszabályok kidolgozásához. Az EU regionális politikája (más néven kohéziós politikája) az Európai Unió módszere az EU 27 országa és több, mint 200 régiója közötti társadalmi, gazdasági és területi egyenlőtlenségek kezelésére⁵⁶. Ezt a munkahelyteremtés, a fenntartható fejlődés és a vállalkozások versenyképességének támogatásával éri el. A regionális politika forrásokat biztosít a helyi tisztviselők által regionális szinten megvalósítandó projektekhez. Ennek során ez a politika az európai kormányzás egyik kulcsfontosságú tagállami eszköze, amely az EU teljes költségvetésének több mint egyharmadát teszi ki. Az EU regionális politikájának fő céljai: a gazdasági és szociális összetartozás erősítése, a közlekedési és kommunikációs infrastruktúra finanszírozása, közép- és kisvállalkozások támogatása, oktatási rendszerek modernizálása és erősítése, nemzeti beruházások fellendítése, energia átállás⁵⁷ támogatása. Az egyes keleti tartományokba jutó támogatásokat a 4. és az 6. ábra szemlélteti.

A regionális politikát alapvetően három fő alap⁵⁸ támogatja:

- 1) Az Európai Regionális Fejlesztési Alap: célja, hogy hozzájáruljon az EU régiói közötti gazdasági és társadalmi egyenlőtlenségek csökkentéséhez. Beruházásai az innováció és a kutatás, a kis- és középvállalkozások (kkv-k), az emberek és vállalkozások digitális lehetőségei, valamint az alacsony szén-dioxid-kibocsátású gazdaság támogatására összpontosítanak.
- 2) A Kohéziós Alap: célja, hogy segítse a szegényebb tagállamokat (azaz azokat, amelyek egy főre jutó GNI-je nem éri el az uniós átlag 90%-át) a gazdagabbakhoz való felzárkózásban.
- 3) Az Európai Szociális Alap: célja, hogy az oktatási, képzési és foglalkoztatási lehetőségek Unió-szerte történő növelésével közvetlenül segítse a szegénység kockázatának kitett személyeket.

A kohéziós politika teljes, 392 milliárd eurós globális forrása a 2021-2027 közötti uniós keretköltségvetésben a következő célok és fejezetek alá tartozik:

- 1) Munkahelyekért és növekedési célból (IJG) finanszírozott beruházások:

* az Európai Regionális Fejlesztési Alap (ERFA);

⁵⁶ <https://cohesiondata.ec.europa.eu/browse?category=2021+%2F+2027>

⁵⁷ https://energy.ec.europa.eu/index_hu

⁵⁸ https://commission.europa.eu/funding-tenders/find-funding/funding-management-mode/2014-2020-european-structural-and-investment-funds_en

* az Európai Szociális Alap+ (ESZA+);

* a Kohéziós Alap;

* a Just Transition Fund (JTF);

2) Interreg: Európai Területi Együttműködés;

3) A Bizottság által kezelt uniós eszközök és technikai segítségnyújtás.

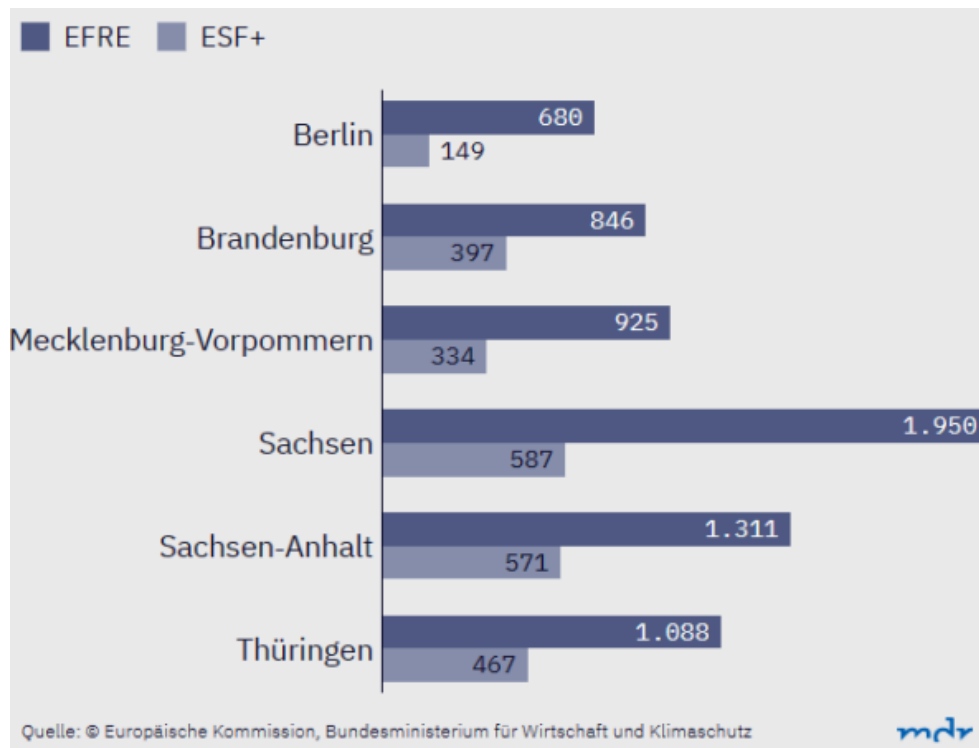
A teljes összeg felosztása az alábbiak szerint alakul⁵⁹:

1) Európai Hálózatfinanszírozási Eszköz: 11,3 milliárd euró

2) Bizottság által kezelt eszközök és az EU technikai segítségnyújtás keretében a programozás támogatására 2,5 milliárd EUR

3) Kohéziós politika IJG/JTF és Interreg összesen: 378 milliárd euró

4.Ábra: A keletnémet tartományoknak nyújtott Európai Uniós támogatások 2021-2027 között
a millió euróban (EFRE és ESZA)

Forrás: Európai Bizottság, BMWK, MDR

59 <https://cohesiondata.ec.europa.eu/browse?category=2021+%2F+2027> 2023.09.28.

A városok a következő alapokból pályázhatnak támogatásokért⁶⁰:

InvestEU Alap⁶¹

Európai Strukturális és Befektetési Alap⁶²

Horizon 2020⁶³

LIFE⁶⁴

Urban Innovative Actions⁶⁵

InvestEU Portal⁶⁶

European Investment Advisory Hub⁶⁷

URBACT⁶⁸

URBIS⁶⁹

A három évtizeddel ezelőtti újraegyesítést követően az új német tartományok is az Európai Unió tagjává váltak anélkül, hogy teljesíteniük kellett volna a szigorú felvételi követelményeket. Az uniós jog hazai átültetését és minden Európai Uniót érintő jogalkotási folyamatot a német Alaptörvény (Grundgesetz) 23. cikke (Europaartikel⁷⁰) szabályoz, amely utal a szubszidiaritás elvére (1. pont), valamint előírja a kormány tájékoztatási kötelezettségét a szövetségi parlament (Bundestag) és a szövetségi gyűlés (Bundesrat) felé (2. pont), biztosítja a szövetségi parlament állásfoglalási jogát (3. pont), és a szövetségi gyűlés véleményformálási, illetve állásfoglalási jogát a tartományok illetékességébe tartozó kérdésekben (4.-5. pont). A képzést, kultúrát és a műsorszolgáltatást érintő kérdésekben a törvényhozást a szövetségi gyűlés által kijelölt tartományi képviselőkre ruházza át a kormány együttes döntésének megtartásával (6 pont).

60 https://commission.europa.eu/eu-regional-and-urban-development_hu, https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/eu-budget/long-term-eu-budget/2021-2027_en, https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/eu-budget/long-term-eu-budget/2021-2027/documents_en, https://commission.europa.eu/eu-regional-and-urban-development/topics/cities-and-urban-development/priority-themes-eu-cities/innovative-and-responsible-public-procurement-cities_hu 2023.09.28.

61 Az Alap több mint 372 milliárd eurónyi állami, valamint magánbefektetéseket mozgósít az 26,2 milliárd eurós költségvetési garancia révén. https://investeu.europa.eu/investeu-programme/investeu-fund_hu 2023.09.28.

62 ESIF <https://eufunds.ie/european-structural-and-investment-funds/> 2023.09.28.

63 https://research-and-innovation.ec.europa.eu/funding/funding-opportunities/funding-programmes-and-open-calls/horizon-2020_hu 2023.09.28.

64 https://cinea.ec.europa.eu/programmes/life_en 2023.09.28.

65 <https://www.uia-initiative.eu/en> 2023.09.28.

66 <https://ec.europa.eu/investeuportal/desktop/en/index.html> 2023.09.28.

67 <https://advisory.eib.org>, investeu.europa.eu/investeu-programme/investeu-advisory-hub_en 2023.09.28.

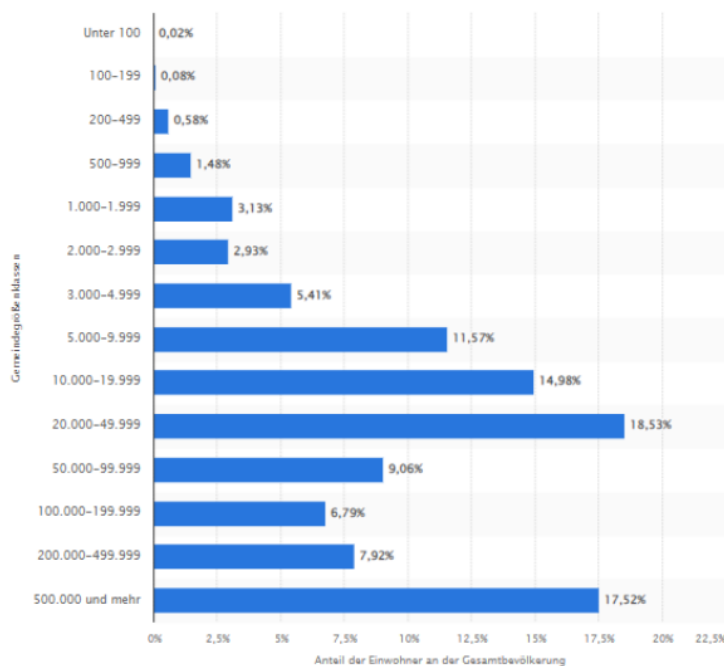
68 <https://urbact.eu> 2023.09.28.

69 <https://advisory.eib.org> 2023.09.28.

70 Az Alaptörvény 23. cikkelye: https://www.gesetze-im-internet.de/gg/art_23.html 2023.09.22.

Németország föderális állam, amelyet 16 szövetségi államként működő tartomány (Bundesland) alkot⁷¹. Az 1059/2003/EK rendelet alapján az összes tartomány, mint szövetségi állam, a NUTS 1. szintnek felel meg. A 16 tartományhoz tartozik 3 tartományi jogokkal felruházott városállam (Stadtstaat/Hansastadt) – Berlin, Hamburg, Bréma –, ezért elmondható, hogy európai uniós szinten Németországban található a legkisebb NUTS 1. szintű egység, vagyis Bréma tartomány, amelynek összlakossága (Bréma és a tartomány részét képező Bremenhaven járási jogú város népessége) közel 700 ezer főt tesz ki. Az egyes tartományokon belül a tartományi államigazgatás úgynevezett államigazgatási körzetekből (Regierungsbezirke) áll, amelyek az 1059/2003/EK rendelet melléklete alapján a NUTS 2. szintű egységek besorolása alá tartoznak.

5. Ábra A német lakosság megoszlása település nagyságrend szerint 2022-ben

Forrás: Szövetségi Statisztikai Hivatal

A tartományi közigazgatási reformokat követően az egyes tartományokban, mint például a Rajnavidék–Pfalz tartományban, feloszlatták ezeket az államigazgatási körzeteket, azonban

71 HOFFMAN István: Bevezetés a területfejlesztési jogba. Harmadik, hatályosított és átdolgozott kiadás, ELTE, Budapest 2017

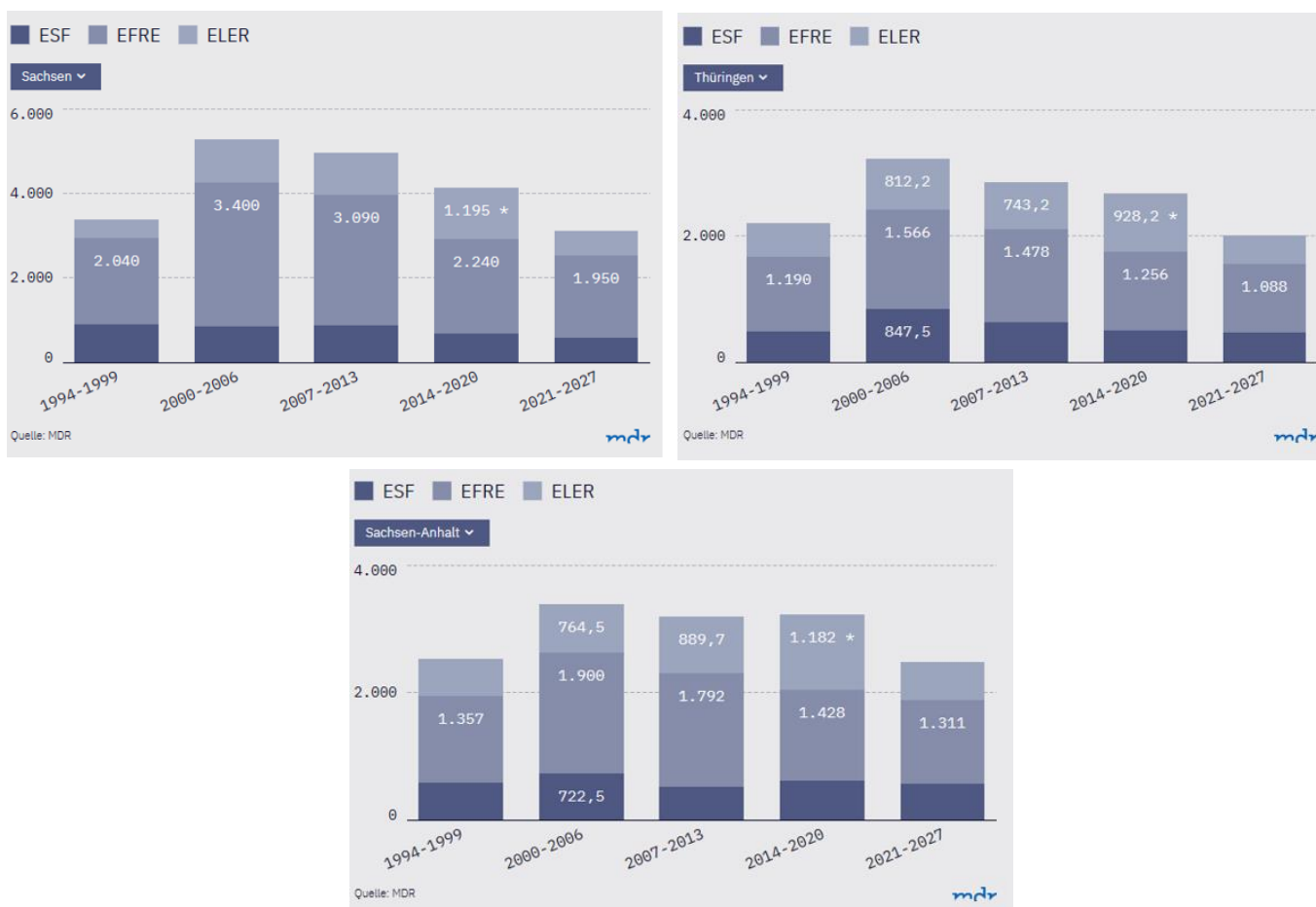
más tartományokban, például Bajorországban önkormányzati egységgé (Bezirk) alakították át őket az idők folyamán. Bajorországban jelenleg például hét regionális egység működik, amelyek a 21. század első évtizede óta egyértelműen területi önkormányzati egységeknek tekinthetőek, azaz ebben a déli tartományban háromszintű önkormányzati rendszer valósul meg: a települési önkormányzati szint mellett megtalálható további két területi önkormányzati szint is, azaz ott a járások és a körzetek szintje is működik.

A tartományokon belül a területi önkormányzati szintnek a NUTS 3. szintű (átlagosan 150–250 ezer fős népességű, így a magyar megyékkel rokonítható) járások (Landkreis) besorolásainak felelnek meg. A járásokkal azonos jogállást élveznek a tartományok nagyobb, úgynevezett járási jogú városai (kreisfreie Stadt) is. Ezekről elkülönítve szót ejthetünk még a városi környezetről, azaz a nagyvárosok és azok agglomerációjáról (Städtischer Raum) illetve vidéki környezetről, azaz a közösségekből álló, nem nagyvárosi területekről (Ländlicher Raum). A Szövetségi Statisztikai Hivatal 2022. december 31-i adatai szerint a német lakosság száma közel 85 millió volt, a lakosság mintegy 77 százaléka városokban élt, de döntő többségük kisvárosokban (20-50 ezer fős) lakik, azaz vidéki⁷², kisvárosi lakos (lásd 5. ábra). Az egyes tartományokban önálló szintként jelennek meg a települési önkormányzatok különböző társulásai, a közösségi szövetségek (Gemeindeverband), amelyek főleg az alapfokú közszolgáltatások szervezésében játszanak fontos szerepet. Rajna-vidék–Pfalz tartományban például a községi szövetségek a polgáraik által közvetlenül választott vezetővel, községsvövetségi polgármesterrel (Bürgermeister) rendelkeznek. A német közigazgatás legkisebb egységei a települési önkormányzatok (Gemeinde), amelyek a társadalmi rétegződés alapkövei, s amelyek mérete rendkívül eltérő. Tekintettel az önkormányzatok tartományi hatáskörére, a települési önkormányzatok tekintetében négy nagyobb önkormányzati rendszert különíthetünk el Németországban. Ez amiatt jött létre, mert a kistelepülések problémáit a német közigazgatás tartományonként eltérően kezelte az eltérő tartományi-szövetségi kompetenciák miatt. Egyes tartományokban – így például Bajorországban, Baden-Württembergben és Schleswig-Holsteinben – a kisebb települések összevonásával alakítottak ki mérethatékonyabb közszolgáltatási egységeket, ugyanakkor például Rajnavidék–Pfalzban, a kistelepülések önálló

⁷² Németországban a lakosság több mint fele vidéki területeken, kisebb városokban vagy közösségekben él. Számos vállalat, köztük közepes méretű globális piacvezetők székhelye van ott. A szövetségi kormányának a vidéki területek fejlesztéséről szóló jelentése 2011 óta négyévente átfogó tájékoztatást nyújt a vidéki életről, az ottani munkavégzési lehetőségekről, a gazdaságról és mindenről, ami a vidéki területeken élőket érinti. https://www.bmel.de/SharedDocs/Downloads/DE/_laendliche-Regionen/regionsbericht-laendliche-raeume-2020.html 2023. szeptember 10.

önkormányzatiságát meghagyva hoztak létre kötelező község szövetségi társulásokat. A területfejlesztés a föderális felépítésű Németországban elsősorban a tartományok feladat- és hatáskörébe tartozik.

6.Ábra: Szászországnak, Thüringának és Szász-Anhaltnak folyósítandó támogatások alakulása az EU hétéves költségvetéséből millió euróban (EFRA, ESZA és EMVA⁷³)

Forrás: Európai Bizottság, BMWK, MDR

Az 1083/2006/EK keretrendelet szabályaira figyelemmel a területfejlesztési igazgatást meghatározó NUTS 2. szint jellemző az államigazgatási kerületekre, így a tartományi kormányok fejlesztési minisztériumai meghatározó befolyással rendelkezhetnek a fejlesztési igazgatásra. A tartományi kormányok az egykamarás tartományi parlamentnek, a tartományi gyűlésnek, azaz Landtagnak felelősek, amelynek tagjai a tartományi miniszterelnök – Ministerpräsident/in –, valamint a tartományi miniszterek.

73 Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alap

A fejlesztéspolitika decentralizációja során a tartományok jelentős része a NUTS 2. szintű egységekben kötelező, területfejlesztési és területrendezési önkormányzati társulásokat hozott létre, amelyekben mind a települési, mind a területi-járási önkormányzatok is részt vesznek. Egyes tartományok helyzete – így például Bajorországé – speciális, ahol ugyanis NUTS 2. szinten is működnek önkormányzati egységek, hiszen Bajorországban ezen egységek egyik legfontosabb feladatát jelenti például a területfejlesztés összehangolása. A német járások közül, amelyek NUTS 3. szintű egységnek minősülnek, a határ mentiek játszanak fontos szerepet az európai határterületi, vagyis az INTERREG együttműködés keretében.

III.3. A regionális támogatások intézményi háttere Németországban. Nemzeti regionális politikai koordináció a szövetségi szintű közigazgatási rendszerben

A feladatmegosztás jobb megértéséhez szükségesnek tartom felsorolni az egyes tárcák hatásköreit, amely a mindenkori koalíciós szerződésben kerül aktualizálásra. A jelenlegi Közlekedési Lámpa (AMPEL: SPD, Zöldek, FDP) koalíció a következő feladatokat sorolta a regionális politikában szerepet játszó minisztériumok hatáskörébe.

*Szövetségi Gazdasági és Klímavédelmi Minisztérium*⁷⁴ (BMWK): Hatáskörébe tartozik az EU strukturális politikájának nemzeti szintű koordinációja (EFRE – EB2 igazgatóság), a Németország és az Európai Bizottság közötti partnerségi megállapodások előkészítése, az európai strukturális és beruházási alapok 2021-2027-es finanszírozási időszakban történő végrehajtásáról, az elért eredményekről szóló jelentések, a 2021-2027 közötti időszakra vonatkozó új operatív programok előkészítése, illetve megvalósítása.

*Szövetségi Munkaügyi és Szociális Minisztérium*⁷⁵ (BMAS): Az ESZA nemzeti programjának előkészítése és koordinációja.

*Szövetségi Élelmiszerügyi és Mezőgazdasági Minisztérium*⁷⁶ (BMEL): EMVA, ETHA alapokra vonatkozó német álláspont kidolgozása és lebonyolításának koordinációja.

*Szövetségi Pénzügyminisztérium*⁷⁷ (BMF): finanszírozási ellenőrzés, Ecofin, Stabilitási Paktummal kapcsolatos német álláspont koordinációja.

*Szövetségi Kancellária*⁷⁸ (BKA): Európai Tanács, Ifjúsági Foglalkoztatási Kezdeményezés

74 <https://www.bmwk.de/Navigation/DE/Home/home.html> 2023.09.11. Robert Habeck alkancellár, miniszter

75 <https://www.bmas.de/DE/Startseite/start.html> 2023.10.1. Hubertus Heil miniszter

76 https://www.bmel.de/EN/Home/home_node.html 2023.10.1. Cem Özdemir miniszter

77 <https://www.bundesfinanzministerium.de/Web/DE/Home/home.html> 2023.10.1. Christian Lindner alkancellár, miniszter

78 <https://.bundesregierung.de/breg-de/bundesregierung/bundeskanzleramt> 2023.10.1. Olaf Scholz kancellár

(YEI), EU-s politikák koordinációja.

*Szövetségi Külügyminisztérium*⁷⁹ (AA): A többéves pénzügyi keret előkészítése, a német álláspont kidolgozása és koordinálása (célok, feltételek, tárgyalások, költségvetés, képviselő), a tárgyalásokon való részvétel.

*Szövetségi Környezetvédelmi, Természetvédelmi és Nukleáris Biztonsági és Fogyasztóvédelmi Minisztérium*⁸⁰ (BMUV): éghajlatvédelem, fenntartható fejlődés témakörei.

*Szövetségi Belügyi- és Haza Minisztérium*⁸¹ (BMI): integrált városfejlesztés, belügyi témájú kérdések nemzeti koordinációja, álláspontok előkészítője.

*Szövetségi Családügyi, Idősügyi, Nőügyi és Ifjúsági Minisztérium*⁸² (BMFSFJ): nemek közötti egyenlőség, egyenlő bánásmód, esélyegyenlőségi kérdések.

*Szövetségi Oktatási és Kutatási Minisztérium*⁸³ (BMBF): kutatás és fejlesztés, ERASMUS program koordinációja.

Regionális/tartományi szintű koordináció:

A regionális koordinációt a szövetségi gazdasági minisztérium (BMWK) illetékes egysége, az EB2-es referatúra fogja össze. Hozzá tartozik a strukturális alapok stratégiai tervezése, az EFRE koordinálása és végrehajtása, Németország uniós szintű képviselője a DG-Régió, illetve az Európai Bizottság szakértői ülésein, továbbá a német álláspont kidolgozása és előkészítése. Az EA3 főosztályhoz pedig az Európai Területi Együttműködés tartozik.

Tartományok/régiók: az operatív programok megvalósításáért felelnek, ők az irányító és ellenőrző hatóságok, ők felelnek az EU-s alapokból finanszírozott programok (ESZA kivételével) végrehajtásáért és ellenőrzéséért (monitoring). A pénzeszközök felhasználásáért és a regionális programok végrehajtásáért felelős vidéki/nemzeti kapcsolattartó pontokat a tartományok illetékes minisztériumai vagy szakosított hatóságai működtetik.

Az Európai Unió által használt NUTs (Statisztikai Területi Egységek Nomenklatúrája) alá az egyes tartományok tartoznak, ezen statisztikai régiók (Bundesländer) besorolása 2013 óta nem változott⁸⁴. A német régiók ugyan remélték, hogy ez megváltozik, és megkezdtek tárgyalásokat a kormánnyal a diverzifikációról és a megosztott régióról, de a német álláspont a következő hétéves finanszírozási időszakban sem változott, a NUTs méretek nem kerültek

79 <https://www.auswaertiges-amt.de/de> 2023.10.1. Annalena Baerbock miniszter

80 <https://www.bmuv.de> 2023.10.1. Steffi Lemke miniszter

81 <https://www.bmi.bund.de/DE/startseite/startseite-node.html> 2023.10.1. Nancy Faeser miniszter

82 <https://www.bmfsfj.de> 2023.10.1. Lisa Paus miniszter

83 https://www.bmbf.de/bmbf/de/home/home_node.html 2023.10.1. Bettina Stark-Watzinger miniszter

84 <https://cohesiondata.ec.europa.eu/2021-2027-Finances/2021-2027-IJG-Categories-of-NUTS2-regions/uxj2-277b> 2021.6.1.

átalakításra.⁸⁵

IV. NÉMETORSZÁG AZ EURÓPAI UNIÓBAN

Németország sem egyesítése előtt, sem utána nem kapott támogatást az EU Kohéziós Alapjából, hiszen az ország az Európai Unió vezető gazdasága, és bruttó nemzeti jövedelme mindig is magasan meghaladta az EU átlagát⁸⁶. Így a keletnémet tartományok sem kaphattak kohéziós támogatást, hiszen az ország egésze, azaz Németország fejlettségi szintje mindig is meghaladta az EU-s átlag 75 százalékát. A regionális alap nyújtotta lehetőségeket viszont maximálisan kihasználta. A támogatások elosztása decentralizált, fontos szerepet kapnak benne az illetékes tartományi minisztériumok, ahol jelentős szakembergárda áll rendelkezésre.

85 Nemzeti pályázati kontakt-irodák:

Ministerium für Wirtschaft, Verkehr, Arbeit, Technologie und Tourismus des Landes Schleswig-Holstein - Referat VII 21 Regional- und Strukturpolitik, EFRE, GRW, EU-Angelegenheiten

Sächsisches Staatsministerium für Wirtschaft, Arbeit und Verkehr - Referat 55 Verwaltungsbehörde Sachsen für den EFRE

Ministry of Economic Affairs and Energy of the State of Brandenburg

Niedersächsisches Ministerium für Bundes- und Europaangelegenheiten und Regionale Entwicklung Referat 103 - Verwaltungsbehörde EFRE, ESF - Koordinierung ELER

Freie und Hansestadt Hamburg - Behörde für Wirtschaft, Verkehr und Innovation, EFRE-Verwaltungsbehörde, Referat WF 1

EFRE-Verwaltungsbehörde Ministerium für Wirtschaft, Arbeit, Energie und Verkehr

Der Senator für Wirtschaft, Arbeit und Häfen der Freien Hansestadt Bremen Referat Z3

Thüringer Ministerium für Wirtschaft, Wissenschaft und digitale Gesellschaft - Referat 34 | Verwaltungsbehörde und Bescheinigungsbehörde EFRE

Referat Europäische Strukturpolitik (EFRE, INTERREG A) Ministerium für Wirtschaft, Verkehr, Landwirtschaft und Weinbau Rheinland-Pfalz

Ministerium für Wirtschaft, Arbeit und Gesundheit Referat 350, EFRE-Fondsverwaltung/-steuerung

EFRE - Verwaltungsbehörde Hessen - Ministerium für Wirtschaft, Energie, Verkehr und Landesentwicklung

Ministerium für Ländlichen Raum und Verbraucherschutz Baden-Württemberg Referat 40 EFRE

Ministerium für Wirtschaft, Energie, Industrie, Mittelstand und Handwerk des Landes Nordrhein-Westfalen, Verwaltungsbehörde EFRE.NRW

Ministerium der Finanzen des Landes Sachsen-Anhalt, EU-Verwaltungsbehörde, Senatsverwaltung für Wirtschaft, Technologie und Forschung, Referat IV C - Europäische Strukturpolitik

Ministerium für Wirtschaft, Bau und Tourismus Mecklenburg-Vorpommern, Interreg V-A – Germany/Mecklenburg-Vorpommern-Brandenburg-Poland

Sächsisches Staatsministerium für Umwelt und Landwirtschaft - Verwaltungsbehörde des EU-Programms Grenzübergreifende Zusammenarbeit, Interreg V-A - Germany/Saxony-Czech Republic

Bayerisches Staatsministerium für Wirtschaft und Medien, Energie und Technologie, Interreg V-A – Germany/Bavaria-Czech Republic,

Gemeinsames INTERREG-Sekretariat - Technisches Sekretariat c/o Euregio Rhein-Waal, Interreg V-A - Germany-The Netherlands (Deutschland-Niederland)

Investitionsbank Schleswig-Holstein - Investitionsbank Schleswig-Holstein, Interreg V-A – Germany-Denmark

Regierungspräsidium Tübingen Abteilung 2, Referat 21, Interreg V-A - Germany-Austria-Switzerland-Liechtenstein (Alpenrhein-Bodensee-Hochrhein)

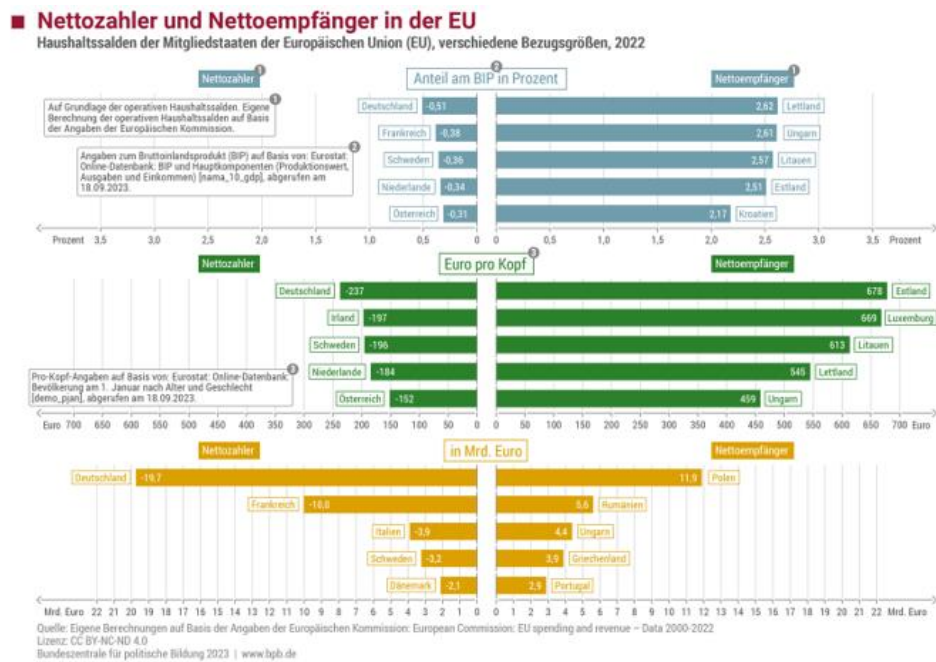
Investitionsbank Schleswig-Holstein (IB.SH), Interreg Baltic Sea

Ministerium der Justiz und für Europa und Verbraucherschutz des Landes Brandenburg (MdJEV), Interreg V-A – Germany/Brandenburg

86 <https://www.bpb.de/kurz-knapp/zahlen-und-fakten/europa/70580/nettozahler-und-nettoempfaenger-in-der-eu/2023.10.03>.

A versenyképesség területi különbségeinek csökkentését, a megújítható energiaforrások minél szélesebb körű alkalmazását, a képzési és kutatás-fejlesztési, a munkaerőpiaci potenciálok hasznosítását célzó programokat túlnyomó részben tartományi szinteken dolgozzák ki és valósítják meg (*Partnerségi Megállapodás*⁸⁷).

7.Ábra: Az EU nettó befizetői és nettó kedvezményezettjei 2022-ben

Forrás: Európai Bizottság

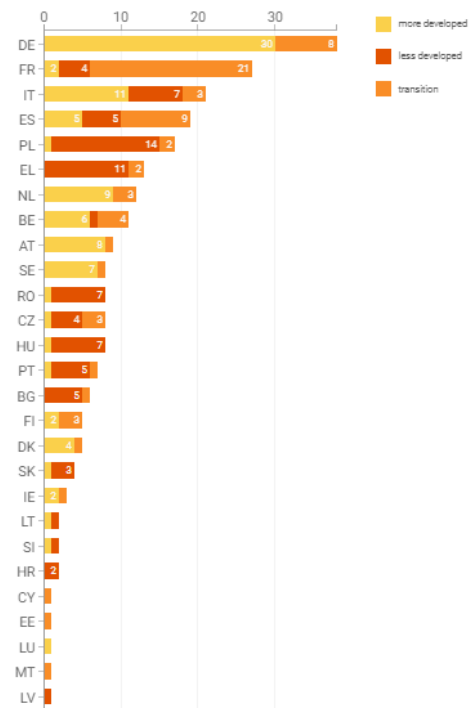
Az uniós pénzügyi alapokból Németország a 2014–2020-as költségvetési időszakban összesen 27,9 milliárd eurót kapott, amely magába foglalja a kohéziós és szociális támogatásokat, a mezőgazdasági és a területfejlesztési pénzügyi forrásokat, valamint a tengeri és halászati juttatásokat.

Az új, 2021–2027-es pénzügyi kereterv összeállításakor a szociális alap újragondolása, a munkanélküliség elleni küzdelem, a munkahelyek más kontinensekre való áttelepülésének lassítása és a vállalatok versenyképességének elősegítése, az innováció támogatása, az intelligens és zöld Európa kiépítése játszott kiemelkedő szerepet⁸⁸, ami kiegészült a Covid-19 pandémia által okozott gazdasági, egészségügyi és társadalmi nehézségek kezelésére és az Ukrajna elleni háború miatti gazdasági veszteségeinek és az energiahordozók áremelkedése miatti nehézségek kezelésére.

⁸⁷ https://commission.europa.eu/publications/partnership-agreement-germany-2021-2027_en 2023.9.5.

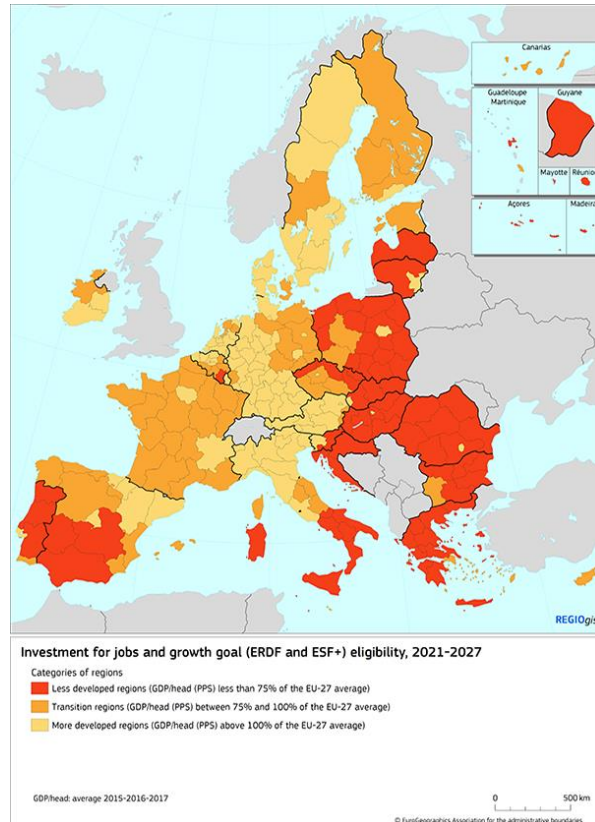
⁸⁸ https://germany.representation.ec.europa.eu/news/eu-kohasionspolitik-kommission-genehmigt-partnerschaftsvereinbarung-mit-deutschland-im-umfang-von-20-2022-04-19_de 2023.10.04.

8.Ábra: NUTS 2 státuszú régiók 2021-27

Forrás: cohesiondata.ec.europa.eu/stories/s/2021-2027-Cohesion-policy-EU-budget-initial-alloca/2w8s-ci3y/

9.Ábra: Régiók kategóriái (fejlett, átalakuló, kevésbé fejlett) 2021-27 között

Forrás: cohesiondata.ec.europa.eu

Az aktuális pénzügyi keretben Németország részére 20 milliárd eurót különítettek el. A megállapodás 52 operatív program helyszíni megvalósítását nyitja meg: 31 regionális, 2 országos és 19 INTERREG program kerül megvalósításra a jelenlegi pénzügyi keretben. A 16 szövetségi állam mindegyike külön kezeli az ERFA és az ESZA+ programokat, kivéve Alsó-Szászországot, amely a kombinált ERFA/ESZA+ programot választotta. Szövetségi szinten két program valósul meg: az EMFAF program és egy külön országos ESZA+ program.

IV.1.A legutóbbi német EU elnökség

Németország 2020 második felében töltötte be az Európai Unió Tanácsának elnökségét, amely alatt sikerült megegyezni a pénzügyi finanszírozási kérdésekben. Az Európai Tanács 2020. július 17–21-i rendkívüli ülésén az európai állam- és kormányfők megegyeztek a következő hétéves (2021–2027) pénzügyi keretről (MRF⁸⁹) és a helyreállítási alapról (Next Generation EU). A meghozott döntések egyik fő célja a pandémia okozta válság utáni helyreállítás, egy környezetbarát és digitális átalakulás támogatásával. Az egyezséggel mind a 27 tagállam nyert, de egyúttal engedményekre is kényszerült. A következő hét év keretösszege 1074,3 milliárd euró, a helyreállítást és az ellenálló-képességet erősítő alap (NGEU) 750 milliárd eurójával a pénzügyi csomag összesen 1824,3 milliárd eurót tesz ki.

Az Európai Tanács pénzügyi döntéseiből a német régiók is jelentősen profitálhatnak. A munkahelyteremtés (többek között a Kurzarbeit) finanszírozására 1,3 milliárd euró került elkülönítésre. A szükséghelyzetek és katasztrófák esetére létrehozott szolidaritási és azonnali segélyezési tartalékra 1,2 milliárd eurót, a brexit által érintett tagállamok és gazdasági ágazatok támogatására 5 milliárd eurót terveztek be. Az összeg nagy részének (672,5 Mrd euró) elköltésére a tagállamok újjáépítési és ellenálló-képességet erősítő tervei alapján került sor. A

89 AZ EU többéves pénzügyi kerete. Jogalapja:

*Az Európai Unió működéséről szóló szerződés 312. cikke

*A Tanács (EU, Euratom) 2020/2093 rendelete (2020. december 17.) a 2021–2027-es időszakra vonatkozó többéves pénzügyi keretről;

*A Tanács (EU) 2020/2094 rendelete (2020. december 14.) a Covid19-válság utáni helyreállítás támogatására szolgáló Európai Unió Helyreállítási Eszköz létrehozásáról;

*Az Európai Parlament, az Európai Unió Tanácsa és az Európai Bizottság közötti, a költségvetési fegyvelemről, a költségvetési ügyekben való együttműködésről és a hatékony és eredményes pénzgazdálkodásról, valamint az új saját forrásokról és az új saját források bevezetésére irányuló ütemtervről szóló, 2020. december 16-i intézményközi megállapodás.

A Covid19-járvány kitérését követően a Bizottság 2020. május 27-én helyreállítási tervet terjesztett elő (Next Generation EU), amely a 2021–2027-es időszakra szóló többéves pénzügyi keretre és a saját forrásokra vonatkozó felülvizsgált javaslatokat foglalt magába, valamint egy 750 milliárd EUR értékű helyreállítási csomag létrehozását (2018-as árakon), amelyet 2020. december 16-án fogadtak el. A többéves pénzügyi keret működésének felülvizsgálata és adott esetben a keret kiigazítására irányuló javaslatoknak 2024. január 1-jéig kellett beérkezniük, ugyanakkor az Európai Parlament felszólította a tagországokat ezen időpont előrehozatalára.

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/DE/TXT/HTML/?uri=LEGISSUM:4499418> 2023.10.2.

terveket 2021–2023 között kellett kidolgozni, értékelésüket a Tanács a Bizottság javaslata alapján minősített többséggel fogadta el. A támogatásokat akkor kapják meg a tagállamok, ha időarányosan teljesítik a tervekben vázolt célokat. A középtávú költségvetés, valamint a NGEU 30 százalékát környezetvédelemmel kapcsolatos projektekre kell fordítani, hogy a párizsi klímaegyezménnyel összhangban elérjék az EU által kijelölt időközi célokat, azaz az EU 2050-re klímasemlegessé váljék. Számos német régió az atom, valamint a szén alapú energiatermelés kivezetését előíró törvény alapján hazai forrásokból is támogatásokat kap környezetvédelmi projektekre, amelyek jól kiegészíthetők uniós támogatásokkal.

A finanszírozási prioritások – a coronavirus következtében bekövetkezett - eltolódása miatt a harmadik országoknak nyújtandó állami segélyek összege zsugorodott. A fejlődő országok támogatásának csökkenése és a klímaváltozás negatív hatásai, továbbá a kedvezőbb európai kilátások ígérete erősíti az EU-ra nehezedő migrációs nyomást. A német tartományok nagy többsége, főleg a nyugatnémet tartományok üdvözölték ugyan az új munkaerő megjelenését és a demográfiai problémákkal küszködő német társadalom nagyobb reprodukciós rátájú, fiatal, munkaképes polgárokkal való kiegészítését. (Jelenleg a legnagyobb probléma a vállalatoknál a szakképzett munkaerő hiánya.)

A 2020-ban meghozott európai uniós pénzügyi döntések, a tagállamok költségvetéséből fizetett állami támogatások engedélyezése, illetve a német kormány által rendelkezésre bocsájtott saját keretek újabb forrásokat tettek elérhetővé a régiók, a közösségek és a vállalatok számára is, növelve ezzel a régiók és a régiókban élő munkavállalók lehetőségeit. A 2021–2027-es időszakra vonatkozóan egyösszegű korrekció útján csökken Dánia, Németország, Hollandia, Ausztria és Svédország éves GNI-alapú hozzájárulása, s az ebből származó kiesést az összes többi tagállam finanszírozza. Németország évente 3,671 milliárd euró kedvezményt kap (de továbbra is nettó befizető marad), s ez kedvező hatással van a német gazdaságra is. Az elkövetkező időszakban kiderül, hogy a coronavírus kapcsán a 2020. július 1. és december 31. közötti időszakra megállapított adócsökkentések bevezetése, az új hitelkeretek tömeges megnyitása, valamint a nagyarányú állami segélyezés mennyire tudott hozzájárulni a gazdaság helyreállításához és a piaci szereplők megmentéséhez. Ugyanakkor a 2021-es Ukrajna elleni orosz, majd a 2023 októberi, a kézirat lezárásakor történt Izrael elleni Hamas-agresszió újabb eltolódásokat okoz a prioritások között, és még nagyobb honvédelmi kiadásokra ösztönzi a kormányt. Kérdéses az is, hogy mennyi szolidaritást bír el a német társadalom, hiszen a szolidaritási járulék az ígéretek ellenére sem szűnt meg a magasabb jövedelmű rétegek és a vállalatok számára.

Jóllehet az Európai Bizottság a járványhelyzetre tekintettel többszörösen meghosszabbította az Átmeneti Keretet, s a német kormány az állami injekciók mellett folyamatosan kiterjesztette a rövidített, illetve rugalmas munkalehetőségeket (Kurzarbeit, home office), a pandémia miatt bevezetett egyre szigorodó korlátozások újabb egzisztenciákat tettek tönkre.

A Next Generation⁹⁰ EU keretében rendelkezésre álló források a REACT-EU-n keresztül segítik a régiókat és a városokat kilábalni a világjárványból, valamint egy zöldebb, digitálisabb és ellenállóbb Európát építeni. A kiegészítő források folyósítása elsősorban az Európai Regionális Fejlesztési Alapon (ERFA) és az Európai Szociális Alapon (ESZA), továbbá az ifjúsági foglalkoztatási kezdeményezésen keresztül történik. A Bizottság 2021. június 28-án 800 millió euró összegű kifizetést teljesített a Next Generation EU keretében, 16 tagállamban (Franciaországban, Görögországban, Csehországban, Németországban, Lengyelországban, Litvániában, Hollandiában, Szlovákiában, Észtországban, Ausztriában, Dániában, Finnországban, Bulgáriában, Svédországban, Portugáliában, Horvátországban), amik összesen 41 nemzeti és regionális programra irányulnak a REACT-EU, vagyis a kohéziós célú és az európai területeknek nyújtandó helyreállítási támogatás keretében. Az összegek lehívása azonban sokszor elmarad, ezzel hatalmas összegek ragadnak bent a brüsszeli csatornában.⁹¹

A Just Transition Alapból 8 német régió támogatására is sor kerül. Az elosztások alapja, hogy a támogatás legyen igazságos, senki sem maradjon le⁹², továbbá, hogy együtt keressenek megoldásokat a jelenlegi gazdasági-geopolitikai recesszióban. Sajnos rossz az abszorpciók képesség, a támogatások eljutása a privát szektorhoz. A nemzeti források ezért sokszor kényelmesebbek és hatásosabbak.

A német tartományok közül elsősorban a gazdaságilag erősebb, nyugati tartományok pályáztak sikerrel támogatási összegekre, az összes projekt közül csak kettő jut keleti tartományokba, Tübingiába és Szászországba.

90 A NGEU folyó áron mintegy 800 milliárd EUR összegű ideiglenes helyreállítási eszköz Európa coronavirus-világjárványból való kilábalásának támogatására, valamint egy zöldebb, digitálisabb és ellenállóbb Európa építésének elősegítésére. A NGEU finanszírozása érdekében az Európai Bizottság – az EU nevében – a tőkepiacokról fog legfeljebb 800 milliárd euró forrást bevonni a 2026 végéig hátralévő időszakban: 407,5 milliárd eurót (a Helyreállítási és Rezilienciaépítési Eszköz, a REACT-EU és az uniós költségvetés által finanszírozott más programok keretében nyújtott) vissza nem térítendő támogatások; 386 milliárd eurót pedig kölcsönök formájában. Ez évente átlagosan mintegy 150 milliárd euró összegű hitelfelvételi volument jelent. A REACT-EU a NGEU csomag része, és 2021–2022 folyamán a kohéziós politikai programok kiegészítéseként 50,6 milliárd euró összegű finanszírozást biztosít (folyó áron). Az intézkedések a munkaerőpiaci reziliencia, a munkahelyek, a kkv-k és az alacsony jövedelmű családok támogatására, valamint a zöld és digitális átállás és a fenntartható társadalmi-gazdasági helyreállítás időtálló alapjainak megteremtésére irányulnak. *Forrás: NGEU*

91 Michael HÜTHER, a német Gazdasági Intézet (IW, Köln) igazgatója, Rostock, 2023.09.13.

92.,If you want to go too fast, go alone. If you want to go fair, go together.” (Lost Boys of Sudan (2020) and Leaving no one behind (UN international action, 2020)

*Hessen 18 millió euró támogatást kapott az egyetemek, egyetemi kórházak és más kutatóintézetek infrastruktúrájának fejlesztésére. (2022.03.28)

*Bajorország 44 millió eurós támogatáshoz jutott a kis- és közepes vállalkozások energiahatékonyságának helyi fejlesztésére és árvízvédelemre. (2022. 02.10)

*Észak-Rajna–Vesztfália 64 millió eurónyi támogatást kapott az oktatási intézmények digitalizációjára, a turizmus és az egészségügyi szektor fejlesztésére, a zöld infrastruktúra kialakítására. (2022. 02.10)

*Baden-Württemberg 27 millió euró összegű támogatás-kiegészítést kapott többek között covid-vírussal kapcsolatos kutatásokra, ezenkívül a KKV szektor fejlesztésére, azok versenyképességének és ellenállóképességének növelésére. (2022.03.18)

*Bajorország ezenkívül 12 millió eurós kiegészítéshez jutott oktatás-nevelési projektekre, professzionális tréningekre, digitalizációval és zöld átalakulással kapcsolatos felkészítő tanfolyamokra és környezetvédelmi intézkedésekre. (2022. 03.18)

*Szászország, Thüringia és Bréma kiegészítő támogatást kapott 32,9 millió euró értékben gazdasági problémák felszámolására és a digitalizációs ökológiai átalakulások finanszírozására, a pandémia által érintett fiatal generáció támogatására. (2022.04.22)

*Saarland 7,5 millió eurót kapott kutatási projektekre. (2022.04.22)

*Thüringia 21,7 millió eurót kapott a kutatási infrastruktúra fejlesztésére, egészségügyi projektekre, kis- és közepes vállalatok támogatására. (2022.04.22)

*Bréma 3,7 millió eurót kapott fiatal vállalkozók megsegítésére. Ez az összeg segítséget adott a szakképzettség megszerzéséhez és a továbbtanuláshoz is. (2022.04.22)

V. A NÉMET BELSŐ FELZÁRKÓZTATÁS JOGI ALAPJAI:

PÉNZÜGYI KERETEK, AZ ÚGYNEVEZETT GEMEINSCHAFTSAUFGABE

A Német Szövetségi Köztársaságban igen hosszú múltra tekint vissza a regionális politika: először 1959-ben fogadtak el területileg lehatárolt gazdaságélénkítési intézkedéseket. A Szövetségi Gazdasági Minisztérium 1968-ban javasolta a regionális gazdaságpolitika korszerűsítését, amelynek útját egy regionális gazdaságélénkítő törvény (Gemeinschaftsaufgabe – Verbesserung der regionalen Wirtschaftsstruktur⁹³ – GRW) megalkotásában és a hozzá kapcsolódó strukturális politika megvalósításában látta. Ezt

93 <https://www.bmwk.de/Redaktion/DE/Downloads/J-L/koordinierungsrahmen-gemeinschaftsaufgabe-verbesserung-regionale-wirtschaftsstruktur.pdf> 2023.09.15.

közösségi feladatok elnevezéssel a német Alaptörvényben⁹⁴ is rögzítették. A GRW központjában a regionális gazdaság támogatása áll, olyan beruházások elősegítése, amelyek közvetlenül növelik a régióban tevékenykedő vállalatok versenyképességét, javítják a gazdasági infrastruktúrát, továbbá támogatják a regionális gazdasági kezdeményezéseket, valamint az ezekhez szükséges regionális politikai kutatásokat. A tervezési keretek futamideje 3–4 év.

A nyugatnémet gazdaság fejlődését alátámasztó elméletek:⁹⁵

- Az újjáépítés elmélete szerint tulajdonképpen visszatérés történt a Németországra korábban jellemző hosszú távú növekedési pályához, amit a belső erőforrások, az alkalmazott gazdaságpolitika és az intézményrendszer határoz meg hosszú távon.
- A szociális piacgazdaság elmélete azt támasztja alá, hogy az 1940-es évek végén és az 1950-es években végrehajtott intézményi reformok megerősítették a piaci erőket. Az addig lényegében szabályozatlan társasági formában, de családi tulajdonban lévő nagyvállalatokat kötelezték az átláthatóság, a tulajdonosi és a menedzsment felelőségek, valamint a feladatok tiszta elhatárolása érdekében a törvény által meghatározott társasági formák – részvénytársaság, kft., bt. – szerinti átalakulásra, ami növelte a tőkepiac hatékonyságát, elősegítette a vállalatok számára a külső tőke bevonását, a vállalatfinanszírozás lehetőségeit. Ez az intézményi, szabályozási átalakítás javította az erőforrások elosztását, növelte a társadalmi mobilitást, és magas gazdasági növekedést eredményezett.
- A felzárkózás elmélete arra fókuszál, hogy a felzárkózási folyamat fejlesztései során az elmaradott, vagy csak hátrányban lévő országok, amelyek az élenjáró országok innovációit alkalmazzák, végül is megtakarítják az útkeresés idejét, ráfordításait és esetleges veszteségeit. A második világháború után Nyugat-Európa tulajdonképpen az Amerikai Egyesült Államok gazdasági rendszerének átvételével zárkózott fel.
- A szervezett világgazdaság elmélete azt mondja, hogy a Bretton Woods-i rendszer és az európai integráció csökkentette a tranzakciós költségeket a nemzetközi kereskedelemben. Ez egy olyan exportorientált gazdaság, mint Németország számára

94 Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland Art 91a, b <https://www.gesetze-im-internet.de/gg/BJNR000010949.html> 2023.10.03.

95 Komparatív világgazdasági elméletek. Ezeket A német regionális politika sajátosságai, intézményi háttere, a német egység tanulságai https://humanexchange.hu/site/uploads/file/HISZ_2021_2.pdf. cikk foglalja össze.

lehetővé tette, hogy kihasználja a nemzetközi munkamegosztás, a specializáció keresletteremtő és jóléti hatásait.

- A külső és belső pénzügyi stabilitás révén a vállalatok, illetve a befektetők körében megteremtett bizalom elősegítette a tőkefelhalmozást.

Az újjáépítési elmélet szerint egy ország gazdasága hosszú távon egy gazdaság növekedési trend alapján, annak mentén fejlődik. A növekedés a munkavállalók műszaki képzettségének, a technika, a technológiai iránti érdeklődésének a függvénye. Minél magasabb egy ország lakóinak, munkavállalóinak műszaki végzettsége, annál magasabb hozzáadott értéket képesek előállítani, annál termelékenyebbek. A műszaki fejlődést az innováció határozza meg. A dolgozók műszaki ismereteit olyan magas szintre kell emelni, hogy az innovációkat, az új ismereteket, technológiákat azonnal alkalmazni tudják.

A második világháborúban a fizikai tőke állománya, főleg a közlekedési hálózatok, a gazdaság infrastruktúrája, az ipari épületek lerombolása miatt, a háborús pusztítások révén jelentősen csökkent. Ugyanakkor az emberi tőke nem csökkent. A Német Szövetségi Köztársaság fogadta be a Közép-Európából elűldözött németeket, így a háborús embervesztesége nagyjából pótlódott. Az újonnan érkezettek életkor, iskolai végzettség, s nemek szerinti összetétele ugyan különbözött a háborúban odaveszettekétől, de a felhalmozott műszaki tudás összességében megmaradt.

A háború utáni gazdaság újjáépítés⁹⁶ felgyorsult, mert

- az ország működőképességének helyreállítása érdekében nagyon gyorsan felszámolták az infrastruktúra szűk keresztmetszeit,
- a munkavállalók számára elsődleges lakáskérdést és az élelmiszerhiányt gyorsan megoldották,
- a munkavállalók képzettségük szerint alkalmazhatók voltak az iparban,
- a munkavállalók azon képességei, amiket a hadi gazdaság keretei között fejlesztettek ki: innovációs készségek, anyag és energia takarékoság, a béke idején is használható lett, és így a lehetséges technológiai lemaradás gyorsan csökkenthető volt.

A gazdasági csoda ebben az értelmezésben csak annyit jelentett, hogy a nyugatnémet gazdaság visszatért a hosszú távú növekedési pályájához. Ez a tézis volt az egyik, amire az 1990-ben

96 <https://www.bundestag.de/besuche/ausstellungen/verfassung/tafel26/tafel26-199702> 2021.05.1.
<https://www1.wdr.de/archiv/wiederaufbau/index.html> 2023.09.01.

megvalósított német újraegyesítést alapozták⁹⁷. A szociális gazdaságpolitika alapját a monetáris, illetve a vagyonpolitikai, továbbá a szociálpolitikai célok ötvözete jelentette.

- A monetáris politika⁹⁸ legfontosabb célja, hogy a stabil valutának, alacsony inflációnak meg kell könnyítenie a piaci mechanizmusok működését, a kiszámítható üzleti környezettel, tervezhetőséggel és az alacsony tranzakciós költségekkel.
- A vagyon politika⁹⁹ célja, hogy a hatékony erőforrás-elosztás érdekében a gazdasági szereplőknek, a vállalkozásoknak maguknak kell meghozniuk a felelős döntéseiket a társaságok, szervezetek, intézmények alapításáról, működtetéséről. A tulajdonosi jogokat mindenki gyakorolja önállóan, de azért cserébe viselje maga a következményeket. A szociális piacgazdaságban az állam, pontosabban a központi kormányzat nem kíván beleavatkozni a vállalatok tulajdonosi szerkezetébe, a postán és vasúton kívül nem akar állami vállalatokat létrehozni és birtokolni vagy tulajdonrészt szerezni profitorientált vállalkozásokban.
- A szociálpolitika¹⁰⁰ célja, hogy minden állampolgárnak, háztartásnak, gazdasági egységnek hozzáférést kell biztosítani a piachoz. A cél, hogy minden állampolgár be tudjon kapcsolódni a munkaerőpiacra. Legyen megfelelő végzettsége, lakhelye, egészségügyi ellátása, anyagi biztosítása öregkorára, hogy teljes értékű munkát tudjon végezni. A szociálpolitika legitimitását az adja, hogy a gazdasági és társadalmi rendet védeni kell. A német szociálpolitika intézményei közé tartozik ezért az oktatási politika, lakhatási támogatások biztosítása, a munkahelyi biztonság megteremtése és a társadalombiztosítás.

97 FORMAN Balázs: Globalizáció & Modernizáció, I-II. kötet, 2023, Neumann János Egyetem 5. Fejezet: Németország 139-228.o. A 2021-es közös cikk: A német regionális politika sajátosságai, intézményi háttere, a német egység tanulságai később ebben a könyvben is megjelent az 5. fejezet részeként.

98 A gazdaság pénzmennyiségen keresztüli pénz- és tőkepiaci szabályozása, fő célja az árstabilitás elérése, a gazdasági növekedés és a stabilitás fenntartása. SZEPESI György: Génuszok párharca. Milton Friedman és J. M. Keynes vitája Tim Congdon és Robert Skidelsky előadásában (uni-corvinus.hu) https://unipub.lib.uni-corvinus.hu/1255/1/Kszemle_CIKK_1390.pdf

99 Vagyonok és jövedelmek újraelosztása. Keynes a monetáris politika helyett a költségvetési – vagy más néven fiskális – politikára helyezi a hangsúlyt. John M. Keynes: A foglalkoztatás a kamat és a pénz általános elmélete, KJK. Budapest 1965

100 A szociális ügyek: a tisztességes munkahelyek megteremtése, a szociális biztonság, a védelem biztosítása, a szegénység csökkentése, a nemek közötti egyenlőség garantálása, emellett a fogyatékosokkal élők, a gyermekek és a családok, a fiatalok, az idősek és a kisebbségek támogatása, az egészségügyhöz, az igazságszolgáltatáshoz, az oktatáshoz, a kultúrához és a sporthoz való hozzáférés biztosítása, amelynek része az önkéntesség és az aktív polgári szerepvállalás is. <https://www.eesc.europa.eu/hu/policies/policy-areas/social-affairs> 2022.08.11.

A szociális piacgazdaság létrehozása során a következők voltak a legfontosabb lépések¹⁰¹:

- Devizareform 1948-ban, aminek célja az erős márká megteremtése és az árstabilitás biztosítása.
- Árreform még szintén 1948-ban, célja, hogy eltörljék azokat a hatósági árakat, amiket még az 1930-as években hoztak létre. Ez a szabad árképzés bevezetését jelentette legalább a késztermékek területén.
- Versenytörvény 1957-ben, amelynek bevezetése a Római Szerződésben foglalt versenyszabályozás miatt vált szükségessé. Németország volt az, aki a legkövetkezetesebben alkalmazta és valóban korlátozta a monopóliumok hatalmát.
- 1951-ben fogadták el a lakhatási törvényt a lakásépítés támogatására. A cél a szociális biztonság megteremtése különösen azok számára, akiket a háború súlyosan érintett vagy, azok a népesség csoportok számára, akiket elűdöztek eredeti lakóhelyükről és a háború után érkeztek Németországba.

A befogadott németek, majd a később érkezett vendégmunkások számára fogadták el 1950-ben azt a törvényt¹⁰², ami megkönnyítette a szociális célú bérlakásokhoz való jutást. A terhek megosztásáról és a kártérítésekről, a szülőföldön hagyott, vagy a háborúban megsérült ingatlanok utáni kompenzációról szóló törvényt 1952-ben, a háborúban súlyosan sérültek ellátásáról szóló törvényt 1953-ban fogadták el. 1957-ben bevezették a dinamikus nyugdíjat, ami lehetővé tette, hogy a Németországba érkezettek az előző lakhelyük szerinti országban teljesített munkában töltött éveiket beszámítsák a Németországban szerzett nyugdíjba. Németország itt szinte főúri gesztusként nagyvonalúan beszámolta a nyugdíjjogosultsághoz szükséges évekre a külföldön ledolgozott éveket abban az esetben is, ha az illető közben német állampolgár lett és életvitelszerűen ott élt.

A gazdasági fellendülés megalapozóinak tartott intézkedések ugyanakkor csak gyengén kapcsolódtak egymáshoz. Emiatt az egyes intézkedéseknek a gazdasági fejlődésre gyakorolt hatását nehéz empirikusan meghatározni. Konkrétan a szociálpolitikával kapcsolatos intézkedések egy része sokkal inkább a háború után más országokból elűdözött németek

101 FORMAN Balázs: Globalizáció & Modernizáció, I-II. kötet, 2023, Neumann János Egyetem, 5. Fejezet: Németország 139-228.o. A 2021-es közös cikk: A német regionális politika sajátosságai, intézményi háttere, a német egység tanulságai később ebben a könyvben is megjelent.

102 https://dejure.org/BGBI/1950/BGBI._S._791 2023.08.11.

Gesetz über die Versorgung der Opfer des Krieges (Bundesversorgungsgesetz)

befogadásáról, egyenjogúsításáról és egyenlő esélyeinek megteremtéséről szolt. A szociális piacgazdaság lakhatási, valamint a dinamikus nyugdíjról szóló törvényei ugyanakkor úgy is értelmezhetők, mint felkészülés a német Alaptörvényben megfogalmazott egyik legfontosabb célra, vagyis Németország újraegyesítésére. Az NSZK a saját belső törvényei között gyakorlatilag 1953-ra meghatározta az esetleges újraegyesítés belső törvényi és a társadalmi szolidaritásra vonatkozó szabályait. 1953-ra eldölt, hogy újraegyesítés esetén a szociális piacgazdaság szociális intézkedéseit hogyan, s milyen módon terjesztik ki az ismét Németország polgáiraivá váló keletnémetekre. Az 1948-ban végrehajtott pénzreform pedig arra is sikeres példát mutatott, hogyan lehet majd az esetleges valutauniót megvalósítani, a valutacserét lebonyolítani. 1953-ra a német újraegyesítés modellje kész volt. Az NSZK csak arra a történelmi pillanatra várt, hogy a külső hatalmak elfogadják az újraegyesítés tényét és az NDK-ban legyen olyan politikai erő, parlament és kormány, amelyik elfogadja ezeket a szabályokat. A történelem azonban bebizonyította, hogy a második világháború utáni újjáépítés és gazdasági fellendülés nem biztosított egyértelmű receptet a keleti országreszek 1990 utáni felzárkózásához, és az előkészített egységesítési modell sem volt egyben átültethető.

V.1.Regionális gazdasági szerkezet-javítási program

A gazdasági és strukturális nehézségekkel küszködő nyugatnémet régiók számára az Alaptörvény módosítását követően megalkotott német szövetségi támogatási program 1969-ben indult. A cél az volt, hogy gazdasági növekedést generáló és helyi munkaerőt foglalkoztató vállalatok telepedjenek meg kevésbé vonzó régiókban. (Az akkor kijelölt 96 régióból jelenleg 16 tartozik ebbe a kategóriába; mind keletnémet, mind pedig nyugatnémet régiók és nemcsak perifériális területek, hanem centrális körzetek is.)

A szövetségi kormány és a tartományok regionális gazdaság- és strukturális politikájának központi eszköze a Regionális gazdasági szerkezet javítása (GRW), röviden közösségi feladatok program. A GRW eddigi sikere önmagáért beszél: az 1970-es évek eleje óta a szövetségi és tartományi kormányok a GRW keretein belül 79 milliárd eurót használtak fel a regionális projektek finanszírozására, több mint 150 000 beruházást támogattak és mintegy 380 milliárd euró értékben bővítették az önkormányzati vállalkozásokhoz kapcsolódó infrastruktúrát, 4,8 millió új munkahelyet generálva, javítva a foglalkoztatási és jövedelmi helyzetet a támogatott régiókban.

A GRW gazdasági beruházásokat, valamint önkormányzati vállalkozásokhoz kapcsolódó infrastruktúrába és energetikai infrastruktúrába történő beruházásokat támogat a strukturálisan

gyenge régiókban, az úgynevezett GRW finanszírozási területeken, bérköltség és beruházási támogatás vagy kamatsökkentés formájában. A finanszírozási területek különböző kategóriákra vannak felosztva. Németországban jelenleg C finanszírozási terület és D finanszírozási területek számítanak hatálya alá. Strukturálisan gyenge régióban akár 45 százalékos GRW-finanszírozás is kapható, de bizonyos feltételek mellett az infrastrukturális intézkedéseket 95 százalékig finanszírozzák.

Az országos GRW koordinációs keret az európai verseny- és állami támogatási jog követelményeit figyelembe véve képezi az alapját az egyes tartományok regionális gazdaságfejlesztési szabályozásának. A GRW célrendszerének bővítése mellett új finanszírozási kritériumok bevezetésére, a meglévő finanszírozási lehetőségek bővítésére, rugalmasság megteremtésére került sor 2023. január elsejétől.

A GRW az egyenlő életkörülmények megteremtéséhez kíván hozzájárulni, és a szerkezetileg elmaradottabb területeken nyújtott támogatásával az alábbi célokat követi:

- Munkahely és jövedelem biztosítása, illetve megteremtése,
- Gazdasági növekedés és a jólét,
- A helybeli hátrányok kompenzálása,
- A klímasemleges és fenntartható gazdaság felé való átalakulási folyamatok felgyorsítása.

Támogatotti köre¹⁰³:

- Jelentős regionális gazdasági hatású cégek beruházásai (új üzlethelyiség létesítése, kapacitásbővítés, a termelés diverzifikálása, a teljes termelési folyamat alapvető megváltoztatása vagy korszerűsítése, bezárt vagy bezárással fenyegetett üzlethelyiség beszerzése)
- Vállalkozások beruházásai a klímasemleges és fenntartható gazdaságra való átállás felgyorsítására (speciális környezetvédelmi szempontokkal vagy energiahatékonysági hatásokkal rendelkező projektek, vagy saját energiaszükségletüket megújuló forrásokból fedező projektek)
- Vállalkozással kapcsolatos infrastrukturális és a telephely vonzerejét növelő intézkedések, ideértve a regionális közszolgáltatásokat (ipari és kereskedelmi telephelyek, kereskedelmi vállalkozások, turizmus, kereskedelmi központok, oktatási

103 Forrás: BMWK-háttérinformációk (2023)

intézmények, szennyvíz- és hulladékkezelő létesítmények, kikötők, kutatóintézetek és infrastruktúra, integrált területfejlesztési koncepciók, területgazdálkodás, regionális költségvetés, együttműködési hálózatok, innovációs klaszterek)

- Energetikai infrastruktúrák (cseppfolyós földgázrendszerek, innovatív villamosenergia-tároló rendszerek)
- Mintaprojektként 2025. december 31-ig: a kis- és középvállalkozások (kkv-k) projektjei különösen a versenyképesség, az innovációs erő, a digitalizáció és az ökológiai fenntarthatóság erősítése érdekében (tanácsadás, képzés, személyi struktúra javítása, alkalmazott kutatás-fejlesztés, innovatív termékek piacra dobása)

A teljes állami beruházási támogatás¹⁰⁴ (GRW és egyebek) nem haladhatja meg a bruttó finanszírozási ráta alábbi felső határait. Támogatásra jogosultak a C (EU-s előírások vonatkoznak rá, magasabb finanszírozási arányok megengedettek a kkv-k támogatására) és a D területek (nincsenek EU-s követelmények, de a GRW szövetségi forrásai igénybe vehetőek).

1. Táblázat: Támogatási területek és a támogatások arányai

Unternehmensgröße	klein	mittel	groß
C-Fördergebiet	bis 35%	bis 25%	bis 15%
C-Förderg. + Grenzz.	bis 45%	bis 35%	bis 25%
D-Fördergebiet	bis 20%	bis 10%	bis 200.000,- EUR f. Div.
Landesförd.(nicht GRW)	bis 20%	bis 10%	

Forrás: Fördergebiete.de, BMWK

- I. C-támogatású térségek, ahol az egy főre jutó bruttó hazai termék (GDP) az EU-27 átlagának legfeljebb 100 százaléka, vagy a munkanélküliségi ráta az EU-27 átlagának legalább 100 százaléka (korábban A-támogatott területek):
- kisvállalkozások: 35 százalék
 - középvállalatok: 25 százalék
 - nagyvállalatok: 15 százalék

104 Forrás: Förderbanken (támogatást folyósító bankok)

A 2009 és 2018 között 10 százalékot meghaladó népességfogyású C-támogatási területeken az említett maximális támogatási arányok 5 százalékponttal emelhetők. Azokon a területeken, amelyek Lengyelországban vagy Csehországban A-támogatási területtel határosak, megemelt finanszírozási arányok érvényesek.

II. A C által támogatott területek, ahol az egy főre jutó GDP (BIP) meghaladja az EU-27 átlagának 100 százalékát, s a munkanélküliségi ráta kevesebb, mint az EU-27 átlagának 100 százaléka:

- Kisvállalkozások: 30 százalék,
- Középvállalatok üzlethelyiségei: 20 százalék,
- Nagyvállalatok üzlethelyiségei: 10 százalék.

A 2009 és 2018 között 10 százalékot meghaladó népességfogyású C-támogatási területeken az említett maximális támogatási arányok 5 százalékponttal emelhetők. Azokon a területeken, amelyek Lengyelországban vagy Csehországban A-támogatási területtel határosak, a megemelt finanszírozási arányok érvényesek.

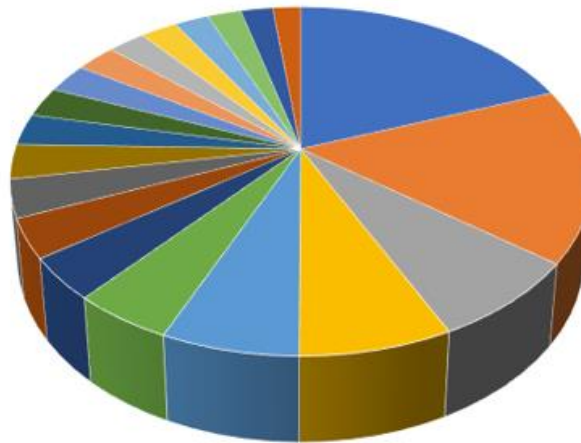
III. D finanszírozási területek:

- Kisvállalkozási helyiségek: 20 százalék
- Középvállalati alapítások: 10 százalék
- Nagyvállalatok üzlethelyiségei: 200 000 euró

Az infrastrukturális intézkedések általában az elszámolható költségek 60 százalékáig finanszírozhatók. A finanszírozás bizonyos feltételek mellett 2023. december 31-ig 95 százalékig, utána pedig 90 százalékig terjedhet. Az egyes szövetségi államok felelősek a finanszírozási ráták konkrét kialakításáért. Kérelmét minden egyes szövetségi állam illetékes hatóságához kell benyújtania.¹⁰⁵

105 <https://www.unternehmenswelt.de/grw-programm-zuschuesse-regionale-wirtschaftsfoerderung> 2023.09.23.
<https://www.bmwk.de/Navigation/Karte/SiteGlobals/Forms/Formulare/karte-grw-projekte-formular.html>
<https://www.foerderdatenbank.de/FDB/Content/DE/Foerderprogramm/Bund/BMWi/gemeinschaftsaufgabe-verbesserung-der-regionalen.html> 2023. 01. 1.

10.Ábra: A 20 legjelentősebb állami pénzügyi segély (2017-2020)

- Épületek energiatakarékossági szanálása (KfW Bankcsoport)
- Szélessávú internet kiépítése
- Községi feladatok; agrárstruktúra javítása és a tengerpartok védelmének javítása
- Gigabit hálózatok kiépítése
- Községi feladatok: regionális gazdasági struktúra javítása
- Vasúti szállítmányozás transzferárainak csökkentése
- Energiahatékonysági Alap
- Központi innovációs program a KKV-knak (ZIM)
- Nemzeti klímavédelmi kezdeményezés
- Városfejlesztési támogatások
- Közénkiszállítás és acélipari kiegyenlítés
- Építési családi támogatás (Baukindergeld, KfW Bankcsoport)
- Áramdíjak kompenzációja
- Megújuló energiaforrások kiépítése
- Elektromobilitás továbbfejlesztése
- Szakaszos teherautó autópálya díjak hasznosítása (LKW-Maut)
- Energiahatékonyság az iparban és a kereskedelemben
- Elektromos személyautók vásárlási támogatása
- Mobil és helyhez kötött energia tárolók ipari készítése
- Lakásépítési törvény szerinti támogatások

Forrás: BFM

2.Táblázat: A 20 legjelentősebb állami támogatási alap előirányzatai, 2019–2020 (millió euró)

Állami támogatási forma megnevezése	2020	2019
Épületek energiatakarékossági szanálása (KfW Bankcsoport)	2.305	2.404
A szénfelhasználás kivezetése és acélipari kiegyenlítés	1.932	940
Szélessávú internet kiépítése	900	0
Családok lakásépítési támogatása (KfW Bankcsoport)	861	570
Községi feladatok; az agrárszerkezet javítása és a tengerpartok védelme	774	608
Áramdíjak kompenzációja	567	230
Gigabit hálózatok kiépítése	463	75
Megújuló energiaforrások kiépítése	431	328
Községi feladatok: regionális gazdasági struktúra javítása	419	420
Elektromobilitás továbbfejlesztése	383	282

Vasúti szállítmányozás transzferárainak csökkentése	350	350
A teherautók autópályadíjának felhasználása	337	387
Energiahatékonysági Alap	331	358
Energiahatékonyság az iparban és a kereskedelemben	317	169
Központi innovációs program a kkv-k számára	298	320
Elektromos személyautók vásárlásának támogatása	290	150
Nemzeti klímavédelmi kezdeményezés	274	318
Mobil és helyhez kötött energiatárolók ipari előállítás	268	40
Városfejlesztési támogatások	256	245
Lakásépítési törvény szerinti támogatások	223	223

Forrás: BFM

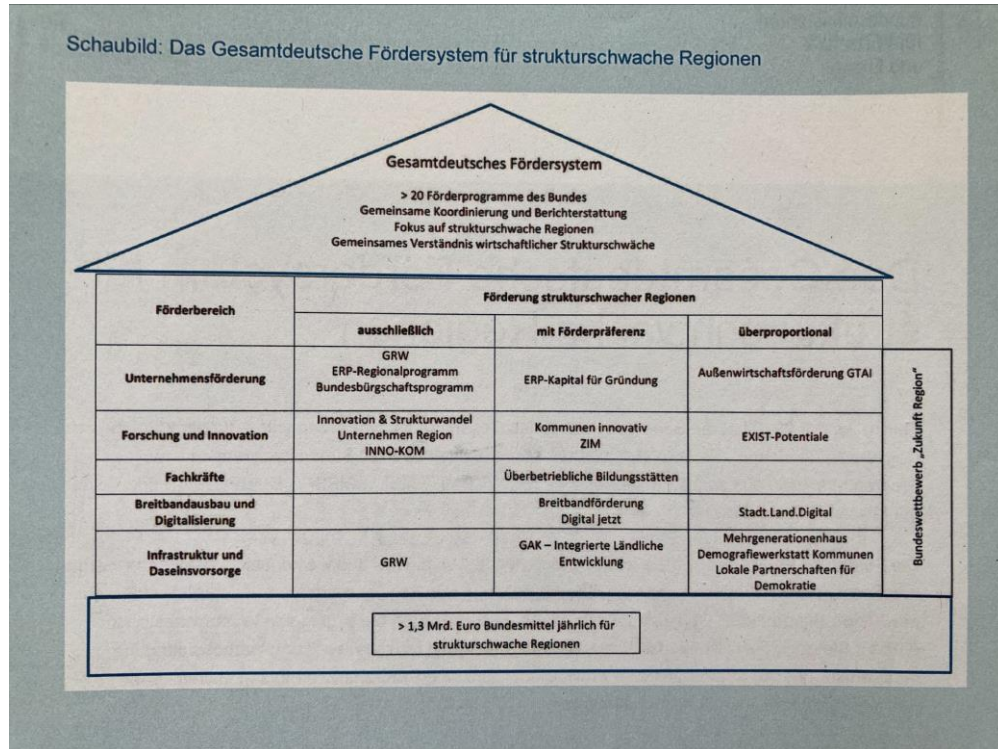
2022. december 13-án a szövetségi kormány és tartományok az eddigi legnagyobb GRW-reformról döntöttek¹⁰⁶, amely az energiaválság gazdasági hatásai és a demográfiai elöregedés miatt vált esedékessé, ezzel támogatva a 2045-re elérni kívánt klímasemlegeségi célokat, tovább erősítve a strukturálisan gyenge régiók alkalmazkodóképességét. A 2022-es reform központjában már nem kizárólag a munkahelyteremtés állt, hanem célul tűzte ki a helybeli hátrányok kompenzálását, új munkahelyek létrehozását, a jólét növelését, a gazdasági előrehaladást is, a klímasemleges és fenntartható gazdaság felé vezető átalakulási folyamatok felgyorsítása érdekében. A GRW a jövőben a régiók értékesítési láncaira is fókuszál, és ezzel megerősíti az önálló területfejlesztés alapjait, elérhetőbb finanszírozást kínál a klímabarát beruházások és a kutatásintenzív vállalatok számára. Emellett kibővíti a vállalati környezetvédelmi beruházások finanszírozásának körét, segítve ezzel a nemzeti, valamint uniós normák teljesítését. A GRW-ben most először rögzítik a jó munka szempontjait, azaz biztosítják a bérnövekedést, a klímabarát és fenntartható intézkedéseket, a már meglévő ipari és kereskedelmi telephelyek újrahasznosítását, a megújuló energiaforrások kiépítését, az általános érdekű regionális szolgáltatásokra vonatkozó projekteket, továbbá a digitalizációt.

A 2020. január 1-jén indult tehát az immáron egységes *Strukturálisan gyenge régiók össz német támogatási rendszere* elnevezésű támogatási program (11. ábra), amelyet 2022-ben máris megreformáltak, ami ezzel sikeresen összefogja a korábban Kelet-Németországra korlátozódó

¹⁰⁶ <https://grw-informationen.pdf> (bmwk.de), https://www.bmwk.de/Redaktion/DE/Downloads/G/grw-informationen.pdf?__blob=publicationFile&v=1 2023.08.24.

finanszírozási programokat kiterjesztve azokat valamennyi szerkezetileg gyenge keleti és nyugati régióra (1. térkép).

11.Ábra: A GRW felépítése 2020-ban

Forrás: Bundesregierung

Így az országosan elérhető finanszírozási programok kiegészültek olyan speciális finanszírozási feltételekkel, amelyek kifejezetten az elmaradott régiók gazdasági fejlődését támogatják. Három fő célt kívántak ezzel elérni. Először a finanszírozási rendszerben szereplő összes program forrásai regionális elosztásának átláthatóságát akarták javítani, azok hatékonyságát növelni. Másodsor, az érintett programok koordinálását helyezték kilátásba, azok összekapcsolását célozták meg. Harmadszor pedig azt próbálták meg beépíteni, hogy a finanszírozási rendszer keretein belül hogyan lehet még jobban figyelembe venni a preventív regionális strukturális politika szempontjait.

A Közösségi Feladatok reformja keretében a szövetségi kormányzat 2022. december 13-án elindított egy speciális GRW-programot is. Az átalakulás felgyorsítása a keletnémet finomítókban és a kikötőkben címmel. A csomag célja egyrészt a lakosság megtartása ezekben a régiókban, valamint az ottani feldolgozóipar kőolaj-ellátásának biztosítása. Másrészt a két keletnémet finomító, Schwedt és Leuna modernizációja, valamint a keletnémet kikötők

átalakítása, kibővítése a kőolaj importjához szükséges feltételek kialakítása, illetve a közvetlen szállítási lehetőségek kiépítése a Schwedt-i finomítóba voltak.

A GRW különprogram 2023. január 1-től a GRW koordinációs keretben szereplő összes finanszírozási lehetőséget lefedi. A különprogram teljes finanszírozási volumenje 750 millió euró, amelynek a felét a szövetségi kormány, valamint második felét egyenlő arányban Brandenburg, Mecklenburg-Előpomeránia és Szász-Anhalt tartományok finanszírozzák.

Döntöttek arról is, hogy 2023-tól minden évben sor kerül egy regionális konferenciára, ahol közösen dolgozzák ki a lépéseket és együtt vitatják meg a tapasztalatokat. Az első zártkörű regionális konferenciára 2023. szeptember 13-án Rostokban került sor, amelyre én is meghívót kaptam, a következő pedig 2024-ben Essenben lesz. Ezen kívül a tényleges munka négy, erre a célra létrehozott munkacsoportban folytatódik.

De mit is takar az önkormányzatok és a helyi vállalatok számára is oly fontos reform?¹⁰⁷

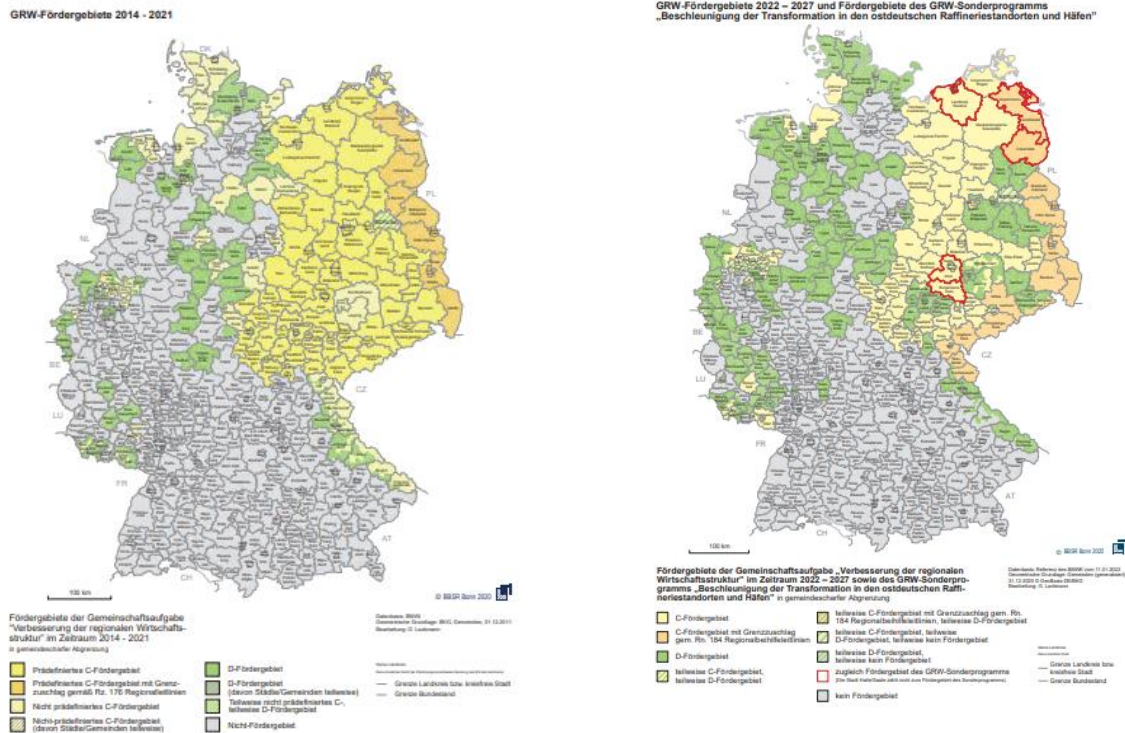
A GRW finanszírozási programját úgy alakították át, hogy az tekintettel legyen a regionális gazdasági fejlődés megváltozott keretfeltételeire, azaz a 2045-ig elérni kívánt klímasemlegességre és a lakosság előregedésre, s Németország egészében tegye lehetővé az egyenlő életkörülményeket. A regionális cégek népszerűsítésén túl fontos célkitűzés a munkahelyteremtés és a munkahelyek biztosítása, a klímavédelem és a fenntarthatóság. A jövőben nemcsak azokat a cégeket támogatják, amelyek országosan értékesítik termékeiket és szolgáltatásaikat, hanem a regionálisan aktív, a helyi értékesítési láncokat integráló cégeket is. Nagyobb figyelmet kapnak a kutatásintenzív vállalatok, mert az innovatív cégek hosszabb távon több regionális hozzáadott értéket ígérnek. Bővülnek a vállalkozási infrastruktúra finanszírozási lehetőségei, újdonságként bővül a regionális közszolgáltatások területe. Megerősítve ezzel a régiók vonzerejét, ami hozzájárulhat a szakképzett munkaerő biztosításához – indokolta meg a változásokat Rostockban a német gazdasági és klímavédelmi miniszter.

A jövőben a finanszírozás már nem kizárólag munkahelyteremtésre irányul, hanem a telephelybeli hátrányok kompenzálására, a munkahelyteremtésre és -biztosításra, a növekedés és a jólét növelésére; a klímasemleges és fenntartható gazdaság felé vezető átalakulási folyamatok felgyorsítására. Az a korábbi követelmény, hogy csak azok a cégek, amelyek országosan, legalább 50 km-es körzetben értékesítik termékeiket vagy szolgáltatásaikat kaphatnak támogatást, már nem megalapozottak.

107 BMWK-háttérinformációk

A GRW a jövőben a regionális értékláncokra és gazdasági ciklusokra is fókuszál, ezzel kívánja elősegíteni az önálló regionális fejlődés alapjait. Ezzel könnyebbé válik a klímabarát beruházások és a kutatásintenzív vállalatok finanszírozása.

1. Térkép a gazdaságilag elmaradottabb német régiókról (2014-21, 2022-27)

Forrás: BMWI (GRW)

A szubszidiaritás elve alapján a regionális strukturális politika végrehajtásáért elsősorban a tartományok és a helyi hatóságok a felelősek, akik a regionális viszonyoknak leginkább megfelelően választják ki a finanszírozásra érdemes projekteket, amelyek finanszírozása a szövetségi kormánnyal közösen történik. A szabályok hatékonyan akadályozzák meg a régiók közötti támogatási versenyt. Számos tanulmány született arról, hogy a GRW milyen pozitívan befolyásolja a foglalkoztatási és jövedelmi helyzetet is a támogatott régiókban. Az SPD, a Szövetség 90/Zöldek és az FDP közötti koalíciós megállapodása, a *Merj többet haladni* program is tartalmazza a GRW-t, amelynek kiemelt területei az innováció, a digitalizáció és a fenntarthatóság.

Mit finanszíroznak? A strukturálisan gyenge régióba befektető kisvállalkozások vissza nem térítendő támogatásként akár 35 százalékos GRW-támogatást is kaphatnak. Az infrastrukturális intézkedéseket arányosan legfeljebb 60 százalékgig, bizonyos feltételek mellett 95 százalékgig

támogatják. A támogatásokat bérkölség- és beruházási támogatás, illetve kamattámogatás formájában nyújtják. Az érintett beruházási terület meghatározó a finanszírozási ráták szintjének megítélésében. Kiket finanszíroznak? A pályázatra jogosultak közé tartoznak a vállalkozások, a közösségek és a közösségi civil szervezetek.

VI. AZ EGYSÉG GAZDASÁGI-TÁRSADALMI NEHÉZSÉGEI

A Német Egység napja, október harmadika annak az 1990-es történelmi lépésnek állít emléket, amikor a Német Demokratikus Köztársaság 5 tartománya, továbbá Kelet-Berlin és az addig különleges státuszú Nyugat-Berlin¹⁰⁸ hivatalosan beléptek¹⁰⁹ a Német Szövetségi Köztársaságba. A 20. század végi elképzelések szerint egy teljesen új állam is létrejöhetett volna, azonban ezen elméleteknek véget vetett a Német Egység Szerződés életbelépése, amely tulajdonképpen az NSZK fennmaradását, s ezzel egy időben az NDK megszűnését jelentette.

VI.1. Gazdasági-pénzügyi transzformáció

A monetáris, gazdasági és szociális unió a Német Szövetségi Köztársaság és az NDK között 1990. július 1-jén lépett életbe a két ország közötti államszerződés¹¹⁰ alapján, amelyet 1990. május 18-án Theodor Waigel és Walter Romberg pénzügyminiszterek írtak alá. Az 1990. július elsejétől életbe lépő valutaunió¹¹¹ a számlatulajdonosokra vonatkozóan 1990. július 1-től az alábbi speciális előírásokat tartalmazta:

- Minden számlatulajdonos, aki nem volt NDK állampolgár, 3:1 arányban cserélhetett.
- Minden számlatulajdonos, aki NDK állampolgár volt, 2:1 arányban cserélhetett.
- Ezenkívül 1:1 arányban cserélhették:
 - 2000 NDK Márkát gyermekeknek 14 éves korig
 - 4000 NDK Márkát 15-59 éves korig
 - 6000 NDK Márkát 60 év felettiük számára.

108 Nyugat-Berlin de jure nem volt Nyugat-Németország (csak a D-MARK valuta unió) része, annak ellenére, hogy a területet a Német Szövetségi Köztársaság (NSZK) követelte. Nem rendelkezett semmiféle szuverenitással, politikai enklávé volt, és a német újraegyesítésig, 1990-ig katonai megszállás alatt állt.

109 Jogi szempontból tulajdonképpen a Német Szövetségi Köztársaság annektálta az NDK-t, azaz az 1990. október 3-i deklarációval a keleti területek csatlakoztak a nyugatnémetországiakhoz.

110 <https://deutsche-einheit-1990.de/deutsche-einheit/der-einigungsvertrag/> 2023.09.26.

111 A német regionális politika sajátosságai, intézményi háttere, a német egység tanulságai humanexchange.hu/site/uploads/file/HISZ_2021_2.pdf

- 6000 keletnémet márka feletti összegeket 2:1 árfolyamon válthattak át, de ez az értékhatár igen alacsonynak bizonyult, hiszen az összes bankbetét esetében ez együttesen 1:0,68 arányú átváltást jelentett¹¹².
- A jövedelmeket és más pénzbeli juttatásokat, béreket, nyugdíjakat, bérleti díjakat, társadalombiztosítási ellátásokat 1: 1 arányban váltották át nyugatnémet márkára. Ezt kétféleképpen lehet értékelni. Ez az NSZK-ban szokásos, az ugyanolyan munkakörben foglalkoztatottak átlagos munkabérének kb. 1/3-a. Tehát, ha az életszínvonal kiegyenlítése volt a cél, akkor még hosszú bérfelzárkóztatási folyamatot feltételezett a az egyesült Németország keleti tartományaiban. A NDK külkereskedelmében 1989-ben alkalmazott árfolyamok alapján az 1: 4 árfolyam lett volna a reális. Így viszont az NDK áruai jelentősen felértékelődtek a belföldi és a külföldi piacokon a túlzottan magas árfolyam miatt.

A magas munkabér és az alacsony termelékenység hozzájárultak ahhoz, hogy a keletnémet vállalatok a valutauniót követően még emelni akartak a most már D Mark-ban megjelenő áraikon. A piac ezt viszont már végképp nem fogadta el. Az alacsony hatékonysággal működő szocialista nagyvállalatok számára már az újraegyesülés gyorsasága is sokkhatással ért fel. 1989. szeptember 1-én még egy működő szocialista ország és a biztos piacot jelentő KGST részei voltak. 10 hónap múlva egy nagyon igényes fogyasztókkal és tőkeerős versenytársakkal teli német és európai piac részei lettek. Ha egy vállalat ez alatt a 10 hónap alatt, teljességgel bizonytalan és előre nem látható környezetben, új innovációival be tudja hozni az évtizedek lemaradását, miközben a tulajdonos állam támogatására és külső tőke bevonására nincs esélye: az maga csoda lett volna, ami azonban elmaradt.

Az életszínvonal biztosítását célozta a keletnémet márka bankbetét-állomány és a munkabérek 1:1 árfolyamon történő átváltása. Ennek az egyik célja a keleti tartományokból a nyugati országrészbe irányuló erős belföldi migráció megállítása lett volna. Ez csak részben sikerült. Nagyon sok fiatal az iskolai elvégzését követően azonnal a nyugati tartományokba költözött. Az újjáépítési hipotézis, ami Németország természetes növekedési pályájához való visszatérést várta a keleti tartományok esetében is, csak nagyon nagy késleltetéssel érvényesült¹¹³. Nem számoltak azzal, hogy az NDK negyven évének lemaradását követően, nem egy újabb

112 2002. január 1-jén az eurót vezették be törvényes fizetőeszközként Németországban. A Bundesbank 2002 óta tehát kizárólag nyugatnémet márkát (D-Mark) fogad el hivatalosan beváltásra. Ezt 1,95583:1 arányban cseréli ki.

113 FORMAN Balázs: Globalizáció & Modernizáció, I-II. kötet, 2023, Neumann János Egyetem, 5. Fejezet: Németország 139-228.o. A 2021-es közös cikk: A német regionális politika sajátosságai, intézményi háttere, a német egység tanulságai később ebben a könyvben is megjelent.

gazdasági csoda részeként emelkednek vissza arra a pályára, ahonnan 50 évvel korábban letértek. Nem számoltak azzal sem, hogy az egykori keletnémet ipar a nyugati versenytársak által támasztott versenyben szinte atomjaira hullik szét. Így az újjáépítési hipotézis, ami a németek nagyon alapos és széleskörű műszaki képzettségére épült, csak egy szinte újabb háborús pusztítással felérő visszaesés után érvényesülhetett.

Az NDK felbomlásakor számos keletnémet cég nem volt képes helytállni a hirtelen rájuk szakadt versenyben, és csődbe ment, megsemmisült¹¹⁴. A Deutsche Mark bevezetésével a vállalatok már nem tudták a munkavállalóikat értéktelen valutával kifizetni. Már nem lehetett arra számítani, hogy az alacsony termelékenységet a pénz leértékelődésével ellensúlyozzák. A kemény, alacsony inflációjú pénzben kifizetett munkabérek fedezetét a munkatermelékenység növekedése adta. Az egy munkaóra jutó termelés értéke 30% -kal nőtt. A termelékenység növelésének kulcsa a jobb munkaszervezés, a vállalatokon belüli és vállalatok közötti munkamegosztás javítása és az időigényes önellátás megszüntetése lett. Ez lehetőséget adott arra, hogy a nagyvállalatok a korábbi feladataik egy részét kis- és közép vállalkozásokra bízák. Bár ez még nem a később megismert klasszikus kiszervezési folyamatot jelentette. Sajnos az állami vagyongazdálkodó társaság, a Treuhandanstalt ahelyett, hogy segítette volna a privatizációt, inkább hagyta csődbe menni a keleti vállalatokat (pl. Interflug), illetve szétszabdalta és nagyon nyomott áron nyugatnémet befektetőknek adta el őket. Ennek következtében a keleti tartományokban a munkanélküliség rohamosan növekedett.

VI.2. A keletnémet össznépi vagyon felszámolása

A keletnémet privatizációt menedzselő politikus-üzletember, Detlev Karsten Rohwedder¹¹⁵ elleni merénylet a legújabb kori német történelem egyik leginkább titokkal övezett, a mai napig feltáratlan jogi esetei közé tartozik.¹¹⁶ Rohweddert, az elismert szociáldemokrata politikust és üzletembert 1990. július 3-án nevezték ki a Vagyonkezelő Ügynökség (Treuhandanstalt, THA, Treuhand) elnökének, ezt a posztot 1990 augusztusától biztosként, majd 1991. január elsejével elnökként töltötte be. Feladata volt a Német Demokratikus Köztársaság (NDK) állami tulajdonú üzemeinek privatizációja. A sajátos szemléletű menedzsert 1991 április elsején, húsvétnak

114 Egy merénylet előzményei, a keletnémet állami vagyon magánosításának sajátos körülményei (MJ, 2023/4., 249-253. o.) szaccikkadatbazis.hu/doc/5383867 szaccikkadatbazis.hu/Magyar_Jog/2023/4, Magyar Jog 2023. 4. szám.

115 Detlev Karsten Rohwedder (1932 október 15 Gotha – 1991 április 1. Düsseldorf) politikus, menedzser, akit 1990 novemberében az év menedzserének választottak, megkapta a köztársaság tiszti keresztjét, 1971 óta az SPD tagja.

116 RAF, Stasi und der Treuhand-Chef: Rätsel Rohwedder-Mord – YouTube <https://www.youtube.com/watch?v=jyMxQaQmQDc> 2023.10.1.

hétfőjén gyilkolták meg düsseldorfi házában. Az ügy igazi motívuma és a tettes a mai napig ismeretlen¹¹⁷. A büntettet a baloldali terrorista Vörös Hadsereg Frakció (RAF) vállalta magára, ugyanakkor a nyomozás során számos kérdés merült fel, amely esetleg arra utalhat, hogy a keletnémet Stasi¹¹⁸ volt munkatársai, vagy a korábbi keletnémet párt, az SED¹¹⁹ is felelősségre vonható a gyilkosságért, bár érdekes módon semmi nem utalt arra, hogy a nyomok esetleg a keleti tartományokba vezetnének. Rohwedder vállalta a volt a keleti tartományok gazdaságának talpraállítást, ennek érdekében a keletnémet vagyon kezelését és újjászervezését, a köztulajdonú üzemek privatizálásának megvalósítását és menedzselését. Feladatköréhez tartozott a keletnémet gazdaság szanálásán és a közel tizenkétezer, népi tulajdonban levő NDK-s üzem privatizációján túl a föld és ingatlan tulajdonviszonyok megoldása is. Feladatát sajátos módon az üzemek bezárásával, illetve olcsó kiárusításával oldotta meg, s tulajdonképpen nevéhez köthető több mint 3 millió munkahely leépítése is.

Az NDK felbomlása után, már 1991 elején látszott egyfajta gazdasági összeomlás a keleti tartományokban. A folyamatot az sem segítette igazán, hogy tulajdonképpen a nyugatnémet vállalatok saját telephelyük védelmében inkább piacot kívántak venni, és nem örültek az új konkurenciának, ezért igyekeztek befektetőként jelentkezni a kiárusításokban. Az igazsághoz tartozik az is, hogy az NDK-s üzemekben túlfoglalkoztatás volt, és sajnos még a befektetett tőkét sem térítették meg a sokszor gazdaságtalanul, elavult technológiát használó gyárak. A keletnémet és a nyugatnémet márka közötti árfolyam hibás rögzítése egyben azt is eredményezte, hogy a keletnémet termékek egy csapásra sokkal drágábbak lettek, mint a nyugatnémet áruk. Sajnos az állami vagyonkezelő társaság, a Treuhandanstalt ahelyett, hogy segítette volna a keletnémet magánosítást, a privatizáció keretében leginkább is leépítéseket hajtott végre, s az így minimális létszámúra redukált keleti vállalatokat hagyta csődbe menni

117 „Titkot tartalmazó szakmai anyagokat titokban is kell tartani.” Gerhard SCHINDLER: Wer hat Angst vorm BND? 174. oldal

118 Az Állambiztonsági Minisztérium az NDK állambiztonságáért felelős központi államigazgatásai szerve volt, feladatai közé tartozott többek között az államhatár őrzése, a belső karhatalmi és a különféle titkosszolgálati feladatok ellátása, így különösen a belső politikai elhárítás, vagyis a politikai rendőrség működtetése. A Minisztériumot 1950 február 8-án alapították, majd 1989 november 18-án átevezték állambiztonsági hivatalnak, röviden Stasi-nak. Az NDK felbomlását követően, 1990 március 31-ével minden Stasi-munkatársat elbocsátottak, a néhány száz megmaradt foglalkoztatottal másfél évvel később létrehozták a szövetségi NDK-s dokumentumok archívumáért felelős meghatalmazott hivatalát.

119 A Német Szocialista Egységpárt (NSZEP) (németül Sozialistische Einheitspartei Deutschlands, SED) 1946-ban alakult meg Németország szovjet megszállási övezetében, majd az 1949-ben megalakult pártállami Német Demokratikus Köztársaság állampártja, politikai vezető ereje volt 1989-ig. A rendszerváltás után elvesztette vezető szerepét és a Demokratikus Szocializmus Pártja (Partei des Demokratischen Sozialismus, PDS) (1990-2007) néven alakult újjá.

(Interflug), illetve szétszabdalta és nyomott áron nyugatnémet befektetőknek adta el, amely a munkanélküliség növekedéséhez vezetett.

VI.2.1. A népi tulajdonú üzemek magánosítása

Az NDK-ban mintegy 12 ezer gyárat tartottak számon több mint 4 millió foglalkoztatottal. A keletnémet privatizáció¹²⁰ során már 1990 második felében 1422 népi tulajdonú vállalat került - főleg - nyugatnémet tulajdonosok kezébe, s hogy minél könnyebben magánosíthatók legyenek ezek a vállalatok, a foglalkoztatottakat máris felére, vagy még kevesebbre csökkentették. Egy év alatt, 1990-re, az NDK-s foglalkoztatottak száma közel egy millióval csökkent 1989-hez képest. Rohwedder¹²¹ utolsó, munkatársainak írt levelében *Brief an alle Mitarbeiterinnen und Mitarbeiter* így fogalmazott: „A szanalás leghatékonyabb módja a privatizáció”. Halála után a privatizáció nem állt le, sőt felgyorsult, 1994-ben a THA legutolsó évében 3568 üzemet privatizáltak. Az érintett gyárakban, illetve üzemekben a foglalkoztatottak száma a magánosítás befejeztével 1,3 millióra csökkent.

Ez alatt a pár év alatt tehát számos cég került nyugatnémet üzemek kezébe, és még ennél többen mentek csődbe. A megmaradt üzemeknek további leépítésekkel kellett szembenézniük, legtöbbször a munkaerő nagy részének további elbocsájtására kényszerült. A menedzsmentet lefejezték, főleg nyugatnémet vállalati vezetők kerültek a felsőbb vezetői pozíciókba. Mindezekért sokan a Treuhandot okolták.¹²² A kritikák középpontjában teljesen egyedül Rohwedder állt, akit 1990-ben az év menedzserének választottak meg, és aki továbbra sem vette figyelembe azokat a figyelmeztető jeleket, amik arra utaltak, hogy a privatizáció nem teljesen jogszerűen és a gazdasági érdekek, a keletnémet gazdaság fellendítése érdekében történik, hanem éppen ellenkezőleg, a teljes keletnémet gazdaság csődbe vitelével egyfajta gazdasági társadalmi katasztrófába torkollik.¹²³ Ennek következtében várható volt, hogy hamarosan

120 Gesetz zur Privatisierung und Reorganisation des volkseigenen Vermögens 1990. június 17.

<https://www.verfassungen.de/ddr/treuhandgesetz90.htm> 2022.01.15.

módosítva:

*Einigungsvertrag vom 31. August 1990 (BGBl. II S. 889), Art. 25

*Gesetz vom 22. März 1991 (BGBl. I S. 766), Art. 9

*Gesetz zur abschließenden Erfüllung der verbliebenen Aufgaben der Treuhandanstalt vom 9. August 1994 (BGBl. I S. 2062), Art. 1

Verordnung vom 29. Oktober 2001 (BGBl. I S. 2785), Art. 298

*Gesetz zur Abwicklung der Bundesanstalt für vereinigungsbedingte Sonderaufgaben vom 26. Oktober 2003 (BGBl. I S. 2081), Art. 1

121 <https://bundesfinanzministerium.de/Web/DE/Ministerium/Geschichte/4-Fragen-Detlev-Rohwedder/4-fragen-zu-detlev-rohwedder.html> 2022.01.18.

122 <https://www.bundesstiftung-aufarbeitung.de/de/recherche/dossiers/mythen-ueber-die-ddr/treuhand/materialien> 2022.03.15.

123 Abzocke im Osten - Die Einheitsverbrecher - ZDFmediathek

merényletet követnek el ellene, erre figyelmeztetéseket is kapott az Információs Hivataltól, azonban továbbra sem volt hajlandó fokozott személyi biztonságvédelmi intézkedések meghozatalára, illetve bevezetésre, azokat figyelmen kívül hagyta.

Az *Egy szupersztár hanyatlása*¹²⁴ című korhű nyilatkozatokat idéző összefoglalóban található elemzések is több téves lépésre hívják fel a figyelmet a piacgazdaságosítás területén. Helmut Schmidt¹²⁵ például úgy vélte, hogy a központi hibák egyike volt a privatizáció módja (másik nagy hiba az árak egy az egyben való megtartása, továbbá a nyugatnémet jogszabályok egy az egyben való implementálása, amiket a keletnémetek nem is ismertek). Az NDK-sok nem rendelkeztek ugyanis elegendő vagyonnal ahhoz, hogy tulajdont tudjanak vásárolni az üzemekben, nem volt hozzáférésük bankhitelekhez sem, így még a legkisebb vállalatokat sem tudták megvenni. Így szinte az összes privatizált cég nyugatnémet tulajdonosokhoz, illetve menedzserek kezére került. Kurt Biedenkopf¹²⁶ szerint Kelet-Németországban az emberek évtizedeken át arra vágytak, hogy a nyugatnémet gazdasági jólétben részesülhessenek. Így egyértelmű volt, hogy nem lesznek azzal megelégedve, hogy a bérek csak 35 százalékát kapták meg az egységesülést követően. Hosszú távon azonban mindenképpen az lett volna kívánatos, hogy minél gyorsabban kiegyenlítsék a béreltéréseket (ma 10-15 százaléknyi a különbség), és egy szintre hozzák a mindkét országrészben szerezhető béreket ahhoz, hogy helyreálljon a bizalom és az elégedettség, és megakadályozzák, hogy a fiatal szakképzett munkaerő elvándoroljon a nyugati tartományokba. Hilmar Kopper¹²⁷ pedig arra hívja fel a figyelmet, hogy sajnos nem sikerült megakadályozni az elvándorlást, hiszen miután nem jött pénz a keleti tartományokba, az emberek vándoroltak el a pénzhez a nyugati régiókba. Párhuzamosságokra ugyanis nem volt szükség, így ezért senkinek sem volt érdeke egy gyár felépítése, illetve megtartása, talpra állítása Keleten, ha már Nyugaton megvolt rá a megfelelő kapacitás.¹²⁸

124 AUST, Stefan, RICHTER, Claus, STEINGART, Gábor: *Der Fall Deutschland, Abstieg eines Superstars*, Piper Verlag GmbH, München, 2005, *Kapitel 9: 1989/1990: Chraskurs in die Einheit 164-195. oldal, Kapitel 10: 1990 bis 1998: Verblühende Landschaften, 196-215. oldal.*

125 Helmut Heinrich Waldemar Schmidt (Hamburg, 1918. december 23. – Hamburg, 2015. november 10.) német szociáldemokrata politikus, 1974 és 1982 között az NSZK kancellárja.

https://www.hu.wikipedia.org/wiki/Helmut_Schmidt 2022.03.11.

126 Kurt Biedenkopf 1930. január 28-án a Rajna menti Ludwigshafenben született és az Elba menti Drezdában 2021. augusztus 12-én hunyt el. Biedenkopft 1990. november 8-án választották meg az újra létrejött Szász Szabad Állam miniszterelnökévé, ezt a tisztséget 2002. április 18-ig töltötte be.

https://www.de.wikipedia.org/wiki/Kurt_Biedenkopf 2022.03.11.

127 Hilmar Kopper (13. März 1935 Oslonino, Polen - 11. November 2021 Rothenbach) német bankmenedzser (Deutsche Bank)

128 Vannak azonban olyan történetek is, amelyek arról szólnak, hogy sikeres nyugatnémet cégek a termelést, vagy a termelés egy részét az elmúlt évtizedek során visszahelyezték a keleti tartományokba. A Gran Turismo Panamera 2009 júniusa óta készül. Az autó karosszériáját a Volkswagen hannoveri gyárában készítették és festették le, majd a lipcei Porsche gyárba szállították, és végül ott szerelték össze.

VI.2.2. A vagyonkezelő ügynökség alapítása, feladatai

Az NDK Modrow-kormányának Minisztertanácsa már 1990. március 1-jén úgy határozott, hogy létrehoz egy intézményt a közvagyon vagyonkezelői kezelésére (Treuhandanstalt/THA). A határozattal együtt hatályba lépett az állami tulajdonú szövetkezetek, vállalatok és gyárak gazdasági társasággá történő átalakításáról szóló rendelet.¹²⁹

A privatizáció (latin privatusból) jelentése tulajdonképpen szűk értelemben a köztulajdonban (állami, szövetkezeti, TSZ) lévő gazdasági szereplők magántulajdonosi szerkezetbe történő átalakítására utal. Tágabb értelemben a privatizáció a korábbi állami tevékenységeknek a gazdaság magánszektorába történő áthelyezését jelenti. Nincs azonban általánosan elfogadott meghatározás. A volt szocialista országokban tulajdonképpen az elsődleges tulajdon az állami össznépi tulajdon volt. Másodlagos társadalmi tulajdonnak számított a kolhoz típusú oszthatatlan szövetkezeti tulajdon. Az állami tulajdon belülről egységes és oszthatatlan volt, az úgynevezett intézményi típus szerint mintegy alvagyongként kialakított állami vállalatok, mint szervezetek a rendelkezésükre bocsájtott állami eszközöket csak kezelték, operatíván igazgatták, a felülről, az államigazgatási szervek által kinevezett igazgató vezetése mellett. A termelőeszközök magántulajdona rendkívül korlátozott volt, a vállalkozási jellegű, profit szerzésre irányuló kapitalista magántulajdon tiltott volt. Az alacsony életszínvonal miatt meglehetősen minimális fogyasztási javak úgynevezett személyi tulajdont képeztek, amelyet a társadalmi tulajdon mellett szocialista jellegű tulajdonformaként ismertek el. Az 1980-as évektől kezdve különböző gazdasági megoldások születtek, jellemzővé vált a munkásönigazgatás, a szakszervezetek, állami vállalatok egyre növekvő önállósága.¹³⁰

A Treuhandanstalt Vagyonkezelő társaságot az NDK utolsó éveiben, 1990-ben alapították azzal a céllal, hogy a népi tulajdonú üzemek a szociális piacgazdaság alapvető feltételeinek megfelelően magántulajdonba kerüljenek az üzemek hatékonyságának és gazdasági versenyképességének biztosításával. Amennyiben ez nem lehetséges, ezek bezárásával. Az erre vonatkozó törvény¹³¹ (Treuhandgesetz vom 17. Juni 1990 (GBl. DDR 1990 I S. 300), das zuletzt durch Artikel 590 der Verordnung vom 31. August 2015 (BGBl. I S. 1474) geändert worden ist) céljával a következőket jelölték meg: bonyolítsa le a privatizációt amilyen gyorsan csak lehetséges, lehetőleg minél több vállalatot tegyen versenyképessé, biztosítsa ezáltal a

¹²⁹<https://www.deutsche-einheit-1990.de/ministerien/ministerium-fuer-wirtschaft/treuhandgesetz-und-treuhandanstalt/> 2022.03.21.

¹³⁰ SÁRKÖZY, Tamás: A privatizáció Joga Magyarországon (1989-1993), Akadémia Kiadó, Budapest, 1993, Privatizáció Kelet-Európában: kitörés a szocialista gazdasági rendből 9-16. oldal.

¹³¹ <https://www.gesetze-im-internet.de/treuhg/TreuhG.pdf> - Gesetz zur Privatisierung und Reorganisation des volkseigenen Vermögens Treuhandgesetz) 2022.03.01.

munkahelyeket, sőt teremtsen újakat, az ingatlanokat és a földtulajdont tegye gazdasági célok számára elérhetővé. Történelmi távlatból visszatekintve, valamint a megtörtént valóság tükrében alátámasztható, hogy ezeket a megjelölt feladatokat, illetve a a kitűzött célokat a privatizációs társaság nem teljesítette.

VI.2.3. Társasági forma és személyügyek

Az NDK megreformálásával, majd a két Németország újraegyesítésével összefüggésben felmerült a kérdés, hogy hogyan kezeljék az NDK-s állami tulajdonú vállalatokat (VEB). Amellett, hogy lehetőség nyílt arra, hogy nyugaton szokásos vállalati jogi formává alakítsák át őket, szóba került egy holdingtársaság – úgymond állami holding – létrehozása is az NDK teljes állami tulajdonú vagyonára. 1990. február 12-én a *Demokráciát Most* (Demokratie Jetzt)¹³² ellenzéki csoport javaslatot terjesztett elő kerekasztal ülésekre a *Javaslat egy vagyonkezelő holding azonnali alapítására az NDK-állampolgársággal rendelkező polgárainak részesedési jogainak védelme érdekében* címmel. Ebben javaslatot tettek az NDK-polgárok számára kibocsátandó részvények, kuponok bevezetésére, amit később a monetáris, gazdasági és szociális unióról szóló államszerződés csak fakultatív rendelkezésként sorolt fel, de végül ez az elképzelés lekerült a napirendről.

Az 1990. március 1-ji döntés értelmében végül megállapították a Közvagyon-kezelő Intézetet, a Vagyonkezelő Ügynökséget. Első elnöke rövid ideig a Modrow-kormány korábbi miniszterelnök-helyettese, Peter Moreth¹³³ volt. A Treuhandanstalt tevékenysége az NDK Népi Kamarája által 1990. június 17-én elfogadott, az állami tulajdonú eszközök privatizációjáról és átszervezéséről szóló törvényen alapult, részét képezte az Egyesítési Szerződésnek, valamint az 1990. május 18-i Államszerződésnek. 1990. július 1-jén mintegy 8500 vállalatot rendelték alá, amikben több mint négy millió ember dolgozott. Az újraegyesítéssel Közvagyon-kezelő Intézetet a szövetségi Pénzügyminisztérium technikai felügyelete alatt álló szövetségi közjogi intézménnyé¹³⁴ vált.

132 A Demokráciát Most politikai mozgalom Kelet-Németországban alakult ki a német újraegyesítés idején. Hivatalosan 1989. szeptember 12-én alapították, később egyesült az Új Fórummal és a Kezdeményezés a békéért és az emberi jogokért mozgalmakkal 1991. szeptember 21-én potsdami pártként megalakult a Bündnis 90, amely 1993 májusában egyesült a Zöldekkel (Bündnis 90/Die Grünen).

133 Peter Moreth (Chemnitz, 1941. július 28. – Berlin, 2014. február 4.) keletnémet közgazdász, liberális politikus, a Modrow-kormány alelnöke. A Német Liberális Demokrata Pártnak (LDPD) 1962-től tagja. 1971 és 1983 között az LDPD Cottbus megyei pártszervezetének elnöke, 1983-tól az LDPD Magdeburg megyei elnöke. 1989 novemberétől Hans Modrow kormányának alelnöke. 1990 március 1-jén a Német Demokratikus Köztársaság Állami Vagyonügynökségének elnökévé nevezték ki, amely intézmény élén ugyanezen év július 15-ig állt.

134 A közjogi intézmény: közfeladatot ellátó közjogi jogi személy, feladatait törvény vagy alapszabály ruházta rá.

Az 1990. október 3-i újraegyesítéskor az THA személyi és anyagi erőforrásai annyira elégtelenek voltak, hogy az Intézet csak korlátozott mértékben volt képes működni. A szövetségi kormány 1990 júliusában úgy döntött, hogy a felső vezetést a piacgazdaságban tapasztalattal rendelkező nyugatnémet személyiségek fogják betölteni. Miután Reiner Maria Gohlke¹³⁵ néhány hónap múlva lemondott, Detlev Karsten Rohwedder, a Hoesch AG addigi vezérigazgatója lett az igazgatótanács elnöke, az igazgatótanácsba beválasztották például Jens Odewaldot¹³⁶, a Kaufhof AG korábbi vezérigazgatóját is. Miután a Treuhand vezetőjét, Rohweddert 1991. április 1-jén meggyilkolták, senki sem akart az utódja lenni, a jelöltek nem vállalták a veszélyt, végül Birgit Breuel¹³⁷ CDU-s politikus lett az új elnök, tanácsadói voltak többek között olyan elismert menedzserek, illetve politikusok is, mint Klaus von Dohnanyi¹³⁸ és Klaus Schucht¹³⁹.

VI.2.4. Jogi alapok

A Treuhandanstalt az Egyesítési Szerződés, valamint az NDK pártjai és tömegszervezetei vagyonának felülvizsgálatával foglalkozó független bizottsággal (UKPV) egyetértésben, az NDK politikai pártokról szóló törvénye alapján járt el.

Az ide vonatkozó jog normák:

- 1990. március 1-jei határozat a közvagyonkezelői intézet (Treuhandanstalt) létrehozásáról
- Az állami tulajdonú kolhozok, gazdasági társaságok és intézmények korlátolt felelősségű társasággá történő átalakulásáról szóló, 1990. március 1-jei rendelet

135 Reiner Maria Gohlke (Beuthen, 1934. július 29. –) 1978-tól az IBM Germany ügyvezető igazgatója és igazgatósági tagja volt. Volker Hauff közlekedési miniszter 1982. május 13-án a Deutsche Bundesbahn első elnökévé nevezte ki. Werner Dollinger, Hauff utódja 1987-ig Gohlke-t bízta meg a veszteséges államvasút szerkezetátalakítási koncepciójának kidolgozásával. 1990. július 16-tól 1990. augusztus 20-ig rövid ideig a Treuhandanstalt elnöke volt.

136 Jens Odewald (Hannover, 1940. szeptember 21. –) a Tchibo Holding AG felügyelőbizottságának elnöke és a Kaufhof AG igazgatótanácsának elnöke volt. 1996-ban megalapította az Odewald & Cie befektetési társaságot. 1990. augusztus 29-től 1993. április 20-ig a Treuhandanstalt igazgatótanácsának tagjaként is tevékenykedett.

137 Birgit Breuel, született Münchmeyer (Hamburg-Rissen, 1937. szeptember 7. –) német politikus, politológiát tanult a hamburgi, oxfordi és genfi egyetemeken, de nem szerzett diplomát. A kiskereskedelmi üzletasszony 1966-ban csatlakozott a CDU-hoz. 1990-ben beválasztották a Treuhandanstalt vezetésébe, majd egy évvel később a meggyilkolt Detlev Rohwedder utódja lett az elnöki székben. A Treuhandanstalt tevékenységének 1994. december 31-i megszűnésével pozíciója véget ért. Ezt követően a 2000-es hannoveri világkiállítás főbiztososa volt.

138 Klaus Karl Anton von Dohnanyi (Hamburg, 1928. június 23. –) német jogász és politikus. 1972 és 1974 között szövetségi oktatási és tudományügyi miniszter, 1969 és 1981 között a német Bundestag tagja, 1981 és 1988 között Hamburg szabad és Hanza-város első polgármestere. 1990 és 1994 között von Dohnanyi a Treuhandanstalt privatizációs megbízottjaként tevékenykedett.

139 Klaus Schucht (Breslau, 1930. február 25. – Flims, Svájc, 2001. január 18.) német politikus, 1991 és 1994 között a Treuhandanstalt igazgatótanácsának tagja, 1995 és 1999 között Szász-Anhalt gazdasági minisztere.

- 1990. július 1-jei törvény (TreuhG) az állami tulajdonú eszközök privatizációjáról és átszervezéséről
- 1990. július 6-diki Kommunális vagyronról szóló törvény (Kommunalvermögensgesetz, KVG) a községek, városok és körzetek vagyonáról
- Kártérítési törvény (EALG)
- Az ingatlanokkal kapcsolatos nyitott kérdések szabályozásáról szóló törvény (BARoV)

Később kiegészülve az alábbi törvényekkel:

- A beruházási prioritásokról szóló 1992. évi törvény
- Az adósságtámogatási 1993. évi törvény
- 1996. évi ingatlanjogi konszolidációs törvény
- A vagyonkezelési törvény rendeleteinek végrehajtása¹⁴⁰

Néhány héten belül az NDK Minisztertanácsa öt végrehajtási rendeletet adott ki az 1990. június 17-i Treuhandgesetz-re vonatkozóan:

- 1990. augusztus 15. THA-Részvénytársaságok (GBl. DDR 1990 I S. 1076)
- 1990. augusztus 22. A katonai vagyon privatizációja (GBl. DDR 1990 I S. 1260)
- 1990. augusztus 29. Mezőgazdasági és erdőgazdasági népi tulajdon (GBl. DDR 1990 I S. 1333)
- 1990. szeptember 12. A Biztonság védelmi minisztérium – STASI – vagyona (GBl. DDR 1990 I S. 1465)
- 1990. szeptember 12. Gazdasági egységként használt telkek (GBl. DDR 1990 I S. 1466)

VI.2.5. A népvagyon magánosításával kapcsolatos vélemények, valamint a Rohwedder elleni merénylet

A privatizáció nem csodafegyver, rövid távon jelentős áldozatokkal jár, eredményei inkább hosszú távon jelentkeznek, ezért nem szabad azt az azonnali jólét forrásaként feltüntetni. A volt szocialista vagyon magánosítása sajnálatos módon inkább szanálást, a gyárak-üzemek bezárását jelentette, azaz nem a gazdasági társasággá történő átalakítását. Nem történt meg

¹⁴⁰ <https://de.wikipedia.org/wiki/Treuhandgesetz>, <https://de.wikipedia.org/wiki/Treuhandanstalt>, <https://allthatsinteresting.com/detlev-rohwedder>, <https://thecinemaholic.com/who-killed-detlev-rohwedder/>, https://de.wikipedia.org/wiki/Bundesanstalt_für_vereinigungsbedingte_Sonderaufgaben 2022.03.05.

felkészítésük a piacgazdaságra, ezen kívül a keletnémetek nem kerültek tulajdonosi, menedzseri pozíciókba. Az ide vonatkozó jogi-gazdasági elméletek szerint a szocialista állami vállalatok csak áttétellel: egyszemélyes részvénytársasággá történő átalakítással, azaz uniformizálással vagy pedig egyedileg, adott normatív szabályok közötti meghatározott technikájú átalakulási folyamattal privatizálhatóak. A keletnémet privatizációt azonban nyugati politikusok-topmenedzserek vezényelték le, akiknek nem volt érdeke a párhuzamos konkurencia-kapacitások életben tartása.

A Rohwedderrel szemben leginkább megfogalmazott kritika az volt, hogy több mint 3 millió ember vesztette el megélhetését Kelet-Németországban, amikor Treuhand átvette az irányítást és számos gyárat eladott, ezen kívül hatalmas mezőgazdasági földterületeket értékesített, sőt még a Stasi, az NDK titkosrendőrségének tulajdonában lévő földterületeket is eladta. Ez a mások tönkretétele árán elért siker a privatizációs főmegbízottat az akkori Kelet-Németország leggyűlöltebb emberévé tette.

A magánosítással kapcsolatban később számos visszaélést, valamint gazdasági bűncselekményt állapítottak meg, ezért az ügynökséget 1995. január elsejével szövetségi ügynökséggé átalakították, és *A német egységgel összefüggő különleges feladatok Ügynökségére* nevezték át (Bundesanstalt für vereinigungsbedingte Sonderaufgaben, BvS¹⁴¹).

1991. április 1-jén, húsvéthétfőn, körülbelül 23:30-kor Rohweddert a lakóháza első emeleti ablakán keresztül ölték meg, a három puskalövés közül az elsővel. A második lövést néhány másodperccel később adták le, ez megsebesítette felesége karját, a harmadik egy könyvespolcot ért el. A lövéseket 63 méter távolságból lötték ki egy szemben lévő kertből, egy FN FAL típusú, 7, 62 × 51 mm-es szabványos kaliberű öntöltő puskából. Ugyanezt a fegyvertípust már bevetették a RAF által 1991. február 13-án a bonni Schloss Deichmannsaue-ban lévő amerikai nagykövetség elleni támadásban. Néhány nappal a támadás előtt stratégiai dokumentumokat találtak a bebörtönzött RAF-terroristáknál, ami gyanúra adott okot. Három perccel a lövöldözés után a düsseldorfi rendőrség nagyszabású embervadászatot indított, amelyben kordonnal zárták le Oberkassel, illetve Niederkassel teljes területét, és az oda vezető Rajna-hidakat, de az elkövetőt és a gyilkos fegyvert nem találták meg. A bűncselekmény¹⁴² helyszínén három

141 1995. január 1-jén a korábbi vagyonekezelő társaságot átnevezték a német egységgel kapcsolatos Különleges Feladatok Ügynökségének (BvS). Hat évvel később a BvS megszüntette operatív tevékenységét. A társaság 2001. január 1-jétől kezdve csupán jogi és vagyontulajdonosi funkciót látott el. 2008. július 1-jei hatállyal a bonni Szövetségi Ingatlanügynökséget nevezték ki a BvS felszámolójának. A BvS a Szövetségi Pénzügyminisztérium szakmai és jogi felügyelete alá tartozik. <https://bvs.bund.de> 2023.05.12.

142 <https://bundesfinanzministerium.de/Web/DE/Ministerium/Geschichte/4-Fragen-Detlev-Rohwedder/4-fragen-zu-detlev-rohwedder.html> 2022.01.15.

patrontokot, egy műanyag széket, egy törölközőt és egy vallomáslevelet találtak a Vörös Hadsereg Kommandótól Ulrich Wessel aláírásával. A műanyag széket valószínűleg arra használták, hogy a fegyvert arra helyezték el, hogy biztonságosabban lehessen célozni távolról. Ezenkívül távcsövet, valamint három cigarettacsikket találtak. Az elkövetőt vagy elkövetőket azonban nem lehetett azonosítani. 1992-ben a RAF felelősséget vállalt a gyilkosságért.

A Szövetségi Bűnügyi Rendőrségi Hivatal 2001-ben az új DNS-elemzéseknek köszönhetően megállapította, hogy a bűncselekmény helyszínén a törölközőn lévő hajnyomok minden kétséget kizáróan a közben elhunyt Wolfgang Gramse-jé (RAF) voltak. A szövetségi ügyészség azonban nem nevezte meg Gramse-ot gyanúsítottként, mivel úgy ítélte meg, hogy ez a bizonyíték nem elegendő. A cigarettacsikkeken található vércsoport (A) ugyanis nem egyezett meg Gramse-jével. A cigarettacsikkeken lévő nyálmaradványok csak a vércsoport meghatározásához voltak elegendőek, azaz nem voltak felhasználhatók későbbi DNS-elemzéshez. A Rohwedder-gyilkosságot, akárcsak a harmadik RAF-generáció másik nyolc gyilkosságát, a mai napig nem sikerült megoldani.

„Alig látta valaki olyan világosan a nehézségeket a kezdetektől fogva, mint Rohwedder. Teljes mértékben tisztában volt azzal, hogy hatalmas változásokra van szükség, amik idő igényesek és amiknek messzemenő társadalmi kihatásai lesznek.”¹⁴³ Az egyesítést megelőzően az NDK-ban mindenki egyenlőnek számított, az emberek viszonylag minimális életszínvonalon éltek, de legalább mindenkinek volt munkája. 1990. október 3-án két különböző fejlődési útvonalat bejárt állam egyesült, tulajdonképpen az NDK belépett az NSZK-ba, átvéve ezzel minden olyan gazdasági-jogi-intézményi-társadalmi szabályozást, amit a nyugati polgártársaik már évtizedek óta ismertek, használtak és értettek. A rohamosan növekvő munkanélküliség egyfajta stigmává vált. Számos szociológiai hátránya is volt a nyugatnémet társadalmi, gazdasági és valutarendszer teljes körű átvételének. A keletnémet családok karrierje megtört, munkahelyeik megsemmisültek, munkanélküli-segélyekből kellett élniük, szociális segélyezetté váltak. Az újraegyesítést követő kezdeti eufóriát hatalmas kiábrándulás követte, míg a nyugatnémet családok csaknem zavartalanul folytathatták megszokott életvitelüket.

143 Bundespräsident Richard von Weizsäcker am 10. April 1991 über die Tätigkeit Detlev Rohwedders bei der Treuhandanstalt

VII. SZOLIDARITÁSI PAKTUM

VII.1.A volt keletnémet tartományok támogatását szolgáló szövetségi alapok

A két különböző társadalmi-gazdasági-politikai fejlődésen átment ország rész egységesítése, az új (volt keletnémet) tartományok felzárkóztatásával kapcsolatban keletkezett gondok kezelésére a kormány külön programot¹⁴⁴ alkotott. A két német állam régiói között meglévő egyenlőtlenségek felszámolására hozták létre a Német Egység Alapot, majd 1995-től az úgynevezett Szolidaritási Paktumot. Az egyesülés óta eltelt harminc év során a Szolidaritási Paktum keretében összesen 261 milliárd eurónyi szövetségi támogatás folyt a keletnémet tartományokba. Az egyes számú SZP-kosárból 106 milliárd euró, a kettes számúból pedig további 156 milliárd euró került a volt NDK területére, elsősorban infrastrukturális beruházásokat finanszírozva.

VII.2.Szolidaritás fogalma, motivációi

A szolidaritás (obligatio in solidum) az adósok, azaz egy közösség adott csoportjának közös kötelezettségvállalását jelentette a Római Jogban. Ez azt is jelentette, hogy mindenki egyaránt felelős a teljes teljesítésért, de valamennyien csak egyetlen teljesítéssel tartoznak, és mindegyikük jogosult annak teljesítésére. A szó jelentése azonban mára átalakult (ius commune, 1804-es Code Napoleon, majd a szolidaritási kötelezettségeket a louisianai polgári törvénykönyv 1789–1806. cikkei szabályozták.) A szolidaritás megvédi a társadalmat a törvényteleniségtől, az igazságtalanságtól, az elszigeteltségtől, a kiszolgáltatottságtól és mindenekelőtt egy összetartó erő, azaz megvédi a széteséstől.¹⁴⁵ Szolidaritás volt a neve annak a munkásmozgalmi szervezetnek, aki a kommunista kormány ellen lepett fel Lengyelországban (1980-1989), valamint kivívta a szabad választásokat. A kifejezés fontossá válik globális válságokban, amikor is az emberek egymás iránt szolidaritást, emberséget tanúsítanak.

Mennyi szolidaritás van az emberekben¹⁴⁶? Közgazdászok és pszichológusok is próbálják megmagyarázni, miért osztoznak az emberek. Tényleg szolidárisak, vagy csak álcázott egoisták vagyunk mi emberek? Az emberi lények nemcsak racionálisak, ahogy a tudósok állítják. Az

144 Az Európai Unió működéséről szóló szerződés már idézett 107. cikkének 2.c. pontja, de ez a kitétel már az Európai Gazdasági Közösséget létrehozó szerződés Maastrichtban elfogadott módosított változatába bekerült.

145 Human solidarity – the ultimate victory of good-will, understanding, knowledge and peace, Karoli Mundus (2786-2127): 1 1 pp 299-329 (2021)

https://ajk.kre.hu/images/doc2021/karoli_mundus/Karoli_Mundus_I.pdf

146 “There has been a general assault in the last 25 years on solidarity, democracy, social welfare, anything that interferes with private power, and there are many targets. One of the targets is undoubtedly the educational system...” (Noam Chomsky, 2000)

ember megpróbál egyensúlyt teremteni az önérdek és a tisztesség között. Egy tisztességes ember rosszul érzi magát, ha előnyösebb helyzetből indul, mint partnere, és ezért több előnyt ad neki. Azért, hogy szolidárisak tudjunk lenni másokkal, valamiről le kell mondanunk.

Miért segítünk egy másik embernek vagy állunk ki mellette?

Segítünk másoknak, de hajlamosak vagyunk olyan embereket támogatni, akiket hozzánk hasonlóknak minősítünk különböző jellemzők, például rokonság vagy megjelenés alapján. Aki hasonló, azt gondoljuk, az viszi tovább genetikai örökségünket.

Egy másik elmélet szerint azért segítünk, hátha a jövőben mi magunk is segítségére szorulunk. Ezt az elvet kölcsönösségnek nevezik. Tény, hogy a szolidaritás kifizetődő, s a státuszunkat is növeli. Csak az tud támogatni, aki erős, továbbá tud adni másoknak. „Aki segít, az jobban érzi magát. Minél nagyobb az anonimitás egy társadalomban, annál kevesebb a szolidaritás.”¹⁴⁷ „Mindenkinek az segít a legjobban, ha csak magára gondol a versenyben.”¹⁴⁸ „Ne csak verseny legyen, hanem a szolidaritás is”¹⁴⁹. Egy társadalom nem működik szolidaritás nélkül.¹⁵⁰ „A szolidaritás nem a homályos együttérzés érzése mások szerencsétlensége miatt, éppen ellenkezőleg, ez szilárd és kitartó elhatározás, hiszen elköteleződést jelent a közjó érdekében, vagyis mindenki, illetve minden egyes ember javára, mert valójában mindannyian felelősek vagyunk mindenért”¹⁵¹. Ugyanis „nem egymástól független individuumok jól szervezett összessége, hanem élő és egymásra utalt közösség vagyunk.”¹⁵²

A szolidaritásnak sok arca van, attól függően, hogyan viselkednek az emberek. Szolidaritás lehetséges például önérdekből vagy kényszerből. A szolidaritás a viselkedések különböző formáit foglalja magába:

- a szolidaritást a természetes szolidaritásból (általában a rokonok kis csoportjaiban),
- a szolidaritást önérdekből (az adás és az elvétel értelmében),
- tisztességből,
- kényszerből

¹⁴⁷<https://evolution.anthro.univie.ac.at/institutes/urbanethology/staff/grammer.html> 28.04.2020.

¹⁴⁸ Christoph Lütge https://www.luetge.de/Familie_Luetges_Homepage/Christoph.html 28.04.2020

¹⁴⁹ Psychologist Michael Kastner <https://www.k-p-c.org/beratungsteam/univ-prof-dr-dr-michael-kastner/> 28.04.2020.

¹⁵⁰ <https://www.caritas.de/neue-caritas/heftarchiv/jahrgang2012/artikel/gesellschaft-funktioniert-nicht-ohne-sol> 28.04.2020 35 (Pope John Paul II, 1987)

¹⁵¹ Mahatma Gandhi's Strategy for solving problems was a combination of Truth, Sacrifice, Non-Violence, selfless service, cooperation and Solidarity. Sunanda Sharma, Asst. Prof., Dept. of Commerce, JCDAV Colege, Dasuya, Punjab, India <https://www.mkgandhi.org/articles/grelevance.htm> 10.05.2020.

¹⁵² Birher Nándor: Életünk attól függ, ahogy mások viselkednek (Glossa Iuridica, 2021. Különszám, 39-52. o.)

- és az önfeláldozásból való szolidaritást.

A méltányoságból fakadó szolidaritás azt jelenti, hogy mindenkinek az érdeke, azaz viszonyosság nélkül részesülnek a pozitív hatásból (pl. közjavak biztosításában). A kényszerből fakadó szolidaritás általában akkor intézményesül, amikor a méltányosság nyilván nem elég ahhoz, hogy mindenki hozzájáruljon. Ilyen kényszer ma általában a demokratikusan elfogadott törvények eredménye, ezért az erő kifejezés vitatott lehet. Önfeláldozásból eredő szolidaritás a szolidaritáson alapuló cselekvésre utal, amely nem kapcsolódik az önérdékhez, valamint nem is lehet méltányossági követelménynek tekinteni.

Gerhard Kruij öt szolidaritási csoportosulást¹⁵³ különböztet meg:

- a család, mint szociális közösség,
- a civil társadalmi szervezetek,
- a nemzetállam,
- a szupranacionális szövetségek, mint például az Európai Unió,
- és a világtársadalom.

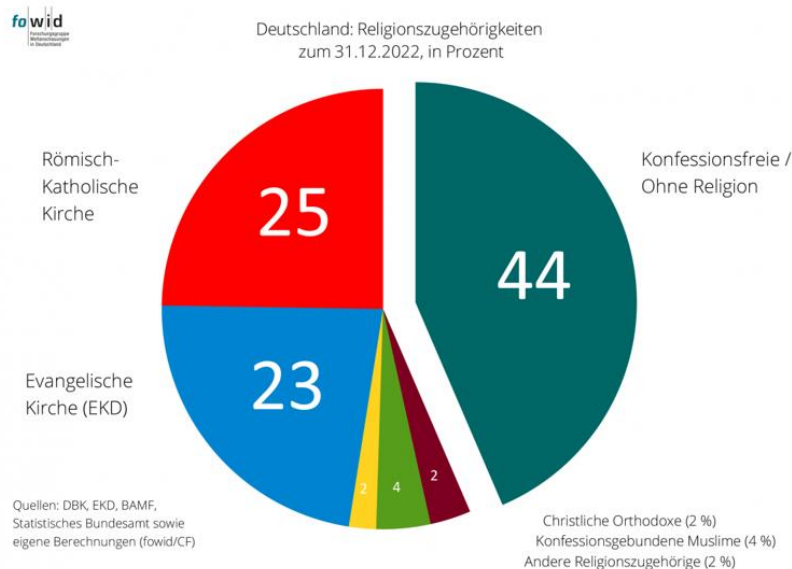
Kruij kijelentette, hogy a kényszerszolidaritáshoz szükség van a lehető legteljesebb ellenőrzésre betartása végett, valamint a méltányosságok és terhek elosztásában. Ennek eredményessége az erőforrások felhasználása alapján mérhető, ennek keretében különböző demokratikus eljárások szerint szervezik meg a szolidaritás bizonyos formáit. Úgy tűnik, az emberiség számára, azaz egy társadalom számára fontos a különféle szolidaritások optimális ötvözése. Nagy része önérdéken alapul, hiszen az önérdéken alapuló szolidaritásnak is megvan a maga értéke, de nem szabad túlzottan moralizálni. A tisztességből fakadó szolidaritás ma sok területen működik. Ezen kívül a kényszeres szolidaritásra is szükség van, különben nem lehet az összes szükséges közjavit előállítani és az ezekért járó költségeket felosztani. A globalizált világban szükség van a szolidaritásra a gazdasági társadalmi fejlődés egyenlőtlenségei miatt, a gazdasági növekedés különbségeinek kompenzációja¹⁵⁴ céljából. Az emberek felelősséget éreznek és felelősséggel tartoznak a problémák megoldásáért; kormányok és a civil szervezetek (NGO-k) speciális programokkal segítik a válságok kezelését, a kihívásokra való felkészülést. A szolidaritás globális formája magába foglalja a határon átnyúló szolidaritást, a regionális

153 Prof. Dr. Gerhard KRUIJ: <https://www.blogs.uni-mainz.de/fb01-kath-sozialethik-eng/vita-id-120/> 28.04.2020
154 <https://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr2019.pdf> 28.04.2020.

támogatást, az ösztöndíjakat, a segítségnyújtást háború vagy természeti katasztrófák utáni újjáépítésben, továbbá járványok, pandémiák leküzdésében.

A vallási dogmák különböző mértékű és fajtájú szolidaritást várnak el a hívóktól. „Minden vallásban meghatározó, hogy igen erős befolyással bírnak az egyes ember normaértelmezésére és -választására. Nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a föld lakosságának nagy része vallásos hátterű.”¹⁵⁵

12. Ábra A németországi vallási közösségek százalékos aránya 2022-ben

Forrás: *statista.de (Szövetségi Statisztikai Hivatal), Fowid*¹⁵⁶

A német Statisztikai Hivatal adatai szerint 2022-ben körülbelül 20,9 millió tagja volt a római katolikus egyháznak. Az evangélikus egyház tagjainak száma pedig mintegy 19,15 millióra rúgott. Iszlám vallásúnak 5,5 millióan vallották magukat, ezen kívül a buddhisták száma 300 ezer főt tett ki, a hinduk száma és a zsidóság nagysága 100 ezer főt számlált, az ortodox egyházhoz pedig 1,7 millió fő tartozott.

A szolidaritás, mint elvont fogalom a munkásmozgalomhoz nyúlik vissza, amely különböző irányokba fejlődött, ugyanakkor azt nem lehet meghatározni, hogy kinek kivel kell szolidaritást vállalnia. Vannak olyan területek, ahol ezt a kifejezést gyakran használják, például a Nemzetközi Munkaügyi Szervezetnél (ILO), az Egészségügyi Világszervezetben (WHO), a Nemzetközi Valuta Alapnál (IMF) és a Világbankban, az Egyesült Nemzetek Menekültügyi

¹⁵⁵ Birher Nándor- Bicskei Tamás - Kovács Viktória: Szabályozáskomplexitás (Glossa Iuridica, 2020/1-2., 285-313. o.)

¹⁵⁶ Forschungsgruppe Weltanschauungen in Deutschland

Főbiztosságánál (UNHCR) és a gazdasági vezető hatalmak ülésein (G7, G20), valamint az Európai Unióban. Felelősek vagyunk a világ összes konfliktusáért? Valójában segíthetünk ezek megoldásában? Igen. Mindenki tehet valamit a saját környezetében és tevékenyen hozzájárulhat a világ javításához.¹⁵⁷

VII.3. Szolidaritás a gyakorlatban: a németországi szolidaritási paktum

A strukturális nehézségekkel küzdő régiók támogatását Németországban az Alaptörvény 91a cikke mondja ki, a volt keletnémet tartományok állami segélyezéséhez pedig az Európai Unió működéséről szóló szerződés (EUMSZ) 107. cikkének 2.c. pontja ad jogi alapot.¹⁵⁸ A Német Demokratikus Köztársaság és a Német Szövetségi Köztársaság közötti államszerződés¹⁵⁹ 28. cikke kimondta, hogy a keletnémet tartományok támogatást kapnak a szövetségi köztársaság központi költségvetéséből. Az ott meghatározott viszonylag szerény – nem egészen 70 milliárd márkányi – összeget jóval meghaladta a *Német Egység Alap*¹⁶⁰ (1990–1994) nagyságrendje: ennek keretéből ugyanis Berlin, Brandenburg, Mecklenburg-Előpomeránia, Szászország, Szász-Anhalt és Thüringia tartományok összesen 160,705 milliárd márka támogatásban részesültek.

Az alapot felváltó *I. Szolidaritási Paktum*¹⁶¹ (1995–2004) célja az volt, hogy tovább segítse a régi és az új tartományok közötti életszínvonal-különbségek kiegyenlítését. Jogi alapját az 1993-ban elfogadott szövetségi konszolidációs program¹⁶² (FKPG) szolgáltatta. A forgalmi adókból származó bevételnek a szövetségi és a tartományi szintek közötti – ez utóbbi javára történő – átcsoportosítását, a tartományok finanszírozásának kiegyenlítését (6,8 milliárd euró értékben) tartalmazta, de emellett egy szövetségi kiegészítési (Finanzsugleich, lásd későbbiekben) juttatásról is rendelkezett (82 milliárd euró nagyságrendben). Tartalmazott továbbá – a keleti országrészek felépítését támogatni hivatott befektetési törvény alapján – 24

157 Du darfst am Guten in der Welt mitarbeiten. "(Albert Schweitzer 1875-1965)

158 (2) A belső piaccal összeegyeztethető: ...

c) a Németországi Szövetségi Köztársaság Németország felosztása által érintett egyes területei gazdaságának nyújtott támogatás, amennyiben a támogatásra a felosztásból eredő gazdasági hátrányok ellensúlyozásához szükség van. Öt évvel a Lisszaboni Szerződés hatálybalépését követően e pontot a Tanács a Bizottság javaslata alapján elfogadott határozattal hatályon kívül helyezheti.

159 Gesetz zu dem Vertrag vom 18. Mai 1990 über die Schaffung einer Währungs-, Wirtschafts- und Sozialunion zwischen der Bundesrepublik Deutschland und der Deutschen Demokratischen Republik <https://www.gesetze-im-internet.de/wvsug/BJNR205189990.html> 2020.01.15.

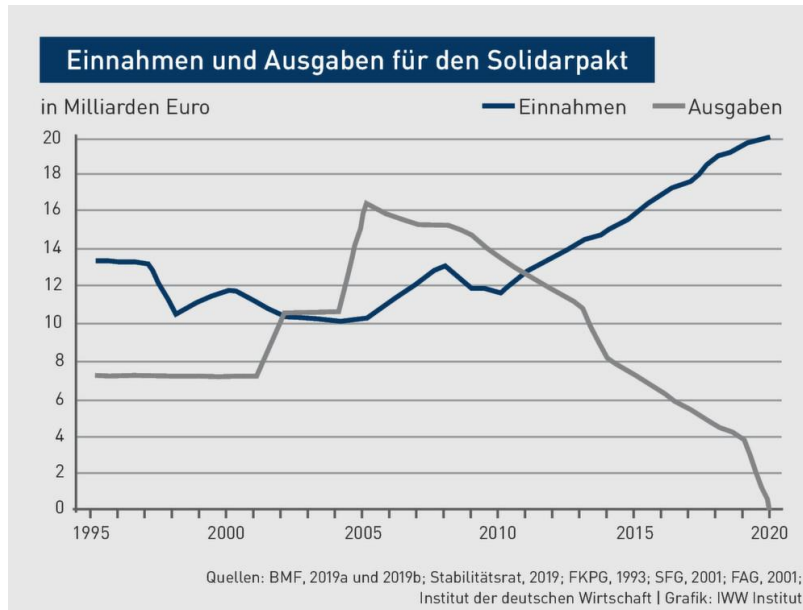
160 Gesetz über die Errichtung eines Fonds Deutsche Einheit. <https://www.gesetze-im-internet.de/defg/DEFG.pdf> 2020.01.15.

161 Solidarity Pact I: 1995-2004 Federal Supplementary Allocation (SoBEZ) and Financial Compensation Act (Finanzausgleichgesetz) 1998-2001 Investment Promotion Act /Investitionsförderungsgesetz Aufbau Ost)

162 https://www.dejure.org/BGBl/1993/BGBl_I_S_944 2020.01.20.

milliárd euró juttatást az 1998 és 2001 közötti évekre. Az I. Szolidaritási Paktum finanszírozásához Hessen, Baden-Württemberg, Bajorország, Észak-Rajna–Vesztfália és Hamburg járultak hozzá, kedvezményezettjei – az új tartományok mellett – Bréma, Alsó-Szászország, Rajnavidék–Pfalz, Schleswig-Holstein és a Saar-vidék voltak. A támogatásokat a gazdasági infrastruktúra korszerűsítésére és lakóépületek szanálására költötték.

13.Ábra: A Szolidaritási Paktum bevételei és kiadásai

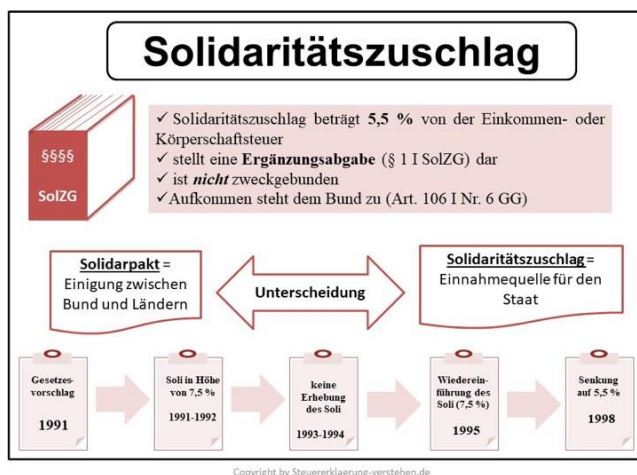
Forrás: Szövetségi Pénzügyminisztérium

A II. Szolidaritási Paktum (2005–2019) nevű támogatási keret közvetlenül kapcsolódott az elődjéhez, és hosszú távú, kiszámítható finanszírozást biztosított a keletnémet tartományok számára. Az új tartományok összesen 156 milliárd eurót kaptak, évenként csökkenő összeggel. A szolidaritási járulékot, ezt a sajátos szolidaritási adót 1991-ben vezették be. Célja infrastrukturális fejlesztések és projektek finanszírozása a keletnémet tartományokban. Ennek mértéke jelenleg a jövedelemadó és a társasági nyereségadó 5,5 (korábban 7,5) százaléka. 2018-ban 18,9 milliárd euró folyt be ezen a jogcímen a szövetségi költségvetésbe.¹⁶³ 2019-ben 19,4 milliárd eurós, 2020-ra 20 milliárd eurós bevételt terveztek. A szolidaritási járulék azonban nemcsak a kelet-németországi területek újjáépítését finanszírozta, hanem pótlólagos játéktérrel is adott a szövetségi költségvetésnek, hiszen 1995 és 2019 között a szövetségi kormány 87 milliárd euróval több bevételhez jutott, mint amennyit kiadott a Szolidaritási Paktum keretében

¹⁶³ A helyzet visszasságát jelzi, hogy 2011 óta minden évben kevesebb támogatást fizettek ki, mint amennyi bevétel ebből a szövetségi költségvetésbe befolyt, BEZNOSKA–HENTZE, 2020.

finanszírozott projektekre. 2019 novemberében a német kormány a szolidaritási járulék csökkentéséről döntött (13. ábra) az évi 109 ezer eurónál kevesebbet keresők esetében.¹⁶⁴ A szolidaritási járulék 2021-ig tervezett fokozatos megszüntetését a coronavirus által okozott gazdasági válság miatt későbbre halasztották.¹⁶⁵

14.Ábra: A szolidaritási járulék felépítése

Forrás:steuererklärung-verstehen.de

A szolidaritási járulék a legtöbbet kereső 2,2 milliós réteg (az adófizetők 3,7 százaléka), valamint több mint félmillió vállalat számára továbbra is változatlanul fennmaradt. Csaknem hatmillió további állampolgárnak tehát továbbra is fizetni kell járulékot (14.ábra), igaz, csökkentett mértékben. A járulék ellenzői szerint a járulék megszüntetése erőteljesebb gazdasági dinamikához vezetne. A 15. ábra is szemlélteti, hogy már az előző évtized második felétől kezdve a társadalom többsége, 63%-a a szolidaritási járulék teljeskörű megszüntetését szorgalmazta, és csak 4 százalék gondolta úgy, hogy a járulékot továbbra is fent kell tartani.

¹⁶⁴ https://www.focus.de/finanzen/steuern/soli-wird-abgeschafft-so-viel-geld-haben-sie-ab-2021-mehr-in-der-tasche_id_11023230.html 2020.01.18.

¹⁶⁵ Ezen döntés ellen a Szabad Demokraták Pártja (FDP) alkotmányossági panaszt nyújtott be, mondván, a Szolidaritási Paktum megszűnésével nincs jogalapja a szolidaritási járulék beszedésének.

15.Ábra: Közvélemény a szolidaritási járulékról (2017)

Forrás: *statista.de* (Szövetségi Statisztikai Hivatal)

VII.4. Finanzausgleich, Daseinvorsorge

VII.4.1. Az ún. Daseinvorsorge¹⁶⁶, amely 2023 óta a GRW része, egy olyan speciális német terminus, aminek jelentése közszolgáltatás, azaz minden olyan általános érdekű szolgáltatás, amelynek célja egy közösség tagjai egyedi igényeinek kielégítése (lásd 16. ábra). A közszolgáltatásokat a kormányzati joghatóságon belüli személyek közvetlenül a közsféra szereplőin, illetve magánvállalkozások vagy önkéntes szervezetek állami finanszírozásán keresztül (vagy akár családi háztartások által nyújtottakként) biztosítják.

¹⁶⁶ A kifejezést Ernst Forsthoff (1902-1974, német állami és közigazgatási jogász) vezette be, Karl Jaspers (1883-1969, német pszichiáter, filozófus, a német újraegyesítésről írt kritikus iratai nagy népszerűségnek örvendtek) nyomdokait követve. Az eredeti közigazgatási jogi dogmatika korábban csak a beavatkozási igazgatást ismerte. Forsthoff ezt a dogmatikát az 1938-ban a Königsbergben megjelent *The Administration as a Service Provider* című könyvében kiterjesztette a szolgáltatási igazgatás fogalmára, amellyel az egyénnek a szolgáltatást nyújtó államhoz való viszonyát kívánta meghatározni. Szükségesnek tartotta az egyéneknek a közszolgáltatásokban való részvételi jogát. Az állam társadalmi felelősségvállalását teljesítő szolgáltató tevékenységét közszolgáltatásnak minősítette. <https://www.bpb.de/kurz-knapp/lexika/das-europalexikon/176770/daseinvorsorge/> 2023. október 2.

VII.4.2. Az állami pénzügyi kiegyenlítés alapelve:

A Finanzausgleich¹⁶⁷, azaz a pénzügyi kiegyenlítés azt az Alaptörvényben (GG) szabályozott pénzügyi rendet és elosztási rendszert jelenti, amely az önkormányzatok közötti kiadási és bevételi formájú pénzügyi kapcsolatokra terjed ki. Ez különösen vonatkozik az adóbevételek elosztására a szövetségi kormány és a tartományok, valamint az önkormányzatok között. Az adók kulcsszerepet játszanak a közfeladatok finanszírozásában Németországban. Az Alaptörvény 106. és 107. cikkelye szabályozza az allokáció szerkezetét. A minimális és maximális kompenzációt a BVerfG (Szövetségi Alkotmánybíróság) határozza meg.

3.Táblázat: Állami és EU-s pénzügyi segélyek alakulása (1991-2024)

ÉV/ MILLIÁRD EURÓ	1991	1995	2000	2005	2010	2015	2020	2021	2022	2023	2024
1.Pénzügyi segélyek											
Szövetség	10,1	9,4	10,1	6,1	7,0	5,5	11,7	18,4	20,1	45,2	48,7
Tartományok	11,5	10,7	11,2	10,3	8,9	8,4	11,7	18,6	16,2	16,0	n.a.
Települések	1,5	1,5	1,6	1,4	2,4	2,7	3,0	3,4	3,6	3,7	3,8
2.Adókedvezmények											
Szövetség	9,0	9,1	13,1	17,4	18,6	15,4	15,4	19,5	21,5	20,7	18,4
Tartományok, Települések	10,9	12,9	12,0	12,5	10,5	16,7	14	20,4	23,6	18,7	17,8
3.ERP-Pénzügyi segélyek	5,5	5,9	5,7	3,2	0,3	0,4	0,2	0,1	0,2	0,2	n.a.
4.Piaci szabályozási kiadások EU	5,4	5,4	5,6	6,3	5,7	5,2	4,9	4,7	4,8	n.a.	n.a.
ÖSSZESEN	53,9	55,0	59,4	57,2	53,4	54,3	66,9	85,1	90,0	104,5	88,7

Forrás: BFM/29. szubvenciók jelentés

A horizontális adóbevételek elosztásában elvileg a helyi bevétel a meghatározó. A tartományi adók, valamint a jövedelem- és társasági adó tartományi részesedése az egyes tartományokat illeti meg, amennyiben az adókat ezen tartományok adóhatóságai vetették ki. A korrekciókra különösen a bér- és társasági adó, valamint a kamat- és forgalmi bevételek forrásadója esetében kerül sor, mivel az adóbeszedés technológiai okokból különböző lehet. Az állami pénzügyi kiegyenlítés rendszerének ma már az a feladata, hogy a tartományok között az adóelosztásból adódó pénzügyi különbségeket megfelelően kiegyenlítse (18., 19. ábra) azért, hogy mindenki el tudja látni a rábízott feladatokat.

¹⁶⁷https://www.bundesfinanzministerium.de/Content/DE/Standardartikel/Themen/Oeffentliche_Finzen/Foederales_Finanzbeziehungen/Laenderfinanzausgleich/laenderfinanzausgleich.html 2023.10.01.

18.Ábra: Finanzausgleich 2013-ban

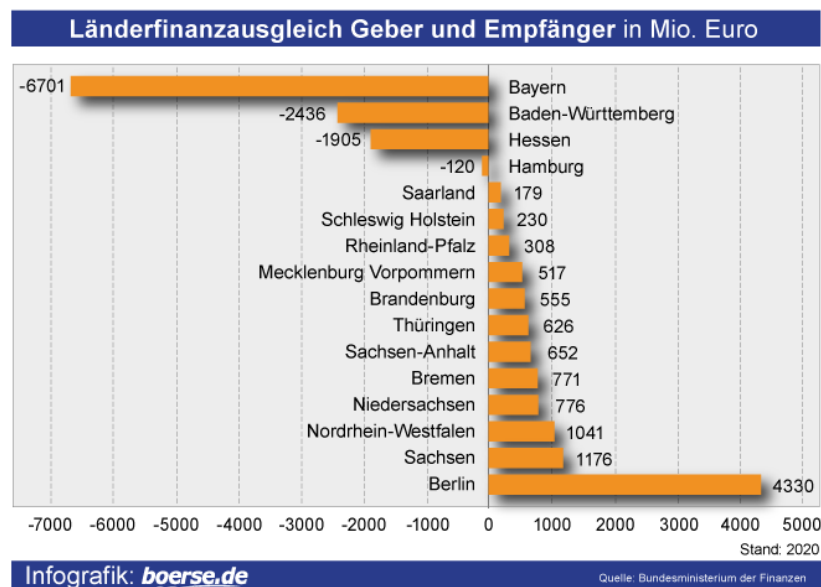

Forrás: *statista.de* (Szövetségi Statisztikai Hivatal)

A kompenzációs rendszert a következő elemek jellemzik:

- a forgalmi adó elosztása,
- a pénzügyi kiegyenlítés,
- a pénzügyi források kiegyenlítését kiegészítő szövetségi kiegészítő juttatások.

19.Ábra: Finanzausgleich tartományok szerint 2020-ban

Forrás: Német Szövetségi Pénzügyminisztérium

A programoknak és kiegyenlítéseknek köszönhetően az elmúlt évtized végére már nem a kelet–nyugati határvonal választotta el a fejlett és a fejletlen régiókat: az ország minden részén találhatóak kevésbé fejlett, valamint gazdaságilag erős körzetek is (18. ábra). Azaz némely nyugatnémet területnek is szüksége van támogatásra, míg egyes keletnémet területek a legfejlettebb német régiókkal is felvehetik a versenyt (Berlin és környéke). A fentiekben ismertetettek miatt 2019. december 31-i hatállyal a német parlament megszüntette a Szolidaritási Paktumot, és minden német régiót egységesen a közösségi feladatok hatálya alá sorolt. A regionális gazdaság struktúrájának javításáról szóló törvényt (1969/2015/GRW) ennek megfelelően módosították 2019-ben, majd megreformálták 2022-ben, az állami kiadások csökkentésének átvizsgálásakor.

20.Ábra: A keleti tartományok bevételei az ÁFA kiegyenlítésből, 2014

Forrás: IW, Köln

VII.5. A 29. költségvetési szubvenciók jelentés¹⁶⁸, amelyet a kormány 2023. augusztus 30-án fogadott el, olyan vállalkozóknak nyújtott adókedvezményeket, illetve kormányzati pénzügyi segélyeket vizsgált meg, amelyeket a szövetségi kormány az oroszok-ukrán háborút követő energiahíány leküzdésére, az infláció megfékezésére, továbbá a vállalatok

168 https://www.bundesfinanzministerium.de/Content/DE/Downloads/Broschueren_Bestellservice/29-subventionsbericht.pdf 2023.09.29.

versenyképességének javítására biztosított. A jelentés tükrözi a szövetségi kormány digitális és klímapolitikai céljaival kapcsolatos kiadásait is. Az Ukrajna elleni orosz agressziós háború gazdasági hatásai, valamint a covid-járvány okozta rendkívüli helyzet utóhatásai miatt módosult a 2023-2024-es költségvetési helyzet, amely azt eredményezte, hogy a szövetségi pénzügyi segélyek és adókedvezmények támogatási volumene a 2021-es 37,9 milliárd euróról 2024-re 67,1 milliárd euróra emelkedett.

4.Táblázat: A fenntarthatósági stratégia értékelése (2023)

Stratégia elvei	Pénzügyi segélyek száma	Pénzügyi segélyek %	Adókedvezmények száma	Adókedvezmények %
Konzekvens felhasználás	2	1,4	1	0,9
Globális felelősség átvállalása	11	8	0	0
Alapvető életfeltételek megtartása	75	54,3	17	15,7
Fenntartható gazdaság erősítése	83	60,1	94	87
Szociális összetartás	20	14,5	36	33,3
Képzés, tudomány, fejlesztés	23	16,7	1	0,9

Forrás: 29.Subventionsbericht

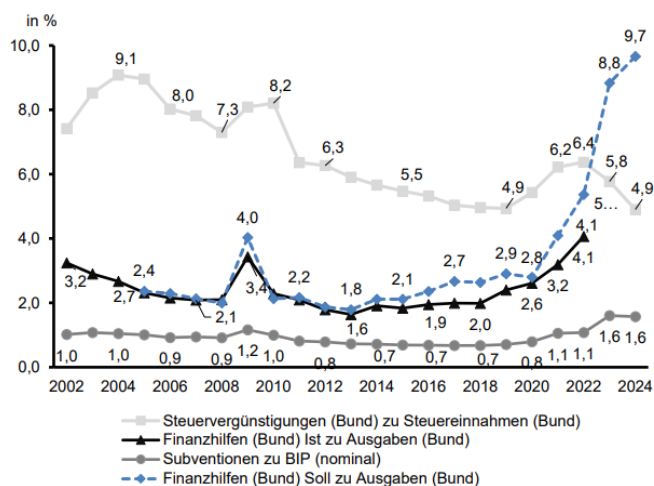
Az éghajlat-változás hatásainak leküzdésre nyújtott pénzügyi támogatás¹⁶⁹ mértéke a 2021-es 50,8 százalékról 2024-re 80,5 százalékra nőtt. A 2023-2024 közötti költségvetési támogatások 3,5 milliárd eurós növekedése nagyjából megfelel a három uniós forrásból társfinanszírozott IPCEI¹⁷⁰-kiadások növekedésének. Az adókedvezmények összege a 2021-es 19,5 milliárd

169 A Klíma- és Transzformációs Alap (KTF) (korábban energia és klíma alap) egy speciális szövetségi alap, amely éghajlat-, energia- és átalakításpolitikai projektek finanszírozására használható fel. A klímaalapnak saját bevétele van az emisszió-kereskedelemből és a szén-dioxid-árzásból. Legnagyobb kiadási tétele az építőipari energiahatékonysági és megújulóenergia-intézkedések előmozdítása. (Költségvetés/törvénytervezet/hib 670/2022a) Az alapról 2024-ben 35,96 milliárd euró összegű támogatást, illetve beruházásokat terveztek. Ez 8,02 milliárd euróval több a 2023-as szintnél. A következő pénzügyi évekre 110,24 milliárd eurót kötelezettségvállalási előirányzatként lekötöttek. A kormány szövetségi költségvetési tervezetében (6002. fejezet, 60. §, 20/3100) szereplő 2023-as tervezéshez képest az alap gazdasági tervében ezek a kiadások 602 millió euróval, a kötelezettségvállalási előirányzatok pedig 5,02 milliárd euróval magasabbak. <https://www.bundestag.de/2023.10.01>.

170 Important Projects of Common European Interest (IPCEI) jelentős mértékben hozzájárul a gazdasági növekedéshez, a munkahelyteremtéshez, a zöld és digitális átmenethez, valamint az uniós ipar és gazdaság versenyképességéhez. Az IPCEI-k lehetővé teszik a tudás, a szakértelem, a pénzügyi források és a gazdasági

euróról 2024-re 18,4 milliárd euróra csökkent (21. ábra). A szövetségi kormány támogatáspolitikai iránymutatásai azt is sugallják, hogy az alkalmazkodási támogatások csak ideiglenes és átmeneti jelleggel adhatók¹⁷¹. Az összesen 138 pénzügyi támogatásból tehát 109 időkorlátos.

21.Ábra: Állami szubvenciók, adókedvezmények, pénzügyi segélyek alakulása (2002-2024)

Forrás: 29. Szubvenciók Jelentés

A német Fenntarthatósági Stratégia¹⁷² alapján készült értékelés megmutatja, hogy az egyes támogatások mely fenntarthatósági célokhoz járulnak hozzá. 2023-ban a 138 pénzügyi

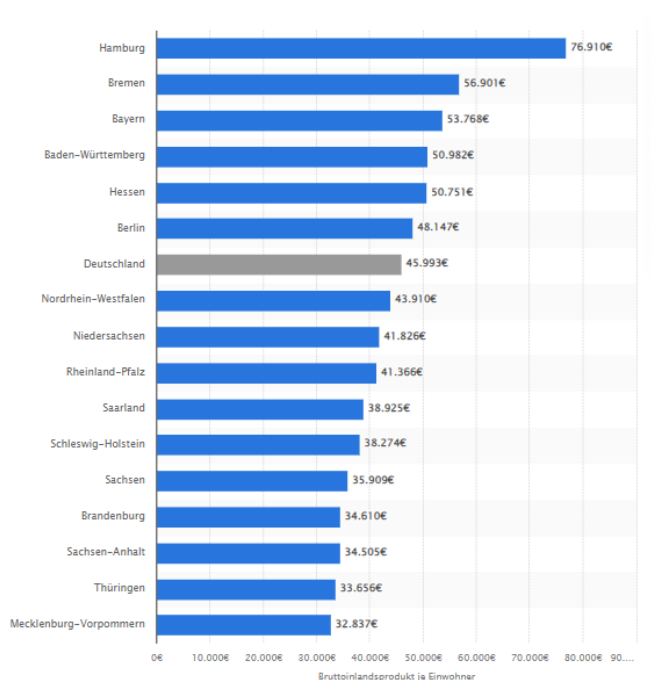
szereplők Uniós szintű összehangolását, a szerzett tapasztalatok továbbadását. https://competition-policy.ec.europa.eu/state-aid/legislation/modernisation/ipcei_en 2023.10.01.

171 2023 novemberében a Szövetségi Alkotmánybíróság alkotmányellenesnek és semmisnek nyilvánította a Klímavédelmi- és Átalakulási Alap a coronavirus-járvány leküzdését szolgáló, de korábban fel nem használt hitelengedélyekből történő feltöltését, ami a már bekerült az elkészített költségvetés-tervezetbe. A bírák szerint az adósságféket nem lehet egyszerűen megkerülni. A korábbi, Angela Merkel kancellár által vezetett szövetségi kormány a járvány idején felfüggesztette az adósságféket, és engedélyt kapott a Bundestagtól, hogy a korábbi coronahiteleken felül további 60 milliárd eurós adósságot vállaljon. Miután a járvány a vártnál gyorsabban ért véget, a felvett pénzre az eredeti számításoknak megfelelően nem volt szükség. A döntés értelmében tehát a Corona-alapok a szövetségi kormány klímaátalakítási alapjába történő átcsoportosítása alkotmányellenes. Minden egyes szövetségi kormányban ugyanis csak a bruttó hazai termék 0,35 százalékának megfelelő adóssága keletkezhet. Több nem lehetséges, az adósságnak felső határa van. Ez 2009 óta az Alaptörvényben is benne van. A döntés értelmében a 2024-es szövetségi költségvetés módosításra került. A takarékosági intézkedések egyik kulcsdöntése volt a dízelsubvenciók megszüntetése, amely politikai vitákat váltott ki, és többek között a német gazdák az egész országra kiterjedő demonstrációjához vezetett. Az állami költségvetés újratervelését kiváltó határozat után a neves gazdaságkutató intézetek december közepén nyilvánosságra hozott gazdasági előrejelzései lefelé módosultak. A müncheni IFO gazdaságkutató intézet például a december közepén jelzett 0,9 százalékról január közepén 0,7 százalékra mérsékelte a 2024-es növekedési előrejelzését.

172 Német Fenntarthatósági Stratégia: <https://www.bundesregierung.de/breg-de/themen/nachhaltigkeitspolitik/deutsche-nachhaltigkeitsstrategie-318846> 2023.08.15.

támogatásból 83 - a teljes volumen 86,3 százaléka - pozitívan kapcsolódott a német Fenntarthatósági Stratégiában rögzített környezetvédelmi és klímavédelmi célokhoz. Miután 2020-21-ben a pénzügyi támogatásra fordított összegek a becsült összegek alatt maradtak, lehetővé vált a megtakarítás.

22.Ábra: Az egy főre jutó GDP alakulása a német tartományokban (2022)

Forrás: statista.com (Szövetségi Statisztikai Hivatal)

Az egységesítésnek köszönhetően 2020. január 1-jétől a vállalkozások és a strukturálisan gyenge régiók egységesen pályázhatnak a több mint 20 szövetségi szintű programra, amelyekre évente összesen 2,5 milliárd euró (ebből az elmaradott régiók számára 1,3 milliárd euró) áll rendelkezésre. A támogatási program súlypontjai a szénfelhasználás leállítása, a digitalizáció és a szélessávú internet kiépítése, kutatás és fejlesztés, az infrastruktúra és a közellátás javítása, a demográfiai változásokhoz való alkalmazkodás, a regionális vállalkozások támogatása, valamint a szakemberképzés lettek.

„Valójában sürgősen szükség van jó jelekre. A volt szénrégiókban lezajlott technológiai, tudományos és kutatási beruházások ellenére a mérleg egyenlege még igencsak negatív. A Keleti-tenger és az Érchegység között átlagosan lényegesen kevesebben élnek, mint nyugatabbra. A Kelet még mindig szenved az egység óta bekövetkezett elvándorlások következményektől. Az 1990-es évek óta a volt NDK-s tartományokban mindenhol fogynak az

emberek, továbbá előregedik a lakosság.”¹⁷³ Nemcsak a szakmunkások, hanem az egyszerű munkások is hiányoznak – ennek megfelelően a bevándorlás és az integráció, valamint a migráció a gazdasági jólét elérésének központi tényezője lett. Ennek ellenére 2023-ban a Kelet gazdasági ereje 79 százalék volt a Nyugathoz képest, a bruttó bérek pedig az ottaniak 86 százalékát tették ki¹⁷⁴. Az egy főre jutó GDP értéke minden tartományban növekedett. (22. ábra) Az is üdvözlendő, hogy egyre több keletnémet származású ember jut el lépésről lépésre a vezetői szintre. Bár a lakosság 20 százalékát képviselik, vezetői pozíciókban csak 12,2 százalék a keletnémet származású. Olaf Scholz kancellár szerint a németeknek minden okuk megvan a bizakodásra, hiszen nagyon jó jelzés az, hogy a kormány döntésének, valamint támogatásának köszönhetően jelenleg Kelet-Németországban épülnek a legmodernebb gyárak (félvezetőgyártás, akkumulátorgyártás, elektromos járművek gyártása).

VIII. A REGIONÁLIS FELZÁRKÓZTATÁSHOZ NYÚJTOTT TÁMOGATÁSOK HASZNOSSÁGA, HATÉKONYSÁGA ÉS ELLENŐRIZHETŐSÉGE

A gazdasági büntetőjog rendeltetése a piacgazdaság védelme. Valamennyi gazdasági bűncselekmény általános jogi tárgya a gazdasági verseny szabadsága és tisztasága.¹⁷⁵ A kriminológiai meghatározás alapján tágabb értelemben gazdasági bűncselekmények a gazdasági élettel összefüggő vagyoni elleni bűncselekmények, emellett a korrupciós bűncselekmények és a környezetszennyezéssel kapcsolatos bűncselekmények is a gazdasági bűnözés fogalma alá tartoznak. A 21. században a kisebb kaliberű magáncsalók mellett egyre többször megjelennek a nagy csalások is, amikben olykor pártok, politikusok, klánok, kormányok is érintettek. A közelmúltban elhunyt Sárközy Tamás¹⁷⁶ professzor mindig hangsúlyozta a jogi hézagok jelentőségét, amelyet előbb felismernek a csalók, mint a jogalkotók. Az egyre burjánzó igazságszolgáltatás és az egyre hatalmasabb joganyag is kijátszható, hiszen kiskapukat mindig lehet találni. Az utóbbi időszak alapvető kérdései

173 Carsten Schneider (SPD), a szövetségi kormány keleti-tartományi biztosa 2023. október 3.

174Bartha Eszter kutatásai is alátámasztják, hogy a „keletnémet háztartások átlagos jövedelme 75 százaléka volt a nyugati háztartások jövedelmének az általa végzett interjúk kutatás időpontjában, 2008-ban...A nyugatnémet emberekkel szemben azonban a megszólalók többsége nem táplált különösebb előételeket; általános vélemény volt, hogy a gyerekeik generációjában már nem is lesz meg a különbség a nyugati és a keleti mentalitás között.” BARTHA Eszter: Magányos harcosok: Munkások a rendszerváltás utáni Kelet-Németországban és Magyarországon L'Harmattan Kiadó, ELTE BTK Kelet-Európa Története Tanszék. Budapest, 2011. 27-31. oldal 175 Gazdasági jellegű bűncselekmények fejlődéstörténete magyar, németországi és európai uniós példák alapján, Új Büntetőjogi Szemle

<https://ujbtk.hu/knoll-csete-edit-dr-varga-norbert-olvado-jegmezok-terjeszkedo-sivatagok-gazdasagi-jellegu-buncselekmények-valtozasai-magyar-nemetorszag-i-es-europai-unios-peldak-alapjan>

176 https://www.hu.wikipedia.org/wiki/Sárközy_Tamás 2021.11.05.

lényegében változatlanok, például mindent szabad, ami nem tilos? Meddig mehet el az adóminimalizálás érdekében folyó, napjainkban oly népszerű forum shopping, hol húzható meg a jogi és adózási előnyökre vadászó lakhelyváltogatás és a büntetendő adócsalás közötti határ?

VIII.1. Gazdasági bűncselekmények Európai Unió példák alapján

A 20. században főleg a közép- és kelet-európai rendszerváltás éveiben számos új jogszabály hiányosságait igyekeztek kihasználni a bűnözésre hajlamos személyek.¹⁷⁷ A gazdasági bűnözés azonban nem sokat változott a 21. században sem, az elkövetési tárgyak és módszerek módosultak csupán. A technikai fejlődés hihetetlen mértékben felgyorsult. 1999-ben az emberek fele még nem használt mobiltelefont, az internet teljesen gyermekcipőben járt, a fizetést általában borítékban kapták meg, a nyugdíjat a postás vitte ki az időseknek és nem banki átutalással történtek a pénzmozgások. Nem volt biometrikus azonosítóval ellátott világútlevél, a tőzsdei befektetők a Televízió teletext adását követték, hogy hozzájussanak a 15 perccel késleltetett árfolyamokhoz. Nem voltak kormányablakok, a hivatalokkal, bíróságokkal postai úton, papír alapon folyt a levelezés, nem volt elektronikus térítvény, nem volt ügyfélkapu, az adóbevallást papír alapon kellett benyújtani. A technika nagyon sokat változott két évtized alatt, s ez az élet minden területén markánsan érezhető. Természetes, hogy a bűnözés és a bűnüldözés helyzete és ügye is radikális módosulásokon ment keresztül.

A kriminológiai meghatározás alapján tágabb értelemben gazdasági bűncselekményeknek azt a gazdálkodásmenetében megvalósuló, vagy ahhoz szorosan kapcsolódó bűnözési formát kell tekinteni, amely – akár az elkövetés módjára (gyakran a gazdálkodás legális formáinak, kereteinek felhasználásával vagy az azokkal való visszaélés révén) akár eredményére tekintettel – alkalmas arra, hogy esetleges egyéni érdekek sérelmén túlmenően elsősorban és jellemzően a gazdálkodás rendjét, a gazdálkodási kötelezettségeket, a tisztességes, valamint a törvényes gazdálkodás kereteit sértse, vagy veszélyeztesse.¹⁷⁸

Miután az élet egyre bonyolultabbá válik, és hatalmasat fejlődött a technológia, ezért nem lehet mindent azonnal szabályozni, sokszor utólag derül ki, hogy ennek hiánya visszaélésekre adhat okot. A számítástechnika, a robottechnológia (ki a felelős a robot, a mesterséges intelligencia által elkövetett hibákért), az internetes bűnözés, de a hagyományos gazdasági bűnözés is

¹⁷⁷ TÓTH Mihály: Ezredvégi kis magyar Pitaval, avagy a büntetőjogi háttérnormák lépcsőházi effektusa 227-238.o. (In: A büntetőjog pillérei és korlátjai. Válogatás 20 év munkáiból. Pécs (PTE ÁJK, 2016)

¹⁷⁸ TÓTH Mihály: A gazdasági bűnözés és bűncselekmények néhány aktuális kérdése. MTA Law Working Papers 2015/4. <https://jog.tk.hu/mtalwp/a-gazdasagi-bunozes-es-buncselekmények-nehany-aktualis-kerdese> 2021.11.08.

virágzik, a csalók alkalmazkodóképessége változatlan. A coronavirus okozta válság szintén kriminogén tényező. A klímaváltozás és a jobb élet ígérete által kiváltott migráció, a kultúrák keveredése is sok esetben a bűnöző elemek felszínre kerülését hozta magával. Például Németországban az utóbbi időben elszaporodtak az arab klánok által szervezett műkincsrablások (Berlini Bode Múzeum¹⁷⁹, Drezdai Zwinger-Grüne Gewölbe¹⁸⁰ kirablása), de napirendre kerültek a már korábban letelepedett klánokkal szembeni konfliktusok is (pl. csecsen, libanoni klánok).

VIII.2. Az emberi tisztességről és a felelősségre vonás elkerülhetetlenségéről

Teljesen egyetérthetünk Szabó Dénes¹⁸¹ kriminológus professzor azon véleményével, amely szerint a bűnözés visszaszólításának egyetlen módja az emberi tisztesség helyreállítása. Vitathatatlan tény, hogy a mobiltelefon és az internet robbanásszerű elterjedésével az elmúlt tíz év alatt az emberek információhoz jutása gyakorlatilag akadálytalanná vált, és a közösségi média elmúlt öt évben bekövetkezett fejlődése révén az emberek kommunikációs szokásai és a társadalmi érintkezés alapvető formái és normái teljesen átalakultak.

Ugyancsak változatlanul érvényes elv, hogy a legnagyobb visszatartó ereje nem a büntetés szigorának, hanem a büntetés elkerülhetetlenségének van. Még a legtisztességesebb emberek is jó eséllyel kifordulhatnak önmagukból és a bűn útjára léphetnek, ha a tetteiket következmények nélkül megtehetik, vagy legalábbis ezt gondolják magukról. Nem ritkák a politikusok, magas állami vezetők kétes ügyletei, olykor bűncselekményei. Nehezen várható el a lakosságtól, hogy tisztességes legyen akkor, ha lépten-nyomon azt tapasztalja, hogy a bűn útjára lépnek azok is, akiknek a tisztességes gazdasági keretek megteremtéséből, továbbá működtetéséből példát kellene mutatniuk.

VIII.3. Németország

A német helyzetet jól jellemzi néhány nagy visszhangot kapott jogeset. *Ursula von der Leyen, korábbi védelmi miniszter (jelenleg az Európai Bizottság elnöke) és a kitörlődött sms-ek esete.*¹⁸²

179 <https://www.zdf.de/nachrichten/panorama/goldmuenze-raub-bode-museum-100.html> 2021.11.08.

180 https://www.focus.de/panorama/welt/dresden-razzia-nach-raub-aus-gruenem-gewoelbe-ermittler-sprechen-von-erstem-anhaltspunkt_id_12387883.html 2021.11.08.

181 Szabó Dénes (1929–2018) kanadai magyar kriminológus.

182 <https://www.de.wikipedia.org/wiki/Berateraff%C3%A4re-Untersuchungsausschuss> 2021.11.08.

<https://www.spiegel.de/politik/deutschland/ursula-von-der-leyen-vor-untersuchungsausschuss-schuld-sind-immer-nur-die-anderen-a-af48b3da-d80a-4bd8-b97f-2ce04f3931e6> 2021.11.08.

A vizsgálat lefolytatására létrehozott parlamenti vizsgálóbizottság magasan dotált tanácsadói szerződéseket vizsgált meg, amelyek esetében nem tartották be a beszerzési törvényben előírt jelenleg hatályos kritériumokat. A vád az adófizetők pénzének pazarlása és a helytelen gazdálkodás volt. A hatályos belügyminisztériumi keretszerződés szerint központilag számolják el a tanácsadói, valamint a támogatási teljesítményeket. IBM-szoftvertermékek karbantartására és üzembe helyezésére meghatározott IT-szolgáltatók vehetők igénybe. A vizsgálóbizottság kijelentései szerint ezek a szerződések csak a már forgalomban lévő IT-termékekre érvényesek. A Systemvertrieb Alexander GmbH SVA nevű vállalkozás a kérdéses vizsgálati időszakban a keretszerződés jogosultja volt. A Honvédelmi Minisztérium személyes kapcsolatot ápolt az általa kiválasztani kívánt szakértőkkel, különösen az Accenturével és a Digitális Tanács elnökségével. A McKinsey & Company elnevezésű szolgáltató és annak leányvállalata, az Orphoz is a vizsgálat tárgyát képezték. Ennek kapcsán megállapításra került, hogy a Minisztérium vezetésével is egyeztetve esett a választás az Accenturéra, akit a szövetségi tulajdonban lévő BWI GmbH bízott meg a Produktlebenszyklusmanagement (PLM) menedzselésére. A projekt a Minisztériumnak hatalmas nyereséget termelt, ami tulajdonképpen tilos egy szövetségi tulajdonban lévő vállalkozás esetében. A felesleget külsős tanácsadók megfizetésére fordították, akiknek túlzott honoráriumokat fizettek ki. A bizonyítékok feltárása során a vizsgálóbizottság a miniszter szerepét is tisztázni kívánta, ezért kérte a szolgálati mobiltelefonjai adatainak bizonyítékként való felhasználását, amelynek kiadását a minisztérium halogatta. 2019-ben derült ki, hogy a telefonok adatai a miniszter által, illetve a Minisztérium utasítására törölve lettek, és visszavonhatatlanul elvesztek. Az igazságszolgáltatás vizsgálta annak lehetőségét, hogy a miniszter két szolgálati Blackberry telefonjára érkező sms-ek törlése miatt vizsgálat induljon-e, amelyre a későbbiekben a Minisztérium azt válaszolta, hogy az esetet egy IT főosztályon dolgozó köztisztviselő tévedésének tudja be. A bizottság zárójelentésében a védelmi minisztert felmentette.

*Wirecard-botrány:*¹⁸³

Kétmilliárd eurós botrány, amelynek vádpontjai: piaci befolyásolás gyanúja, jogszerűtlen gyakorlat, adóvisszatérítési kötelezettség, pénzmosás voltak.¹⁸⁴A német kancellár még akkor

183 <https://www.bundestag.de/dokumente/textarchiv/2021/kw25-de-3ua-bericht-847030> 2021.11.25.

<https://www.tagesschau.de/investigativ/report-muenchen/wirecard-marsalek-101.html>,2021.11.25.

<https://www.zeit.de/wirtschaft/unternehmen/2021-03/wirecard-untersuchungsausschuss-bundestag-bilanz-kritik-skandal-behoerden>,2021.11.25. <https://www.spiegel.de/politik/deutschland/wirecard-untersuchungsausschuss-ist-das-letzte-mittel-der-regierungskontrolle-a-e36ab233-6061-4804-9588-1fb4c0a40c0e> 2021.11.25.

184 <https://www.tagesschau.de/investigativ/br-recherche/wirecard-185.html> 2021.11.25.

is szót emelt a cég érdekében, amikor az már negatív számokat írt. Egy névtelen elemző először 2008-ban hívta fel a figyelmet a cég részvényei kritikusan alakuló árfolyamára, az átláthatatlan tőkeemelésekre, valamint az árfolyammanipulációkra. A Szövetségi Pénzügyi Szolgáltatások Felügyelete (BaFin) 2020. június elején piaci manipuláció gyanúja miatt tett feljelentést az igazgatótanács elnöke és másik három elnökségi tanácsi tag ellen, továbbá átvizsgálta a Wirecard üzlethelyiségeit. A német parlament 2020. október elsején döntött arról, hogy 9 tagú vizsgálóbizottságot hoz létre, az ellenzéki pártok (FDP – Szabad Demokrata Párt, Die Linke – Baloldali Párt, Bündnis 90/Die Grünen – Szövetség 90/Zöldek, AfD – Alternatív Németország Pártja) képviselőiből az ügy kivizsgálására. A Bizottság tisztázni kívánta azt a tényt, hogy a német kormány és a hatóságok (azaz a BaFin is) tudtak-e a Wirecarddal szemben felmerült problémákról és teljesítették-e felügyeleti kötelességüket. A Bizottságban helyet kapott képviselők vizsgálták a Wirecard titkosszolgálatokkal való összeköttetését is. A Bizottság az AfD elnökle (Kay Gottschalk) alatt 2020 október 8-án kezdte meg működését.

Az aschheim-i székhelyű, tőzsdén jegyzett céget 1999-ben alapították fizetési szolgáltatási vállalkozásként. Az üzleti terv szerint a Wirecard az elektronikus fizetési forgalomhoz, a rizikómenedzsmenthez és a hitelkártya kibocsátásokhoz, valamint azok elfogadáshoz kínált megoldásokat. 2018 óta a DAX-on jegyzett cég. Leányvállalata a Wirecard Bank AG német jegybanki engedéllyel rendelkezett. A cég szoros kapcsolatot ápolt a kormánytagokkal. A Wirecard vagyona 2020-ban meghaladta a 1,9 milliárd eurót. Elnökét piaci manipulációval gyanúsították, volt elnökét nemzetközi elfogatóparanccsal körözik. A 2012-ben bizonyítékok hiányában leállított vizsgálatot követően sem szűntek meg a cég elleni külső vádak (Manager Magazin, FAZ Sonntagszeitung) az illegális piaci gyakorlat és az átláthatatlan mérlegkészítés miatt. Végül 2020. június végén a Wirecard ellen csődeljárás indult. A csődvagyont kezelő az összeomlás óta próbálta meg rendbe tenni és feltérképezni a konszern vagyoni helyzetét. A könyveket átvizsgálva fedezte fel, hogy az üzletek nagy része nem is létezik, és a cégnek szinte egyik üzletága sem volt nyereséges. A felszámoló szakvélemény szerint a vállalatnak 3,2 milliárd eurós tartozása van a 26,8 millió banki követeléssel, valamint a több százezernyi vagyoni értékével szemben, ami nem lesz elegendő az összes hitelező kielégítésére.

*Rapper Bushido (polgári nevén Anis Ferchichi, mint tanú) és a klán főnök Arafat Abou Chaker (mint vádlott) esete:*¹⁸⁵

Bushido és Arafat üzleti partnerek voltak, nemcsak a zeneiparban, hanem magánemberként is. Vagyonuk kezelésére 2010-ben közösen megalapították a Polgári Jog Társaságot (GbR), ennek feladatai közé tartozott többek között a páros kilencven darab, tíz millió euró értékű lakásának kezelése. 2017-ben a partnerek összevesztek. Arafat megfenyegette Bushidót, amikor az válni akart, bezárta őt, valamint testi sérülést is okozott neki. Az adóhatóság nyomozói átkutatták a közösen épített kleinmachnow-i villájukat, ahol milliós nagyságrendű vagyont foglaltak le. Bushido ügyvédje szerint Arafat 2019-ben mintegy 700.000 euróval tartozott kliensének. Arafat saját fivérének, Rommelnek is utalt át a közös cég számlájáról Bushido beleegyezése nélkül. A korábbi üzleti partnerek a 15 millió euró értékű közös kleinmachnow-i villája ügyében is pereskedtek, s a per tárgyát képezte a korábbi közös zenei vállalkozás is, amelyből Arafat – Bushido szerint – legalább 9 millió eurót keresett a rapzenészeknek köszönhetően. Arafat elleni vádak: zsarolási kísérlet, testi sértés, kényszerítés, szabadság korlátozása. Ebben az ügyben egyébként pénzmosás gyanúja is felmerült.

*Törvény a pénzmosásról*¹⁸⁶

Számos további ügy tanulsága és az uniós változások nyomán módosultak a pénzmosásra vonatkozó előírások is. Az Európai Unió ötödik pénzmosási irányelvének¹⁸⁷ (Európai Parlament és a Tanács (EU) 2018/843 irányelve) átültetését kihirdető német szövetségi törvény 2020. január elsejével lépett hatályba. Az előző irányelvet kiegészítő jogszabály a terrorizmus finanszírozása elleni hatékonyabb küzdelmet kívánja erősíteni.¹⁸⁸ Az új törvény szigorúbb jelentési kötelezettséget ír elő ingatlanügynökök, közjegyzők, aranykereskedők, aukciós házak, műkincskereskedők és digitális (kripto) valutákkal foglalkozó szolgáltatók számára. A törvény bővíti a Szövetségi Pénzügyi Egységként működő Hatóság¹⁸⁹ (Financial Intelligence Unit) és a nyomozóhatóságok adatokhoz való hozzáférését. 2020. októberétől új szabályozások léptek érvénybe a pénzmosással kapcsolatba hozható, feltűnő ingatlantranzakciók esetében. A 2020.

185 <https://www.spiegel.de/panorama/justiz/bushido-als-zeugen-im-prozess-gegen-arafat-abou-chaker-mit-einem-laecheln-a-f4f7f73b-fb66-4375-8e0e-9bc24ee41187> 2021.11.25

186 <https://www.dejure.org/gesetze/GwG> 2021.11.25

187 <https://www.consilium.europa.eu/hu/policies/fight-against-terrorism/fight-against-terrorist-financing/> 2021.11.25. <https://www.eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX:32018L0843> 2021.11.25

188 A jogalkotás nálunk is folyamatosan követte és követi a pénzmosás hatékonyabb üldözését célzó nemzetközi törekvéseket. Lásd pl. GÁL István László: A pénzmosással és a terrorizmus finanszírozásával kapcsolatos jogszabályok magyarázata Budapest: HVG-ORAC Kiadó, 2012. Ennek jegyében a magyar büntetőjogi tényállás 2021 januárjától a 2020. évi XLIII. törvénnyel módosult.

189 <https://www.bfdi.bund.de/DE/Buerger/Inhalte/Polizei-Strafjustiz/National/FIU.html> 2023.08.11.

november végi tartományi igazságügyi miniszteri konferencián napirendre tűzték a profi focicsapatok¹⁹⁰ részére kidolgozandó szigorúbb pénzmosási szabályozást is.

VIII.4. Európai Unió

Az Európai Unió projektek és programok számára a pénzügyi finanszírozási eszközök széles spektrumát nyújtja. A segélyek szigorú előírások szerint kerülnek kiutalásra, elköltésük az átláthatóság és a felelősség elvén nyugszik, felhasználásukat szigorúan kontrollálják. Az EU-s pénzügyi eszközökhöz való hozzájutás alapfeltétele a támogatási megállapodás aláírása.

A EU 27 tagállama és az Európai Bizottság közösen felelős azért, hogy az EU-s eszközöket rendeltetésének megfelelően használják fel, a pénzek nagy részének felhasználásáért a fogadó országok, az ellenőrzésért pedig a nemzeti hatóságok felelősek. A költségvetés több mint 76 százaléka partnerségi együttműködés keretében valósul meg a nemzeti és regionális hatóságokon keresztül az úgynevezett osztott igazgatási rendszer keretében menedzselve. Minden olyan pénzügyi művelet, amely az Európai Unió finanszírozásokhoz kapcsolódik, az EU pénzgazdálkodási szabályainak hatálya alá tartozik. A szabályokat az EU költségvetési rendelete és más pénzügyi jogszabályok, valamint programútmutatók rögzítik.

Társfinanszírozás és jelentéstétel

Az EU által támogatott projektek többségét a Bizottság és a kedvezményezettek közösen finanszírozzák. Így biztosítható az, hogy az uniós pénzforrások a tényleges szükségleteknek megfelelően kerüljenek elosztásra. A támogatás kedvezményezettjei viselik az operatív és pénzügyi felelősséget az általuk megvalósított projektért. A támogatások teljes kifizetésére akkor kerül csak sor, miután a kedvezményezettek minden kétséget kizáróan igazolták, hogy sikeresen végrehajtották a projektet. Sok esetben a kedvezményezetteknek alá kell támasztaniuk igazoló dokumentumokkal, hogy milyen célokra és hogyan költötték el a pénzt. Az elszámolható költségekről az erre vonatkozó előírások és iránymutatások alapján kell számot adni. Noha az Európai Bizottság felel végső soron az uniós költségvetésből származó források megfelelő felhasználásáért, az uniós források mintegy 80%-át a tagállamok kezelik.

¹⁹⁰[https:// www.wirtschaft.com/geldwaesche-im-fussball-vereine-und-berater-im-visier-der-politik/](https://www.wirtschaft.com/geldwaesche-im-fussball-vereine-und-berater-im-visier-der-politik/) 2023.07.15.

Az Uniós pénzforrások kezelése

Minden pályázó egyenlő bánásmódban részesül, függetlenül attól, hogy az Európai Bizottság vagy valamely irányító hatóság által kezelt támogatásra pályáznak, vagy közbeszerzési eljárásban vesznek részt. Az átláthatóság is mindegyiküknek a hasznára válik. Az eljárások átláthatósága kulcsfontosságú ahhoz, hogy az uniós finanszírozási lehetőségek mindenki számára elérhetőek legyenek. Ebből a megfontolásból a Bizottság az ajánlati és a pályázati felhívásokat közzéteszi saját webhelyén és az Európai Unió Hivatalos Lapjának elektronikus közbeszerzési értesítőjében, a TED-portálon is. Az uniós finanszírozás kedvezményezettjeire vonatkozó információk nyilvánosak. Az Európai Bizottság az általa kezelt források célját és rendeltetési helyét, a kedvezményezettek nevét és a nekik odaítélt támogatások összegét évente közzéteszi a pénzügyi átláthatósági rendszer (FTS¹⁹¹) weboldalán. Az EU-országok által kezelt pénzforrások kedvezményezettjeinek nevét az illetékes nemzeti hatóságok szintén nyilvánosságra hozzák honlapjukon. Ez egyaránt érvényes a közös agrárpolitika, a tengerügyi és halászati politika és a strukturális és beruházási alapok keretében juttatott forrásokra is.

Elszámoltathatóság

Az Európai Bizottság hajtja végre az EU költségvetését és végső soron a Bizottság tartozik felelősséggel az uniós pénzforrások szabályszerű felhasználásáért is. Az Európai Parlament fogadja el az EU költségvetését és hagyja jóvá a költségvetés végrehajtásának módját. Ez az ún. költségvetési mentesítési eljárás. Az Európai Bizottság szervezeti egységei elszámolás céljából éves tevékenységi jelentéseket és megbízhatósági nyilatkozatot készítenek. Mivel azonban a források több mint 80%-át az EU tagállamai saját maguk kezelik, az uniós tagországok saját belső kontrollrendszert működtetnek. Ezen túlmenően az elszámoltathatóság biztosítása érdekében mindegyik országnak készítenie kell pénzügyi beszámolót, vezetői nyilatkozatot, valamint összefoglalót az ellenőrzési jelentésekről, továbbá az elvégzett kontrollokról.

191 A Pénzügyi Átláthatósági Rendszer (Financial Transparency System, FTS) egy online nyilvános adatbázis az uniós költségvetésből közvetlenül a Bizottság és más uniós szervek, például végrehajtó ügynökségek („közvetlen irányítás”) által végrehajtott finanszírozás kedvezményezettjeiről, valamint az Európai Fejlesztési Alap kedvezményezettjeiről. 2020-tól az FTS tájékoztatást nyújt a más nemzetközi szervezetek vagy nem uniós országok által közvetetten végrehajtott uniós kiadásokról (közvetett irányítás) is. <https://ec.europa.eu/budget/financial-transparency-system/index.html> 2023.09.28.

Ellenőrzés

Az uniós források felhasználását a Bizottság tüzetesen ellenőrzi. Az ebből a célból létrehozott, a csalás és a korrupció megakadályozását szolgáló ellenőrzési eszközök egyike az ún. korai felismerési és kizárási rendszer. A rendszer keretében működtetett adatbázis információkat tartalmaz a csalásért, korrupcióért vagy egyéb illegális tevékenységben való részvételért elítélt egyénekről és szervezetekről. Ez az eszköz hozzásegíti az EU-t ahhoz, hogy kizárja az említett okokból nyilvántartott gazdasági szereplőket a közbeszerzési eljárásokból, idejekorán feltárja a csalásokat, és szükség esetén szankciókat hozzon. A Bizottság az egyes tagállamokkal megállapodik a támogatható állami (vagy annak megfelelő) kiadásokról, amelyeket a hét éves költségvetési ciklusban fenn kell tartani; emellett pedig az időszak közepén (2018-ban, illetve 2025-ben) és lezárulását követően (2022-ben, illetve 2028-ban) ellenőrzi az ennek való megfelelést.

Az Európai Unió alapjaiból folyósított összegek átfogó ellenőrzésére két intézmény szakosodott, az OLAF: ¹⁹²az Európai Csalás Elleni Hivatal és a nemzeti csalás elleni irodák (OLAF-irodák), valamint az ECA¹⁹³: az Európai Számvevőszék.

AZ EU pénzügyi gazdálkodásának, a közös politikák finanszírozása számvizsgálására létrehozott ECA célja a gazdasági növekedés és a munkahelyteremtés elősegítése, a hozzáadott értékek létrehozása, a közfinanszírozás és környezetvédelmi akciók figyelembevételével. Célja a közösségi finanszírozás elszámolhatóságának növelése, fontos bázisa az Európai Parlament döntéseihez kapcsolódó éves kifizetések vizsgálata. Jelentéseket készít az európai döntéshozók és az európai polgárok számára azon célból, hogy az EU közelebb kerüljön, valamint megérthetőbbé váljon a lakosság számára. Célja kiváló minőségű vizsgálati jelentések készítése, amelyek tisztán, relevánsan és aktuálisan a kritériumok betartásával mindkét érdekelt fél érdekeit figyelembe véve készülnek el. Az általa kibocsátott dokumentumok, az éves jelentések, speciális éves jelentések, speciális jelentések, vélemények és pozíciós papírok.

Munkája során szorosan együttműködik más jelentős számvizsgáló intézményekkel. Az EU költségvetése 80 százalékának menedzsmentjét a tagállamokkal közösen végzi. A tagállamok a Bizottsággal együttműködve hozzák létre felügyeleti és belső ellenőrzési rendszerüket, biztosítva ezzel, hogy az EU pénzügyi alapjai hatékonyan és a szabályoknak megfelelően kerüljenek felhasználásra. A számvizsgálatnak két dimenziója van: az európai szintű és a nemzeti szintű, ehhez kapcsolódik, hogy az európai pénzeket a tagállami hatóságok

192 https://www.ec.europa.eu/anti-fraud/home_de 2021.11.25

193 <https://www.eca.europa.eu/en/Pages/AuditReportsOpinions.as> 2021.11.25

menedzselik és költik el. A közösségi finanszírozás vizsgálata a nemzetközileg elismert szabványok (INTOSAI) figyelembevételével valósul meg. Külső szakértők jónak minősítették az ECA jelentéseket, a fő intézményi érintettek hasznosnak tartják az ECA működését. Kielégítően magas szintű az ECA elfogadottsága a Bizottság oldaláról, ezért az ECA ajánlások és follow-up jelentései kihatnak az Európai Unió döntéshozatalára.

Az Európai Számvevőszék 2020-21-ben végzett teljes átvilágítást a tagállami belső határokat átlépő együttműködésekről¹⁹⁴, foglalkozott a határon átnyúló régiók kihívásaival, ellenőrizte az Interreg által finanszírozott együttműködési programokat¹⁹⁵. Ezen ellenőrzés során az a javaslat fogalmazódott meg, hogy a határon átnyúló programok jobban összpontosítsanak az együttműködésre más projektekkel, kiegészítsék egymást, és jobban illeszkedjenek be a mainstream programokba.

Az Interreg projektjeinek megvalósítását folyamatosan két szinten ellenőrzik:

1. Szint: általában a hitelt nyújtó regionális bank.
2. Szint: felügyeleti hatóság. Ez utóbbi általában a szigorúbb szint, amennyiben visszaélést vagy gondatlanságot észlelnek, azonnal jelzik a regionális illetékes minisztériumnál, aki felelősséget vállalt a projekt megvalósításában.

Az Európai Csalás Elleni Hivatal (OLAF) 2010 és 2018 között több mint 1900 vizsgálatot folytatott le, és több mint 6,9 milliárd euró kifizetését spórolta meg az Európai Költségvetésnek. Több mint 2500 ajánlást adott jogi, pénzügyi, erkölcsi és adminisztratív intézkedésekhez a tagállamokban illetékes hatóságok és az Európai Unió hatóságai számára. A jogtalanul kiutalt pénzügyi eszközök fokozatosan visszakerültek az EU költségvetésébe. A károkozokat a nemzeti bíróságokon beperelték és ezáltal európai szinten is javult a csalás elleni fellépés.

Néhány jellemző eset¹⁹⁶

2018-ban az OLAF több esetet is jelentett, amelyekben az EU-s pénzek illegálisan átláthatatlan csatornába folytak. Ezek közé sorolható az alábbi néhány ügy:

¹⁹⁴ <https://ECA-cross-border-audit@eca.europa.eu> 2021.11.25

¹⁹⁵ A 2014-2020-as programozási időszak ötödik Interreg programjának költségvetése 10,1 milliárd euró volt, ennek jelentős része 6,3 milliárd eurós allokációval, mintegy 24 000 finanszírozással 53 együttműködési programon keresztül valósult meg, s az EU szárazföldi területének 59 %-át és lakosságának 48%- érintette. https://www.eca.europa.eu/Lists/ECADocuments/SR21_14/SR_cross-border_EN.pdf 2023.08.1.

¹⁹⁶ Forrás: DPA, ZDF, Handelsblatt

A kockázati tőke Szász-Anhaltban: az IGB kockázati tőke alappal tervezte versenyképessé tenni gazdasági struktúráját a tartomány, az alapba 2017-ben 162,3 millió EU-s támogatás folyt be. A középosztály támogatása volt a cél, de a pénzek nem rendeltetésszerűen lettek felhasználva. Sok esetben nem kisvállalkozások, hanem nagyobb cégek lettek a kedvezményezettek, akik nem a kijelölt támogatási területhez tartoztak, sőt, több esetben nem is Szász-Anhaltban volt a telephelyük. Ebben az ügyben lopás, illetve sikkasztás tényét nem lehetett bebizonyítani, de hatalmas érdekkonfliktus volt a helyi döntéshozók között, ezért a Bizottság a szabálytalanságok miatt visszakövetelte a folyósított pénzt. A magdeburgi tartományi kormány pert indított, mert ő másképp ítélte meg az esetet.

Közvilágítás Magyarországon. Elios-ügy. Komoly szabálytalanságot fedeztek fel Magyarországon az OLAF-szakértők. A projekt gazdái 35 község utcai világítását kívánták környezetkímélő LED-lámpákkal modernizálni az EU-strukturális támogatásból. Már a pályázat során rendszertelenséget vettek észre a nyomozók, és megállapították azt is, hogy a résztvevő tanácsadók és a kivitelező cégek között érdekkonfliktus húzódik. Ebben az esetben 43,7 millió eurót követeltek vissza az európai költségvetésbe. A magyar ügyészséget is bekapcsolták a nyomozásba.

2023-ban például Magyarországon a nyírmártonfalvai *lombkorona nélküli lombkoronasétány* okozott problémát, amely 60 millió forintért, 80 százalékban támogatásokból épült, s amely ellen az OLAF 2023 szeptembereben vizsgálatot indított¹⁹⁷.

Az olasz papírpalota esetében igen komplikált csalásról volt szó. Egy cég 1,4 millió euró támogatást akart felhasználni légpárnás közlekedési eszközök szükség esetén történő bevetésére. Ezzel az újszerű eszközzel a természeti katasztrófáknál segítenének olyan helyeken, ahol nincsenek járható utak. A projektet sohasem valósították meg. Nem történt semmilyen lépés, a pénz eltűnt, vélhetően egy olasz kastély jelzálogát finanszírozták belőle.

Vámügyi csalás az Egyesült Királyságban. Több milliárd eurós csalást lepleztek le a Kínából importált ruházati termékek és cipők behozatalában. Az import során rendszeresen alacsonyabb értékek lettek bejegyezve, a nyomozók 2013-2016 közötti vámnyilatkozatokat elemezve jöttek rá, hogy így 1,9 milliárd vámbevételről maradt el az EU költségvetése. Miután a brit hatóságok

197 Az OLAF feladata az Unió pénzügyi érdekeinek védelme a csalás, korrupció vagy más jogellenes tevékenység kivizsgálásával. A vizsgálat megindításáról szóló határozatról való döntésnél az OLAF felméri, hogy az ügy a Hivatal által évente meghatározott vizsgálati prioritások területei közé tartozik-e, valamint figyelembe veszi az arányosság, szubszidiaritás/hozzáadott érték és az OLAF erőforrások hatékony használatának alapelveit. Ezek alapján az OLAF elemezte a kapott információt és vizsgálatot indított az említett pályázatok tárgyában. A magyar kormány által felállított Integritás Hatóság még nem nyilatkozott az ügyben.

semmilyen intézkedést nem tettek, a csalók kihasználták a hatóságok gyengeségét, és célzottan az Egyesült Királyságon keresztül hozták be az árukat.

Az EU Bizottság több olyan *tengeri kikötőt* is finanszíroz, ahol egyetlen egy hajó sincs. Ezeket a kikötőket elvileg az európai adófizetők pénzéből építették, de a hatalmas darukon és az elhagyatott területen kívül nem található itt semmi. 5 országban (Németországban, Olaszországban, Lengyelországban, Spanyolországban és Svédországban) 42 kikötőt vizsgáltak át, igen lehangoló eredménnyel. Mintegy 400 millió eurót fizetett ki Brüsszel ilyen használat nélküli kikötőkre, ami az összberuházás egyharmada. 97 millió euró olyan infrastruktúrára lett elkölve, amiket az utóbbi 3 évben alig használtak, mint pl. a dél-spanyol Campamento és a kelet-szicíliai Aigista.

Pénzhamisítás és pénzmosás¹⁹⁸

A pénzmosás és a pénzhamisítás feltétele a készpénzforgalom, ezt nehezítik az egyre terjedő elektronikus fizetési módszerek, a bank és hitelkártyák megjelenése, amik újabb kihívások elé állítják a csalókat. Hamis készpénzt ennek ellenére még mindig megpróbálnak gyártani, ugyanakkor a készpénzt kímélő fizetési formák előtérbe kerülésével a forgalomba jutó hamis bankjegyek mennyisége csökken. Míg a bankkártyás fizetés Európában éppen elterjedőben van, addig például Kínában már az okostelefonos fizetések is elavultnak számítanak (weChat Pay), és legújabban már arcszkennelési¹⁹⁹ módszereket alkalmaznak az áruházakban, azaz belépéskor azonosítják a vásárlót és annak pénzügyi koordinátáit, ami nehezebbé teszi a csalást (viszont adatvédelmi problémákat vet fel).

Az Európai Unió szintjén is visszaesett a forgalomba kerülő hamis bankjegyek száma. 2019 első felében 251 000 hamis bankjegyet vontak ki a forgalomból. Ez 16,6 százalékkal volt kevesebb, mint 2018 első felében és 4,2 százalékkal kevesebb, mint 2018 második felében. Ezzel a hamisítással okozott károk értéke 13,5 millió euróra csökkent. Ez 2018 első hat hónapjában 17,4 millió eurót tett ki, 2018 második felében pedig 14 millió euróra rúgott.

Az Unióban jelenleg arról is folyik vita, hogy az európai kötvény kibocsátása és a határokon átnyúló gazdasági társaságok tevékenységének ellenőrzése, a csalások felderítése, a fake számlák leleplezése egyre inkább aktuálissá teszi egy európai pénzmosás elleni hivatal felállítását. Az európai ügyészség megalapítása már jelentős lépést jelent az Európai Unió történetében. A coronavirus miatt kialakult válságos gazdasági helyzetben úgy tűnik, hogy

198 [https:// www.polizei-beratung.de/themen-und-tipps/betrug/falschgeld/](https://www.polizei-beratung.de/themen-und-tipps/betrug/falschgeld/) 2021.11.25.

<https://www.zeit.de/news/2020-10/08/falscher-lka-beamter-raet-zur-ueberweisung> 2021.11.25

199 <https://www.bbc.com/news/world-asia-china-50587098> 2021.11.25

az Euro Bond kibocsátása által generált vitában a 27 tagállam támogatni fogja a pénzmosás elleni hivatal felállítását is. E helyen érdemes megemlíteni, hogy milyen találékonysággal definiálja a francia nyelv a pénzmosást, blanchiment des capitaux, amely szó szerinti fordításban a tőke kifehérítését jelenti. Valójában erről van szó, a tőke tágabb fogalom a pusztán pénzről, mert az a pénzügyi instrumentumok teljes arzenálját felöleli.

Az idézett esetek is alátámasztják, hogy a társadalom szerves fejlődésével és az informatikai robbanással járó technológiai átalakulások, a mesterséges intelligencia²⁰⁰ egyre terjedő alkalmazása, a kriptovaluták népszerűsége, a cyberkriminalitás²⁰¹, illetve az általában egy lépés lemaradásban lévő jogalkotás okán mindig lesznek jogi hézagok, és olyanok, akik ezeket kihasználják. A szabályozással folyamatosan bezáródó lehetőségek a csalókat is folyamatosan innovációra készítik. A klasszikus gazdasági bűnözési formák, mint az adócsalás, a valótlán pénzügyi mérlegek és a pénzmosás azonban úgy tűnik, továbbra sem mennek ki a divatból. Mindezek mellett komolyabb gondokat jelent, a technológiai fejlődés generálta, high-tech gazdasági bűnözés, amely az egyre terebélyesedik, burjánzik, kiismerhetetlen, a földfelszín alatti mélységét nem láthatjuk, amelyről kriminológiai kutatások is csak becsléseket adhatnak.

IX. KONKRÉT PÉLDA RÉGIÓ FEJLESZTÉSÉRE

Az egyes nemzetközi felelősségi kérdések kizárólag konkrét jogesetekben jelennek meg, azok megoldásai, azaz a felelősség számonkérése és érvényesülési feltételei csak 'ad hoc' valósulhatnak meg. Azaz egy norma, vagy bármely kötelezettség megsértése esetén nemcsak, hogy a szankciókat nem ismerhetjük, de a jogkövetkezmények sem lehetnek ismertek, legfeljebb 'megközelítőleg' kiszámíthatóak. A formális nemzetközi jog mind mennyiség, mind minőség tekintetében stagnál, egyre inkább felváltja az informális nemzetközi jogalkotás, a korábbi kihívások kezelésére létrehozott nemzetközi intézmények hatékonysága nem kielégítő. Ugyanakkor megállapítható, hogy a legtöbb nemzeti döntésnek egyre fokozódó mértékben nemzetközi eredete lesz. A zöld gazdaság kiépítése jelenleg az egyik legaktuálisabb nemzetközi téma, a klímasemlegesség megteremtése egy globális projekt, amelynek számos kihatása van hétköznapijainkra. Az egészséges környezethez való jog formális emberi jogként való

200 „AI ACT”: <https://www.europarl.europa.eu/news/hu/press-room/20240308IPR19015/mestersleges-intelligencia-korszakalkoto-jogszabalyt-fogadtak-el-a-kepviselok> 2024.03.14.

201 <https://www.enisa.europa.eu/about-enisa/about/hu> 2023.10.03.

elismerése már évekkel ezelőtt felmerült, sőt kezdeményezés indult arra is, hogy meg kell védeni azokat is, akik életüket kockáztatják a talaj, a vizek az erdők és az élővilág védelméért.

IX.1.A szénkiszállási törvény

2019-ben és 2020 elején Németországban az egyik legfontosabb belpolitikai téma a szénbányászat leállítás volt, amelyben Észak-Rajna–Vesztfália, Szászország, Szász-Anhalt és Brandenburg tartományok az érintettek. Annak ellenére, hogy a megújuló erőforrásokból nyert villamos energia nem fedezi a németországi vállalatok energia igényeit, az atom és szén erőművek bezárása Németországban eldöntött tény. A szén alapú energiatermelés kivezetéséről szóló törvény (Gesetz zum Kohleausstieg)²⁰² elfogadását 2020 januárjáról elhalasztották, arra hivatkozva, hogy még nincs egységes kormányzati álláspont. A döntést valószínűleg az is befolyásolta, hogy egy új széntüzelésű erőművet terveztek üzembe helyezni 2020 májusában, a Dortmund–Ems-csatorna mellett elterülő Datteln városban. A Datteln 4²⁰³ elnevezésű blokk Nyugat Európa egyetlen új szénerőműve, amely – a széles körű társadalmi tiltakozás ellenére²⁰⁴ – 2020. május 30-án megkezdte a működését. Mi sem bizonyítja jobban, hogy az engedélyezésében nem a gazdasági, hanem a politikai megfontolások játszották a főszerepet, mint hogy az akkori energiaellátás szempontjából nem is volt rá szükség. Ráadásul az erőmű nagyfokú automatizálása miatt kevés dolgozót alkalmaznak.²⁰⁵

A szén alapú energiatermelés kivezetéséről szóló törvényt végül 2020. július 3-án fogadta el a parlament. A jogszabály zöld utat ad a szén erőművek fokozatos – 2038-ban befejeződő – leállításához, és előírja, hogy a német Alkotmánybíróság dönt majd a kártérítési igényekről. A barnaszénről a szövetségi kormány az érintettekkel 2020 augusztus végén tárgyal.²⁰⁶ A 2020. augusztus 27-i megállapodás értelmében környezetvédelmi célokra 90 millió eurót különítettek el. A 60 darab, elsősorban strukturális átalakulást szolgáló projekt megvalósítására 2038 végéig

202 [https://Drucksache 19/17342 \(bundestag.de\) dip21.bundestag.de/dip21/btd/19/173/1917342.pdf](https://Drucksache%2019/17342%20(bundestag.de)%20dip21.bundestag.de/dip21/btd/19/173/1917342.pdf) 2021.01.05.

203 A Datteln 4 erőmű 1000 MW-ot meghaladó nettó elektromos teljesítményével, kapcsolt hő- és villamosenergia-felhasználásával és akár 60 százalékos összhatékonyságával megfelel a legmagasabb hatékonysági, költséghatékonysági, valamint környezet- és klímabarát energiatermelési követelményeknek. A világ egyik legmodernebb széntüzelésű erőműve.

<https://www.uniper.energy/de/deutschland/kraftwerke-deutschland/datteln> 2022.05.15.

204 <https://www.bund.net/themen/aktuelles/detail-aktuelles/news/schwarzbau-datteln-4-wie-es-nach-dem-ovg-urteil-weitergeht/> 2023.06.12.

205 <https://www.faz.net/aktuell/wirtschaft/klima-energie-und-umwelt/trotz-kohleausstiegs-kraftwerk-datteln-4-geht-in-den-regelbetrieb-16793114.html>

206 <https://www.bmu.de/pressemitteilung/bmu-foerdert-neue-kompetenzzentren-in-ostdeutschen-kohleregionen/>, 2021.01.05. <https://www.bmw.de/Redaktion/DE/Artikel/Wirtschaft/kohleausstieg-und-strukturwandel.html>, 2021.01.05. <https://www.rbb24.de/studiocottbus/politik/2020/08/bund-laender-vereinbarung-strukturwandel.html> 2021.01.05.

40 milliárd eurót kívánnak fordítani.²⁰⁷ Ebből 26 milliárd euró konkrét projektekre használható fel, 14 milliárd pedig pénzügyi segélyek keretében kerül kifizetésre.²⁰⁸

A Germanwatch.org²⁰⁹ a Szövetségi Gazdasági Együtműködési és Fejlesztési Minisztériummal együttműködve 2019-ben négy európai országot elemzett, köztük Németországot is, s ennek kapcsán egy sor ajánlást fogalmazott meg a szénenergiáról, továbbá a fenntartható gazdasági fejlődésre való igazságos energetikai átállásról. Az éghajlatváltozásra visszavezethető természeti katasztrófák elleni fellépés megkívánja a szén-dioxid-kibocsátás felszámolását, azaz a legintenzívebb üvegházhatásúgáz-kibocsátással járó energiatermelés átalakítását. (A COP 28 ENSZ Környezetvédelmi Konferenciára 2023.11.30-12.12. között került sor Dubaiban, a COP 29 pedig Bakuban kerül megrendezésre.) Az OECD-országok esetében 2030, az összes többi ország esetében pedig 2050 a végső szénfelhasználásra vonatkozó célkitűzés. A német kormány döntött arról, hogy 2035–2038-re fokozatosan meg kell szüntetni a fosszilis energiatermelést. Ezt a dátumot a 2021-es választásokon nyertes AMPEL-koalíció 2030-ra módosította, mert a közvélemény-kutatások is azt mutatták, hogy a német lakosság 73 százaléka a széntermelés gyorsabb leállítását is támogatta volna. A szénkitermelő és -égető országok méltányos átállásának lehetővé tétele érdekében a korábbi tapasztalatok segíthetnek a szénipar hanyatlásának strukturálását célzó hatékonyabb politika kialakításában.

A német széntüzelésű erőművek és külszíni szénbányák a Rajnavidék, a Lausitz (a régiót személyesen én is meglátogattam) és Közép-Németország széntermelő régióiban koncentrálódnak, a széntüzelésű erőművek legnagyobb része az egykori Nyugat-Németország tartományaiban található. 2019-ben a főként a villamosenergia-ágazat használt feketeszén és lignit forrásokat, az elmúlt években a villamos energia CO²- kibocsátásának 80%-a szénégetésből származott. 1957-ben mintegy 500 000 embernek volt közvetlen munkahelye a Ruhr-vidék szénbányászatában. Tíz éven belül 320000 ember veszítette el munkahelyét a technológiai és gazdasági átalakító fejlesztések miatt: a bányászat gépesítése és más energiahordozók (olaj, gáz, nukleáris és importált szén) nagyobb részaránya miatt. (Oroszországból, az USA-ból, Kolumbiából és Dél-Afrikából importáltak energiahordozókat.)

207 További információk és konkrét projektek elérhetőségei az alábbi weboldalakon találhatóak:

Szász-Anhalt: www.structuralchange.sachsen-anhalt.de

Brandenburg: www.lausitz-brandenburg.de

Szászország: www.strukturentwicklung.sachsen.de

Észak-Rajna-Vesztfália: www.wirtschaft.nrw/strukturwandel-im-rheinischen-revier

208 <https://www.zeit.de/news/2020-08/27/marathonlauf-fuer-strukturwandel-in-kohlereigionen-gestartet> 2021.01.05.

209 Közvetlen beszélgetések, háttérinformációk alapján. A tanulmány már nem elérhető az interneten.

Az e területen foglalkoztatottak száma a nyugati tartományokban 2017-ben körülbelül 4500 fő volt. Kelet-Németországban lignit volt a primér energiaforrás. A termelés 1985-ben tetőzött 160000 munkavállalóval, az alkalmazottak mintegy 90%-a Kelet-Németország bányáiban dolgozott, és 430 millió tonna lignitet termelt. 1989 és 1994 között több mint 100000 ember veszítette el állását. Ma már csak 20000 munkahely maradt a barnaköszén bányászatban, elsősorban Brandenburgban, valamint Szászországban (Alsó és Felső Lausitzban).

23.Ábra: Szénrégiók

Districts of the Coal Regions

Region des Lausitzer Reviers	Region des Mitteldeutschen Reviers
Brandenburg: Kreis Dahme-Spreewald Kreis Elbe-Elster Kreis Oberspreewald-Lausitz Kreis Spree-Neiße Stadt Cottbus Sachsen: Kreis Bautzen Kreis Görlitz	Sachsen: Stadt Leipzig Kreis Leipzig Kreis Nordsachsen Sachsen-Anhalt: Burgenlandkreis Saalekreis Stadt Halle Kreis Mansfeld-Südharz Kreis Anhalt-Bitterfeld Thüringen: Kreis Altenburger Land
Region des Helmstedter Reviers	Region des Rheinischen Reviers
Niedersachsen: Stadt Braunschweig Kreis Helmstedt Kreis Wolfenbüttel Stadt Wolfsburg	Nordrhein-Westfalen: Rhein-Kreis Neuss Kreis Düren Rhein-Erft-Kreis Städteregion Aachen Kreis Heinsberg Kreis Euskirchen Stadt Mönchengladbach

Forrás: Germanwatch.org

2018-ban a kormány létrehozta a növekedéssel, a szerkezetváltással és a foglalkoztatással foglalkozó bizottságot²¹⁰. A Szénipari Bizottság 5 elnökből, valamint az ipar, a szakszervezetek, környezetvédelmi civil szervezetek, a klímatudósok és a régiók 24 képviselőjéből áll. A kormány tartózkodott attól, hogy egyértelmű iránymutatásokat jelöljön ki

210 A Növekedési, Strukturális Változási és Foglalkoztatási Bizottságot (Szénbizottság) a német szövetségi kormány hozta létre 2018. június 6-án. A bizottság olyan ajánlásokat dolgozott ki a szénrégiók társadalmi és strukturális fejlesztését, valamint pénzügyi biztonságát szolgáló intézkedésekre vonatkozóan, amelyek figyelembe veszik a klímavédelmet, a gazdasági növekedést és a munkahelyek védelmét. A Bizottság 2019 januárjában nyújtotta be zárójelentését, amelyben a széntüzelésű villamosenergia-termelés 2038-ig történő leállítására szólított fel.

<https://www.mdr.de/nachrichten/deutschland/politik/abschlussbericht-kohlekommission-100-downloadFile.pdf>
2022.05.14.

a Bizottság munkájához, ugyanakkor egy úgynevezett szén-dioxid-kibocsátási költségvetést határozott meg a széndioxidot termelő ágazat számára.

A szénkitermelés fokozatos megszüntetéséről szóló törvényt 2020. júniusában fogadták el a német parlamenti képviselők. A strukturálisan gyengébb tartományok gazdasági megerősítéséről szóló program (GRW) új perspektívát kíván adni ezeknek a régióknak is. (23. ábra) A szövetségi kormány évi 500 millió eurót juttat nekik a strukturális változásra. Ebből az összegből 14 milliárd euró közvetlenül a szénbányászatban érintett tartományokba jut: 43% a Lausitz régióban, 37% a Rajna-vidék régióban és 20% a közép-német régióban kerül felhasználásra. Szászország az elkövetkező években 3,5 milliárd euróra, Brandenburg 3,61 milliárd euróra, Észak-Rajna-Vesztfália 5,18 milliárd euróra és Szász-Anhalt 1,68 milliárd euróra számíthat. Ezenkívül a szövetségi kormány 2038-ig évi 1,3 milliárd eurót szándékozik elkülöníteni ezen régiók számára, s a szénről a megújuló energiaforrásokra való átállást is támogatni kívánja. A cél környezetkímélő és klímasemleges energiaprojektek megvalósításának és működtetésének támogatása a régi külszíni bányászati régiókban. (4 nagyberuházás 131 millió euró értékben.)²¹¹ Ez újabb szél- és napenergiamezők kialakításához vezethet, amely felhasználásának támogatását az új jogalkotásnak törvénymódosításokkal kell megalapoznia, illetve megerősítenie. Egyik ilyen jogszabály, a 2020. július 3-án elfogadott Szénrégiók Strukturális Erősítésének Törvénye, amely az érintett régiók szerkezetváltoztatását tűzte ki céljául. A széntüzelésű áramtermelésből való kilépés ugyanis nemcsak energiapolitikai, hanem strukturális politikai szempontból is fontos. Az erőművek leállítása is ezen törvény alapján történik, a *Növekedés, strukturális változás és foglalkoztatás bizottság* strukturális politikai ajánlásait figyelembe véve. A közvetlen, 14 milliárd eurós pénzügyi támogatáson felül a szövetségi kormány a saját hatáskörébe tartozó egyéb intézkedésekkel, 26 milliárd euró keretösszeggel támogatja a régiókat, azok kutatási és közlekedési infrastrukturális projektjeit. További támogatásban részesülnek a kiválasztott kőszénerőművek, valamint az egykori barnaszén külszíni bányák Helmstedtben és Altenburger Landban. A lignitrégiók strukturális támogatása, továbbá az erőművek legkésőbb 2038-ig történő leállító céljából a szövetségi és tartományi kormányzat szorosan együttműködik a szövetségi-tartományi koordinációs bizottsággal. Elsősorban a tartományok dolgozzák ki ugyanis az érintett régiók

²¹¹ <https://www.lausitz-invest.de/die-lausitz>,
<https://www.lausitz-invest.de/lausitz-investor-center>, [lausitz-brandenburg.de/2023/03/15/vier-neue-projekte-zur-strukturstaerkung-erhalten-gruenes-licht-gesamtinvestitionen-von-rund-131-millionen-euro/](https://www.lausitz-investor-center.de/2023/03/15/vier-neue-projekte-zur-strukturstaerkung-erhalten-gruenes-licht-gesamtinvestitionen-von-rund-131-millionen-euro/),
https://www.wfbb.de/sites/wfbb.de/files/2021-04/lausitzbroschuere_deutsch_web.pdf 2021.01.05.

szerkezetváltozásainak modelljeit és a regionális koncepciókat, amelyek fontos építőelemei a projektek kialakításának, valamint a szövetségi-állami koordinációs bizottság ajánlásainak.

*A Növekedési-Szerkezetátalakítási és Foglalkoztatási Bizottság zárójelentése*²¹²: A német kormány 2018 júniusában azzal a céllal alapította meg a bizottságot, hogy konszenzust érjen el az energia- és éghajlatpolitikai kérdésekben. Célja az volt, hogy segítse az új munkahelyek megteremtését a strukturálisan gyenge régiókban, és ajánlásokat fogalmazzon meg a fosszilis tüzelőanyagok fokozatos kivonásáról szóló nemzeti jogszabályokra. A növekedéssel, szerkezetváltással és foglalkoztatással foglalkozó bizottság intenzíven foglalkozott a munkaerő-piaci helyzettel. A megbeszélések középpontjában a munkanélküliség, a szakképzett munkaerő rendelkezésre állása és a lignitipar regionális munkaadóként betöltött szerepe állt. Tekintettel az elmúlt évek gazdasági fejlődésére, valamint a keletnémetországi körzetek munkaerő-potenciáljának az elöregedés miatti jelentős csökkenésére, a lignitterületeken a munkanélküliség jelentősen visszaesett. Ugyanakkor a munkaerő-potenciál csökkenése akadályozhatja a növekedést. Mindezek alapján a munkanélküliségi ráta hatása is korlátozott. A lignitipar kiemelkedő szerepet tölt be munkaadóként ezen régiókban. A Lausitz régió például a bányászat, energia- és vízellátás, energiagazdálkodás ágazat nemzeti átlagához képest több mint kétszer annyi embert foglalkoztat, mint más tartományok bányászati körzetei. 2022-ben mintegy 20000 közvetlen alkalmazottat tartottak számon, többségében magasan képzett munkaerőt. Javadalmazásuk jelentősen meghaladja az átlagot a régió egyéb munkavállalóihoz és a legtöbb más szektorhoz képest. A közvetlen munkavállalók aránya a szénbányászati ágazatban²¹³ a társadalombiztosítási járulék fizetésére kötelezett munkavállalók teljes számán belül körülbelül 2,0% a Lausitz régióban és 1,2% a Rajna-vidéken, 0,3% a Mitteldeutsches Revier-ben és 0,1% a Helmstedter Revier-ben. A nagykereskedelmi, a fogyasztói és a beruházási javak ágazatával való kapcsolatok, valamint a vásárlóerőre gyakorolt egyéb hatások miatt a Bizottság szerint a szénbányászati ágazatban minden egyes közvetlen foglalkoztatás egy további közvetett vagy indukált munkahelytől függ, amely közvetlenül a térségre, de a szűkebb földrajzi határokon kívülre is kihat.

212 Kommission für Wachstum, Strukturwandel und Beschäftigung: A Növekedésért, Strukturális Változásért és Foglalkoztatásért Bizottság (WSB), eredetileg Növekedési, Strukturális Változási és Regionális Fejlesztési Bizottság, más néven Szén Bizottság, a német szövetségi kormány által 2018. június 6-án létrehozott szénbizottság. <https://www.bmwk.de/Redaktion/DE/Publikationen/Wirtschaft/abschlussbericht-kommission-wachstum-strukturwandel-und-beschaeftigung.pdf> 2021.08.15

213 Beschäftigungsentwicklung in der Braunkohleindustrie: Status quo und Projektion <https://www.umweltbundesamt.de/publikationen/beschaeftigungsentwicklung-in-der> 2020.01.05. <https://www.tagesschau.de/inland/zahlen-kohle-101.html> 2020.08.05.

Összességében leszűrhető, hogy mintegy 60 000 munkavállaló áll kapcsolatban a barnakőszén kitermeléssel és felhasználással, elsősorban a számítástechnikában, a természettudományokban és a technológiában foglalkoztatottak, amelyek száma többnyire összhangban van a német átlaggal vagy akár meg is haladja azt. Ennek oka az energetikai ágazatban alkalmazott mérnökök és tudósok viszonylag magas aránya. A Bizottság megállapította azt is, hogy az elkövetkezendő években számos képzett munkavállaló hagyja el a munkaerőpiacot, különösen a Lausitz régióban és részben a közép-német régióban. A Bizottsággal folytatott konzultáció során a lignittársaságok egyértelművé tették, hogy a megüresedett álláshelyeket vállalataikon belül folyamatosan be kell tölteniük a napi működésük fenntartása érdekében. Ez az egyik oka annak, hogy a lignitágazatban működő vállalatok is jelentős mértékben fektetnek be az oktatásba és képzésbe. Szükség volna olyan álláslehetőségekre, amelyek megtartják a helyi fiatalokat és fontos szerepet játszanak a duális rendszer vállalatközi létesítményeinek biztosításában, a képzett munkaerő megtartásában (képzés folytatása, új prioritások). A meghallgatások során a Bizottság tudomásul vette, hogy a kötelező társadalombiztosítási járulékok hatálya alá tartozó foglalkoztatás az elmúlt években minden területen nőtt, és a barnaszén-kitermelő ipar fejlődésén kívül új foglalkoztatási lehetőségeket teremtett. A szolgáltatási ágazatban, valamint a feldolgozóipar egyes ágazataiban nőtt a foglalkoztatottak száma.

A közép-német régióon belül a demográfiai változások nagyon eltérőek: növekszenek a nagyvárosi területek (Lipcse és Halle) és tovább zsugorodnak a vidéki területek a nagyvárosok közvetlen közelében, különösen a külszíni bányák és az erőművek környékén. Mindezek hatására a következő két évtizedben csökkenni fog a bányászati körzetekben élők száma. Ugyanakkor ezzel párhuzamosan a társadalom jelentős előrejedése is tapasztalható. A Bizottság becslése szerint 2035-re a 60 év feletti népesség aránya a teljes népességen belül körülbelül 45% lesz például a Lausitz teljes népességén belül. Ezek a demográfiai változások megnehezítik a szénbányász régiók strukturális fejlődését. A Bizottság szempontjából ezért döntő fontosságú a fiatalok megtartása, inspirálása. Ennek sikere egy hatékony oktatási infrastruktúra, amely a tudományos területeken jó képzési lehetőségekkel és feltételekkel, valamint a jövőre nézve vonzó kilátásokkal rendelkezik.

A Bizottság az intézkedések átfogó nyomon követését javasolta: amely értelmében a szövetségi kormány előrehaladási jelentéseket nyújt be a végrehajtás állapotáról 2023-ban, 2026-ban és 2029-ben. Ezen kívül egy független szakértői csoport, amely többek között a strukturális fejlesztéssel és a regionális politikával, a foglalkoztatással, az energia, az ipar és az

éghajlatváltozással foglalkozó szakértőkből áll, megvizsgálja és értékeli ezeket a jelentéseket, és azonosítja a fellépés szükségességét. Ezeket a német gazdaságra gyakorolt hatásokat átfogó empirikus elemzésnek vetik alá a Szövetségi Gazdasági és Klímavédelmi Minisztérium megbízásából készült, *Makroökonomische Wirkungen und Verteilungsfragen der Energiewende*²¹⁴ (az energetikai átállás makroökonómiai és elosztási szempontjai) című tanulmányban. Ezen tanulmány megállapításai fontos alapot szolgáltatnak az energetikai átállás gazdaságpolitika szempontjából történő értékeléséhez. Az energetikai átállás változást eredményez az áruk és szolgáltatások elosztásában, és megváltoztatja az érintett felek hozzájárulásainak mértékét. A *Systematisierung der gesamtwirtschaftlichen Effekte und Verteilungswirkungen der Energiewende*²¹⁵ (Az energetikai átállás makrogazdasági és elosztó hatásainak rendszere) című tanulmány szisztematikusan bemutatja az elosztás hatásait és a koncepciókat, s átfogó makrogazdasági áttekintést nyújt az energiaátállás hatásairól. Az energiaágazat szempontjából kulcsfontosságú gazdasági mutatók – például a beruházások, a bruttó kibocsátás, az import, az export és a munkahelyek számának alakulása, strukturális fejlődése változó. Fontos kiemelni, hogy az energiaágazatban a beruházások iránti kereslet növekedése ösztönzőleg hat a gazdaság más részeire is. Az *Ökonomische Indikatoren des Energiesystems*²¹⁶ (Az energiarendszer gazdasági mutatói) című tanulmány a 2000–2016 közötti időszakra tekint vissza, szisztematikus kategorizálást végezve összesíti a rendelkezésre álló átfogó adatokat.

X. ÁLLAMI SEGÉLYEZÉSI GYAKORLAT AZ EURÓPAI UNIÓBAN

A jóléti állam²¹⁷ egy olyan rendszer, amelyben az állam az esélyegyenlőség alapján méltányosan valósítja meg a vagyon és jövedelemelosztást, illetve segíti az alapvető életszükségleteket önerőből biztosítani képtelen személyeket. A szociális felelősségvállalás normái szerint védi és támogatja a polgárok gazdasági és társadalmi boldogulását. A piacgazdasági elveket és a szociális védelem céljait ötvöző szociális piacgazdaság egy olyan gazdasági rendszer, amelynek alapja a vállalkozás szabadsága és a piaci verseny. Tipikus

214 <https://www.bmwk.de/Redaktion/DE/Publikationen/Studien/systematisierung-gesamtwirtschaftlichen-effekte-und-verteilungswirkungen-der-energiewende.pdf> 2021.01.05.

215 <https://www.bmwk.de/Redaktion/DE/Publikationen/Studien/systematisierung-gesamtwirtschaftlichen-effekte-und-verteilungswirkungen-der-energiewende.pdf> 2021.01.05.

216 <https://www.bundesregierung.de/breg-de/service/publikationen/oekonomische-indikatoren-des-energiesystems-728700> 2021.08.15.

217 <https://lexikon.uni-nke.hu/szocikk/joleti-allam/> 2021.08.15.

példája Németország. A modernkori Európában az államoknak, tevékenységük fenntartásához, szükségük van a gazdasági szereplők által biztosított pénzügyi forrásokra is. A kormányoknak tehát érdeke a stabil gazdaság megteremtése. Ugyanakkor a gazdasági szereplőknek is érdeke, hogy jó kapcsolatokat ápoljanak a mindenkori hatalom képviselőivel azért, hogy szükség esetén támogatásban, illetve védelemben részesüljenek, másrészt, hogy lehetőségük legyen a gazdasági döntések befolyásolására²¹⁸. Ez a fajta konszenzusos etika²¹⁹ egyfajta kooperáción alapul, amely több mint koordináció, az együttműködők ugyanis megválaszthatják a kölcsönös előnyökhöz vezető cselekvés irányát. A tagállamok által segélyezésre kerülő szervezetek kiválasztása ezért nem mindig a kormányok által képviselt polgárok érdekeit szolgálja, hanem előfordulhat, hogy azon lobbicsoportokét, amelyek a maguk külön érdekeit kívánják érvényre juttatni.

A fogyasztóvédelem és a tisztességes verseny szervesen kapcsolódnak egymáshoz. A fogyasztói döntések meghozatalánál az eladó és a felhasználó közötti bizalom alapvető szerepet játszik, ugyanakkor a vásárolt termék, illetve szolgáltatás előállításának környezetvédelmi, emberi és szociális háttere is egyre fontosabbá válik. A tisztességes árak kialakításához, valamint az átláthatóság és összehasonlíthatóság biztosításának céljából a fogyasztók érdeke megköveteli, hogy az állam jogi szabályozással biztosítsa a verseny tisztaságát és szabadságát. Az 1996. évi LVII. Törvény a tisztességtelen piaci magatartás és a verseny korlátozás tilalmáról²²⁰ preambuluma kimondja, hogy a gazdasági hatékonyságot és a társadalmi felemelkedést szolgáló piaci verseny fenntartása közérdek. A verseny tisztaságának és szabadságának biztosításához olyan versenyjogi rendelkezések elfogadása szükséges, amelyek tiltják a tisztességes verseny követelményeibe ütköző, illetve a gazdasági versenyt korlátozó piaci magatartást, valamint megakadályozzák a vállalkozásoknak a versenyre hátrányos összefonódását, gondoskodva a szükséges szervezeti és eljárási feltételekről is.

Az Európai Bizottság, bizonyos esetekben, ugyan engedélyezi a versenyt befolyásoló állami segélyezést, de széleskörű, ideiglenes állami támogatások jóváhagyására, fő szabályként, kizárólag katasztrófák és válságok idején kerülhet sor. A Covid-19 pandémia okozta gazdasági válság kezelése érdekében például a tagállami segélyezési gyakorlat nem az európai szolidaritás jegyében történt, a tagállamok saját érdekeiknek megfelelően választották ki a támogatandó vállalatokat. Ennek következtében az egyes állami segélyek például messze meghaladták a

218 Gazdaság-etika-globalizáció: <https://mek.oszk.hu/15000/15054/15054.pdf> 2021.08.15.

219 David GAUTHIER: *Morals by Agreement* (Oxford: Oxford University Press, 1986), *Moral Dealing: Contract, Ethics, and Reason* (Ithaca, Cornell University Press, 1990)

220 <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99600057.TV> 2021.08.15.

többi tagállam által nyújtott támogatások volumenét. A kedvezményezett nagyvállalatok kiválasztása és a támogatások mértékének nagyarányú eltérése ezzel megsértheti az európai belső piaci versenyt, és ez akár a gazdasági élénkítés rovására is mehet.

X.1. Tisztességes verseny

Az Európai Unió versenypolitikája²²¹ a tisztességes verseny megőrzése és elmozdítása céljából arra törekszik, hogy a tagállamok tisztességes és egyenlő feltételeket biztosítsanak a vállalkozások számára. Ezért az Európai Bizottság figyelemmel kíséri és kivizsgálja a versenyt gátló gyakorlatokat, a vállalatok közötti összefonódásokat és az állami támogatásokat annak érdekében, hogy egyenlő versenyfeltételeket biztosítson, továbbá garantálja a fogyasztóknak a megfelelő piaci kínálatot, továbbá a tisztességes árakat. A verseny ugyanis gazdaságszervező funkciót²²² lát el:

- a.) lehetővé teszi a fogyasztóknak, hogy saját szempontjaik szerint választhassanak a versengő eladók által kínált termékekből (jóléti funkció);
- b.) a termelőket abba az irányba befolyásolja, hogy a fogyasztói igényeket kielégítő termékek termelésébe fektessék a rendelkezésükre álló erőforrásokat (allokációs funkció),
- c.) a terméket a lehető legalacsonyabb költségeken állítsak elő (hatékonysági funkció).

A verseny dinamizálja a társadalmat, állandó innovációra készítet és biztosítja a gazdaság, a politika, a kultúra és a tudomány viszonylagos függetlenségét. A versenyjog célja nem a direkt állami beavatkozás megakadályozása, hanem a versenyfeltételek meghatározása, hogy a piac szereplői a köz, a társadalom tagjai javára működjenek²²³.

X.2. Állami segélyezés az Európai Unióban

Az Európai Unió tulajdonképpen három olyan speciális esetet ismer el, amelyekben válságmentes időkben is lehetőségük van a tagállamoknak az állami segélyezésre (EU szerződés az EU munkamódszeréről – 107. cikkely²²⁴):

221 https://europa.eu/european-union/topics/competition_hu, 2021.08.15.

https://eur-lex.europa.eu/summary/chapter/competition.html?root_default=SUM_1_CODED%3D08&locale=hu 2021.08.15.

222 CHIKÁN Attila: Vállalatgazdaságtan, 82-106. oldal, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó- Aula, 1992

223 TÓTH Tihamér: Az Európai Közösség versenyjoga JATE Press Szeged, Állami támogatások <https://edoc.pub/a-versenyjog-aktualis-kerdesei-pdf-free.html> 2021.08.15.

224 1. fejezet: Versenyszabályok - 2. szakasz: Állami támogatások - 107. cikk (az EK Sz. korábbi 87. cikke)

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:12008E107&from=EN> 2021.08.15.

A BIZOTTSÁG 1407/2013/EU RENDELETE (2013. december 18.) az Európai Unió működéséről szóló szerződés 107. és 108. cikkének a csekély összegű támogatásokra való alkalmazásáról.

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:32013R1407&from=HU> 2021.08.15.

(1) Ha a Szerződések másként nem rendelkeznek, a belső piaccal összeegyeztethetetlen a tagállamok által vagy állami forrásból bármilyen formában nyújtott olyan támogatás, amely bizonyos vállalkozásoknak vagy bizonyos áruk termelésének előnyben részesítése által torzítja (vagy torzítással fenyegeti) a versenyt, amennyiben ez érinti a tagállamok közötti kereskedelmet.

(2) A belső piaccal összeegyeztethető:

- a) a magánszemélyeknek, mint fogyasztóknak nyújtott szociális jellegű támogatás, feltéve, hogy azt a termék származásán alapuló megkülönböztetés nélkül nyújtják;
- b) a természeti csapások vagy más rendkívüli események által okozott károk helyreállítására nyújtott támogatás;
- c) a Németországi Szövetségi Köztársaság Németország felosztása által érintett egyes területei gazdaságának nyújtott támogatás, amennyiben a támogatásra a felosztásból eredő gazdasági hátrányok ellensúlyozásához szükség van. (Öt évvel a Lisszaboni Szerződés hatálybalépését követően e pontot a Tanács a Bizottság javaslata alapján elfogadott határozattal hatályon kívül helyezhette volna.)

(3) A belső piaccal összeegyeztethetőnek tekinthető:

- a) az olyan térségek gazdasági fejlődésének előmozdítására nyújtott támogatás, ahol rendkívül alacsony az életszínvonal vagy jelentős az alulfoglalkoztatottság, valamint a 349. cikkben említett térségek gazdasági fejlődésének előmozdítására nyújtott támogatás, ezek strukturális, gazdasági és társadalmi helyzetére tekintettel;
- b) valamely közös európai érdeket szolgáló fontos projekt megvalósításának előmozdítására vagy egy tagállam gazdaságában bekövetkezett komoly zavar megszüntetésére nyújtott támogatás;
- c) az egyes gazdasági tevékenységek vagy gazdasági területek fejlődését előmozdító támogatás, amennyiben az ilyen támogatás nem befolyásolja hátrányosan a kereskedelmi feltételeket a közös érdekekkel ellentétes mértékben;
- d) a kultúrát és a kulturális örökség megőrzését előmozdító támogatás, ha az az Unión belüli kereskedelmi és versenyfeltételeket nem befolyásolja a közös érdekekkel ellentétes mértékben;
- e) a támogatás olyan egyéb fajtái, amelyeket a Tanács a Bizottság javaslata alapján hozott határozatával határoz meg.

Az EU 2018-as versenypolitikai jelentése²²⁵ szerint az Európai Bizottság az európai vállalatok és fogyasztók érdekében 2012 óta dolgozik az állami támogatások korszerűsítése elnevezésű reformcsomag végrehajtásán a versenyképes belső piac előmozdítása céljából. A reformcsomag lehetővé teszi a tagállamok számára a beruházásokat, a gazdasági növekedést, valamint a munkahelyteremtést segítő állami támogatási intézkedések gyors végrehajtását. Ezen csomag részeként került bevezetésre az úgynevezett általános csoportmentességi rendelet²²⁶ is, amelyet 2017-ben módosítottak.

X.3. COVID-19

A pandémia hatására kialakult gazdasági nehézségek felszámolása céljából az Európai Bizottság 2020 márciusában a 2008/2009-as pénzügyi válság orvoslásához hasonlóan ismételten lehetővé tette a tagállamok kormányainak a kritikus helyzetbe került piaci szereplők átmeneti állami segélyezését²²⁷. A 2020. március 13-án elfogadott ideiglenes keretszabályzat (Covid-19 Temporary Framework/TF²²⁸) lehetővé tette, hogy a tagállamok saját erőből finanszírozzanak vállalatokat, amelyek a coronavirus miatt kerültek likviditási válságba. A beadott segélyezési kérvényeket a Bizottság hagyta jóvá és tette közzé²²⁹. A Bizottság utoljára 2008-ban hozott ilyen döntést²³⁰, a pénzügyi válság miatt bajba került cégek megsegítése céljából, az Európai Unió jelenleg hatályos Szerződésének 107(3)(b) cikkelyére hivatkozva. A

225 Az Európai Bizottság jelentése az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának 2018. évi jelentés a versenypolitikáról, 3. oldal.

https://ec.europa.eu/competition/publications/annual_report/2018/part1_hu.pdf

226 General Block Exemption Regulation (GBER)

https://ec.europa.eu/competition/state_aid/legislation/practical_guide_gber_en.pdf 2021.08.15.

227 A BIZOTTSÁG KÖZLEMÉNYE Állami támogatási intézkedésekre vonatkozó ideiglenes keret a gazdaságnak a jelenlegi COVID-19-járvánnyal összefüggésben való támogatása céljából (2020/C 91 I/01).

[https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:52020XC0320\(03\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:52020XC0320(03)&from=EN) 2021.08.15.

228 https://ec.europa.eu/competition/state_aid/what_is_new/sa_covid19_temporary-framework.pdf 2021.08.15.

229 A támogatások listája nyilvános, az EÜ állami segélyezési regiszterében megtekinthető. EU State aid register, https://ec.europa.eu/competition/state_aid/register/ 2021.08.15.

Coronavirus Outbreak List of Member State Measures approved under Article 107(2)b TFEU, Article 107(3)b TFEU and under the Temporary State Aid Framework

https://ec.europa.eu/competition/state_aid/what_is_new/State_aid_decisions_TF_and_107_2_b_and_107_3_b.pdf 2021.08.15.

Transparency system for regional aid for large investment Projects

https://ec.europa.eu/competition/state_aid/register/msf_2017.pdf 2021.08.15.

230 A Bizottság közleménye – Az állami támogatásokról szóló szabályoknak a pénzügyi intézetek vonatkozásában a jelenlegi pénzügyi világválsággal összefüggésben tett intézkedésekre történő alkalmazása (2008/C 270/02)

[https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:52008XC1025\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:52008XC1025(01)&from=EN) 2021.08.15.

Communication from the commission — Temporary Community framework for State aid measures to support access to finance in the current financial and economic crisis (2009/C 83/01)

<https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2009:083:0001:0015:EN:PDF> 2021.08.15.

State aid: Overview of decisions and on-going in-depth investigations of Financial Institutions in Difficulty

https://ec.europa.eu/competition/recovery/banking_case_list_public_en.pdf 2021.08.15.

Bizottság engedékenysége a piaci versenyen való egyenlőtlen részvételi esélyekhez vezethet, és azt eredményezheti, hogy az egyes tagállamok által preferált, és állami támogatásban részesült vállalatok előnyösebb helyzetbe jutnak, megsértve ezzel a tisztességes verseny szabályait. Ugyanakkor a gazdasági válságokban az állami beavatkozások sok esetben egzisztencia-védő megoldásnak bizonyulnak. A tagállamok ugyanis ezzel biztosíthatják, hogy az általuk fontosnak ítélt gazdasági szereplők megmaradhassanak a piacon, támogatva ezzel a fogyasztók hosszú távú érdekeit²³¹.

Az állami szerepvállalást ugyanis humán tényezők is befolyásolják. A coronavirus miatti munkahelybezárások foglalkoztatási anomáliákhoz vezettek. A fogyasztók ugyanis egyben munkavállalók is, amennyiben elvesztik az egzisztenciájukat, csökken a fogyasztóképes kereslet, ami gátolhatja a gazdasági növekedést. A válságból való kijutáshoz, az összeurópai makroökonómiai egyensúly visszaállításához szükség van gazdasági impulzusokra a fogyasztói kereslet növelése által. A hirtelen megnövekedett igény az egészségügyi védőeszközök és a gyógyszerfejlesztés iránt szintén állami beavatkozást sürgettek. Az egészségügy támogatása és a termelés átállítása egészségügyi cikkek gyártására koordinált állami szerepvállalást követel meg az érintett termelők, az egészségügyi hatóságok, valamint a kormányok között. A tagállamok azonban különböző mértékben, a gazdasági erejük függvényében és a mobilizálható forrás-lehetőségeik szerint, más és más összegekkel képesek támogatni a hazai cégeket. Az állami beavatkozások az Európai Unió alapelve szerint azonban csak rövidtávúak és ideiglenesek lehetnek, elsősorban a humán- és reál infrastruktúra biztosítására, illetve helyreállítására koncentrálhatnak és nem a vállalatok hosszú távú támogatására kellene, hogy irányuljanak. Különböző tartósan eltéríthetik a piaci viszonyokat, és tovább növelhetik a már így is magas átlagos állami tulajdonlást²³² az Európai Unióban, ártva ezzel a verseny tisztaságának.

231 A Magyar Gazdasági Versenyhivatal által követett alapelvek célja a hosszú távú fogyasztói jólét, a versenyképesség és a hatékonyság, amely végső soron a gazdasági növekedést és a foglalkoztatást, vagyis az életszínvonal emelését is segíti.

https://www.gvh.hu/pfile/file?path=/alapelvek/elemezsek_alapelvek_fogyvedpolicy_2009_09.pdf&inline=true
2021.08.15.

Az Alkotmánybíróság szerint a gazdasági verseny szabadsága nem alapjog, hanem a piacgazdaság olyan feltétele, amelynek meglétét és működését biztosítani ... az államnak is feladata. Az államnak természetesen joga van megfelelő alkotmányos indokok esetében arra, hogy a gazdasági versenyt korlátozza. A korlátozás azonban csak akkor alkotmányos, ha egyrészt nem valósít meg diszkriminációt, másrészt megfelelő jogszabályi szinten történik. A verseny önmagáért való korlátozása gyakran alapjogok sérelmével történik (pl. monopólium tulajdonjogának vagy szerződéses szabadságának korlátozása a versenytársak piacra lépésének vagy piacon maradásának biztosítása érdekében), ezért ilyenkor az alapjogi korlátozást tesztelni (szükségesség, arányosság) is teljesülnie kell. (Típus. kommentár 35. old.)

232 DIENES-OEHM Egon – ERDŐS István – KIRÁLY Miklós – MARTONYI János – SOMSICH Réka – SZABADOS Tamás: Az Európai Unió gazdasági joga I.: A belső piac és a közös kereskedelempolitika ELTE Eötvös Kiadó 2014

https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_527_eu_gazdasagi_jog/ch01.html

Ezért volt szükség az európai szintű koordinációra, valamint a koordinált támogatási rendszer kidolgozására egy olyan közösségi alapból, amely azonos feltételeket biztosít és egyenlő kritériumok alapján áll rendelkezésére a tagállamok minden gazdasági szereplője számára. További versenypiaci aránytalanságokat okozott az is, hogy a Bizottság a kartelljogi kereteket²³³ 2020 április 8-tól bizonytalan időre felfüggesztette.

X.3.1. Covid-19 Ideiglenes Keret (Temporary Framework/TF)

Az Európai Bizottság a pandémia idején többször átmenetileg módosította és kibővítette²³⁴ az ideiglenesen adható állami segélyek (107(2)(b) (TFEU) típusait, amely keretében tizenegy támogatási lehetőség állt a tagállamok rendelkezésére a koronavírussal küzdő vállalkozások megsegítésére.

1. Korlátozott összegű támogatások, visszafizetendő előlegek vagy adókedvezmények formájában nyújtott támogatás. A támogatás teljes összege vállalkozásonként nem haladta meg a 800 000 EUR-t. A támogatás teljes összege a halászati és akvakultúra-ágazat esetében vállalkozásonként legfeljebb 120 000 EUR, az elsődleges mezőgazdasági termelés esetében pedig vállalkozásonként legfeljebb 100 000 EU.
2. Hitelgaranciák formájában nyújtott támogatás. A pandémia körülményei között a hirtelen likviditáshiánnyal küzdő vállalkozások likviditáshoz való hozzáféréseinek biztosításához megfelelő, szükséges, továbbá célzott megoldást kínálhatnak a korlátozott időtartamú és összegű állami hitelgaranciák.
3. Kedvezményes hitelkamatlábak formájában nyújtott támogatások. A pandémia körülményei között a hirtelen likviditáshiánnyal küzdő vállalkozások likviditáshoz való

Az államnak, illetve állami hatóságoknak biztosított speciális jogok – az aranyrészvényügyek 6. fejezet.

²³³Az uniós versenyszabályok tiltják a tisztességtelen piaci magatartást, így többek között a vállalatok közötti jogellenes kapcsolatokat és megállapodásokat, az árak rögzítését és a piacok felosztását. Minden piaci szereplőnek jogában áll jelentenie a hatóságnak azokat az üzleti gyakorlatokat, melyek megítélése szerint korlátozzák a piaci versenyt. Ha bizonyítani tudja, hogy vállalkozása a piaci árnál magasabb árat fizetett valamiért, bevételvesztést szenvedett el kartelltevékenység miatt, vagy mert más cégek visszaéltek piaci fölényükkel, kártérítésért folyamodhat. A versenyjogi előírások nemcsak a vállalkozásokra vonatkoznak, hanem minden olyan szervezetre is, amely gazdasági tevékenységet folytat. https://europa.eu/youreurope/business/selling-in-eu/competition-between-businesses/competition-rules-eu/index_hu.htm 2021.08.15.

Az EU versenyhatóságainak közös nyilatkozata: https://ec.europa.eu/competition/ecn/202003_joint-statement_ecn_corona-crisis.pdf, <https://www.noerr.com/de/newsroom/news/corona-pandemie-gemeinsame-erklarung-der-eu-wettbewerbsbehorden-zur-anwendung-des-kartellrechts>, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_618, 2021.08.15.

²³⁴Az Európai Bizottság közleménye állami támogatási intézkedésekre vonatkozó ideiglenes keret a gazdaságnak a jelenlegi covid-19-járvánnyal összefüggésben való támogatása céljából https://ec.europa.eu/competition/state_aid/what_is_new/TF_consolidated_version_as_amended_3_april_2020_hu.pdf 2021.08.15.

https://ec.europa.eu/competition/state_aid/what_is_new/TF_consolidated_version_amended_3_april_8_may_and_29_june_2020_hu.pdf 2021.08.15.

hozzáférésének biztosításához megfelelő, szükséges, valamint célzott megoldást kínálhatnak a kedvezményes kamatlábak is.

4. A hitelintézeteken vagy más pénzügyi intézményeken keresztül garancia vagy hitel formájában nyújtott támogatás. Az állami garanciák és kedvezményes kamatlábak formájában támogatás nyújtható a hirtelen likviditáshiánnyal küzdő vállalkozásoknak. Ez történhet közvetlenül, vagy hitelintézeteken, illetve más, pénzügyi közvetítőként eljáró pénzügyi intézményeken keresztül.
5. Rövid lejáratú exporthitel-biztosítás A rövid lejáratú exporthitel-biztosításról szóló bizottsági közlemény úgy rendelkezik, hogy a piacképes kockázatok nem fedezhetők a tagállamok által támogatott exporthitel-biztosítással. A COVID-19-járvány nyomán, illetve miután nyilvános konzultációt folytatott a jelenleg piacképes kockázatú országokba irányuló exportra vonatkozó rövid lejáratú exporthitel-biztosítás rendelkezésre állásáról, a Bizottság megállapította, hogy általában véve nincs elegendő magánbiztosítási kapacitás a rövid lejáratú exporthitelekre, valamint, hogy átmenetileg nincs fedezet a piacképes kockázatokra.
6. A COVID-19 szempontjából releváns kutatáshoz és fejlesztéshez nyújtott támogatás. A jelenlegi egészségügyi veszélyhelyzetből eredő válság kezelése érdekében alapvetően fontos, hogy a COVID-19 szempontjából releváns kutatás-fejlesztést (K+F) az EUMSZ 107. cikke (3) bekezdésének c) pontján alapuló meglévő lehetőségeken túl is elősegítsük.
7. Tesztelési és felskálázási (upscaling) infrastruktúrákhoz nyújtott beruházási támogatás. Alapvetően fontos, hogy az EUMSZ 107. cikke (3) bekezdésének c) pontján alapuló meglévő lehetőségeken túl is támogassuk azokat a tesztelési és felskálázási infrastruktúrákat, amelyek hozzájárulnak a COVID-19 szempontjából releváns termékek fejlesztéséhez.
8. A COVID-19 szempontjából releváns termékek előállítására irányuló beruházási támogatás. Alapvetően fontos, hogy a COVID-19 szempontjából releváns termékek előállítását az EUMSZ 107. cikke (3) bekezdésének c) pontján alapuló meglévő lehetőségeken túl is elősegítsük. E termékek a következők: a releváns gyógyszerek (köztük az oltóanyagok) és kezelések, valamint ezek intermedierei, hatóanyagai és alapanyagai; orvostechikai eszközök, kórházi és orvostechikai felszerelések (beleértve a lélegeztetőgépeket, védőruházatokat és védőeszközöket, valamint a diagnosztikai eszközöket), illetve a szükséges alapanyagok; fertőtlenítőszeres és köztes

termékeik, valamint az előállításukhoz szükséges vegyipari alapanyagok; adatgyűjtési/-feldolgozási eszközök.

9. Adó és/vagy társadalombiztosítási járulékok elhalasztása formájában nyújtott támogatás. Az adók és/vagy a társadalombiztosítási járulékok megfizetésének elhalasztása hasznos eszköz lehet a vállalkozások (és köztük az önfoglalkoztató személyek) likviditási korlátjainak csökkentésére és a munkahelyek megőrzésére. Ha az ilyen halasztások általános hatályúak, és nem részesítenek előnyben bizonyos vállalkozásokat vagy bizonyos áruk előállítását, akkor nem tartoznak az EUMSZ 107. cikke (1) bekezdésének hatálya alá. Ha azonban például bizonyos ágazatokra, régiókra vagy vállalkozástípusokra korlátozódnak, akkor az EUMSZ 107. cikkének (1) bekezdése értelmében támogatásnak minősülne.
10. Munkavállalók utáni bértámogatás formájában nyújtott támogatás a COVID-19-járvány alatti elbocsátások elkerülése érdekében. Előfordulhat, hogy a tagállamok a munkahelyek megőrzése érdekében hozzá kívánnak járulni az olyan vállalkozások (és köztük az önfoglalkoztató személyek) bérköltségeihez, amelyek (akik) a COVID-19 kitörése miatt egyébként munkavállalókat bocsátanának el. Amennyiben az ilyen támogatási programok a gazdaság egészében alkalmazandók, nem tartoznak az állami támogatások ellenőrzésére irányadó uniós szabályok hatálya alá. Ha azonban e programok vállalkozások számára szelektív előnyt nyújtanak, ami akkor fordulhat elő, ha bizonyos ágazatokra, régiókra vagy vállalkozástípusokra korlátozódnak, akkor az EUMSZ 107. cikkének (1) bekezdése értelmében támogatásnak minősülnek.
11. Feltőkésítési támogatás. Célja annak biztosítása, hogy a gazdaság zavarai ne eredményezzék a Covid19-járvány előtt életképes vállalkozások szükségtelen kivonulását a piacról. A feltőkésítések ezért nem haladhatják meg a kedvezményezett életképességének biztosításához szükséges minimumot, továbbá nem haladhatják meg az annak eléréséhez szükséges mértéket, hogy visszaállítsák a kedvezményezett tőkestruktúráját a Covid19-járvány előtti szintre.

A TF által lehetővé tett állami segélyek elsősorban olyan ágazatoknak kívántak azonnali segítséget adni, amelyek közvetlenül érintettek a pandémia által okozott válságban, mint például a közlekedés, a turizmus, a vendéglátás és a kiskereskedelem. A keretszabály alapján benyújtott támogatási intézkedéseket a Bizottság a gazdasági szükséghelyzetre tekintettel gyorsan jóváhagyta. A támogatások 2020 december végéig voltak nyújthatók, de a

járványhelyzet alakulásától függően a Bizottságnak lehetősége volt a TF meghosszabbítására. 2020 februárja és májusa között az Európai Bizottság például több száz esetben²³⁵ engedélyezte a tagállamoknak az állami segélyezést, amikre főleg közvetlen támogatás formájában, valamint állami garanciavállalás keretében került sor a válság sújtotta szektorokban tevékenykedő kis- és közepes vállalkozásoknak, valamint nagyvállalatoknak.

5. Táblázat az állami támogatásokról 2021-ben (EU27)

Übersicht 13: Staatliche Beihilfen der EU-27 im Jahr 2021

	Beihilfen insgesamt in Mrd. Euro	Beihilfen insgesamt in Prozent des BIP
Belgien	6,34	1,26
Bulgarien	1,21	1,7
Dänemark	5,29	1,57
Deutschland	121,21	3,37
Estland	0,45	1,44
Finnland	3,96	1,58
Frankreich	63,3	2,53
Griechenland	5,37	2,96
Irland	3,14	0,74
Italien	31,53	1,77
Kroatien	1,29	2,21
Lettland	0,93	2,77
Litauen	0,99	1,77
Luxemburg	0,65	0,9
Malta	0,67	4,58
Niederlande	16,2	1,89
Österreich	10,48	2,58
Polen	10,5	1,83
Portugal	2,88	1,34
Rumänien	4,98	2,08
Schweden	6,64	1,23
Slowakei	2,26	2,29
Slowenien	1,52	2,92
Spanien	20,45	1,69
Tschechische Republik	6,42	2,7
Ungarn	5,34	3,47
Zypern	0,52	2,16
EU-27	334,54	2,3

Forrás: 29. Szubvenciók Jelentés

X.4. Helyreállítási Stratégia (Next Generation EU)

Már a 2020. március 26-i európai videokonferencia²³⁶ csúcson megegyeztek a tagállami vezetők arról, hogy egy koordinált helyreállítási stratégiára²³⁷ van szükség, amely magába foglalja az átfogó gazdaság élénkítési tervet és az eddigi példa nélküli beruházási szükségletet. Az EU tagállamok vezetői az Európai Tanács vezetőjét, Charles Michel-t és a Bizottság elnökét, Ursula von der Leyent hatalmazták fel az akcióterv kidolgozására, amely a Zöld és Digitális

235 State Aids cases by date - Last 3 months

https://ec.europa.eu/competition/elojade/isef/index.cfm?fuseaction=dsp_sa_by_date 2021.08.15.

236 <https://www.consilium.europa.eu/media/43085/26-vc-euco-statement-de.pdf> 2021.08.15.

237 https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/communication_-_a_european_roadmap_to_lifting_coronavirus_containment_measures_0.pdf 2021.08.15.

Európa projektet hivatott tovább vinni és az EU-t hosszútávon erősíteni, biztosítva a fenntartható gazdasági növekedést.

Charles Michel a következő prioritásokat jelölte meg a krízisből való kilábaláshoz: működőképes belső piac, stabil beruházási stratégia, az EU külső felelősségvállalása és az Unió külgazdasági kapcsolatainak javítása, az EU ellenállóképességének erősítése, valamint a jó kormányzás. „Azt szeretnénk elérni, hogy mindezen területen az EU felelősséget vállaljon és abba a helyzetbe kerüljön, hogy a kihívásoknak, amelyekkel konfrontálódik, meg tudjon felelni” – nyilatkozta.

A 2020. április 23-i európai videokonferencia-csúcson döntés született a corona-phasing-out intézkedésekről és a regenerálódási stratégiáról (Helyreállítási Alap²³⁸). A tagállamok állam- és kormányfői megegyeztek egy 500 milliárd eurós segélycsomagról a válságba került vállalatok dolgozói²³⁹, a vállalatok és az eladósodott államok megsegítésére. A stratégia célja az európai gazdaság kisegítése volt a corona pandémia által okozott recesszióból, hiszen a több hónapos gazdasági tartalékláng a cégek és a lakosság jelentős eladósodásához, valamint fogyasztásvisszaeséshez, energiateljesítmény-csökkenéshez, továbbá munkanélküliséghez vezetett.

A csomag három elemet tartalmazott: az Európai Befektetési Bank (EIB) hiteleit szükségben szenvedő vállalatok részére, az euró-mentőhálózat (ESM) segélyeit tagállamok számára és egy rendeletet az ún. rövidített munka támogatására. A részleteket a Bizottság dolgozta ki. Kérdésként merült fel, hogy az EU egésze, vagy csak az Eurócsoport vegyen fel nemzetközi hitelt a regenerálódási alap feltöltésére, amelyet majd szétosztanak a koronavírus kitörése miatt súlyos válságba került tagállamok régióinak, illetve válság sújtotta szektorainak. A válság kezelésének kulcsát az állam és kormányfők a Bizottság és a Tanács hatáskörében kívánták hagyni, akik az Európai Parlament (EiP) felé az EU Szerződés 122. cikkelye²⁴⁰ szerint csak tájékoztatási kötelezettsége van. A keretek kialakításakor ügyelni kellett arra is, hogy a támogatások és hitelek egyensúlyban maradjanak. Németország más tagállamokkal együtt (Ausztria, Svédország, Hollandia és Dánia) például nem támogatta az egyes tagállamok által

238 <https://www.reuters.com/article/us-health-coronavirus-eu-france-idUSKCN21R3G8> 2021.08.15.

239 A bértámogatást a támogatási kérelmet követő legfeljebb tizenkét hónapos időtartamra nyújtották olyan munkavállalók után, akiket egyébként az üzleti tevékenység COVID-19-járvány miatti felfüggesztése vagy csökkentése következtében elbocsátottak volna; a támogatás feltétele továbbá, hogy a szóban forgó munkavállalókat a támogatás teljes tárgyidőszakában folyamatosan foglalkoztatják. A bértámogatás havi összege nem haladhatja meg a szóban forgó munkavállalók havi bruttó (munkáltatói társadalombiztosítási járulékkal együtt számított) fizetésének 80 %-át. A tagállamok – különösen az alacsony bérkategóriába tartozók érdekében – a támogatási intenzitás számítására alternatív módszereket dolgozhattak ki, például a nemzeti átlagbér vagy a minimálbér alkalmazását is bejelentették, amennyiben a támogatás arányossága nem sérült. (Kurzarbeit)

240 <https://dejure.org/gesetze/AEUV/122.html> 2021.08.15.

felvett hiteltartozások garanciájának európai szinten való átvállalását (Eurobond), őket később egyéni befizetési visszatérítésekkel (rabatt)²⁴¹ győzték meg.

A versenypolitikáért felelős bizottsági alelnök, Margrethe Vestager²⁴² a covid-19 krízist a lehető leggyorsabban, ugyanakkor koordinált keretek között kívánta áthidalni, ezért a lehető legrugalmasabban akarta kezelni az állami segélyezést, mert úgy vélte, hogy a gazdaságnak a jelenlegi nehéz időszakban minden segítségre nagy szüksége van.

Az Európai Tanács 2021-es ülésén döntöttek a tagállamok állam- és kormányfői a következő hétéves pénzügyi keret költségvetésről, valamint a Next Generation EU helyreállítási programról, amely segítette a koronavírus-járvány nyomán kialakult gazdasági válság kezelését, illetve a gazdasági élet újraindítását a tagállamokban. Átmenetileg lehetővé tették a tagállamoknak a hazai gazdasági szereplők saját (tagállami) segélyezését. Németország eddig maximálisan kihasználta ezt a lehetőséget: az összes tagállam közül a legaktívabb szerepet játszotta, a 2020-ban jóváhagyott támogatások felét a válság sújtotta német gazdasági szereplők kapták kormányuktól. A támogatások elsősorban válság sújtotta szektorok talpraállítását célozta, függetlenül attól, hogy keleti vagy nyugati régiókban találhatóak, ezért kiemelkedő tényezőnek számít a régiók válság okozta nehézségeinek kezelésében is.

Az elmúlt években az állami szubvenciók mértéke jelentősen megemelkedett Németországban, sőt, meghaladta az állami költségvetés növekedését is, ezzel rekord mennyiséget elérve a 2020 végén 206 milliárd euróra nőtt, ami közel 8 milliárddal több, mint 2019-ben. A koronavírust követő gazdasági válság következtében 72,6 milliárd euró többlet támogatás keletkezett ezen összegen felül. Szakmai kutatóintézetek a támogatások lefaragását követelik, illetve azt, hogy a pandémia okozta károkat a már meglévő kereten belül próbálják meg kezelni. 2020-ban a legtöbb állami támogatást a kórházak kapták, második helyen a tartományi közvetlen szubvenciók formájában nyújtott regionális támogatások helyezkedtek el.

241 A 2021–2027-es időszakra vonatkozóan egyösszegű korrekció útján csökkenni fog Dánia, Németország, Hollandia, Ausztria és Svédország éves GNI-alapú hozzájárulása. Azaz az érintett tagállamok az éves GNI-alapú hozzájárulásuk bruttó csökkentésében részesülnek. Ezeket a bruttó csökkentéseket az összes tagállam a saját GNI-je szerint finanszírozza. • Dánia: 377 millió EUR; • Németország: 3 671 millió EUR; • Hollandia: 1 921 millió EUR; • Ausztria: 565 millió EUR; • Svédország: 1 069 millió EUR.

242 „Ami a versenyjogi szabályok érvényesítését illeti, a legfontosabb kihívás abban áll, hogy gyorsan és hatékonyan tudjunk fellépni annak érdekében, hogy a versenyt fenyegető veszélyeket megfelelő időben tudjuk kezelni, és tudatában legyünk a versenyt fenyegethető új stratégiáknak.” A 2018-as versenyjogi jelentés előszava: https://ec.europa.eu/competition/publications/annual_report/2018/fw_hu.pdf 2021.08.15.

X.5. Állami segélyezés Németországban

A Covid-19 pandémia okozta gazdasági válság Németországban elsősorban a gazdaságilag fejlettebb régiókat sújtotta, a keletnémet tartományokban a regisztrált hivatalos esetek száma és a mortalitási ráta is jóval alacsonyabb volt, mint a délnémet régiókban, ahol például a teljes autógyártás, és a légitözeledés is leállításra került. Az állam által átvállalt rövidített munka finanszírozása jelentős terhet rótt a német munkanélküliségi segélyezési kasszára.

A német corona-segélyek nemzeti szinten két forrásból valósulnak meg, azaz állami és tartományi támogatásokon keresztül. Az Európai Bizottság 2020. áprilisában hagyta jóvá a kis- és közepes vállalkozásoknak nyújtandó német segélycsomagot (Bundesregelung Kleinbeihilfen 2020²⁴³) és a hitelekre vonatkozó szabályozást (Bundesregelung Darlehen 2020²⁴⁴), amelynek alapján alacsony kamatozású, rövidtávú hitelek nyújthatók mind szövetségi, mind pedig regionális és kommunális szinten az erre a célra alapított speciális bankokon keresztül (Förderbanken). A Kreditanstalt für Wiederaufbau²⁴⁵ a kedvezményes kamatozású hiteleit²⁴⁶ a coronakrízis miatt pénzügyi nehézségekbe került vállalatok számára kínálta likviditásuk javításra, a folyó költségeik fedezésére. A hitelt a saját banknál vagy takarékszövetkezetnél lehetett igényelni. A számos lehetőség ellenére nem minden bajba jutott vállalat kapott támogatást (üzemi költségek hiánya), ezért megszorodtak a német parlament Petíciós Bizottságához²⁴⁷ benyújtott kérések.

Az Európai Bizottság jóváhagyta azt is, hogy a Condor német légitársaság által felvett 550 millió eurós kölcsönhöz a szövetségi kormány állami garanciát nyújthasson²⁴⁸. A légitársaság a Thomas Cook Group 2019-es csődje miatt jutott nehéz likviditási helyzetbe, a német kormány 380 millió eurós segélycsomagját a Bizottság 2019. októberében a 107. cikkelyre vonatkozóan már támogatta. A coronaválság súlyosbította a légitársaság helyzetét, hitelfelvételre kényszerült, amelyhez állami garanciát kapott.

243 https://www.wirtschaft.nrw/sites/default/files/asset/document/2020_03_24_kleinbeihilfenregelung_2020.pdf 2021.08.15.

244 <https://gebs.info/regelung-zur-voruebergehenden-gewaehrung-von-beihilfen-fuer-niedrigverzinsliche-darlehen-im-zusammenhang-mit-dem-covid-19-ausbruch> 2021.08.15.

245 <https://www.kfw.de/KfW-Konzern/Newsroom/Aktuelles/KfW-Corona-Hilfe-Unternehmen.html> 2021.08.15.

246 https://www.kfw.de/KfW-Konzern/Newsroom/Aktuelles/KfW-Corona-Hilfe-Unternehmen.html?kfwmc=vt.sea.bing.SEA_VT_Erweitern_Corona-Hilfe_GC.Corona_Darlehen_GC_exact.corona%20kredit%20unternehmen&wt_cc1=erweitern&wt_cc2=kon%7Cnewsroom&wt_cc3=79165219918171_79164959682345_bb_c 2021.08.15.

247 https://www.bundestag.de/ausschuesse/a02/petitionsrecht_im_grundgesetz-532080 2021.08.15.

248 A légitársaság nem kaphatott közvetlen támogatást, mert az nem nyújtható olyan vállalkozásoknak, amelyek 2019. december 31-én (az általános csoportmentességi rendelet értelmében) már nehéz helyzetben lévőnek minősültek. A garanciát 2020. december 31-ig nyújtották.

A likviditási mélypontra jutott Lufthansa megsegítése céljából egyre nagyobb nyomás nehezedett a konszern vezetésére, hogy engedélyezze az állami részesedést (arany részvény²⁴⁹) a légitársasági vállalatban, illetve a német kormányra, hogy támogatást nyújtson a stratégiai fontosságú vállalatnak. A kialakult válsághelyzetben ugyanis még az is kérdésessé vált, hogy a flotta újra repülhet-e. A korábban foglalt jegyek visszaváltása ügyében is döntést kellett hozni, ami jelentős pénzügyi terhet rótt a vállalatra. A pénzügyi nehézségek rendezése céljából a német kormány 2020. május 25-én az Európai Bizottság engedélyét kérte a Lufthansa 9 milliárd eurós támogatására, a vállalati részvények 20 százalékának átvételéhez.

XI. A REGIONÁLIS VÁLLALATOK TÁRSADALMI SZEREPE

A vállalatok társadalmi felelősségvállalása (Corporate Social Responsibility, CSR) meghatározó szerepet tölt be a társadalmi jólét és stabilitás megvalósításában²⁵⁰. Vállalati hosszútávú felelősség alatt szociális, ökológiai és ökonómiai szempontok figyelembevételével folytatott fenntartható gazdálkodás értendő. Olyan tevékenység, amely tisztességes, a munkavállalók érdekeit szem előtt tartó személyzeti politikával, a természeti erőforrások visszafogott használatával, környezet és klímavédelemi szempontok alapján folytatódik, komoly és felelősségtudatos helyi és nemzetközi fellépésekkel, beleértve a beszállítók iránti felelősség vállalását is.

A gazdaság, az élet más területeihez hasonlóan, folyamatosan etikai ítéleteknek van alávetve, hiszen értékelésre kerül a gazdasági aktorok tevékenységének etikussága és az intézmények igazságossága is. Nem igaz a felvetés, hogy a gazdálkodás értékmentes, valamint csak sajátos gazdasági érdekek szerint működik, a gazdaság és az etika ugyanis nem függetlenek egymástól²⁵¹. A gazdaság számára releváns normák a vállalati kultúra értelmezésében (erény etika) és a vállalat általi kommunikáció (kommunikatív etika) értékelésében kerülnek kifejezésre. A gazdasági etika²⁵² (business ethics) a gazdasági tevékenységek szerveződésének minden szintjén értelmezhető, azaz individuális (egyes egyének gazdasági tevékenysége), mikró (gazdasági szervezetek, közületek, háztartások), makró (népgazdaságok) és globális

249 Vétőjogot biztosít az ilyen típusú részvény a tulajdonosnak.

<https://www.jotudni.hu/lexikon/0003/aranyrészvény> 2023. 09.15.

250 SZUCHY Robert: A felelős vállalatirányítás (corporate governance) joga, KRE, tanszéki jegyzet

251 https://unipub.lib.uni-corvinus.hu/2318/1/Gazdasagi_etika.pdf 2021.06.25.

252 https://en.wikipedia.org/wiki/Business_ethics 2021.06.25.

szinteken is (multinacionális gazdasági szervezetek, egyes országok nemzetközi gazdasági kapcsolatai), ezért az alkalmazott etika egyik ágának tekinthető.

A gazdasági etika esetében az etika és a közgazdaságtan találkozásáról van szó, ezért interdiszciplináris tudományként lehet felfogni. A vállalatok felelősségvállalása etikai kötelezettségből történik, ugyanakkor egy jó üzlet is, mert az érintettek a profitban is kimutatható módon értékelik ezt a vállalati lépést és ennek kommunikálását. Ezért a CSR a profit növelésének egyik lehetséges útja²⁵³.

A COVID-19 pandémia okozta gazdasági recesszió megmutatta, hogy nagy szükség van a vállalatok szociális gondolkodására és gondoskodására. A válság kezelésben minden szereplőre szükség van, továbbá nem elég egyéni öfenntartó érdekekből cselekedni. A német vállalatok például széleskörű mobil munkavégzési lehetőségekkel támogatták a kormányt a karantén intézkedéseknél, és más nemzetközi cégekkel együtt orvosi felszerelések adományozásával, fertőtlenítő szerek és lélegeztető gépek előállítására való átállással vették ki részüket a coronavirus elleni harcban. Az olasz Armani és a Prada orvosi védőruhákat, a Bvlgari kézfertőtlenítőt, a Gucci és a német Trigema, valamint a GAP és a Canada Goose maszkokat, a Siemens lélegeztető gépeket kezdett el gyártani. A Volkswagen védő maszkokat adományozott a német egészségügynek, a H&M pedig 500 ezer eurót adott az Egészségügyi Világszervezet (WHO) COVID-19 szolidaritási alapjának²⁵⁴. Az Adidas 2020. április elején bejelentette, hogy nem fizet bérleti díjat a bezárt üzletei után, ezt a kijelentését azonnal visszavonta, miután prominens német személyek az Adidas termékek vásárlásának bojkottjára szólították fel a lakosságot.

A fenntartható és környezetkímélő, szolidáris vállalati tevékenység a 19. században a politika és a gazdaság együttműködésével kezdődött, amikor is a vállalatok elkezdtek törődni a munkavállalóik szociális körülményeivel (beteg-, nyugdíj²⁵⁵-, valamint baleset-biztosítás). A

253 <https://core.ac.uk/display/33421017?source=3> 2021.06.25.

<https://core.ac.uk/display/33183076> 2021.06.25.

<https://mek.oszk.hu/15000/15054/15054.pdf> 2021.06.25.

<https://okotaj.hu/szamok/23-24/tarsad8.html> 2021.06.25.

254 <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/donate> 2021.06.25.

255 Az első európai nyugdíjtörvények általában az öregségi, rokkantsági és hozzátartozói nyugellátásra vonatkoztak, de több országban csak az egyik nyugdíjat szabályozták. Az állami nyugdíjrendszerek ősenek tekintett Bismarck nevével összeforrott- első német nyugdíjtörvény egy biztosítási elven alapuló modellt vezetett be, megőrizve ezzel a magánnyugdíj-rendszerek klasszikus, biztosítási-elvű jellegét, módosítva természetesen az általános kötelező biztosítás jellegéből adódó sajátosságokkal. A védettséget azzal teremtették meg, hogy kötelezővé és államilag szabályozottá tették a nyugdíjbiztosítást, célként tűzve ki az aktív korban elért munkajövedelemmel arányos, a munkajövedelmet részben pótló biztosítását. VARGA Zoltán: Az európai szociális biztonsági koordináció pénzügyi kérdései in MISKOLCI JOGI SZEMLE 15. évfolyam (2020) 2. különszám 143. o.

20 század elején az amerikai Ford és a német Krupp konszernek felismerték, hogy a jobb munkakörülmények növelik a dolgozók termelékenységét (Scientific Management). Az 1960-as években, az olajválság hatására a környezetvédelem került előtérbe, 1971-ben magalakult a Greenpeace²⁵⁶, majd az 1980-as években elkezdtek megjelenni a zöld pártok a politikai palettán. Az 1990-es évektől a globalizációs kihívásokra adott válaszként a CSR egyre több nemzetközi fórumon napirendre került (ENSZ Konferenciák²⁵⁷, Global Compact²⁵⁸, Agenda 2030²⁵⁹, SDGs²⁶⁰).

A 21. században a társadalmi felelősségvállalás már mintegy elvárásként fogalmazódott meg a vállalatok felé. Egyre több fogyasztónak válik ugyanis fontossá, és kifejezetten tudni szeretné, hogy a vásárolt termék milyen eredetű és hogyan állították elő (környezetvédelemi szempontok betartása, gyermekmunka elkerülése), ezért a vállalatok nemzeti és nemzetközi területen is egyre többet tesznek a fenntarthatóság érdekében. A cégek környezetvédelmi aktivitása ugyanis kifizetődő. Munkaerőpiaci pozíciójukat erősíti, mert a CSR meggyőző érv lehet abban, hogy tehetséges és innovatív munkaerőhöz jussanak. Újabb és újabb környezettudatos vevői csoportokat tudnak elérni, akik hangsúlyt helyeznek a fenntarthatóságra, az egészséges életmódra és az ökológiai felelősségvállalásra (Lifestyle of Health and Sustainability²⁶¹). A vállalatoknak általában azt vetik a szemére, hogy üzlet politikájukban a gyors haszon elérésére törekednek. A CSR-tudatos vállalatok ezzel szemben a fenntarthatóságra és a hosszú távú nyereségre koncentrálnak, a nyersanyagok helyes, valamint környezetbarát hasznosításával (megfelelő orientáció, illetve hosszútávú gondolkodás). A pénzügyi piacok befektetői is nyereségük maximalizálására törekszenek, de itt is egyre nagyobb szerepet kap a fenntarthatóság és a társadalmi felelősség.

XI.1. A vállalat helye a társadalomban. Mit jelent a CSR?

A modern társadalmakban a vállalatok sokrétű kapcsolatban állnak a polgárok független szerveződéseivel. A lakossági csoportosulásokkal kialakított kapcsolatokon keresztül sokféle impulzus éri őket. A helyi közösségek és a vállalatok kapcsolatrendszerének gyökereit az adja, hogy a helyi társadalom rendelkezik olyan sajátos problémákkal, amelyek csak részben

256 <https://www.greenpeace.de/ueber-uns/greenpeace-stellt-sich-vor> 2021.06.25.

257 https://www.bmz.de/de/service/glossar/K/konferenz_rio.html 2021.06.25.

258 <https://www.unglobalcompact.org/> 2021.06.25.

259 https://www.bmz.de/de/themen/2030_agenda/index.html 2021.06.25.

260 <https://sustainabledevelopment.un.org/?menu=1300> 2021.06.25.

261 <https://en.wikipedia.org/wiki/LOHAS> 2021.06.25.

tekinthetők a makrogazdaság helyi vetületeinek²⁶². Ezen kívül a vállalatok működésük során valamennyien kapcsolatba kerülnek a természeti környezettel is. A vállalatok környezetromboló tevékenységét a társadalom, valamint az állam számos eszközzel próbálja féken tartani. Az állami szerepvállalás a közvetlen gazdasági szabályozáson túl a gazdaság működéséhez szükséges munka és reál infrastruktúra megteremtését is jelenti, mindezek túlmutatnak a gazdasági szférán. Az alternatív közgazdaságtan²⁶³ például már az 1970-es években a humanizáció és az ökológizáció elvére építve a gazdaságon kívüli értékekre helyezte a hangsúlyt, s ennek alapján a társadalmilag és morálisan felelős vállalati koncepciók, valamint az etikai koordináció előtérbe kerülését sürgette. A huszonegyedik században a jogalkalmazásban is egyre fontosabb szerephez jut a közgazdaságtan, a verseny és az ágazati szabályozásban egyre nagyobb mértékben kerülnek alkalmazásra a közgazdasági elemzések²⁶⁴. A társadalmi és gazdasági élet komplex rendszere minden szereplő aktív részvételét és ezáltal aktív felelősségvállalását követeli meg.

A CSR egy olyan felelős magatartást, amelynek elemei a következők:

- Gazdasági Fenntarthatóság
- Vállalatirányítás (Corporate Governance) és Megfelelőség/Figyelem (Compliance)
- Klíma és Környezeti felelősség
- Szociális felelősség
- Termékfelelősség
- Társadalmi szerepvállalás

XI.2. CSR Németországban²⁶⁵ és a Nemzeti CSR-Fórum²⁶⁶

A német kormányon belül a Szövetségi Munkaügyi és Szociális Minisztérium a témavezető, de a CSR keretében történő összes kormány lépés szorosan összekapcsolódik a gazdasággal és a civil társadalommal.

262 CHIKÁN Attila: Vállalatgazdaságtan, Aula könyvkiadó, 107-125. oldal

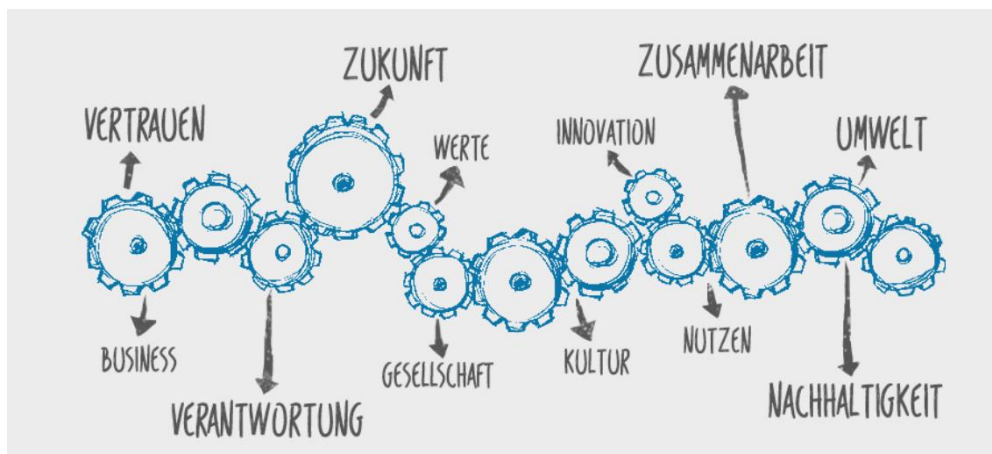
263 Olyan törekvések elvi alátámasztása, amelyek az átfogó ökológiai katasztrófák elkerülésére a gazdálkodás teljes rendszerét figyelembe vevő emberléptékű és konstruktív megközelítést sürget, és felhívja a figyelmet arra, hogy az erőforrásokat nem szabad korlátlanul felhasználni. SCHUMACHER, E.F. https://en.wikipedia.org/wiki/E._F._Schumacher

264 Hatástanulmány. Forensic economics: Közgazdasági szemle, IXVI. évf., 2019. február (134 –162. o.)

265 <https://www.csr-in-deutschland.de/DE/Startseite/start.html> 2021.06.25.

266 <https://www.csrforum.eu/programm/> 2021.06.25.

24.Ábra: A társadalom fogaskereke

Forrás: Bundesministerium für Arbeit und Soziales

A Fórumot 2009-ben a Munkaügyi Minisztérium (Arbeitsministerium) keltette életre. A CSR-Fórum 41 magas rangú szakértőből áll, akik a gazdaságot, a szakszervezeteket, civil szervezeteket (NGO-kat), a tudományos életet képviselik együttműködve az érintett szövetségi minisztériumokkal (Szövetségi Gazdasági és Klímavédelmi (korábban Energiaügyi) Minisztérium - BMWK, Szövetségi Munkaügyi és Szociális Minisztérium - BMAS). A Fórum legfontosabb feladata a német kormánnyal közösen a 2010-es nemzeti stratégia²⁶⁷ kidolgozása volt. A Bundestag 2016. áprilisában foglalkozott a CSR kérdéskörével²⁶⁸ azzal a céllal, hogy a felelős tevékenységet végző vállalatok aktivitása és a nemzeti CSR-lépések minél szélesebb nyilvánosságot kapjanak. A CSR-Fórum évente kétszer ülésezik, és tanácsokat ad a kormánynak a 2010-es nemzeti CSR stratégia továbbfejlesztésére. Az üléseket egy 9 tagú vezetőség készíti elő. A COVID-19 pandémia miatt a 2021. április végére tervezett 16. Deutsche CSR-Fórumot öszre halasztott fórum szervezői felhívták a figyelmet a rizikócsoportok védelmére, továbbá az egészségügyi rendszer támogatására szólítottak fel. A nemzeti CSR-Fórum 2015-ös nyitó előadásán Andrea Nahles (SPD) korábbi munkaügyi miniszter hangsúlyozta a nemzetközi felelősségvállalás szerepének fontosságát, és utalt az ENSZ 2011-es gazdasági és emberi jogi alapelveire²⁶⁹ (UN Guiding Principles on Business and Human Rights: UN doc A/HRC/17/31) és annak nemzeti megvalósítására²⁷⁰.

267 https://www.bmas.de/SharedDocs/Downloads/EN/PDF-Publikationen/a398-csr-action-plan-englisch.pdf?__blob=publicationFile 2021.06.25.

268 <https://www.bundestag.de/resource/blob/424954/76374d447099012620a493400ba0001c/wd-5-032-16-pdf-data.pdf> 2021.06.25. Corporate Social Responsibility (CSR) Aktueller Stand in Deutschland

269 https://www.ohchr.org/Documents/Publications/GuidingPrinciplesBusinessHR_EN.pdf 2021.06.25.

270 <https://www.auswaertiges-amt.de/blob/297434/8d6ab29982767d5a31d2e85464461565/nap-wirtschaft-menschenrechte-data.pdf> 2021.06.25.

A nemzeti stratégia megvalósításában fontos szerepet kapott az *OECD Felelős multinacionális vállalatirányításra vonatkozó irányelveinek*²⁷¹ átültetése, az ILO munkanormáinak²⁷² megvalósítása és az UN Global Compact²⁷³ útmutatása, melyek világszerte fontos eszközei a felelős vállalatvezetés támogatásának, mert ezek magatartási kódexként kiemelkedő szerepet játszanak nemzetközi beruházásoknál és a vállalati együttműködésekben. Előírásokat tartalmaznak arra nézve, hogy a vállalatoknak hogyan kell eljárniuk a szakszervezetekkel szemben, aktivitásuk kifejtésekor hogyan kell ügyelniük a környezetvédelemre, részt kell venniük a korrupció elleni harcban, figyelembe kell venniük a fogyasztók érdekeit (fogyasztóvédelem). Ebben fontos lépést jelent a nemzetközi beszállítókért vállalt felelősség és a termékek környezettudatos előállítása.

A német kormány legfontosabb CSR-tevékenysége az elmúlt években a Munkaügyi Minisztérium (BMAS) és a Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Minisztérium (BMWZ) közös kezdeményezése a *Jó munka támogatása a világszerte fenntartható szállítói hálózatok által* (Gute Arbeit weltweit durch nachhaltige Lieferketten fördern) c. dokumentum kidolgozása, ami a német G7 elnökség alatt került napirendre. A nemzeti akcióterv kidolgozása az ENSZ gazdasági és emberi jogi alapelveinek megvalósítására (Nationalen Aktionsplan Wirtschaft und Menschenrechte²⁷⁴), az ISO 26000²⁷⁵ szociális felelősségre vonatkozó normájának betartása, valamint az EU 2014/95/EU (CSR-Richtlinie) sz. irányelvének átültetése alapján történt. Az erről szóló törvény²⁷⁶ (Gesetz zur Umsetzung der EU-Richtlinie zur Offenlegung von nichtfinanziellen Informationen in nationales Recht) 2017. április 19-én lépett hatályba. A vállalati megbízásokról szóló EU irányelvek (214/24/EU: ivóvíz, energia, valamint a közlekedés, 214/25/EU: postai szolgáltatások és 214/23/EU: koncessziók) reformja²⁷⁷ a német

271 <https://www.oecd.org/berlin/publikationen/oecd-leitsaetze-fuer-multinationale-unternehmen.htm> 2021.06.25.

272 <https://www.ilo.org/berlin/arbeits-und-standards/kernarbeitsnormen/lang--de/index.htm> 2021.06.25.

273 <https://www.unglobalcompact.org/> 2021.06.25.

274 <https://www.auswaertiges-amt.de/blueprint/servlet/blob/297434/8d6ab29982767d5a31d2e85464461565/nap-wirtschaft-menschenrechte-data.pdf> 2021.06.25.

275 <https://www.iso.org/iso-26000-social-responsibility.html> 2021.06.25.

276 Der deutsche Gesetzgeber hat grundsätzlich eine 1:1-Umsetzung der Richtlinie in deutsches Recht in die §§ 289b ff. HGB für den Einzelabschluss und in den §§ 315b ff. HGB für den Konzern ab dem Geschäftsjahr 2017 vorgenommen.

277 <https://www.deutsches-ausschreibungsblatt.de/da/service/glossar/vergaberechtsreform-2016/> 2021.06.25.

kormány beszerzéseire is kihatással volt²⁷⁸. A beszerzések modernizálásáról a német kormány 2015-ben hozott döntést.²⁷⁹

XI.3. A CSR Stratégia továbbfejlesztésének központi elemei:

- Kis és közepes vállalkozások támogatása²⁸⁰,
- CSR-díj²⁸¹ adományozása.
- A nemzeti stratégia nemzetközi szinten való megvalósítása, a német pozíció nemzetközi szinten (EU, G7, G20, ILO) való hatékonyabb képviselése.
- A nemzeti CSR-Fórum által 2018-ban elfogadott *Berlini konszenzus a vállalatok felelősségéről a szállítói és hozzáadott értéket produkáló hálózatok iránt*²⁸² elnevezésű határozat megvalósítása, amelynek célja, hogy a vállalatok növekvő felelősséget vállaljanak beszállítói hálózatukért és biztonságosabbá tegyék a szállítási csatornáikat.
- A vállalatok társadalmi felelősségéről szóló EU Stratégia,²⁸³
- és az EU 2014/95/EU számú irányelvnek²⁸⁴ megvalósítása.

XI.4. Vállalati polgárság (Corporate Citizenship²⁸⁵ - CC)

A CSR stratégia átültetése minden vállalatnál más és más. Más tevékenységet fejt ki egy termelő vállalat, és mást egy kereskedő, vagy egy tőzsdén jelenlévő konszern, és megint mást egy közepes méretű családi vállalkozás, amelynek mély regionális gyökerei vannak. A CSR-stratégiát csak olyan vállalkozások tudják sikeresen megvalósítani, amelyek tisztában vannak

278 <https://www.csr-in-deutschland.de/DE/Wirtschaft-Menschenrechte/Engagement-Bundesregierung/Aktivitaeten-der-Bundesregierung/Oeffentliche-Beschaffung/oeffentliche-beschaffung.html> 2021.06.25.

279 https://www.bmwi.de/Redaktion/DE/Downloads/E/eckpunkte-zur-reform-des-vergaberechts.pdf?__blob=publicationFile&v=3 2021.06.25.

280 <https://csr-innovation.de/> 2021.06.25.

281 <https://www.csr-in-deutschland.de/DE/CSR-Preis/CSR-Preis-2020/csr-preis-2020.html> 2021.06.25.

A CSR-pályázati iroda elérhetősége:

Wettbewerbsbüro CSR-Preis der Bundesregierung

c/o Scholz & Friends Reputation

+49 (0) 30 700186 718

info@csr-preis-bund.de

<https://www.csr-preis-bund.de> 2021.06.25.

281 https://csr-iso-26000.de/csr/corporate_citizenship/ 2021.06.25.

282 https://www.bmas.de/SharedDocs/Downloads/DE/Thema-Arbeitsrecht/csr-konsens-liefer-wertschoepfungsketten.pdf?__blob=publicationFile&v=2 2021.06.25.

283 <https://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2011/DE/1-2011-681-DE-F1-1.Pdf> 2021.06.25.

284 A 2013/34/EU irányelvnek a nem pénzügyi és a sokszínűséggel kapcsolatos információknak bizonyos nagyvállalkozások és vállalatcsoportok általi közzététele tekintetében történő módosításáról.

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014L0095> 2022.11.15.

285 https://csr-iso-26000.de/csr/corporate_citizenship/ 2021.06.25.

saját tevékenységükkel és az általa okozott hatásokkal. A kiegészítő társadalmi hasznosságú aktivitás (Add on) sikerének gyümölcse lehet a munkabiztonság növekedése, a dolgozói elégedettség, az energiahatékonyság vagy a beszállítókkal szembeni minimális standardok betartása. A vállalati polgárság ezzel szemben kifejezetten csak az üzleti tevékenységen felüli közhasznú szerep vállalását (elkötelezettséget) jelenti, amely szponzorálási, adományozási, alapítványi tevékenységekben nyilvánul meg.

A **digitális vállalati kommunikációt** vizsgáló Net Federation GmbH²⁸⁶ évente három kritérium szerint vizsgálja és elemzi a konszern struktúrával rendelkező német cégeket: Tartalom és Formatervezés * Párbeszéd és Interakció * Technológia és Vevőszolgálat. A vállalati vizsgálati mérce négy részterületből áll: Corporate Social Responsibility (CSR), Human Resources (HR), Media Relations (MR), illetve Vállalati Tevékenység.

XI.5. Corona pandémia és az Európai Zöld Megállapodás²⁸⁷

Az 1992-ben alapított UnternehmensGrün²⁸⁸ 2020 áprilisában kezdeményezte, hogy a coronavirus által okozott gazdasági nehézségeket orvosolni hivatott Európai Unió támogatások²⁸⁹ (Recovery and Resilience Facility Fund, RRF) elosztásának figyelembevételkor olyan munkaintenzív és digitalizációban éllovas szektorok kerüljenek a középpontba, amelyek eleget tesznek a klímavédelem, továbbá az energiahatékonyság kritériumainak. A Green Deal²⁹⁰ programot nem szabad lelassítani, és a COVID-19-okozta gazdasági recesszióból való gazdaság élénkítési stratégia megvalósítása nem mehet a Zöld Európa felépítésének rovására. A francia Pascal Canfin Európai Parlamenti képviselő a Covid-19 utáni újjáépítésben a Zöld Európa kiépítését támogató kezdeményezését²⁹¹ 200 politikus, szakszervezeti vezetők, NGO-k képviselői és vállalati vezetők is aláírtak, köztük például az E.ON, L'Oréal, Danone, Coca Cola, H&M, Volvo, Microsoft, Renault és az Ikea. A felhívást a

286 <https://www.csr-benchmark.de/corporate-social-responsibility-benchmark-2019/benchmark> 2021.06.25.

287 Ahhoz, hogy teljesüljön a klímasemlegességi cél, minden gazdasági ágazatnak cselekednie kell. Együttes feladataink a következők: beruházás a környezetbarát technológiákba; az innováció előmozdítása az ipari szereplők körében; tisztább, olcsóbb és egészségesebb közlekedési formák bevezetése, mind az egyéni, mind a tömegközlekedésben; az energiaágazat széntelenítése; az épületek energiahatékonyságának biztosítása; együttműködés nemzetközi partnereinkkel a világszintű környezetvédelmi szabványok javítása érdekében.

288 <https://www.unternehmensgruen.org/blog/2020/04/20/corona-und-green-deal-beschleunigen-nicht-bremsen/> 2021.06.25.

289 <https://www.bloomberg.com/news/articles/2020-04-26/eu-recovery-fund-should-be-around-1-6-trillion-gentiloni-says> 2021.06.25.

290 https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en, 2021.06.25.

https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal_hu#aktualitasok 2021.06.25.

291 <https://www.tagesschau.de/inland/green-deal-103.html> 2021.06.25.

német, francia, belga, olasz, portugál, spanyol és szlovák média is felkarolta. A kezdeményezés támogatói azt követelték, hogy a corona pandémiát követő összeurópai rekonstrukcióban csak klímabarát, illetve energiatakarékos beruházások támogatása jöhessen számításba²⁹².

Az európai gazdaságot tehát csak akkor sikerül fenntarthatóvá tenni, ha az éghajlatváltozásokat és a környezeti kihívásokat minden szakpolitikai területen figyelembe vesszük. A koronavírúsválság rávilágított arra, milyen sebezhetőek vagyunk, és mennyire fontos, hogy helyreállítsuk az egyensúlyt az emberi tevékenység és a természet között. A biodiverzitási és a termelőtől a fogyasztóig stratégia²⁹³, amelyek az európai zöld megállapodás központi elemei, új és jobb egyensúly kialakítását célozzák meg a természet, az élelmiszerrendszerek és a biológiai sokféleség között. A cél az, hogy megvédjük az emberek egészségét és jóllétét, egyúttal pedig az EU versenyképességét és ellenálló képességét is javítsuk. Ezek a stratégiák létfontosságúak ahhoz, hogy megvalósuljon az a nagy ívű átmenet, amelynek most tesszük meg az első lépéseit.²⁹⁴

XII. A RUGALMAS MUNKAVÉGZÉS NÉMETORSZÁGI SZABÁLYOZÁSA

A digitalizáció megváltoztatta nemcsak privátéletünket, hanem munkahelyi szokásainkat, lehetőségeinket is. Az ipari forradalom 4.0 hatására egyre növekszik a mobil munkavégzés aránya a korábbi hagyományos, a munkahely falain belül végzett munkához viszonyítva. Hardver- illetve szoftverfejlesztések, a munkafolyamatok digitalizációja, valamint az egyre gyorsabb internet lehetővé teszik, hogy bárhol, és bármikor elérhetőek legyünk. Az aktív foglalkoztatáspolitikai a tartós munkanélküliség leküzdésének egyik hatékony eszközévé vált. A rugalmas munkaerő-felhasználásra való törekvés az 1980/1990-es évektől kezdve a Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet²⁹⁵ országai legfőbb célkitűzései közé tartozik. A 21. század elejétől kezdve fokozatosan terjedtek el az atipikus foglalkoztatási formák és folyamatosan növekszik a részmunkaidőben foglalkoztatottak aránya. Ezek a lépések számos pozitív visszhangra találtak mind a foglalkoztatottak, mind a munkaadók körében. A munkavállalók egyre jobban kezdték értékelni a telemunka rugalmasságát, aminek

292 Európai Zöld Megállapodás https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal_hu 2023.06.14.

293 Megfizethető árú és fenntartható módon előállított egészséges élelmiszerek az európai polgárok számára. Fellépés a klímaváltozás ellen; a környezet védelme; a biológiai sokféleség megőrzése; méltányos gazdasági megtérülés, az élelmiszerláncban belül; a biogazdálkodás előmozdítása.

294 Frans Timmermans holland politikus, az Európai Bizottság ügyvezető alelnöke 2019.12.-2023.08. között

295 <https://www.oecd.org/employment/> 2021.06.25.

köszönhetően jobban összehangolhatóvá vált a család és a munkahely. A munkaadók pedig felismerték, hogy jelentős üzemeltetési költséget takaríthatnak meg és az új munkaformákkal sikeresebben toborozhatnak a munkaerőpiacon.

A koronavírus gyors terjedése a 2020-as év elején, a COVID-19 világjárvány okozta recesszió a német gazdaságot is konjunkturális kihívások elé állította. A vállalati nehézségek enyhítése céljából a német kormány könnyítette²⁹⁶ az átmeneti munkaidő-csökkentéshez, a rövidített munkához²⁹⁷ való hozzáférést és a munkavállalók számára általánossá tette az otthoni munkavégzést. Ezek a könnyítések 2020. március elsejétől 2023. április 7-ig voltak érvényesek, amikor is minden pandémiára vonatkozó külön szabályzatot megszüntettek.

XII.1. Maslow és Herzberg elmélete a motivációról, az igényekről és az elégedettség szintjéről

Abraham Maslow²⁹⁸ elmélete az igények kielégítéséről szól. A kutató által felállított diagramm szerint az egyén szükségleteit öt fő szintre lehet felosztani: a fiziológiai igényekre; a biztonsági igényekre; a társadalmi, illetve tulajdonosi szükségletekre; a megbecsülési igényekre és az önmegvalósítás szükségleteinek kielégítésére. Az egyének hierarchikus sorrendben igyekeznek kielégíteni ezeket a szükségleti szinteket. Az egyén kielégítetlen igényei egy adott időben olyan tényezővé válnak, amely motiválja őt arra, hogy bizonyos módon viselkedjen. Az egyéni szükségletek kielégítése egymást követő lépésekben történik. Friedrich Herzberg²⁹⁹ munkavállalói elégedettség koncepciója ezzel szemben³⁰⁰ az elégedettség és az elégedetlenség okairól szól, összefoglalja azokat a tényezőket, amelyek motivációkhoz és demotivációhoz vezetnek. Az elmélet szerint erős kapcsolat áll fenn az alkalmazotti motiváció és az elégedettség szintje között. A szervezet elégedett alkalmazottai önállóak, és motiváltak a szervezeti célok elérésében. Az általa vizsgált és leírt higiéniai tényezők növelik az elégedettséget, de a megfelelő motivációhoz szükség van a munkavégzés rugalmassá tételére, a magas színvonalú felügyelet bevezetésére, a munkavégzés biztonságára vonatkozó hatékony intézkedésekre, a karrierfejlesztési lehetőségekre, a közös felelősségvállalásra. A munkavégzés rugalmassá tétele

296 <https://www.bmas.de/DE/Schwerpunkte/Informationen-Corona/Kurzarbeit/erleichtertes-kurzarbeitergeld.html> , 2021.06.25.

<https://www.arbeitsrechte.de/pressemitteilung-18-03-2020.pdf> 2021.06.25.

297 https://www.bmas.de/SharedDocs/Downloads/DE/PDF-Meldungen/2020/kurzarbeit-wird-erleichtert-gesetzentwurf-de-bundestags.pdf?__blob=publicationFile&v=8 2021.06.25.

298 <https://psychologypedia.org/abraham-maslow-hierarchy-of-needs-and-theories/> 2021.06.25.

299 https://en.wikipedia.org/wiki/Two-factor_theory, 2021.06.25.

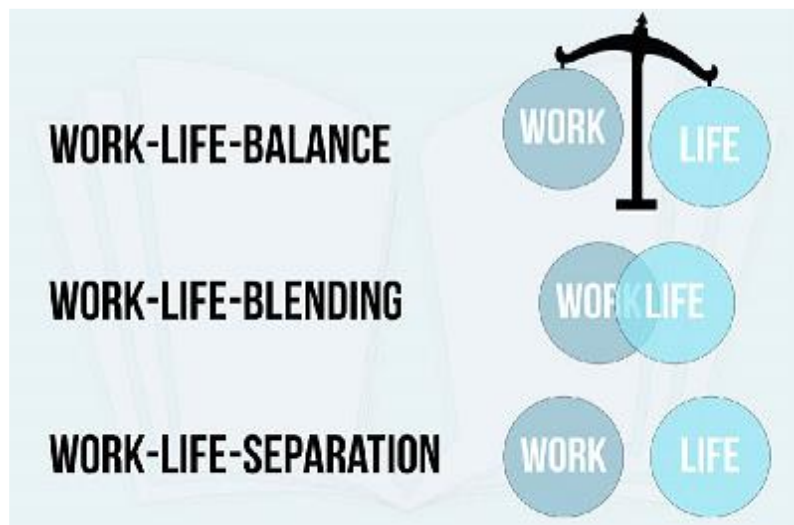
https://en.wikipedia.org/wiki/Frederick_Herzberg 2021.06.25.

300 <https://hu.esdiffernet.com/difference-between-maslow-and-herzberg-theory-of-motivation> 2021.06.25.

jelentősen előmozdítja a szervezeti tevékenység sikerét és szükség szerint motiválja a dolgozókat.

A mobil munkának azonban csak akkor van előnye, ha a munkavállalónak sikerül a munkaidőt és a szabadidőt világosan elhatárolnia egymástól (Work-Life-Separation), elkerülve e két időszak keveredését, összecsúszását (Work-Life-Blending) és egyensúlyba hoznia az egyéni Munka-Szabadidő Mérleget (Work-Life-Balance).

25.Ábra: Munka-Szabadidő Mérleg

Forrás: karrierebibel.de/work-life-separation/

XII.2. Az emberhez méltó munka keretei

A Nemzetközi Munkaügyi Szervezet 2030-as, a munka jövőre vonatkozó menetrendje kiemeli a fenntartható fejlődéshez és a globalizációs kihívásokhoz alkalmazkodó, az emberhez méltó munka fontosságát³⁰¹. A németországi munkavállalással kapcsolatos szabályok alapelve a nemek és a korosztályok közötti esélyegyenlőség³⁰² megteremtése, továbbá a családok támogatása. A számos fajtájú, modern és rugalmas munkavégzési lehetőségről jelenleg 41 különböző hatályos törvény³⁰³ rendelkezik. 2020. január elsejétől egy sor új változással egészült ki a német munkajog³⁰⁴, alkalmazkodva a kihívásokhoz és a brexitből fakadó teendőkhöz. A változtatások célja az volt, hogy előmozdítsák a munkavállalók továbbképzését, amit

301 <https://www.ilo.org/global/topics/future-of-work/brighter-future/lang--en/index.htm> 2021.06.25.

302 Allgemeines Gleichbehandlungsgesetz (AGG) <https://www.gesetze-im-internet.de/agg/BJNR189710006.html>, 2021.06.25.

https://dejure.org/gesetze/SGB_II/18e.html 2021.06.25.

303 <https://www.arbeit-und-arbeitsrecht.de/gesetzestexte> 2021.06.25.

304 <https://www.arbeitsrechte.de/pdf/> 2021.06.25.

adócsökkentéssel honorálnak, továbbá, hogy a munkaadókat arra serkentsék, hogy az idősebb korosztályt is foglalkoztassák. 2020-ban a minimál órabért 9,35 euróban állapították meg, és a nyugdíjkorhatárt egy hónappal növelték (65 év és 9 hónap), végső cél a 67 éves korhatár fokozatos elérése 2031-ig.

6.Táblázat: A rugalmas munka bevezetését támogató kemény és puha eszközök³⁰⁵

Kemény, „hard” eszközök	Puha, „soft” eszközök
munkajogi keret	munkajogi tájékoztatás, képzéssel
megfelelő infrastruktúra biztosítása (laptop, telefon stb.)	vezetői és munkavállalói készségfejlesztő tréningek
dokumentálási és nyilvántartási rendszer	vezetői coaching
teljesítményértékelési rendszer	vezetői és munkavállalói műhelymunkák
	szervezeti szintű tájékoztatás, érzékenyítés, csapatépítő

Forrás: Magyar Réka szervezetfejlesztő

A munkajoggal kapcsolatos kérdésekben általában a Szövetségi Munkaügyi és Szociális Minisztérium³⁰⁶ a témavezető. A 2020 januárjában életbe lépett *Modernizációs és a Szakképzés Támogatását célzó Törvény* végrehajtásáért a Szövetségi Kutatási és Képzési Minisztérium a felelős. Ez a törvény például kilátásba helyezte a képzési időszakokra járó bérek fokozatos növelését. (515 euró – 2020-ban, 550 euróra – 2021-ben, 585 euróra – 2022-ben, s végül 2023-ban 620 euróra.)

XII.3. A rugalmas munkavégzés fogalmai, előnyei és hátrányai

Telemunka, Home Office: Németországban 2018. április 2-án hirdették ki a Telemunkáról szóló törvényt³⁰⁷, amire azért volt szükség, mert számos munkavállaló tevékenységét a munkahelyén kívül végzi. A törvény ezen munkavállalók munkaszerződéseinek megváltoztatásához ad támpontot és kínál keretet. A telemunka magába foglal minden olyan munkaformát, amelynél a munka egésze vagy egy része a munkahely épületén kívül történik.

305 <https://www.rugalmasmunka.hu/hu/article/rugalmasmunkaeszkozok> 2021.06.25. Magyar Réka szervezetfejlesztő, tréner, coach.

306 <https://www.bmas.de/DE/Startseite/start.html> 2021.06.25.

307 Telearbeit und Mobiles Arbeiten:

<https://www.bundestag.de/resource/blob/516470/3a2134679f90bd45dc12dbef26049977/WD-6-149-16-pdf-data.pdf> 2021.06.25.

Gyakran mobil munkavégzésnek is nevezik, de különbséget kell tenni a home office, illetve a mobiles Arbeiten kifejezések között. A home office csak otthon végezhető, költségtérítés jár utána, míg a mobiles Arbeiten minden olyan munkavégzést magába foglal, ami a munkahelyen kívül történik. Németország határain belül bárhol végezhető, s nem írható le költségként. (Kísérleti jelleggel 2023-tól kezdve időszakosan lehetőség van arra, hogy az EU schengeni határain belül más országból is lehessen németországi munkát végezni, ez azonban rövid idejű és engedélyköteles.)

A Home Office fix vagy rugalmas munkaidőben történő otthoni munkavégzést jelent. Feltétele a munkáltató és a munkavállaló írásban történő megegyezése. A nagyobb vállalatoknál pl. a szakszervezettel történő megállapodás (Betriebsvereinbarung) képezi a kiegészítő jogi keretet, azaz a szakszervezeti tanács megállapodik a munkaadóval az otthon végzett munkalehetőségekről. Ez a megállapodás biztosítja a jogokat, valamint megállapítja a kötelezettségeket a munkaadó, a személyzeti képviselői tanács, továbbá a munkavállaló között. Ide tartozik a munkaidő megállapítása és az otthoni munkahelyi körülmények kialakításának segítése (Monitor, egészséges-gerincbarát irodaszék, laptop rendelkezésre bocsájítása). A köztisztviselőkkel a munkaadók úgynevezett szolgálati megállapodást kötnek, amelynek külön adatvédelmi vonatkozásai vannak (saját internet hálózat használata). A munkahelyi védelmi rendelkezéseket minden esetben be kell tartani (Arbeitsschutzbestimmungen³⁰⁸): a munkahelyi baleset-biztosítás az irodában és útközben, valamint otthoni munkavégzésnél is érvényes, még akkor is, ha nem kontrollálhatóak a Home Office részletes adottságai.

A mobil munkavégzés alapelve a kölcsönös bizalom, fontos feltétele, hogy minden esetben biztosítani kell az elérhetőséget, az e-mailek olvasása például hozzátartozik a munkaidőhöz. Ügyelni kell az adatvédelemre (VPN Client³⁰⁹, jelszóval (password) védett munkaeszközök, vírusvédelem). A rész- és teljes munkaidő ezen esetben kombinálható, mindkettő esetben joga van a munkavállalónak saját Home Office-ban dolgozni, amennyiben ezt a munkahely és a munkavégzés módja lehetővé teszi, továbbá a munkavállaló már minimum fél éve a mobil

308 <https://www.gesetze-im-internet.de/arbschg/ArbSchG.pdf> 2021.06.25.

309 10 Best VPNs for Germany in 2020: https://www.vpnmentor.com/best-vpn-for-germany/?keyword=vpn%20client&geo=116080&device=&adid=76209981393251&keyword=vpn%20client&campaignID=335435963&matchtype=e&adgroupID=1219358650669259&adpos=&extension=&kwd=kwd-76210067821318:loc-116080&location=&geo=116080&matchtype=e&device=&ad=&placement=&adposition=&adid=76209981393251&msslkid=f30f92cd1ba71d4d429ccc695aa583f9&utm_source=bing&utm_medium=cpc&utm_campaign=GR_EN_EN_NEW&utm_term=vpn%20client&utm_content=VPN%20Client 2021.06.25.

lehetőséget kínáló munkahely alkalmazásában áll. A mobil munka előnye, hogy így olyan munkaerőt is dolgoztathatnak, akinek kiskorú gyermekei vannak.

Sok család él ezzel a lehetőséggel, mert így több órát is megspórolhat az utazási idő kiesésével. Az időponthoz való alkalmazkodás elmaradásával a szülők kiegyensúlyozottabban tudják elvégezni feladatköruket, hiszen nem kell egyik helyről a másikra sietniük.

Az otthoni munkavégzés előnye, hogy jobban szem előtt tarthatók a munkavállalók egyedi igényei is, betarthatóvá válik az egyéni életritmus, és a saját munkabeosztásnak köszönhetően nem maradnak el a sport és egyéb aktivitások, a mindennapi életben előforduló időpontok (orvosi vizitek, szerelők fogadása, csomagok átvétele). Van, aki a természetes fényben és légkondicionáló berendezés nélkül szeret dolgozni. Van, aki nem szeret korán kelni, vagy éppen ellenkezőleg, koránkelő, ezt a saját ritmust is megvalósíthatja a Home Office-ban anélkül, hogy másokra tekintettel kellene lennie.

A Home Office, illetve a mobil munka végzésének engedélyezése a munkavállaló felelősségtudatára, szigorú egyéni munkabeosztására és a kölcsönös bizalomra épít. A munkaadó számít arra a pótlólagos motiváltságra, hogy a dolgozók otthon jobban végzik a munkájukat. Elégedett munkavállalók termelékenységé magasabb, ennek megfelelően hatékonyabban dolgoznak³¹⁰. A Home Office-nak vannak hátrányai is, mint például a hosszabb munkaidő, hiszen otthon nincs blokkolóóra, ami ma már kötelező minden német munkahelyen (Zeiterfassung³¹¹). Otthon a munkavállalók tudatosan többet dolgoznak, mert el akarják kerülni azt a kritikát, hogy odahaza nem elegendő időt fordítanak a munkára. Sokszor ezt a többletmunkát azonban nem jelentik be és ezért nem kapnak érte ellentételezést. A hivatali és a magánélet keveredhet, amennyiben a munkaidő rugalmasan kerül kialakításra. Hiszen ez megnehezíti a világos vonalak meghúzását és nem hagy elegendő időt a regenerációra. Sokszor előfordul, hogy a munkavállalók a hivatali időn kívül is elolvassák a hivatalos emailjüket, például utazás közben, pedig a munkaidő már régen véget ért.

Az otthoni munkavégzéskor hiányoznak a világos struktúrák, ezért sokan nem tudnak mit kezdeni a nagy önállósággal és nem tudják munkaidejüket maguk beosztani, munkájukat saját maguk megszervezni. Az elmaradó rendszeres megbeszélések, munkahelyi közös ebédek, a konkrét munkaidő hiánya pszichikai megterheléshez vezethet. A team-képzés elveszik. Gyengülhet a kollegiális viszony, amennyiben a munkavállalók nem találkoznak rendszeresen

310 Harvard Egyetem kutatása: Happy employees are more productive, more creative, and better at problem solving than their unhappy peers. <https://hbr.org/2012/01/positive-intelligence> 2023.09.25.

311 <https://www.megzeit.de/zeiterfassungssysteme/index.html?network=o&campaign=377215762&keyword=zeiterfassung&device=c&msclkid=5ea043abd4511797de211d0f81ef98f3> 2021.06.25.

egymással. Ugyanis a folyosói spontán beszélgetések (Flurfunk/Gossip/Grapevine) és a szociális hálózatok ápolása, a jó kollegiális kapcsolatok is a Work-Life-Balance részét képezik, annak egyensúlyban tartását segítik. Az otthon elért teljesítmény kevésbé látványos, ellentétben a munkahelyen felcsillanható képességekkel, amik jó lenyomást kelthetnek a kollégák és a főnökség körében is.

A Home Office lehetőségek felkínálása egyre fontosabb szerepet játszik a tehetséges munkaerőért folytatott versenyben (War for Talents³¹²). A szakképzett munkaerőt a munkaadók otthoni munkavégzési lehetőségekkel próbálják meg magukhoz csábítani. A mobil munkavégzés mára már sok munkahelyen magától értetődővé vált. A munkavállalók leginkább is azt az előnyt értékelik, hogy megspórolják az utazási időt, valamint a reggeli stresszes kezdést. Otthon nyugodtabban és koncentráltabban lehet dolgozni, nincsenek körülöttünk telefonáló, beszélgető, kérdező kollégák, nincs olyan zavaró tényező, ami megszakíthatja a munkavégzés folyamatát. A munkalépéseket mi magunk határozhatjuk meg. Az optimális beosztásban, abban, hogy mikor melyik munkacsomagot, milyen munkabeosztásban dolgozzunk fel, segíthetnek a Scrum³¹³ és a Kanboard³¹⁴ menedzsment programok, szoftverek. A családok számára ez azt is jelenti, hogy a magánéletet nem kell megszakítani, munka közben gyorsan be lehet kapcsolni a mosógépet, és el lehet intézni hivatalos, illetve egyéb teendőket. Ha a gyermek beteg, nem kell szabadságot kivenni, hiszen otthonról is lehet dolgozni. Egy 2015-ben Stanfordban készített tanulmány³¹⁵ kimutatta, hogy az otthonról dolgozók 13,5 százalékkal hatékonyabban teljesítenek, mint a hivatalban ülő kollégáik. Kevesebb szünetet iktatnak be és mégis ritkábban betegek munkatársaiknál. Átlagosan elégedettebbek magukkal és teljesítményükkel is.

A mobil munkavégzésnél az állandó elérhetőség azonban egyfajta digitális fáradtságot és stresszt is eredményezhet, amelynek jelei a fáradtság, a koncentrációs zavarok és az ingerlékenység lehetnek, sőt a túlzott terhelés akár kiégéshez (Burnout) is vezethet. Sokakban él még az a maradi előítélet, hogy aki otthon dolgozik, az nem is dolgozik. Éppen ezért, lelkiismeret-furdalásból, sokszor előfordul, hogy túlóráznak az otthoni munkavégzők. A munka ún. New Work³¹⁶ világában szükség van kreativitásra és a megérzésekre. A munkahelyi

312 War for Talents: Erfolgsfaktoren im Kampf um die Besten <https://www.springer.com/de/book/9783662574805> 2021.06.25.

313 <https://www.scrum.de/> 2021.06.25.

314 <https://kanboard.org/> 2021.06.25.

315 Does working from home work? Evidence from a chinese experiment: <https://nbloom.people.stanford.edu/sites/g/files/sbiybj4746/f/wfh.pdf> 2021.06.25.

316 New Work: Auf dem Weg zur neuen Arbeitswelt:

https://books.google.de/books?hl=de&lr=&id=H_QqDgAAQBAJ&oi=fnd&pg=PR5&dq=new+work+studie+pd

hangulat inspiráló lehet, a rendszeres véleménycsere újabb ötletekkel gazdagíthatja a munkavégzést, továbbá elősegítheti a megoldásokhoz vezető utak megtalálását, amit az otthoni munkavégzés esetleg nem tesz lehetővé. Az embereknek szükségük van szociális kapcsolatokra, érezhető elismerésre és összetartozás-érzetre. A team formátumban végzett munka növeli az innovációt és a kreativitást, ezért nagyon fontos a munkahelyi idő és a Home Office-ban eltöltött idő hatékony egyensúlyban tartása. A munkahelyi szociális kapcsolatok, a szemkontaktus, és a közvetlen együttműködés a kedvező hatású munkahelyi légkör része.

Az Home Office arany szabályai: betartani a helyes arányokat, azaz 50-50 százalékban dolgozni otthon és az irodában (nagy cégek esetében maximálisan 3 nap otthoni munka engedélyezett hetente); a szabadidőt a munkaidőtől világosan elhatárolni; ügyelni a munkahely minőségére: a lélekkel berendezett munkahely jóérzetet eredményez, továbbá növeli a teljesítményt. Vállalati vezetőknek javasolt, hogy Home Office-ban dolgozó beosztottjaiknak gyakran tartsanak online-megbeszélést, videokonferenciákat (Facetime, Skype, Teams, Google hangouts, Zoom, GoToMeeting, stb. alkalmazások segítségével), mert ezek erősítik a munkahelyi kollektívához való tartozás érzetét. Munkahelyi pszichológusok javasolják továbbá a team-találkozókon való konzekvens részvételt is.

Részmunkaidő³¹⁷-ről beszélhetünk akkor, amikor a munkavállaló rövidebb ideig dolgozik, mint egy teljes munkaidős munkavállaló, azaz kevesebb, mint 37/40 órát. Részmunkaidő Németországban általában 15-30 órás munkahetet jelent. A munkavállaló munkaideje a teljes munkahétre osztódik el. Előnye, hogy a munkaidő ezáltal rendszeres marad, és már előzetesen a munkaadótól meghatározásra kerül. Ez a munkaidő forma olyan munkahelyeken lehetséges, ahol legalább 15 főt foglalkoztatnak (8.§), és a munkavállaló már legalább 6 hónapja dolgozik a cégnél. Minden munkavállalónak joga van visszatérnie a teljes munkaidőre (9.§). A részmunkaidő minimális mennyisége heti 10 óra, ennél kevesebb munkaóra alatt ún. MINI Jobbról beszélhetünk.

Amennyiben az egyik szülő odahaza tartózkodik a kiskorú gyermekkel (szülői gyermekgondozási idő³¹⁸) és lehetősége van részmunkaidős munkavégzésre, akkor a heti munkaidőnek nem szabad meghaladnia a 30 órát. Amennyiben egy másik munkaadónak

f&ots=Ik1dZc_hAn&sig=I_EmkTTN4PXkRQ3ZpIhAs-92TDc#v=onepage&q=new%20work%20studie%20pdf&f=false 2021.06.25.

317 Törvény a részmunkaidőről és a korlátozott idejű munkavégzésről: <https://www.gesetze-im-internet.de/tzbfjg/> 2021.06.25.

318 <https://www.bmfsfj.de/bmfsfj/themen/familie/familienleistungen/elternzeit/elternzeit/73832> 2021.06.25.

dolgozik, mert csak erre van lehetősége, azt csak az eredeti munkaadó beleegyezésével teheti. Ilyenkor a foglalkoztatottság biztosítási kötelezettséggel jár. A szövetségi szabadságotörvény³¹⁹ szabályozza a fizetett szabadságra való jogosultságot. Ez négy munkahetet jelent ebben az esetben is, mert a részmunkaidőnél ugyanúgy, mint a teljes munkaidős munkánál, nem a napi órák számát, hanem a héten ledolgozott napok számát veszik figyelembe.

Amennyiben a foglalkoztatottak nem tartják be a részmunkaidőre vonatkozó megállapodást, a munkaadó megtagadhatja a bér kifizetését³²⁰. Betegség esetén részmunkaidős foglalkoztatottaknak is joguk van fizetett betegszabadságra.

Teljes munkaidőhöz hasonló részmunkaidő: hetente több, mint 30 óra munka, de kevesebb, mint 37 (kivételes esetben 35) óra. Ezt a konstrukciót főleg családos szülők veszik igénybe.

Rugalmas munkaidő³²¹: Flex Zeit megállapodásra akkor kerül sor, amennyiben a tényleges munkavégzés eltér a normális munkaidőtől. Lehet napokra, hetekre és hónapokra, vagy más szabályra hivatkozva is megállapítani. Általában egy tól-ig határt jelölnek meg, amely időn belül kell elvégezni a naponta kijelölt munkaidőt.

Rövidített munka (Kurzarbeit): Átmeneti munkaidőcsökkentés jelentős munkakiesés³²² esetén, mint például a COVID-19 világjárvány idején, amikor gyárak-üzemek-munkahelyek zártak be, illetve csökkentették termelésüket, munkaidejüket. Ebben az esetben a munkahelyi dolgozók egy részét, vagy egészét is érintheti a munkakiesés. Rövidített munka beiktatásával elkerülnek a felmondásokat, a redukált munkanapok arányában csökkentett bérek (70%), gyermekes szülő esetében (77%) kerülnek kifizetésre³²³.

Desk sharing/hot desking: Ez a rugalmas hivatalnak is nevezett munkamódszer egy olyan szervezeti forma, amikor egy munkahelyi egységen belül kevesebb munkaasztal áll rendelkezésre, mint a dolgozók tényleges létszáma. Ilyenkor a munkavállalók naponta szabadon választják ki, hogy melyik íróasztalhoz ülnek le munkahelyi részlegükön, egységükön belül. Ezt a formát általában a nyitott, nagyobb létszámú irodahelyiségeknél használják.

319 <https://www.gesetze-im-internet.de/burlg/> 2021.06.25.

320 https://www.gesetze-im-internet.de/entfgf/_7.html 2021.06.25.

321 Flexible Arbeitszeitmodelle: https://www.bmwi.de/Redaktion/DE/Publikationen/Ausbildung-und-Beruf/fachkraefte-sichern-flexible-arbeitszeitmodelle.pdf?__blob=publicationFile&v=3 2021.06.25.

322 Erheblicher Arbeitsausfall: https://www.gesetze-im-internet.de/sgb_3/_96.html 2021.06.25.

323 https://www.bmas.de/SharedDocs/Downloads/DE/kug-faq-kurzarbeit-und-qualifizierung.pdf?__blob=publicationFile 2021.06.25.

Előfeltétele az íróasztalok személytelenítése és tisztán tartása. A munkaidő végén mindenki köteles elpakolni munkaeszközeit – ún. Clean Desk Policy, (általában egy külön fiók, locker áll rendelkezésre iratok, laptop tárolására). Megszűnnek a fix íróasztalok, a dolgozók oda ülnek, ahol helyet találnak. A koncepció a kaliforniai Szilikon-völgyből ered, ahol már egy ideje ezt a munkaformát folytatják például a Google-nél és a Facebooknál. (Tulajdonképpen ez a gyakorlat a múlt századból eredeztethető, amikor a nyolcvanas években a matrózok megosztották egymással az ágyakat, azaz amíg az egyik matróz dolgozott, egy másik aludt az ágyában. (Hot bunking/Hot bed). Ez a munkamodell egyre inkább teret hódít nemcsak a nagy konszerneknél, hanem a közepes nagyságú vállalatoknál és a kisebb, Start-up cégeknél is, akik szintén felismerték a rugalmas iroda előnyeit, azaz a rugalmasságot, a gyorsaságot és a helyspórolásra való lehetőséget.

Ebben a munkamodellben a vezetők is kiveszik részüket, ami azt jelenti, hogy reggelente oda ülnek le, ahol helyet találnak. A beosztottak azonban sokszor tiszteletben tartják vezetőik preferenciáit, és üresen hagyják az általuk használt íróasztalokat. Amennyiben a vezetők ténylegesen részt vesznek az íróasztal-megosztásban, akkor az nagyobb beosztotti elégedettséghez vezethet, csökkenti a hierarchia-érzést és erősíti a team-érzetet. Vállalatok számára ez a modern munkamodell akár 30 százalékos költségmegtakarításhoz is vezethet, és növelheti a munkahely népszerűségét is, főleg a fiatal és kreatív munkavállalók körében (Employer Branding).

XII.4. A munka és a szabadidő egészséges egyensúlya, illetve a határok elmosódása

Work-Life-Balance: A rugalmas munkahely és munkaidő miatt, a folyamatos elérhetőség biztosításával előfordulhat, hogy a munka és a magánélet határai elmosódnak. Nagyon fontos ezért, hogy ezek egymással összhangban legyenek, azaz a munka és a szabadidő viszonya kiegyensúlyozott legyen (7. táblázat). A helyes egyensúly kialakításához szakértők javasolják, hogy ügyeljünk az örömteli pillanatokra, és idejében kezeljük a stresszhelyzeteket. Erre olyan gyakorlatok léteznek (munkahelyi torna, jóga, légzési gyakorlatok, egészséges életmód), amik gyorsan átsegítenek a nehézségeken, és segítenek elkerülni a Burnout-ot, azaz amikor a stressz miatt egyfajta kiégés következik be. Nagyon fontos a jól szervezettség és a munkaidő szigorú betartása, azaz a munkatevékenység ne folyjon át a szabadidőbe (Work-Life-Bending), és a munkatevékenység elhatárolásra kerüljön a szabadidőtől (Work-Life-Separation). A szabadságos tervet jól kell elkészíteni, a szabadságokat ki kell venni, ezen kívül év közben, a szabadságok között ügyelni kell egy-egy hosszabb hétvége beiktatására. Amennyiben

szükséges, fizetés nélküli szabadság, valamint alkotói szabadság (Sabbatical³²⁴) kivételével, képzési lehetőségek igénybevételével (2 évenként 10 nap) kell biztosítani a regenerációt. Amennyiben nem sikerül megfelelő egyensúlyba hozni a munkaidőt és a szabadidőt, és azok határai elmosódnak, ebben az esetben **Work-Life-Blending**-ről beszélhetünk. Ide tartozik az is, amikor valaki a szabadidejét is kollégáival tölti, vagy munkaidő után még munkaügyben eljár, illetve közösen utazik szabadságra a munkatársaival.

7.Táblázat: Tartanak-e egymással kapcsolatot a munkavállalók szabadidejükben?

	Megbeszélnek a magánügyeket	Munkaidő után találkoznak	Hétfélig közös programon vesznek részt	Közös vállalati kiránduláson, utazáson vesznek részt	Munkahelyen kívül semmilyen kapcsolatot nem ápolnak
Beosztottak	50%	48%	21%	12%	36%
Főnökök	22 %	2%	4%	3%	56%

Forrás: [pagepersonnel.ch](https://www.pagepersonnel.ch)³²⁵

Az új modern munkamodell, a Home Office esetében is gyakran előfordulhat, hogy a szabadidő egybemosódik a munkaidővel. A digitalizáció elkülöníti egymástól a munkahelyet a tényleges munkavégzés helyével, interneten, laptopon, okostelefonon keresztül állandóan elérhetőek vagyunk az egész világ számára. Tulajdonképpen nem létezik már külön munkaidő és szabadidő, hanem csak **életidő**. A munkahelyi mobiltelefonok használatával a szabadidő eltűnik. A Work-Life-Blending veszélye sokszor nemcsak abban nyilvánul meg, hogy a magánélet összekeveredik a munkával, hanem abban is, hogy a magánélet háttérbe szorul, illetve a munkahelyi ügyekkel keveredik össze, vagyis azokkal terhelődik.

Előfordulhat, hogy a munkáltató elvárja a munkavállalótól a munkaidőn kívüli konferenciákon, rendezvényeken való részvételt. Az X és az Y Generáció³²⁶ még hajlandó arra, hogy esténként belenézzen a hivatalos e-mailjébe (Work-Life-Blending), míg az évezred fordulót követően született, fiatalabb munkavállalók, a Z Generáció inkább a munkaidő és a szabadidő világos elválasztását, azaz a Work-Life-Separation-t részesíti előnyben.

324 <https://www.personio.de/hr-lexikon/sabbatical/> 2021.06.25.

325 <https://www.pagepersonnel.ch/de/advice/karriere-tipps/arbeitsleben/trennung-beruf-privatleben> 2021.06.25.

326 X: 1960-1980-as években született munkavállalók, Y: 1980-2000 között született munkavállalók, Z: digitális generáció.

A coronavirus járvány idején általánosan alkalmazott állandó otthoni munkavégzés, illetve otthoni tanulás rámutatott arra, hogy a Z generációnak egyre kevesebb a lelkesedése, ha nem találkozik a munkatársakkal, osztálytársakkal és nincs elegendő interaktivitás, ha nem mehet be a munkahelyére, az iskolába. Ez a generáció igyekszik szigorúan elhatárolni a munkavégzést a szabadidőtől. Ezek a határok ugyanis az otthoni feladatvégzéssel összemosódhatnak, hiszen mindkettő esetében azonos a helyszín. A fiatalok egyre kevésbé motiválhatók, mert visszacsatolás hiányában nincs sikerélményük. Ez depresszióhoz és a munkavégzési, illetve tanulási kedv csökkenéséhez vezethet. Nem beszélve arról, hogy a kizárólag a számítógépen végzett 6-8 órás napi munka, valamint tanulás egészségkárosító hatású. A mozgás és a személyes kontaktus hiánya csökkenti a teljesítményt és a motivációt. Az egészséges életmód kialakítása, továbbá a stressz elkerülése érdekében, a hatékony és elégedett munkavégzés kialakítása céljából nagyon fontos a munka-szabadidő-elhatárolása és a munka-szabadidő-összemosódása közötti egészséges egyensúly, a Work-Life-Balance megtalálása.

XIII. A NÉMET EGYSÉGESÜLÉSI FOLYAMAT ÉRTÉKELÉSE

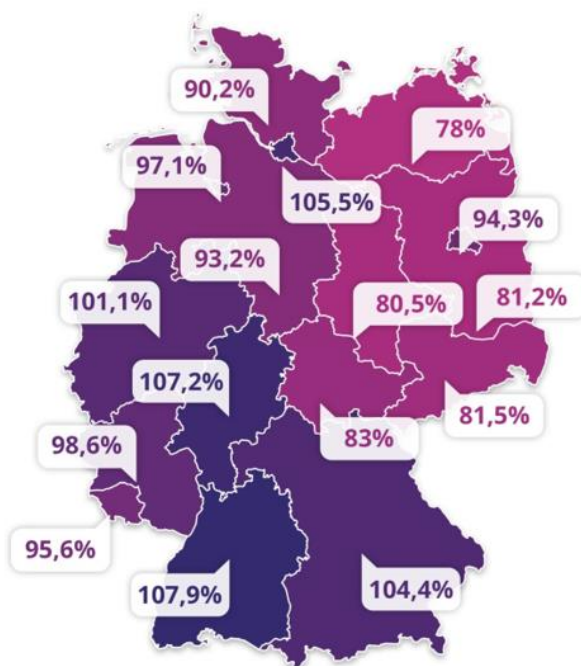
Harminchárom évvel a politikai egység kiépítését követően úgy tűnik, hogy sikeresen ledőltek a kelet–nyugati regionális választóvonalak is, és egységessé vált a németországi felzárkóztatáspolitiká. A német egységről 2020 szeptemberére elkészült jelentés³²⁷ szerint a keleti országrész felépítése lassú folyamat volt, mégis gazdasági sikertörténetnek számít. Emelkedtek a bérek és a nyugdíjak, a gazdasági teljesítmény 1990 óta megduplázódott, csökkent a munkanélküliség. A keletnémetek életszínvonala tovább közeledett a nyugatnémet tartományokban élőkéhez, jóllehet még mindig nem érte el azt. Jelenleg átlagosan 15 százalékkal keres kevesebbet az, aki egy keleti tartományban kezdi meg munkavállalói pályafutását³²⁸.

327 Jahresbericht der Bundesregierung zum Stand der Deutschen Einheit 2020

<https://dip21.bundestag.de/dip21/btd/19/225/1922580.pdf> 2021.03.25.

328 BECSEY Zsolt: Az Európai Unió keleti bővítésének előnyei az Európai Unió számára. Doktori (PhD) értekezés, https://phd.lib.uni-corvinus.hu/103/1/becsey_zsolt.pdf (2001) 2021.06.25. Becsey a lassú felzárkózás tapasztalatai kapcsán kiemeli: Míg 1991-ben a keresetek az új tartományokban a nyugati bérek 50 százalékára rúgtak, ez 1997-re már elérte a 75 százalékot. Sajátos módon az ún. fehérgalléros alkalmazottaknál a lemaradás 1991-ben az átlagnál nagyobb volt, mint a fizikai alkalmazottaknál, de az évtized végére ez kiegyenlítődt. Vagyis 1997 óta is nagyon kevésbé tudott közeledni a keleti és nyugati tartományok bérszínvonala.

26.Ábra: Jövedelmi szintek tartományok szerint 2021-ben

Forrás: Gehalt.de

Az egy főre számított gazdasági erő a keleti régiókban 2017-ben 73 százalékát tette ki a nyugatinak. A Lipcsei Egyetem 2018-as felmérése szerint a német tőzsdén (DAX) jegyzett 196 cégnél csupán 5 keletnémet menedzsert alkalmaztak; hasonlóképpen alacsony, csupán 6 százalékot tett ki a keletnémet származású vezető bírók aránya³²⁹. A két országrész gazdasági struktúrája közötti különbséget sem sikerült teljesen felszámolni. A munkaerő termelékenységében 5–10 százalékos hátrányban vannak a keleti tartományok. (Harminc évvel ezelőtt a keleti dolgozók a nyugati szintnek csupán 30 százalékát teljesítették.) A Leibnitz Intézet kutatásai szerint a keleti vállalatok csúcspozícióit nyugatnémet menedzserekkel töltötték fel, a minisztériumok magas rangú hivatalnoki posztjain szinte kizárólag nyugatnémetek dolgoztak, ez a lépés azt is megakadályozta, hogy keleten is kialakuljon egyfajta elitképződés.

329 Az összehasonlításoknál azt is figyelembe kell venni, hogy az NDK lakossága közel egynegyede volt az NSZK lakosságának. Az NDK-ban nem működött tőzsde, ezért tőzsdei ismeretekkel rendelkező menedzserek is hiányoztak. Az egyesülést követően az NSZK-ban született bírók közül sokan csak a régi NDK területén lévő városokban működő bíróságokon kaptak állást, ott pályázhattak a még helyekre. Az NDK-s köztisztviselőket, bírókat, bizalmi állásokban lévőket ugyanis a feltételezett STASI múltjuk miatt felmerült gyanú (informális munkatársak) okán később sokukat nem vették át az NSZK-közigazgatásába, jog-igazgatásába. (A Stasi Museum Archívjében készített saját jegyzetek alapján - Stasimuseum Berlin in der Zentrale des MfS (stasi-museum.de)

8.Táblázat: *Bírók száma jelenleg, születési helyük szerint 2022.09.-2023.06.*

Bundesrichterschaft	Richterinnen und Richter mit landmannschaftlicher Zugehörigkeit zu... (Anteile in Prozent)	Richterinnen und Richter mit Geburtsort in... (Anteile in Prozent)						
		Richter gesamt (absolut)	West- Deutschland ohne Berlin	Ost- Deutschland mit Berlin	Ost- Deutschland ohne Berlin	Ausland	West- Deutschland ohne Berlin	Ost- Deutschland mit Berlin
Vorsitzende Richterinnen und Richter	49 (45)	79,6 (80,0)	20,4 (20,0)	12,2 (11,1)	0,0 (0,0)	95,9 (95,6)	4,1 (4,4)	2,0 (2,2)
Richterinnen und Richter	284 (291)	79,9 (80,4)	20,1 (19,6)	14,4 (12,7)	1,1 (1,0)	89,8 (91,4)	9,2 (7,6)	6,3 (5,5)
Alle Richterinnen und Richter	333 (336)	79,9 (80,4)	20,1 (19,6)	14,1 (12,5)	0,9 (0,9)	90,7 (92,0)	8,4 (7,1)	5,8 (5,1)

Quelle: Arbeitsstab des Beauftragten der BReg für Ostdeutschland; Daten auf Basis der Meldungen durch BMJ/BMAS.
Werte in Klammern stammen aus der Erhebung 2022.

Forrás: Német Egység Jelentés 2023

Ezen kívül az is megállapítható, hogy a keletnémet városokban dolgozók termelékenysége napjainkban még mindig csak 70–75 százaléka a nyugatnémet városokban előknél. A tőzsdei vállalatok sem sietnek keletre áttelepíteni székhelyüket, ami pedig új bevételeket, fejlesztéseket és kvalifikált munkaerőt jelentene a keletnémet városoknak.

9.Táblázat: *Keletnémet és nyugatnémet bérek alakulása 2017-2021 között*³³⁰

Reg. Schlüs- sel	Region (Arbeitsort)	Merkmale (Geschlecht, Alter, Staatsangehörigkeit, Berufsabschluss, Anforderungsniveau)	Median in €, jeweils zum Stichtag 31.12.				
			2017	2018	2019	2020	2021
			1	2	3	4	5
D	Deutschland	Insgesamt	3.209	3.304	3.401	3.427	3.516
D	Deutschland	Männer	3.372	3.468	3.560	3.565	3.649
D	Deutschland	Frauen	2.920	3.014	3.117	3.171	3.276
W	Westdeutschland	Insgesamt	3.339	3.434	3.526	3.540	3.626
W	Westdeutschland	Männer	3.529	3.624	3.714	3.708	3.787
W	Westdeutschland	Frauen	2.990	3.081	3.182	3.229	3.326
O	Ostdeutschland	Insgesamt	2.600	2.707	2.827	2.890	3.007
O	Ostdeutschland	Männer	2.581	2.692	2.811	2.865	2.978
O	Ostdeutschland	Frauen	2.637	2.738	2.857	2.938	3.060

Forrás: Bundesagentur für Arbeit

A német államigazgatásra jellemző, hogy sokan ingáznak. A minisztériumok dolgozói, elsősorban felsővezetői közül sokan csak dolgozni utaznak át például Berlinbe, az itt dolgozó családok ugyanis nem költöznek át véglegesen a német fővárosba. A német állótökeberuházások túlnyomó többsége továbbra is a nyugatnémet régiókban valósul meg, továbbá ide jut a kutatásra és fejlesztésre szánt összegek jelentős része is.

³³⁰ https://www.arbeitsagentur.de/datei/entgelte-2017-2021-nach-geschlecht-bund-und-laendern_ba147561.pdf
2023.10.01.

10.Táblázat: A GDP alakulása a keleti tartományokban 1991-2022

	Berlin	Brandenburg	Mecklenburg-Vorpommern	Sachsen	Sachsen-Anhalt	Thüringen	Westdeutschland	Ostdeutschland	neue Länder	Deutschland	neue Länder/Westdeutschland	Ostdeutschland/Westdeutschland
Jahr	in Euro										in %	
1991	19.815	7.690	7.504	7.759	7.200	6.573	22.767	9.758	7.395	19.829	32	43
1995	24.970	14.973	14.667	15.442	14.030	13.722	25.126	16.690	14.681	23.302	58	66
2000	25.929	17.310	16.527	17.176	16.247	16.323	27.840	18.556	16.792	25.892	60	67
2005	26.741	19.140	17.984	19.980	18.580	18.485	30.057	20.565	19.041	28.134	63	68
2010	31.474	22.613	21.391	23.252	22.141	21.703	33.842	24.277	22.418	31.942	66	72
2011	32.739	23.387	22.448	24.482	22.729	23.133	35.573	25.384	23.456	33.554	66	71
2012	32.762	24.029	22.712	25.006	23.862	23.604	36.163	25.903	24.072	34.135	67	72
2013	33.215	24.715	23.540	25.724	24.445	24.658	36.885	26.623	24.833	34.861	67	72
2014	34.395	25.980	24.663	26.989	25.141	26.031	38.193	27.812	25.997	36.149	68	73
2015	35.741	26.442	24.954	27.908	25.617	26.563	39.113	28.592	26.601	37.046	68	73
2016	37.551	27.092	25.497	28.711	26.325	27.263	40.140	29.558	27.306	38.067	68	74
2017	39.320	28.265	27.428	29.852	27.317	28.394	41.619	30.926	28.527	39.527	69	74
2018	41.164	28.990	27.529	30.684	28.000	28.987	42.712	31.865	29.178	40.594	68	75
2019	42.965	30.205	29.567	31.988	29.385	29.839	43.855	33.311	30.496	41.800	70	76
2020	42.752	29.985	29.167	31.660	29.345	29.735	42.847	33.098	30.269	40.950	71	77
2021	45.074	31.787	30.957	33.330	31.381	31.413	45.289	35.006	32.046	43.292	71	77
2022	48.147	34.610	32.837	35.909	34.505	33.656	47.985	37.713	34.623	45.993	72	79

Forrás: Német Egység Jelentés 2023

A keleti országrészben is láthatunk gazdasági sikertörténeteket, mint például a Berlin környéki Teltow-Fläming régió, vagy a Tesla Gigafactory-ja Berlin-Brandenburgban, valamint a covid-bezárásokból és az online kereskedelemből profitáló berlini székhelyű Zalando, illetve HelloFresh, továbbá a Karls³³¹. Itt fontos megemlíteni azokat a 2022-es kormányzati döntéseket, amelyek keleti telephelyeket pozitívan diszkriminálva olyan technológia-intenzív beruházásokhoz vezettek, amelyek kiemelkedőnek számítanak országos szinten is. Ilyen például a rostocki kikötő modernizálása, a szélenergia-termelő állványok gyártásának első

³³¹ A Karls-történet egy kis mecklenburgi faluban kezdődött 1921-ben. A második világháború után a Dahl család mindenével és öt gyermekével Ostholsteinbe menekült, ahol nem sokkal később új farmot alapítottak. A fal leomlásával ismét megnyíltak a belső német határok, így a család ismét életre akarta kelteni az eredeti mecklenburgi gazdaságot: az „Ötlet egy gyümölcsfarm felállításához Mecklenburgban” terv alapján az örökös, Robert Dahl 1992-ben megalapította saját epertermesztő vállalkozását a Rostock melletti Rövershagenben. Mara mindkét, keleti és nyugati országrészben is sikeresen működőnek az azóta hálózattá alakult Karls-gazdaságok.

telephelyül választása vagy a Lausitzban a zöld hidrogén termelés beindítása. Németországban jelenleg a második legnagyobb Tech Hub a német főváros, Berlin³³².

Ugyanezen dilemmák jelentek meg több, Közép- és Kelet-Európa gazdasági felzárkózásával foglalkozó tudományos elemzésben is. Nevezetesen az a kérdés, hogyan tudnának közeledni egymáshoz a GDP és a bérek felzárkóztatása tekintetében az EU posztkommunista régiói, ha a régiók elsősorban a nyugati csúcstechnológiai beruházásokra, nyugati irányításra és az importált innovációra támaszkodnak, anélkül, hogy vállalataikat inkubálva és erősítve inkább saját K+F tevékenységük fellendítésével, önerőből történő közvetlen külföldi befektetések exportját segítenék elő, illetve a saját cégekkel együttműködve hoznának létre regionális központokat országaikban.³³³

XIII.1. Közvélemény-kutatások a strukturálisan elmaradottabb német régiók támogatásáról

Saját felmérés előkészítése:

1. kérdések összeállítása
2. a képviseletek pontos elérhetőségének, vezetőik nevének, beosztásának kikeresése
3. levelek³³⁴ kiküldése: 2021. október 3-án küldtem ki a tartományok berlini képviseleteinek.
4. A 10 pontos kérdés-csomagot mind a 16 képviselet megkapta.

Az alábbi kérdésekre szerettem volna választ kapni:

- 1.) Beteljesítette küldetését a Szolidaritási Paktum I.-II.?
- 2.) A Közösségi Feladatokra szánt összegek elegendőek-e a strukturális támogatásokra?
- 3.) Milyen mértékűnek ítéli meg a Kelet és a Nyugat közötti eltéréseket?
- 4.) Továbbra is fent kellene-e tartani a szolidaritási járulékot, vagy meg kellene azt szüntetni?
- 5.) Milyen támogatási programokat kellene a kormánynak a régiók rendelkezésére bocsájtania?

332 Berlin a második helyen áll az összesített rangsorban, mindenekelőtt az információs kommunikációs technológia-szektorban és az úgynevezett, MINT szakmákban (MINT tárgyak a matematika, számítástechnika, természettudományok és technológia területein belüli tanítási és tanulmányi tárgyak, illetve az ezekkel a tárgyakkal kapcsolatos szakmák gyűjtőneve.) való foglalkoztatás dinamikájában, valamint a MINT hallgatóinak abszolút számában tűnik ki. Ugyanakkor azt is fontos hangsúlyozni, hogy ezen szakmák aránya a teljes foglalkoztatásban nagyon alacsony a német fővárosban.

<https://www.marktforschung.de/marktforschung/a/das-sind-deutschlands-wichtigste-tech-hubs/> 2023.09.28.

333 BECSEY, Zsolt: Az Európai Unió keleti bővítésének előnyei az Európai Unió számára. Doktori (PhD) értekezés, http://phd.lib.uni-corvinus.hu/103/1/becsey_zsolt.pdf (2001) 302.

334 Umfrage Regionalpolitik (email-körkérdés, 2021.10.03)

- 6.) Hatékony-e a támogatások felhasználása és elosztása vagy inkább túl bürokratikus?
- 7.) Inkább több decentralizációt vagy inkább központi elosztást kíván a támogatási pénzek elosztásánál?
- 8.) Elégséges-e a támogatások felhasználásának ellenőrzése? Elégedett-e az OLAF-eljárásokkal?
- 9.) Mely témákra kellene nagyobb figyelmet fordítani a prioritások megállapításánál? (Környezetvédelem, megújuló energiaforrások, digitalizáció, új munkahelyek teremtése, infrastruktúra fejlesztése.)
- 10.) Miután a jogtudományok területén tevékenykedem, ezért mind a tartományi, mind pedig a szövetségi szintű szabályozásra is rá szeretnék világítani. Mi a jobb? A föderalizmus vagy a centralizmus? A covid pandémia is rámutatott arra, hogy milyen sokat számít az érintettek gyors beazonosítása és támogatása. Meg tudnak felelni a régiók a jelenlegi kihívásoknak?

Az eredeti kérdések németül:

- 1.) Hat der Solidarpakt I.-II. ihre Mission erfüllt?
- 2.) Reicht die Summe der Gemeinschaftsausgabe (ab 1.1.2020) für die Strukturförderungen aus?
- 3.) Wie hoch schätzen Sie die Unterschiede zurzeit zwischen Ost und West?
- 4.) Soll der Solidaritätszuschlag abgeschafft oder eher weiter erhalten werden?
- 5.) Was für Programme sollte die Regierung/BMWK für die Regionen anbieten?
- 6.) Sind die Verwendung und Verteilung der Fördergelder effektiv oder zu bürokratisch?
- 7.) Wünschen Sie mehr Dezentralisation oder eher mehr Zentralisation bei der Verteilung der Fördergelder bis zum Endverbraucher?
- 8.) Reicht die Kontrolle bei dem gesetzmäßigen Verbrauch der Fördergelder aus? Sind Sie mit dem Verfahren der OLAF zufrieden?
- 9.) Was für Themen sollten als Prioritäten (z.B. Umweltschutz, erneuerbare Energien, Digitalisierung, Schaffung neuer Arbeitsplätze, Verbesserung der Infrastruktur) bei der Förderung mehr betrachtet werden?
- 10.) Da mein spezieller Bereich die Rechtswissenschaften sind, möchte ich mein Thema auch von der Seite der gesetzlichen Regelung sowohl auf Landesebene als auch auf Bundesebene beleuchten. Welcher Weg ist besser? Föderalismus oder das Zentralismus? Die Covid-19 Krise hat gezeigt, dass es sehr wichtig ist die Meistbetroffenen schnell identifizieren und

unterstützen zu können, um eine schnelle Regeneration zu ermöglichen. Sind die Regionen genügend aufgerüstet den aktuellen Herausforderungen standhalten zu können?

A körkérdés összeállítását és a témaválasztást minden tartományi képviselő fontosnak és időszerűnek tartotta. A kérdéseket általában nem egyenként, hanem blokkokban választották meg. Volt olyan tartomány, aki csak egy-egy mondatos választ küldött, s volt, aki bővebben kifejtette a véleményét (főleg keleti tartományok képviselői).

A válaszok alapján az alábbi megállapítások összegezhetőek:

- Az I. és II. szolidaritási paktum tulajdonképpen teljesítette küldetését azzal, hogy hozzájárult a régi és az új tartományok közötti különbségek csökkentéséhez.
- Ugyanakkor a keletnémet tartományok szempontjából a közösségi feladatokból származó források éves növelésére lenne szükség ahhoz, hogy ne csökkenjen a finanszírozás a 2020 előtti időszakhoz képest.
- Az általánosan használt (gazdasági) kritériumok alapján: az egy főre jutó bruttó hazai termék, az egy főre jutó jövedelem és a munkanélküliségi ráta ismeretében elmondható, hogy a különbségek jelentősen csökkentek az újraegyesítés óta. 2020-ban Nyugat-Németországban 5,6% és Kelet-Németországban 7,3% volt a munkanélküliségi ráta. A havi átlagos jövedelem 2878 euró volt Nyugat-Németországban 2019. december 31-én és 2414 euró Kelet-Németországban (a nyugati szint 83,9%-a). Az egy főre jutó GDP 2020-ban a régi szövetségi államokban (Berlinnel) 76 251 eurót, az új szövetségi államokban (Berlin kivételével) pedig 62 347 eurót (a nyugati szint 81,8%-át) tett ki.
- A bürokrácia csökkentésének lehetőségei mindig felmerülnek az új tartományok közigazgatási reformjában. Az életkörülmények közötti eltéréseket a német egység eredményeinek kivizsgálására létrejött bizottság zárójelentése foglalja össze³³⁵.
- A szolidaritási járulék megszüntetése, illetve fenntartása politikai döntés. A szolidaritási pótlékot fizetők körét már az elmúlt jogalkotási időszakban is jelentősen csökkentették. Hogy teljes mértékben meg kell-e szüntetni, arról a szövetségi alkotmánybíróság dönt. Jelenleg azonban inkább a folytatásáról van szó a háború és a covid pandémia miatt. A járulék nem célhoz kötött, hanem szabadon felhasználható.

335 Évente kiadott zárójelentések a német egységről. Legaktuálisabb a 2023-as kormányzati zárójelentés: <https://www.bundesregierung.de/resource/blob/975292/2226090/c677074bf753365b61052f2d61dd12bb/zum-stand-der-deutschen-einheit-2023-download-bkamt-data.pdf?download=1> 2023.10.02.

A válaszadók szerint még mindig különbségek vannak a két országrész között, így a keleti tartományok továbbra is kiemelt figyelmet érdemelnének. Mindenki szerint a legfontosabb teendő jelenleg a bürokrácia leépítése, és az egyszerűsítés, valamint az egységesítés, például a pályázati lehetőségek összekapcsolása területén.

Itt fontos megemlíteni egy másik, országos közvélemény-kutatást is (27. ábra). Egy 2022-es Bild-felmérés szerint még mindig különbségek vannak a között, hogy ki melyik országrészben nőtt fel: a megkérdezettek 87 százaléka úgy véli, hogy a mentalitásbeli eltérések oka a különböző országrészekben gyökeredzik.

27.Ábra: Mentalitásbeli eltérések Kelet-Nyugat-Németországban

Forrás: Bild Zeitung 2022. október 3. a Német Egység Napja

A németországi vidékfejlesztési politikát nagymértékben a szövetségi államok és a helyi akciósportok határozzák meg. A projekteket gyakran uniós forrásból finanszírozzák. A különböző szövetségi államok vidéki területein az önkormányzati struktúrák nagyon eltérőek. A helyi politikai vitákat egyre inkább az elégedetlenség és a tiltakozás jellemzi. Ezzel párhuzamosan változik a választói magatartás, csökken a párthűség, és egyre komplikáltabb a helyi döntéshozatal. „A vidéken élő emberek sokszor nem látják viszont saját érdekeiket a

fővárosban folytatott vitákban. Sajnos a nagyvárosi emberek sokszor lenézően és egyfajta arroganciával kezelik a kisvárosiakat” – utalt rá Frank-Walter Steinmeier szövetségi elnök 2022 októberében.³³⁶

A legutóbbi német szövetségi, illetve az utóbbi években lezajlott tartományi választások rámutattak arra is, hogy még mindig nem létezik egy igazi, a keletnémet tartományok sajátosságait, problémáit és lehetőségeit felismerő és képviselő politikai erő. Az új kormányban például csak két miniszter keletnémet származású, ezért a keletnémet tartományok lakosságának nagy része nem a középpártokra szavazott, hanem beállt a szélsőségesebb véleményeket hirdető populáris alternatíva mögé. Ezt a jelenséget sokan a keletnémetek támogatására létrejött kormány meghatalmazottak által folytatott politika sikertelenségével is magyarázták, ami szintén alátámasztja azt a tézist, hogy a keleti tartományoknak továbbra is szükségük volna kiemelt gazdaságfejlesztő programokra, és olyan lehetőségekre, amelyek megállítják a fiatalabb munkavállalók elvándorlását a fejlettebb nyugatnémet gazdasági centrumokba. A 2021-es választások arra is felhívták a figyelmet, hogy a pandémiát követő gazdaságpolitikai újjáépítés nem kerülheti meg a környezetvédelmi előírásokat és célokat, hiszen például a zöld párt legnagyobb sikereit éppen Berlin keleti kerületeiben érte el. A keleti tartományok fontosságát az SPD/ZÖLDEK/FDP kormánykoalíció úgy kívánta nyomatékositani, hogy a keletnémet kormány megbízotti funkciót 2021 decemberében a kancellári hivatalba helyezte át. 2023. március elsején pedig a kormány arról döntött, hogy Halléban létrehozza a Német Egység és Európai Átalakulási Jövő Centrumot³³⁷.

A jelenlegi keletnémet kormány megbízott, Carsten Schneider (SPD) által a német kormánynak készített 2020-as *Jelentés a Német Egység megvalósulásáról* megállapította, hogy elérkezett az idő a Kelet–Nyugat szemléletmód megváltoztatására, és inkább a vidék városokhoz történő felzárkózására kell koncentrálni. (Megjegyzendő, hogy a keleti tartományok még mindig nem érték el a nyugati tartományok gazdasági fejlettségi szintjét, tehát sajnos ezáltal nem indulnak azonos eséllyel a telephelyekért folytatott harcban sem.) A 2023-as német egységről szóló zárójelentés pedig a közös kihívásokon keresztül történő közös fejlődést emeli ki. Aláhúzza, hogy 33 évvel az újraegyesítés után még mindig látható nyoma van Németország

³³⁶ Steinmeier, F-W (2022): Alles stärken, was uns verbindet, Rede bei einer Veranstaltung mit der Deutschen Nationalstiftung am 28. Oktober 2022 in Schloss Bellevue, Berlin.

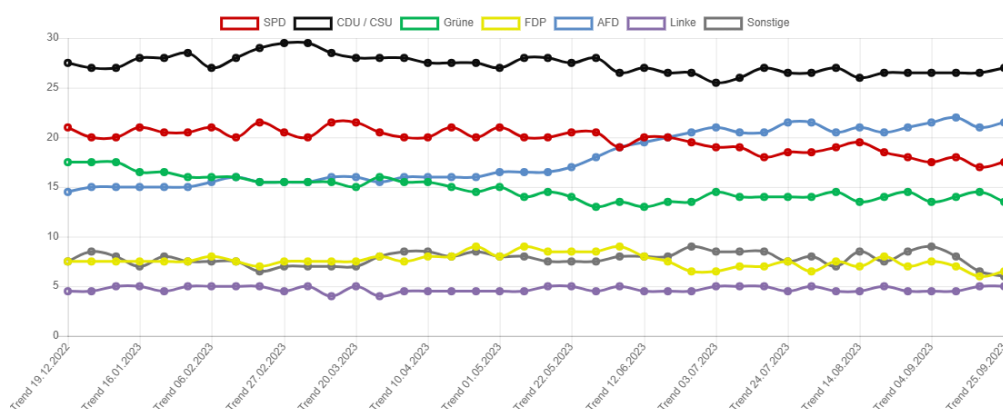
https://www.bundespraesident.de/SharedDocs/Downloads/DE/Reden/2022/10/221028-Aller-staerken-was-uns-verbundet.pdf?jsessionid=6BB73DA0B483150D4DB0E11DBEF17B9A.2_cid393?__blob=publicationFile, 31.10.2022.

³³⁷ <https://www.bundesregierung.de/breg-de/themen/deutsche-einheit/zukunftszentrum-deutsche-einheit-2165268>, <https://www.zukunftszentrum-halle.de> 2023.09.27.

megosztottságának. A szerkezeti különbségek nagy része felszámolásra került Kelet- és Nyugat-Németország között, ennek ellenére a keletiek és a nyugatnémetek másként látják az ország helyzetét. Ezt a Keletről szóló viták állandó fellángolása is mutatja, amelyekből az is kiderül, hogy még mindig sokan aggódnak a különbözőségek miatt.

A Szolidaritási Paktum megszüntetése újabb vita előtt nyitott utat. A volt NDK régiói immár nem tudnak kedvezőbb esélyekkel versenybe szállni sem az állami, sem az uniós támogatásokért, ugyanakkor megjegyzendő, hogy a keleti tartományokat kevésbé sújtották a pandémia hatásai. A 2021-es választások eredményei is felhívták a figyelmet arra, hogy továbbra is szükség van a keleti tartományoknak szóló gazdasági-politikai támogatásra, az ottani ipari telephelyek létrehozására, valamint a keletnémet munkaerő attraktív és zöld energiára épülő lehetőségei körének bővítésére. Ezt a célt szolgálja a Halléban létrehozandó Jövő Centrum, amely működését előreláthatóan 2028-ban fogja megkezdeni. Elengedhetetlen egy öntudatos és sikeres keletnémet politikai, továbbá a gazdasági elit kialakítása ahhoz, hogy a keleti tartományok is sikeresen alkalmazzák a regionális politika-mix kínálta lehetőségeket, megtalálják és sikeresen pályázzanak a szükséges forrásokra. A közös növekedés kulcsa a tartományok közötti, illetve a tartományok és a szövetségi kormány közötti hatékony együttműködés, ez a közös építkezés a *senkit sem hagyunk lemaradni* elv betartása mellett lehet csak eredményes.

28.Ábra: A pártok támogatottsága 2023-ban

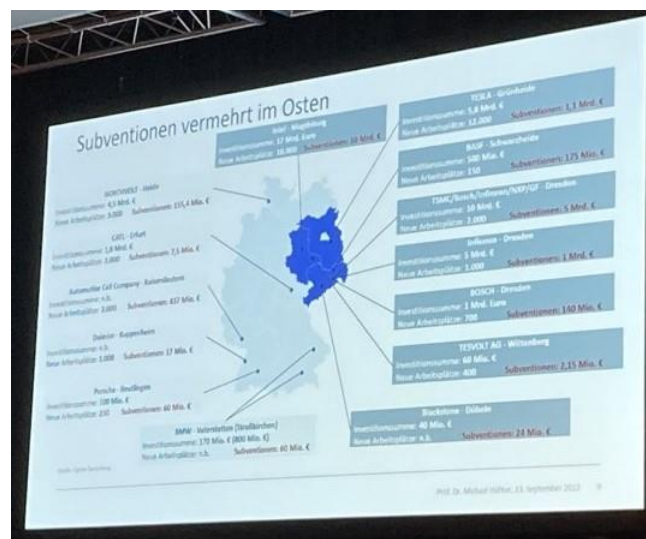

Forrás: www.insa-consulere.de/meinungstrend/

A 2022-es német egység napja alkalmából készített INSA-felmérés szerint a németek 70 százaléka elégedetlen a jelenlegi németországi folyamatokkal: a nyugatnémetek 22, míg a keletnémetek csupán 17 százaléka elégedett, a kormánnyal pedig a nyugatnémetek 69, a

keletnémetek 74 százaléka kritikus; mindez alátámasztja, hogy sok még a teendő. A választási pártpreferenciák az úgynevezett „Sonntagsfrage”³³⁸-ban követhetőek nyomon (28. ábra). Joachim Gauck korábbi köztársasági elnök (SPD) 2023. június 19-i cikkében arra szólítja fel a német kormányt, hogy kezdjen párbeszédet az emberekkel és javítson a kommunikációján.³³⁹ Gauck óva intett attól, hogy eszközként használják a lakosság félelmét.” A polgárok körülbelül egyharmada fontosabbnak tartja a biztonságot, mint a szabadságot, így minden politikai tábor számára csábító, hogy az aggodalmakat saját érdekeire használja fel”³⁴⁰ – figyelmeztetett.

29.Ábra: Tervezett és megvalósuló beruházások a keleti tartományokban (IW, Köln)

Forrás: IW

Az értékelés objektivitásánál azonban azt is ki kell hangsúlyozni, hogy a németek relatív többsége a keletnémet EU-beilleszkedést sikeresebbnek tartja, mint más, pl. lengyel és cseh felzárkózást. Ugyanakkor figyelemreméltó az a 2022-23-ban hozott döntéssorozat, amely 20

³³⁸ Neueste Wahlumfragen im Wahltrend zur Bundestagswahl “Wenn am nächsten Sonntag Bundestagswahl wäre ...”

³³⁹ <https://www.welt.de/politik/deutschland/article245939222/Joachim-Gauck-Redet-doch-mit-den-Leuten-fordert-Gauck-von-der-Bundesregierung.html> 2023.09.25.

³⁴⁰ Az utóbbi évek válságaiban felszínre kerülő szélsőséges csoportosulások is kihasználják az emberek bizonytalanságait. Ezt mutatja az AFD növekvő népszerűsége, de például a Reichsbürgereket is csak néhány éve ismeri a nagyközönség. Ideológiájuk az antiszemita és összeesküvés-ideologikus gondolati minták nagy hagyományán – és a jobboldali szélsőségekkel való kapcsolatán – alapul. 2020. augusztus 29-én egy a berlini covid-lockdown-elleni tüntetés margóján emberek százai mászták meg a német Bundestag körüli sorompókat, és másztak fel a Reichstag épületének lépcsőin. Az erősítés megérkezéséig három rendőr próbálta megakadályozni a tömeg bejutását a Bundestagba. Az orosz, amerikai és német zászlók mellett a demonstrálók egyértelműen a Német Birodalom fekete, fehér és vörös zászlóját is lengették az akció során. A Konrad Adenauer Alapítvány 2021/22-ben végzett reprezentatív felmérése szerint a németek mintegy öt százaléka ért egyet azzal az állítással, hogy Németországot továbbra is a megszálló hatalmak uralják.

<https://www.verfassungsschutz.de/DE/themen/reichsbuerger-und-selbstverwalter> 2023.08.11.

kiemelkedő nagy beruházást a keleti tartományokban irányzott elő. Ezek közé tartozik a szász-anhalti, valamint a szászországi félvezető klaszterek gyártása, a brandenburgi akkumulátor gyártás beindítása, az ezekhez kötődő építőipari cégek, ipari beszállítók, szolgáltatók bekapcsolása. A kormány által tervezett új beruházások értéke országos szinten 80 milliárd euró, ezekből több mint 50 milliárd jut a keleti tartományokra.³⁴¹

Egyes projektek megvalósítása már folyamatban van, mások a tervezési fázisban találhatóak. A projektek egy részét az állam adó bevételekből finanszírozza. A beruházások támogatásának mértéke azonban egyelőre nincs meghatározva. A német kormány megbeszéléseket indított az amerikai Intel megaprojekt ügyében is, amely a tervek szerint 3000 új munkahelyet biztosít. A számítógépes chipeket gyártó komplexumát Magdeburgban kívánják megépíteni, a befektetés értéke 30 milliárd euró, ehhez az állam 10 milliárd euró támogatást nyújtana, de nem a költségvetésből, hanem egy speciális klímavédelmi, illetve a gazdaságátalakítási alapból.

XIV. A NÉMET TARTOMÁNYOK ÉS MAGYARORSZÁG KAPCSOLATAI. TAPASZTALATOK, TANULSÁGOK, FEJLESZTÉSI JAVASLATOK

Németország vállalatai, melyek között megtalálhatóak kicsik, közepesek és nagyvállalatok egyaránt, a legnagyobb tőkebefektetőnek számítanak Magyarországon.³⁴² Ezért kiemelkedően fontos, hogy a Németországhoz fűződő kereskedelmi és együttműködési kapcsolatok elemzésén túlmenően megfelelő figyelem fordítódjék az egyes tartományokhoz fűződő kapcsolatok differenciált megközelítésére, különös tekintettel az egyes tartományok fejlettségi adottságaira és esélyeire, valamint a Magyarországhoz fűződő kapcsolatok tradícióira és az e kapcsolatokban rejlő lehetőségekre. Több, a magyar kapcsolatok szempontjából kiemelt jelentőségű tartománnyal vegyesbizottság működött és működik ma is, melyek tevékenységükkel hozzájárulnak a gazdasági-társadalmi lehetőségek kiaknázásához, a befektetési lehetőségek felméréséhez, a két ország közötti párbeszéd és együttműködés erősítéséhez. A vegyesbizottságok, valamint a más keretek között kialakított közös kezdeményezések jelentősen hozzájárultak és hozzájárulhatnak a jövőben is az európai fejlődéshez. A Németországi Szövetségi Köztársaság 1990 október harmadika, a német újraegyesülés megtörténte óta tizenhat, különböző földrajzi kiterjedésű és lélekszámú

341 "Mit der Zeit gehen" – Robert Habeck, Német szövetségi gazdasági és klímavédelmi miniszter, Rostock, 2023. Szeptember 13., Regionális Konferencia.

342 A német tartományok szerepe, jelentősége a magyar-német gazdasági kapcsolatokban, *Növekedés.hu* 2023, valamint Polgári Szemle 19. évf. 4–6. szám.

félszuverén állam történelmi hagyományokon alapuló közössége. Minden tartománynak van saját alkotmánya, költségvetése és fővárosa; ez utóbbiak a tartományi parlamentek (Landtag) és a tartományi kormányok székhelyei. Az egyes tartományokat a népesség nagyságától függően 3-6 tag képviseli a szövetségi törvényhozás felsőházában. A Bundesrat a szövetségi köztársaság öt állandó alkotmányos szervének egyike. A parlament második kamarájaként, felsőházaként, ugyanakkor önálló szervként a tartományok érdekeit képviseli, valamint részt vesz a jogalkotási eljárásban. A tartományok másik fontos, formális döntéshozói grémiuma a Miniszterelnöki Konferencia (MPK), amelynek tagja a tartományi miniszterelnökök és a mindenkori szövetségi kancellár. A Konferencián olyan tartományi jellegű témák kerülnek napirendre, amelyek esetében szövetségi összehangolás szükséges. A tartományoknak ezenkívül állandó képviseletük van a fővárosban (Landesvertretungen) és Brüsszelben, az Európai Unió székhelyén is.

XIV.1. Tartományi struktúra, egyes főbb gazdasági mutatók

A német egység napján, azaz 1990. október harmadikán a Német Demokratikus Köztársaság 5 tartománya és Kelet-Berlin hivatalosan beléptek a Németországi Szövetségi Köztársaságba. Nyugat-Berlin különleges státusza ezzel az aktussal megszűnt. Vagyis nem államok egyesüléséről, hanem tartományok belépéséről beszélhetünk.³⁴³ Ezzel a német tartományok száma 16-ra növekedett. Az NSZK Alaptörvénye, az egyesülést követően is érvényben maradt, preambuluma 1990-ben került módosításra (16 tartomány), majd 1994-ben, 2002-ben, továbbá 2006-ban is fontos változásokon ment át.

11. Táblázat: A német tartományok gazdasági alapadatai 2022-ben

Megnevezés	Bruttó hazai termék folyó áron, Mrd. euró	Egy főre jutó bruttó hazai termék, ezer euró	Exportforgalom, milliárd euró	Exportkvóta %
Baden-Württemberg	572,8	50,9	263,0	45,9
Bajorország	716,8	53,8	216,4	30,2
Berlin	179,4	48,1	16,5	9,1
Brandenburg	88,8	34,6	17,7	19,9
Bréma	38,7	56,9	21,5	55,2
Hamburg	144,2	76,9	51,8	35,9

343The Background of the Future Oriented German Regional Policy, Cambridge Open Engage D O I: 10.33774/coe-2022-d0b2l

Hessen	323,4	50,8	79,5	24,6
Mecklenburg- Előpomeránia	53,4	32,8	9,8	18,3
Alsó- Szászország	339,4	41,8	97,5	28,7
Észak-Rajna- Vesztfália	793,8	43,9	234,1	29,4
Rajnavidék- Pfalz	171,7	41,4	60,8	35,4
Saar-vidék	38,5	38,9	16,7	43,3
Szászország	146,5	35,9	52,8	36,0
Szász-Anhalt	75,4	34,5	23,9	31,7
Schleswig- Holstein	112,8	38,3	28,3	25,1
Türingia	71,4	33,7	17,8	24,9
Tartományra nem besorolható	-	-	368,7	.
Régi tartományok	3.431,4	.	1.085,0	31,6
Új tartományok	435,7	.	121,9	28,0
Németország	3.867,1	46,0	1.575,7	40,7

Forrás: Szövetségi Statisztikai Hivatal (www.destatis.de)³⁴⁴

A tartományi struktúra sokszínűségét³⁴⁵ jól jellemzi, hogy miközben Észak-Rajna-Vesztfália, Németország legnépesebb tartománya lélekszáma meghaladja a 18 millió főt, a Brémát és Bremerhaven kikötővárost magába foglaló legkisebb tartomány lélekszáma nem éri el a 700 ezer főt. A lélekszámát és gazdasági erejét tekintve nagyobb tartományok közé tartozik még Bajorország, Baden-Württemberg, Alsó-Szászország, valamint Hessen, míg a legkisebbek sorában Berlin szövetségi főváros, Hamburg Szabad és Hanza-város, továbbá a szövetségi köztársasághoz 1957-ben csatlakozott Saar-vidék érdemel említést.

Emellett említést érdemelnek azok a különbségek, amelyek az egyes tartományok gazdaságának súlypontjai és gazdasági ereje tekintetében megfigyelhetők (11. táblázat). Hamburgban és Brémában az egy lakosra jutó GDP 2022-ben 76,9, illetve 56,9 ezer euró volt, Bajorországban – 53,8 ezer euró -, Baden-Württembergben – 51 ezer euró - és Hessenben –

³⁴⁴ Megjegyzés: az Exportkvóta az export és a bruttó hazai jövedelem hányadosa

³⁴⁵ <https://www.deutschland.de/de/topic/politik/deutschland-europa/laender> 2023.09.11.

50,8 ezer euró volt – mindegyik esetben meghaladta az 50 ezer eurót, míg négy keletnémet tartományban nem érte el a 35 ezer eurót, illetve Mecklenburg-Előpomerániában a 33 ezer eurót.³⁴⁶

Ezen a ponton emlékeztetni kell arra, hogy a szövetségi köztársasághoz 1990-ben csatlakozó új tartományok egy főre jutó GDP-je az egyesülés utáni első évek felzárkózását követően megmaradt a régi tartományok egy főre jutó GDP-je mintegy háromnegyedének szintjén. Mindeközben a húszas évek elejére a munkabérek széles körében, de mindenekelőtt a nyugdíjak tekintetében megvalósult a két országrész közötti különbségek csökkenése.

A szövetségi köztársaság alaptörvénye részletesen szabályozza a kizárólag szövetségi, a vegyes (szövetségi és tartományi), valamint a kizárólag tartományi hatáskörbe tartozó területeket. A föderális struktúra nagyban hozzájárul a nagy kiterjedésű, 357 ezer négyzetkilométer alapterületű (Magyarországnál csaknem négyszer nagyobb) szövetségi köztársaság különböző térségei közt meglévő természeti, történelmi, kulturális sajátosságok ápolásához, az egyes tartományokban rejlő gazdasági, humán források hatékony kihasználásához, valamint a bilaterális nemzeti, továbbá a nemzetközi kapcsolatok menedzseléséhez. Az alaptörvény 32. cikkelye³⁴⁷ kimondja, hogy a külügyek ápolása szövetségi ügy, ugyanakkor a szövetségi kormány egyetértése esetén a tartományok más államokkal más kérdésekben szerződéseket köthetnek.

XIV.2. Gazdaságpolitikai kompetenciák

A gazdaságpolitika kialakítása és érvényesítése a vegyes (szövetségi és tartományi) hatáskörbe tartozó területek közé tartozik. A gazdaságpolitikának az ország egészét érintő elemei szövetségi szinten, a Szövetségi Gazdasági és Klímavédelmi Minisztérium (BMWK) által kerülnek meghatározásra, amelyet a 16 tartományban a gazdasági minisztériumi hatáskört ellátó intézmények egészítenek ki. A hatáskörök felosztása³⁴⁸ tartományonként különböző: van, ahol gazdasági, ipari, klímavédelmi és energetikai (Észak-Rajna-Vesztfália), van ahol

³⁴⁶<https://www.statista.com> 2023.08.11.

³⁴⁷ <https://www.gesetze-im-internet.de/gg/BJNR000010949.html> 2023.09.19.

³⁴⁸ A 2006-os föderalizmus reformjával újra elosztották a tartományi kormányok és a szövetségi kormány hatásköreit. A kompetenciák elhatárolását az Alaptörvény 30. cikkelye tartalmazza: Artikel 30 (Kompetenzverteilung zwischen Bund und Ländern) GG (Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland) <https://www.rechtsportal.de/Gesetze/Gesetze/Staatsrecht/Grundgesetz-fuer-die-Bundesrepublik-Deutschland/II.-Der-Bund-und-die-Laender/Artikel-30-Kompetenzverteilung-zwischen-Bund-und-Laendern> 2023.09.11.

A hatáskörök megosztása a szövetségi, tartományi és helyi hatóságok között az európai éghajlat- és energiacélok kapcsolatban.

<https://www.bundestag.de/resource/blob/480032/b7046e177327b2294f37f07d196eb239/wd-8-062-16-pdf-data.pdf> 2022.02.15.

gazdasági, kis- és középvállalati, kézműipari, start-up és technológiai (Bajorország), van ahol gazdasági, közlekedési, mezőgazdasági és borászati minisztérium (Rajnavidék-Pfalz), s van ahol gazdasági, infrastruktúra, turisztikai és munkaügyi minisztérium (Mecklenburg-Előpomeránia) látja el az adott tartomány gazdaságpolitikájának kialakítását és irányítását.

XIV.2.1. A regionális különbségek jelentősége és megjelenése a német gazdaság intézményrendszerében a 2023. év aktualitásai tükrében

Egyes német kutatói műhelyek rendszeresen elemzik az egyes német tartományok, illetve a tartományokból képzett régiók gazdasági fejlődését, amelyet a német-magyar viszonylati stratégia meghatározásakor célszerű mind a magyar gazdaságdiplomáciának, mind a vállalatok nemzetközi tevékenységét segítő hazai kamarai szervezeteknek, mind pedig a németországi piaci, valamint az értékesítési feltételeket kutató, az egyes térségek gazdasági hangulatát fűrkésző vállalatoknak is figyelembe venni.

XIV.2.2. Ipari és kereskedelmi kamarák

Németországban 79 önálló ipari és kereskedelmi kamara létezik, akik általában évente háromszor – február közepén, június első felében és október közepén – elkészítik és a honlapjukon nyilvánosságra hozzák az adott kamarai kerület ipari, szolgáltató, kereskedelmi és építőipari vállalatai aktuális üzleti helyzetére, üzleti várakozásaira, exportja várható alakulására, továbbá beruházási és foglalkoztatási terveire vonatkozó összefoglaló elemzéseiket. A regionális kamarák elemzéseit részint az egyes tartományokban, részint szövetségi szinten, a Német Ipari és Kereskedelmi Kamara³⁴⁹ illetékes osztályán összegzik, s készítik el az adott tartomány, illetve a szövetségi köztársaság egésze gazdasági helyzetére vonatkozó jelentéseiket, továbbá a következő egy évre vonatkozó várható fejlődéséről szóló kilátások összeállítását. Az egyes ipari és kereskedelmi kamarák aktuális konjunktúra-felmérései az adott kamarák honlapján elérhetők. A legutóbbi, 2023 nyári konjunktúra-felmérés eredményeinek összegzése alapján a kamarai szövetség szakértői erre az évre a gazdasági teljesítmény stagnálását prognosztizálták, megjegyezve, hogy a felmérés eredményeit összegző tanulmány nyilvánosságra hozatala óta több, a GDP csökkenését jelző prognózis látott

349 A DIHK országos gazdasági felméréseinek eredménye szerint a német cégek idén nagyrészt stagnálásra és oldalirányú mozgásra számítanak. A DIHK mintegy 27 000 vállalatot vizsgált meg minden szektorból és régióból. 2023.02.09.

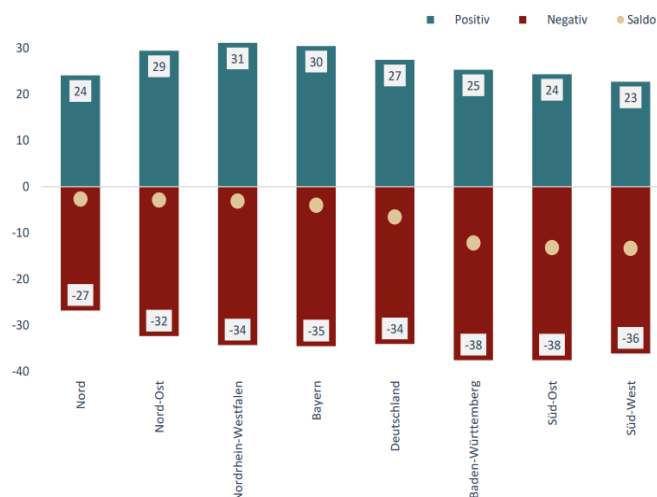
<https://www.dihk.de/de/themen-und-positionen/wirtschaftspolitik/konjunktur-und-wachstum/konjunkturumfrage-jahresbeginn-2023> 2023.02.10.

napvilágot (pl. IMF: 0,3 százalék, Deutsche Bank Research a második negyedévi tényadatok és a müncheni Ifo gazdaságkutató intézet augusztusi konjunktúra-felmérése alapján: fél százalék).

XIV.2.3. A kölni gazdaságkutató intézet regionális felmérése

A kölni IW gazdaságkutató intézet³⁵⁰ 2021 óta úgy végez a kamarai hálózatához hasonló felméréseket úgy, hogy a szövetségi köztársaság 16 tartományát hét térségbe csoportosítja, lehetővé téve a németországi regionális fejlődés elemzését.

30.Ábra: A 2023. évi forgalmuk növekedését és csökkenését váró vállalatok aránya tartományok szerint

Forrás: IW, Köln, 2023

Az IW regionális felméréseinek eredményeiből kiderül, hogy olyan különleges sokkok, mint például a világjárvány vagy az orosz-ukrán háború, illetve a palesztin-izraeli konfliktus, azok strukturális sajátosságai folytán milyen mértékben érintik a régiók gazdaságát. Az ilyen strukturális tényezők az autóipar, a repülőgépgyártás, a gyógyszeripar vagy a turizmus regionálisan eltérő jelentőségéből adódnak. Az ellátási hálózatok megszakadása, a pandémia által okozott terhelések jobban érzékelhetők voltak az ipari - különösen az autóipari - régiókban. Rajnavidék-Pfalznak az ottani gyógyszeripar sikere ugyan kedvezett, ugyanakkor 2021 nyarán az árvíz-katasztrófa következményei is sújtották a tartományt.

350 <https://www.iwkoeln.de> 2023.09.18

Míg 2022 késő őszen a felmérésbe bevont 2.086 vállalat termelési várakozásaiban nem mutatkozott jelentős regionális differenciálódás, addig a legutóbbi, 2023-as nyári felmérés 2023. július 17-én nyilvánosságra hozott eredményei³⁵¹ figyelemre méltó regionális eltéréseket mutattak, megjegyezve, hogy a termelési tevékenységüket illetően pesszimista vállalatok száma valamennyi térségben meghaladta az optimistákat.

A 2023 nyári felmérés eredményei szerint

- a két északnémet régió, azaz Észak (Schleswig-Holstein, Alsó-Szászország, Hamburg, Bréma) és Északkelet (Berlin, Brandenburg, Mecklenburg-Előpomeránia, Szász-Anhalt), valamint az ország legnépesebb és gazdaságilag legerősebb tartománya (Észak-Rajna-Vesztfália) vállalatai a német átlagnál kedvezőbb kilátásokkal rendelkeznek. A tevékenységük csökkenését prognosztizáló vállalatok aránya mindhárom térségben csupán 3 százalékponttal haladja meg a tevékenységük növekedését várók arányát. Bajorországban ugyanez a különbség 5 százalékpont, de még mindig kedvezőbb a 7 százalékpontos szövetségi átlagnál. Ezzel szemben
- Baden-Württemberg, Délnyugat (Hessen, Rajna-Pfalz, Saarvidék - 13 százalékpont) és Délkelet (Szászország és Thüringia – 14 százalékpont) mutatója azt jelzi, hogy a borúlátó és a derülátó vállalatok arányának különbsége kedvezőtlenebb a szövetségi átlagnál.

Az IW kutatói Baden-Württemberg és a három délnyugati tartomány a szövetségi átlagnál visszafogottabb várakozásait az energiaintenzív ágazatokat érintő terhekkel (magas energiaárak), míg a délkeleti térség rosszabb kilátásait a közép- és kelet-európai térséghez fűződő szorosabb kapcsolatokkal indokolják.

XIV.2.4. A müncheni/drezdai Ifo³⁵² és a hallei IWH³⁵³ gazdaságkutató intézetek keletnémet gazdasággal kapcsolatos konjunktúra-felmérései, elemzései

Az egyes térségek, illetve tartományok aktuális gazdasági helyzetét és fejlődési kilátásait a müncheni Ifo gazdaságkutató intézet drezdai fiókjintézete rendszeresen elemzi, s havonta teszi közzé a keletnémet gazdasági szereplők aktuális helyzetmegítéléséről és üzleti várakozásairól

351 A pesszimizmus visszatért címet adta az IW Köln a 2023-as nyári felmérésének.

https://www.iwkoeln.de/fileadmin/user_upload/Studien/Report/PDF/2023/IW-Report_2023-Konjunkturumfrage-2023-Sommer.pdf 2023.08.11.

352 <https://www.ifo.de/publikationen> 2023.08.14.

353 IWH Leibniz Institut <https://www.iwh-halle.de/publikationen/> 2023.08.16.

szóló felmérését. Emellett az új tartományok gazdasági helyzetével az IWH hallei gazdaságkutató intézet is kiemelten foglalkozik.

XIV.3. A magyar-német gazdasági kapcsolatok egyes keretfeltételei 1990 előtt

A Magyar Népköztársaság és a Németországi Szövetségi Köztársaság – az akkori Nyugat-Németország és a többi kelet-európai szocialista ország egymás között egyeztetett kapcsolatrendszerével összhangban - ötven évvel ezelőtt, 1973. december 20-án vette fel egymással a hivatalos diplomáciai kapcsolatot; ezt megelőzően a két ország gazdasági képviselői rendelkeztek korlátozott diplomáciai kompetenciával. A diplomáciai kapcsolatok felvételét követően sor került a két ország gazdasági együttműködési megállapodásának aláírására és a kormányközi gazdasági, ipari és műszaki-együttműködési vegyes bizottság megalapítására, amely 1990 júniusáig nagyjából évente, váltott helyszínnel tartotta üléseit. A nyugatnémet–magyar bilaterális viszony szempontjából a kétoldalú kereskedelmi kapcsolatok konkrét kérdései és perspektívái álltak a középpontban. Más területeken, mint a közlekedés, a munkaügy, az adóügy és a jog területén elindultak a két fél közötti első megbeszélések, illetve napirendre került egy későbbi kulturális egyezmény, illetve a műszaki-tudományos együttműködésről szóló szerződés megkötésének kérdése is.³⁵⁴

A tartományokhoz fűződő gazdaságdiplomáciai kapcsolatok tekintetében a szövetségi kormánnyal szemben egyedi hozzáállást tanúsító Bajor Szabadállam kormánya, konkrétan a gazdasági előélettel rendelkező, (korábban a bajor nagy- és külkereskedelmi szövetség elnöki tisztét) és az 1970 és 1988 között a gazdasági és közlekedési miniszteri posztot betöltő Anton Jaumann vállalt úttörő szerepet az évente megrendezésre kerülő Budapesti Nemzetközi Vásáron (BNV) tett látogatásaival és a magyar gazdaságpolitika akkori irányítóival folytatott párbeszéddel. A bajor tartományi kormány aktivitásával párhuzamosan megkezdődtek, továbbá fejlődésnek indultak a magyar és a német, (elsősorban a bajorországi) iparvállalatok közötti termelési együttműködési kapcsolatok, amelyek nagyban hozzájárultak az érintett magyar vállalatok - az akkori szerény körülmények közötti - műszaki fejlődéséhez, illetve versenyképességük javításához. (A vonatkozó 1972-es magyar pénzügyminiszteri rendelet alapján az első magyar-német, tulajdonképpen magyar-bajor vegyesvállalat, a Siccontact vállalkozás³⁵⁵ megalapítására 1974-ben került sor.)

354 A magyar–nyugatnémet kapcsolatok dinamikus időszaka: a diplomáciai kapcsolatok felvételétől a határnyitásig, 1973–1989. Andreas Schmidt-SCHWEIZER – DÖMÖTÖRFI Tibor. Külügyi Szemle 2014 tél., 19-42. oldal.

355 <https://www.ebertlang.com> 2023.08.11.

A magyar gazdaságban a nyolcvanas évek közepétől megjelenő reformtörekvések, a külkereskedelmi tevékenység liberalizálása, a vállalatalapítási feltételek fokozatos könnyítése, egyrészt támogatásra lelt a szövetségi kormány gazdaságpolitikájában és az egyes gazdasági szervezetek, (mint az 1952-ben alapított, mintegy 350 nagy iparvállalatot, pénzügyintézetet és családi vállalkozást és többek között, az ipari szövetséget tömörítő, az ipari és kereskedelmi kamarai szövetség által támogatott Német Gazdaság Keleti Bizottsága³⁵⁶) Magyarország felé történő fokozott nyitásban, másrészt az egyes tartományok gazdasági kormányzatai és vállalatai üzleti köreiben. A Magyarország, mint piac, s mint együttműködési partner, illetve befektetési telephely felé fordult figyelem fokozatosan erősödött³⁵⁷. A Magyarország iránt leginkább érdeklődő Bajor Szabadállam mellé, (melynek csúcspontja az 1989 májusában Budapesten rendezett és bajor részről Max Streibl tartományi miniszterelnök által megnyitott *Hagyomány és Jövő* című kiállítás megrendezése volt), újabb nyugatnémet tartományok sorakoztak fel. 1990 október 3-ától, a német újraegyesülést követően, a keleti tartományok figyelmét is felkeltették a magyarországi együttműködési lehetőségek.

XIV.4. A gazdasági kapcsolatok fejlődése 1990 után

A rendszerváltást és a német egységet követően, valamint a magyarországi piacgazdasági feltételek megteremtése után számos tartománnyal, mint például Bajorországgal, Baden-Württemberggel, Brandenburggal, Észak-Rajna-Vesztfáliával, Hessennel, Szászországgal, Turingiával jöttek létre kormányközi vegyes bizottságok. Az együttműködés középpontjában elsősorban a gazdasági kapcsolatok kialakításával, valamint azok fejlesztésével összefüggő kérdések álltak.

Az elmúlt több, mint három évtizedben a vegyes bizottságok működése tartományonként eltérő módon alakult, megváltozott. A magyar kapcsolatok szempontjából legfontosabb három tartománnyal – bár a korábbinál ritkábban összeülve – ma is működnek ezek a grémiumok. Hessen és Szászország esetében egy-egy szűkebb területre korlátozódik a korábban tágabb együttműködés. Turingia esetében a tartomány sajátosságai, más tartományokkal összehasonlítva viszonylagos bezárkózottsága folytán, a gazdasági kapcsolatok fejlesztése nem képezte a vegyes bizottsági tematika részét, míg Brandenburg esetében – a magyar

356 Ost-Ausschuss der Deutschen Wirtschaft: <https://www.ost-ausschuss.de> 2023.08.09.

357 Nyugatnémet tartományi miniszterelnökök látogattak hazánkba : 500 millió márkás hitelmegállapodás kis- és középvállalkozások fejlesztésére. <https://1989.osaarchivum.org/cimke/Max-STREIBL/gyujtemeny/A-Magyar-Televizio-hiradoi> 2023.08.02.

gazdaságdiplomácia erre irányuló törekvései ellenére – német részről sajnos teljes érdektelenségbe fulladt a kapcsolattartás eme formája, annak utolsó ülésére 2005-ben került sor. A német tartományok gazdasági kormányzatai még a nyolcvanas évek végén megjelent érdeklődése nagyjából két formában öltött testet. Egyrészt a már említett, éves rendszerességgel megrendezett Budapesti Nemzetközi Vásár (BNV); másrészt azok, a gazdasági kapcsolatok fejlesztését szolgáló bilaterális rendezvények, melyek többsége magyar részről a Magyar Gazdasági Kamara előkészítésében, továbbá lebonyolításában kerültek megrendezésre.

12.Táblázat: A német tartományok külkereskedelmi statisztikája

Tab. 2: Außenhandel mit Ungarn nach Bundesländern - 2021 *

	Deutsche Einfuhren			Deutsche Ausfuhren		
	Mio. €	zum Vj. (%)	Anteil (%)	Mio. €	zum Vj. (%)	Anteil (%)
Baden-Württemberg	6 296.3	7.7	21.2	5 197.2	14.8	18.0
Bayern	10 205.5	5.8	34.3	4 376.0	13.7	15.1
Berlin	263.0	9.2	0.9	171.2	20.6	0.6
Brandenburg	201.7	20.9	0.7	203.9	18.8	0.7
Bremen	276.2	-4.2	0.9	132.9	55.8	0.5
Hamburg	370.5	-3.2	1.2	1 566.2	130.8	5.4
Hessen	2 113.1	6.5	7.1	1 246.6	6.1	4.3
Mecklenburg-Vorp.	115.5	69.8	0.4	52.9	-63.5	0.2
Niedersachsen	2 389.9	11.9	8.0	1 953.6	21.1	6.8
Nordrhein-Westf.	3 031.5	-2.8	10.2	4 256.3	8.2	14.7
Rheinland-Pfalz	915.2	17.7	3.1	697.7	16.8	2.4
Saarland	274.8	-7.3	0.9	336.5	-1.7	1.2
Sachsen	1 773.2	45.5	6.0	802.4	25.3	2.8
Sachsen-Anhalt	237.5	7.8	0.8	449.6	37.7	1.6
Schleswig-Holstein	429.4	-5.8	1.4	388.0	18.1	1.3
Thüringen	405.2	39.0	1.4	746.8	2.1	2.6
Deutschland	29 766.1	8.3	100.0	28 928.5	17.4	100.0
<i>nachrichtlich:</i>						
Bundesländer Ost + Berlin	2 996.1	35.8	10.1	2 427.0	12.5	8.4
Bundesländer West	26 302.5	5.5	88.4	20 151.0	17.6	69.7
Ausland/Restposition	467.5	37.1	1.6	6 350.6	18.6	22.0

* Die Angaben nach Bundesländern können geringfügig von den Daten für Deutschland insgesamt (Tabelle 1) abweichen.

Quelle: Statistisches Bundesamt

Forrás: Szövetségi Statisztikai Hivatal

Az egyes NSZK tartományok (Bajorország, Baden-Württemberg, Bréma, Észak-Rajna-Vesztfália, Hamburg, Hessen, Rajnavidék-Pfalz, Saar-vidék, Schleswig-Holstein) továbbá a német újraegyesülést követően Brandenburg és Szászország Budapestre látogató kormányzati tisztségviselői (általában gazdasági miniszterei vagy államtitkárai) a Németországban működő magyar kereskedelmi képviselők és a budapesti nyugatnémet nagykövetség hathatós támogatásával, magyarországi tartózkodásaik során, rendszeresen felkeresték a magyar gazdasági kormányzat vezető tisztségviselőit, elsősorban az akkori külgazdasági tárca fejeletti ipari országokért felelős miniszterhelyettesét, s tájékoztak a magyar gazdasági reformfolyamat előrehaladásáról. A Magyarország, mint gazdasági partnerország iránti részint

szövetségi, részint tartományi szinten megjelent érdeklődésnek a rendszerváltás időpontja körüli erősödése nyomán, illetve annak köszönhetően, a térség más országaihoz hasonlóan, nagy lendületet kaptak a kölcsönös áruszállítások. Ezt egészítették ki azok a befektetési lehetőségek iránti érdeklődések, amelyek a Magyarországi vállalatok privatizációjába való bekapcsolódási lehetőségeket keresték. A fenti, 12. táblázat is azt szemlélteti, hogy a német tartományok milyen részesedésre tettek szert a Magyarországgal folytatott külkereskedelemben. Számos olyan német érdekeltségű vállalat, amely kezdetben a budapesti nemzetközi vásár Németországból érkezett kiállítójaként jelent meg, néhány év elteltével a Magyarországon létrehozott érdekeltségein keresztül vált a vásárok, s – tágabb értelemben – a magyar gazdaság, elsősorban az ipar, továbbá a szolgáltatások szereplőivé. Az áruforgalom emelkedésének és az együttműködések, illetve befektetések előmozdításának fontos előfeltétele volt az Európai Közösségekkel 1991 decemberében aláírt társulási megállapodás³⁵⁸. A kölcsönös áruforgalom – egy-két év átmeneti megtorpanásával – folyamatosan emelkedett, amihez nagyban hozzájárultak Németországnak a magyar kapcsolatok szempontjából különösen fontos nagyobb, gazdaságilag erősebb tartományai, illetve azok vállalatainak magyarországi befektetői aktivitása.

13.Táblázat: Magyarország áruforgalma az egyes német tartományokkal 2022-ben

Megnevezés	Magyar kivitel Millió €-ra kerekítve	A tartomány részaránya a magyar kivitelben %	Magyar behozatal Millió €-ra kerekítve	A tartomány részaránya a magyar behozatalban %
Bajorország	11.537	34,1	4.835	15,0
Baden- Württemberg	7.049	20,8	5.484	17,0
Észak-Rajna- Vesztfália	3.615	10,7	4.577	14,2
Alsó-Szászország	3.204	9,5	2.224	6,9
Szászország	1.977	5,8	894	2,8
Hessen	1.976	5,8	1.666	5,2
Rajnavidék-Pfalz	1.073	3,2	855	2,7

358 Szabadkereskedelelem, illetve a csatlakozás szándékának nyilvánítása. 1994. évi I. Törvény a Magyar Köztársaság és az Európai Közösségek és azok tagállamai közötti társulás létesítéséről szóló, Brüsszelben, 1991. december 16-án aláírt Európai Megállapodás kihirdetéséről.

<https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99400001.TV> 2023.10.01.

Hamburg	447	1,3	2.190	6,8
Schleswig-Holstein	397	1,2	546	1,7
Bréma	352	1,0	117	0,4
Tübingia	327	1,0	653	2,0
Saar-vidék	305	0,9	410	1,3
Berlin	287	0,8	178	0,6
Brandenburg	251	0,7	265	0,8
Szász-Anhalt	248	0,7	563	1,7
Mecklenburg-Előpomeránia	150	0,4	65	0,2
Tartományokra nem bontható	444	1,3	6.772	21,0
Németország	33.812	100,0	32.202	100,0

Forrás: Szövetségi Statisztikai Hivatal (www.destatis.de)

A Szövetségi Statisztikai Hivatal és a Központi Statisztikai Hivatal a magyar-német áruforgalom alakulásával kapcsolatos adatai módszertani okok miatt nem teljesen egyeznek. A KSH által Németországba exportált magyar termékek értéke 2022-ben 35.741 millió euró, az onnan származó behozatal pedig 31.940 millió eurót tett ki. Így a Németországgal szembeni magyar kiviteli többlet – a két ország statisztikai adatszolgáltatási rendszere különbözőségéből adódóan, a Szövetségi Statisztikai Hivatal által kimutatott 1.610 millió euróval szemben - 3.801 millió euróra rúgott. A statisztikai adatok különbözősége ellenére megállapítható, hogy a Németországba irányuló magyar áruszállítások értéke alapján Bajorország önmagában is hazánk elsős számú exportpiacának számít, a tartománynak a teljes magyar kivitelben elért részaránya mintegy 8 %-ot mutat. A német forgalomban második helyet elfoglaló Baden-Württembergbe irányuló kivitel – 7.049 millió euró - nagyságát pedig, (ami a teljes magyar kivitel mintegy 5 %-a), csak Olaszország (8.048 millió euró), Románia (7.578 millió euró) és Szlovákia (7.247 millió euró) előzi meg, ugyanakkor alig marad el az Ázsiába (7.580 millió euró) és az Amerikába (7.277 millió euró) irányuló teljes magyar kivittől, továbbá olyan viszonylatokat előz meg, mint Ausztria (6.397 millió euró), Lengyelország (6.104 millió euró), Csehország (5.898 millió euró) és Franciaország (6.012 millió euró). A 90-es évek első felétől kezdődően felgyorsult a német befektetők magyarországi aktivitása. Az egyes német tartományokhoz fűződő gazdasági kapcsolatok az elmúlt három évtized során jelentős

fejlődésen és strukturális átalakuláson mentek keresztül. Az általuk Magyarországon befektetett működőtőke nagyságrendileg megközelíti a 20 milliárd eurót; szakmák szerint első helyen a nagy német autógyárak (Audi AG., Mercedes Benz AG. és – 2025-től – a BMW AG.), továbbá a beszállítóipari cégek (Continental AG., Kirchhoff AG., Knorr Bremse AG., Robert Bosch AG., ThyssenKrupp AG.) érdemelnek említést. A fejlett ipari országokba, elsősorban Németországba irányuló magyar kivitel túlnyomó része a német befektetők Magyarországon letelepedett gyárainak terméke: direkt exportként vagy a feldolgozott termékekbe beépítve valósul meg. A magyarországi befektetések szempontjából legfontosabb tartományok Észak-Rajna-Vesztfália, Bajorország és Baden-Württemberg; e három tartományból származik a Magyarországon befektetett német tőke mintegy háromnegyede. A közvetlen beruházások értéke 2020-ban 18 milliárd eurót tett ki. A közvetlen beruházásokat tartományok szerinti megosztásban a 14. táblázat szemlélteti.³⁵⁹

14. Táblázat: A legfontosabb német tartományok vállalatainak közvetlen befektetései Magyarországon (2020. 12 31.)

Megnevezés	Közvetlen befektetések (millió euró)	Az adott tartomány részaránya %	Vállalatok száma, db	Foglalkoztatottak száma ezer fő
Németország	18.041	100,0	788	213
Ebből				
Észak-Rajna-Vesztfália	5.460	30,2	141	47
Baden-Württemberg	4.772	26,5	295	73
Bajorország	4.740	26,3	152	50
Hessen	1.106	6,1	62	16
Alsó-Szászország	710	3,9	47	14
Hamburg	398	2,2	39	3

Forrás: Deutsche Bank/Német-Magyar Ipari és Kereskedelmi Kamara

Ugyanezen forrás (DUIHK) szerint a Németországból Magyarországra irányuló közvetlen befektetések 33 %-a a közútijármű-gyártásba, 22 %-a az egyéb feldolgozóipari ágazatokba, 11

³⁵⁹ <https://www.bundesbank.de/de/statistiken> 2023.09.18.

százaléka a nagy- és kiskereskedelembe, 10 százaléka az energetikába, 7 százaléka az informatikába és kommunikációba irányult. A Magyarországon végrehajtott német érdekeltségű beruházások nagyban hozzájárultak a magyar gazdaság szerkezetváltásához, a GDP növekedéséhez, a kedvezőbb foglalkoztatáshoz, az állam és az önkormányzatok költségvetési bevételeinek növekedéséhez, az innováció és a szakképzés színvonalának emelkedéséhez és – nem utolsósorban – Magyarországon részben Németországba, részben a világ más országaiba irányuló exportjához. A német érdekeltségű vállalatoknak a magyar gazdaság általános fejlődésében játszott szerepén túlmenően emlékeztetni kell arra, hogy a Magyarországon megtelepedett német érdekeltségű vállalatok meghatározó szerepet játszanak abban, hogy a magyar exporton (2022: 142,2 milliárd euró) belül a gépek és szállítóeszközök termékcsoportjának (78,4 milliárd euró) részaránya meghaladta az 55 százalékot, a feldolgozott ipari termékek (43,5 milliárd euró) esetében pedig elérte a 30,6 százalékot. (Forrás: KSH). A Németországi Szövetségi Köztársaság föderális felépítése, az egyes tartományoknak a gazdaságpolitika és gazdaságfejlesztés területén rendelkezésre álló viszonylagos függetlensége lehetővé teszi Magyarországnak az Európa vezető gazdasági hatalmához fűződő gazdasági és kereskedelmi kapcsolatainak, a befektetési, a műszaki-tudományos és innovációs, oktatási, illetve egyéb együttműködésben rejlő lehetőségeit illetően, az egyes tartományok között meglévő különbségeinek feltárását, valamint a magyar gazdaságdiplomácia németországi politikájának ezekhez alkalmazkodó alakítását. A gazdaságdiplomácia keretei ugyanakkor meghaladják az állami irányítás kereteit, abba célszerűnek látszik a hazai gazdasági intézményrendszer – Magyar Kereskedelmi és Iparkamara, valamint a regionális kamarák, munkaadói szövetség szakmai szövetségek – bekapcsolása; különös tekintettel arra, hogy Németországban mind szövetségi, mind tartományi szinten jól strukturált, tevékenységeiket illetően jól elhatárolt vállalati-vállalkozói intézményrendszer működik, ezért indokolt ezen intézményrendszer főbb szereplőinek a tartományokhoz fűződő kapcsolatok rendszerébe történő bevonása. Az egyes tartományokhoz fűződő gazdasági együttműködés menedzselése tekintetében különleges szerep hárul az 1993-ban megalakult, s a 2023-ban fennállása 30. évfordulóját ünneplő Német-Magyar Ipari és Kereskedelmi Kamarára (DUIHK). E tekintetben a legszélesebb körű együttműködés a Bajor Szabadállammal alakult ki, azon megállapodás alapján, mely szerint a német kamara látja el a tartományok hivatalos magyarországi gazdasági képviselőjét. A DUIHK mind a mai napig, évente több, a gazdaságpolitika igényei és célkitűzései szerint meghatározott területeken (például a közútjármű-gyártás, környezetvédelem és hulladékgazdálkodás) rendez magyar-bajor szakértői találkozót,

vásárlátogatásokat.³⁶⁰ A Német-Magyar Ipari és Kereskedelmi Kamara tevékenységében ugyancsak fontos szerepet tölt be a Szász Szabadállam (keleti tartomány) magyarországi képviselete, amely – egyebek között – tartományi vállalatok budapesti szakkiállítási részvételének szervezésében, továbbá azok lebonyolításában vállal aktív szerepet. Elsősorban a wiesbadeni ipari és kereskedelmi kamara korábbi, magyar származású főtítkárának köszönhetően aktivizálódott a DUIHK Hessen tartomány magyarországi gazdasági képviselete, azonban ez az intézményes együttműködés sajnálatos módon megszűnt. Az egyes tartományokhoz fűződő kapcsolati rendszer viszonylag új elemének számít az *Üzletből az Üzletért* mottó jegyében 2020-ban létrehozott DialogUngarn Nonprofit Kft., amely független párbeszéd-platformot képez a kétoldalú gazdasági kapcsolatok fenntartására és fejlesztésére, az együttműködés bővítésére, valamint a szinergiák feltárására különféle makrogazdasági témákban. A DialogUngarn új hálózatokat kíván létrehozni olyan átfogó témákban, mint az általános befektetésösztönzés, energetika, automobilitás, hulladékgazdálkodás, s e célkitűzés jegyében a megalapítása óta számos rendezvényt tartott – többek között – Budapesten, továbbá Berlinben, Münchenben, Paderbornban és Stuttgartban. Fontos kérdés az is, hogyan tudnának közeledni egymáshoz a GDP és a bérek felzárkóztatása tekintetében az EU új közép-európai tagországainak régiói, ha e régiók elsősorban a nyugati csúcstechnológiai beruházásokra, nyugati irányításra, valamint az importált innovációra támaszkodnak, anélkül, hogy vállalataikat inkubálva és erősítve inkább saját K+F tevékenységük fellendítésével, önerőből történő közvetlen külföldi befektetések exportját segítenék elő, illetve a hazai vállalatokkal együttműködve hoznának létre regionális központokat országaikban.³⁶¹ Továbbra is figyelemre méltó tartalékok vannak a magyar gazdaságnak, különösen az innovációval³⁶² foglalkozó szervezeteknek, valamint a közép- és kisvállalatoknak a német partnerekhez fűződő kapcsolataik továbbfejlesztésében. Ennek ösztönzésében kulcsszerepe lehet a tartományi szintű német-magyar együttműködésnek. Mindkét országban jellemző, hogy a vidéki kistéleplések egyre jobban lemaradnak a nagyvárosok mögött. Ezért országos vidékfejlesztési programokra van

360 A német tartományok szerepe, jelentősége a magyar-német gazdasági kapcsolatokban Növekedes.hu <https://novekedes.hu/mag/a-nemet-tartomanyokhoz-fuzodo-magyar-gazdasagi-kapcsolatokban-sok-meg-a-tartalek>. 2023.09.01.

361 BECSEY Zsolt: Makrogazdasági adatok az Európai Bizottság jelentéseinek függvényében. Polgári Szemle, 13. évf. 1–3. sz. 41–50. o., doi: 10.24307/psz.2017.0905.

362 A 2023-as év két magyar Nobel díjast is adott a világnak, akik tulajdonképpen németországi kutatásaik eredményei alapján tudtak áttörni. Karikó Katalin-Biontech/Covid vakcina és Krausz Ferenc müncheni kutatásai az attoszekundumos fényimpulzusokkal, amelyek az elektromos áram szolgáltatásánál, de akár a rákkutatásban is hasznosíthatóak, jelentősen hozzájárultak a tudományos fejlődéshez. Mindketten Magyarországon végezték el iskoláikat, valamint mindketten dolgoztak kutatóként Németországban is. Mindkét tudós hosszú utat tett meg az elismerésig. Mindkettő kiváló szakember, akik kutatási eredményeire mindkét nemzet kicsit sajátjaként is büszke lehet.

szükség, amelynek alapja a beruházásösztönzés. Mindenhol munkaerőhiány van, ezért olyan technológiaintenzív közös beruházásokat kell keresni, amelyek a zöld energiahordozók széleskörű kiépítésén és alkalmazásán alapulnak.³⁶³

XIV.5. A Német-Magyar Fórum

„A magyarok voltak azok, akik kiütötték az első téglát a berlini falból”. 1989. szeptember 10-én nyitotta meg a magyar kormány Magyarország nyugati határát, és ezzel lehetővé tette az NDK-polgárok számára a menekülést. „Magyarországon keresztül vezet az az út, amely országunkat történelme valószínűleg legboldogabb pillanatával ajándékozta meg. A magyarországi emberek, akik saját maguk is még küzdöttek a szabadságukért, egyengették az NDK-ból érkező menekültek számára a szabadságba vezető utat. Ez a kő lett az alapja annak az Európának, amelyet ma ismerünk” - hangsúlyozta 2019-ben Heiko Maas akkori német külügyminiszter a 30 éves határnyitási évforduló alkalmából rendezett Magyar-Német Fórumon (MNF). „Ez egy szolidáris, békés és szabad Európa, amelyben a fiatalok számára teljesen magától értetődő, hogy más országokban tanulhatnak, utazhatnak, új városokat fedezhetnek fel, barátságokat köthetnek. Olyan Európa, ahol országaink közösen alakítják a politikát.” – húzta alá a határnyitás európai jelentőségét a német politikus.

A Magyar-Német Fórum³⁶⁴ első közgyűlésére 1991. júniusában az Európa-Mozgalom Magyar és Német Tanácsának kezdeményezésére, Antall József és Helmut Kohl akkori kormányfők támogatásával, az Európa-politikai Intézet, mint a két ország közötti társadalmi kapcsolatok egyik legfontosabb intézménye, szervezésében került sor. A fórum célja, hogy a résztvevők nyílt párbeszédben vitathassák meg a két ország társadalmi és gazdasági fejlődésének aktuális kérdéseit és olyan közös válaszokat fogalmazzanak meg, amelyek figyelembe veszik az európai integráció szempontjait is. A Magyar-Német Fórum találkozási platformot nyújt az összes társadalmi csoport számára. Kétoldalú kezdeményezésként segíti a két ország közötti eszme- és véleménycserét a politika, gazdaság, tudomány és civil szervezetek képviselői, szakértői között. Ezért a Fórum tevékenységének alapvető jellemzője a tárgyilagosság és a pártpolitikai kiegyensúlyozottság. Tekintettel a kétoldalú kapcsolatokban betöltött kiemelkedő jelentőségére, a Fórum munkáját kezdetektől fogva a legmagasabb szinten is támogatja a két ország kormánya, különösen a két külügyminisztérium.

363 The Special Way of Cohesion in Germany *Doi 10.33774/coe-2021-qfbmp-v2*
<https://www.cambridge.org/engage/coe/article-details/603e04587d53249ffa33f77e>

364 <https://www.dujw.org/deutsch-ungarisches-forum> 2023.09.29.

Megrendezésére felváltva kerül sor a két fővárosban, Budapesten és Berlinben. A berlini üléseknek többször adott színhelyet egy-egy német tartomány is, megrendezésébe bekapcsolódott például a Brandenburgi tartományi képviselő és a Mecklenburg-Előpomerániai képviselő is. A fórumot korábban a két ország külügyminisztere nyitotta meg, a tanácskozáson volt külügyminiszterek, parlamenti és európai parlamenti képviselők, minisztériumok magas rangú képviselői vettek részt. Így mód volt a stratégiai célok egyeztetésére is. A MNF-ot 2017 óta a Német-Magyar Ifjúsági Iroda szervezi abból a célból, hogy a fiatalabb generációk is szót kaphassanak. A Fórum jelenleg elsősorban a két ország fiataljait kívánja megszólítani, akik a német-magyar kapcsolatok továbbfejlesztésének lehetőségeit próbálják meg kitalálni. A Fórum ezenkívül a két ország parlamenti képviselőit, vállalkozókat, valamint a tudomány, továbbá a civil társadalom szereplőit hívja egybe, a Németország és Magyarország közötti kétoldalú kapcsolatok erősítése, a különböző nézőpontok és érdekek összekapcsolása és az aktuális kérdések megvitatása céljából.

XIV.6. Partnervárosok együttműködése³⁶⁵

A városi és közösségi partnerség civil hálózatokat fejleszt és hidakat épít az emberek között. A megélt szubszidiaritás kifejeződései ezek, amelyek alulról szervezik a kohéziót. A helyszínen népszerűsítik az európai eszmét, az interkulturális készségeket, valamint a tudásátadást a civil társadalomban, a politikában, a közigazgatásban, a kultúrában, az üzleti életben és a tudományban. A bizalomra épülő partnerség lényege a kérdések nyílt kezelése a kölcsönös párbeszéd keretében. A német-magyar partnervárosok listája hosszú, ugyanis közel kétszáz település kötött partnerséget a második világháború óta (a legrégebbi: 1954, legfrissebb 2018).

XV. FEJEZET A JÖVŐ KIHÍVÁSAI

Németországnak jelenleg az alábbi kihívásokkal kell szembenéznie: keleti tartományok, illetve lemaradó régiók felzárkóztatása, az aktuális válságok kezelése (gazdasági válság, migrációs válság, orosz-ukrán háború, a kézirat lezárásakor történt közel-keleti Hamasz-agresszió kül- és belpolitikai kezelése), a Covid pandémia utáni gazdasági helyreállítás, az ellenállóképesség növelése, az egyre növekvő munkaerőhiány és szakemberhiány megoldása, a zöld technológiák bevezetése, az orosz-ukrán háború miatt kialakult energiaválság kapcsán az energiaellátás

365 https://de.wikipedia.org/wiki/Liste_deutsch-ungarischer_Städte_und_Gemeindeparterschaften 2023.09.18.

biztosítása, az energiafüggőség csökkentése, a fenntartható fejlődés finanszírozása, az áremelkedések kompenzálása³⁶⁶, a bürokrácia csökkentése, valamint a Kínától való függőség csökkentése, az innovációs képesség növelése, a versenyképesség javítása. A megoldások középpontjában a környezetvédelemi projektek állnak: azaz a klímapolitika, valamint az energiapolitika. A fenntartható fejlődést célzó programok keretében kerülnek kiépítésre a megújuló energiaforrások, amelyek támogatása egy 50 milliárd eurós *Jövő Csomagból* történik.³⁶⁷ Mindezen projekteknél jelentős szerepet kapnak a tartományok. Itt fontos megjegyezni, hogy a zöld beruházásoknál esetleg érdemes lenne megvizsgálni a magyar részvételi, beszállítói, valamint egyéb kooperációs lehetőségeket is.

A zöld gazdaság kiépítése³⁶⁸ jelenleg az egyik legaktuálisabb téma Németországban, a klímasemlegesség megteremtése ugyanakkor egy globális projekt, amelynek számos kihatása van hétköznapjainkra. Az egészséges környezethez való jog formális emberi jogként való elismerése már évekkel ezelőtt felmerült³⁶⁹ sőt kezdeményezés indult arra is, hogy meg kell védeni azokat is, akik életüket kockáztatják a talaj, a vizek az erdők és az élővilág védelméért. A környezet védelmének fogalma gyakran esik áldozatul annak, hogy egyszerűen valamiféle megoldandó feladatként tekintünk elsősorban saját (jó esetben mások) életfeltételeink biztosítására. A párizsi éghajlatvédelmi egyezményt³⁷⁰ (Accord de Paris) 2015-ben írta alá a világ 195 országa, azzal a céllal, hogy a globális felmelegedést csökkentsék. 2017 óta a nemzetközi jogban számos olyan megállapítás elhangzott, amelyeket az etikus környezeti magatartás kategóriába sorolhatunk. Ilyenek például: *Minden emberi lénynek alapvető joga az egészséget és jólétet biztosító környezetben élni. A környezetet és a természeti erőforrásokat mind a jelen, mind a jövő nemzedékek javára kell megőrizni és használni. Az államoknak az országhatárokon átnyúló természeti erőforrásokat észszerű és méltányos módon kell*

366 Egy merénylet előzményei, a keletnémet állami vagyon magánosításának sajátos körülményei. Magyar Jog, 2023/4., 249-253. oldal [Szakcikkadatbazis.hu/doc/5383867](https://www.szakcikkadatbazis.hu/doc/5383867), [Szakcikkadatbazis.hu/magyar_jog/2023/4](https://www.szakcikkadatbazis.hu/magyar_jog/2023/4)

367 A Német Egység és a Regionális Felzárkóztatás Társadalmi Gazdasági Jellegzetességei. *Regionalizmus, szolidaritás és párbeszéd*, Humán Innovációs Szemle Vol 14, No 1 (2023) 90-107. oldal.

³⁶⁸ A Zöld Gazdaság azonban nem létezhet környezetileg is kockázattudatos, valamint a hosszútávú, fenntarthatósági szempontokat is érvényesítő bankok, biztosítók és befektetési szolgáltatók nélkül. A klímaszcenáriók tulajdonképpen forgatókönyvek, amelyek eseménysorozatokkal mutatják be a világ éghajlatának lehetséges jövőbeli állapotait leírásokkal, illetve a változás mennyiségi előrejelzésének segítségével. Tulajdonképpen ezek nem a jövő előrejelzései, hanem inkább annak kivetítései, hogy mi történhet. A célok eléréséhez vezető utak valószínűsíthető, összefüggő és belsőleg összefüggő leírását is jelenthetik. VARGA Zoltán-SZILÁGYI Viktor Csaba: A Magyar Nemzeti Bank zöld programja in Miskolci Jogtudó HU ISSN 2630-9505, 2023/4. szám 2. (TDK) különszám 51. o.

369 <https://www.jogaszvilag.hu/napi/emberi-jog-az-egeszseges-kornyezethez-valo-jog/>, 2023.09.5.

<https://www.kia.hu/konyvtar/dkiadv/sarfesz/sarfe05.htm> Hogyan lehet alkotmányos jog az egészséges környezethez való emberi jog? (kia.hu) 2023.09.22.

370 https://hu.wikipedia.org/wiki/Párizsi_éghajlatvédelmi_egyezmény 2022.08.15.

használniuk. Az éghajlatváltozás és a tudománnyal kapcsolatos diplomácia soha többé nem képezheti részét külpolitikai vitáinknak. Ezeket a megállapításokat tartalmazza többek között az a *Közös Jövőről és a Nemzetközi Felelősségvállalásról* készített összefoglaló³⁷¹, amely a klímaváltozás negatív hatásaira és a környezetvédelemben vállalt aktív szerepre kívánja felhívni a figyelmet. A 2021 novemberi glasgow-i klíma csúcsra³⁷² a világ több mint száz vezetője érkezett, jelezve ezzel, hogy az éghajlatváltozás elleni küzdelem a nemzetközi fellépés egyik prioritása, azon nehézségek ellenére is, amelyekkel mindannyian szembesülünk a coronavirus-járvány során. A 2022-ben megrendezett egyiptomi Cop27 csúcstalálkozó³⁷³, amely csak mérsékelt eredményeket hozott, döntöttek egy *Veszteségek és Károk Fedezésére elkülönített Alap* létrehozásáról, továbbá megerősítették a Párizsi Klímacélokot, megegyeztek a vállalkozások és intézmények számonkéréséről, s arról, hogy több pénzügyi támogatást mozgósítsanak a fejlődő országok számára.

15.Táblázat: Az UN_SDG és a Laudato Si legfontosabb szavai

Laudatio Si	UN_SDG
Emberi	Fejlesztés
Világ	Fenntartható
Fejlesztés	Ország
Élet	Természet
Szociális	Globális
Természet	Pénzügyi

Forrás: A fenntartható kölcsönhatások automatizált elemzése³⁷⁴

A Ferenc pápa gondolatait tartalmazó, 2015-ben megjelent Laudato Si enciklika egyedülálló képet mutat a fenntarthatóság problémájáról. Ha az ENSZ Fenntartható Fejlesztési Céljai (UN_SDG) (ENSZ Közgyűlés, 2015) és a Szentatya környezetvédelemről és emberi ökológiáról szóló írásában használt leggyakoribb szavait összehasonlítjuk (15. táblázat), akkor

371 KARDOS Gábor - LATTMANN Tamás: Nemzetközi jog, ELTE Eötvös Kiadó Kft. 2015 .

372 <https://ukcop26.org> 2023.09.15. 26th UN Climate Change Conference of the Parties (COP26) in Glasgow on 31 October – 12 November 2021: A résztvevők megerősítették azt a 2015-ben azt a Párizsban elfogadott célt, miszerint a globális felmelegedést 1,5 Celsius-fokra kell korlátozni, és elkötelezték az erdőirtás elleni harcban is. 2023.9.1.

373 2022. november 20. Sharm-el-Sheikh <https://unfccc.int/process-and-meetings/conferences/sharm-el-sheikh-climate-change-conference-november-2022/five-key-takeaways-from-cop27> 2023.09.16.

374 DÖRGŐ Gyula, HONTI Gergely, ABONYI János: A fenntartható kölcsönhatások automatizált elemzése. DOI: 10.3303/CET1870131

megállapítható, hogy az e szavak által tükrözött témák alapvetően eltérőek. A Laudato Si ugyanis abból indul ki, hogy a környezetvédelem kiinduló alapja egy meghitt megértés, azaz az ökológiai teológia megértésünket és a természetes világgal való intimitásunkat jelenti, tehát „a környezettel kapcsolatos aggodalmunk alapvető része a hitünknek, s az ember csak a hit segítségével képes kielégíteni a teljeskörű önértelmezésre, így a környezetére irányuló igényét”.³⁷⁵

Jelenleg még nem rendelkezünk azzal a kultúrával, amely elegendő lenne ennek a krízisnek a megoldására. Szükség lenne például egy olyan jogrendszerre, amely az ökoszisztémákat védi a szabadság és az egyenjogúság figyelembevételével. Túl sok a sajátos érdek, azaz olyan gazdasági érdekek, amelyek gyorsan megszerzik a hatalmat a közösségi érdekek felett, s az információkat saját maguk számára kedvező módon manipulálják. A generációk közötti szolidaritás mellett szükség van a generáción belüli szolidaritásra is. Azaz ezen a területen is kiemelt szerepet kap a nevelés. A vásárlás nemcsak egy gazdasági aktus, hanem egy morális cselekedet is. A környezetvédelmi nevelés része az ökológiai etikának, amely alapja a szolidaritás, a felelősség és az együttérzésen alapuló figyelmesség.

Napjaink gyorsuló globális gazdasági, környezeti és társadalmi változásával járó folyamatok megértése és a tudásrendszerek kialakítása rendkívül fontos a jelenlegi és jövőbeli generációk igényeinek kielégítésében, és ezáltal a fenntartható fejlődésben. A kidolgozott eszközök és a módszertan alkalmazhatósága igazolja, hogy az előző évtizedek fenntarthatósági tanulmányaiban leírt kulcsfontosságú szempontok hogyan változnak az idő múlásával, és mik a fenntarthatóság állandó (problematikus) területei. Egyetértés van abban, hogy a tudományos ismeretek kulcsszerepet játszanak a fenntarthatóság szempontjainak meghatározásában, és így a fenntartható fejlődés előmozdítását célzó kapcsolódó politikák kialakításában. Az ilyen tudásalap fejlesztése jelentős nehézségekkel néz szembe.

Az államoknak tehát fel kell hagyniuk azon tevékenységekkel, amelyek a környezet terén vállalt nemzetközi kötelezettséget sértenek és az okozott ártalmakért kártérítést kell nyújtaniuk.³⁷⁶ A pandémia utáni gazdasági válságból való kilábalásnak, a háború okozta energia-bizonytalanságnak, a nemzetközi szállítási útvonalak összeomlásának helyrehozása rengeteg pénzbe kerül, így jogosan merül fel az a kérdés is, hogy mennyit képes vállalni a társadalom anyagilag az újjáépítésre és ezzel párhuzamosan hajlandó-e a többlet kiadásokat a környezetvédelmi projektekre, a teljes energiaátállásra költeni? Milyen komolyan veszik a

375 BIRHER Nándor: Szabályozáskomplexitás, Budapest, KRE 2021

376 DÖRGŐ Gyula, HONTI Gergely, ABONYI János: A fenntartható kölcsönhatások automatizált elemzése. DOI: 10.3303/CET1870131

megállapodásokat és tartják be ígéreteiket a világ államainak vezetői? Mindezek tudatában az az új elit, akit kitermelt az utóbbi válságos idők cybervilága, gazdaggá tett az online kereskedés, a háború, továbbá az alternatív energiákat hasznosító-termelő és szolgáltató vállalatok vezető menedzserei, akik kihasználva a fogyasztók klímavédelmi nyitottságát, illetve akik nyertesek a megrendeléseknek és a törvénykezésnek, és az utóbbi időben hatalmas vagyonokat szereztek, vajon a nyersanyagokért folytatott egyre élesedő harcban megfelelnek-e majd ezekről a fentiekben taglalt nemes célokról?

Sikeres lesz-e ez európai zöld átalakulás? Hogyan tudja megérteni, elfogadni a német lakosság az ipari és a mezőgazdasági termelők az energiaárak emelkedését? Tény, hogy a megújuló energiák előállítása és a zöld energia alkalmazása kevesebb munkahelyet igényel. Ez az átalakulás a vállalkozások és vállalatok személyzetének nagyobb mértékű csökkenéséhez vagy akár a gyártók termelésének más országokba, főleg Ázsiába történő áthelyezéséhez és a munkanélküliség növekedéséhez, magas fokú digitalizációhoz, a mesterséges intelligencia egyre szélesebb körű alkalmazásához vezethet. Sok kérdést kell meg tisztázni és nagyon rövid idő alatt megoldani. A tervek sikeréhez nemcsak a lakosság, hanem a gazdasági szereplők teljes körű támogatása is szükséges. Habeck miniszter szerint ugyan meglepően rövid idő alatt sikerült megoldani az egyoldalú energiafüggőséget, azonban még sok a teendő a jelenlegi gazdasági recesszió áthidalására.

Globálisan nézve felmerülhet az a kérdés is, hogy a nemzetközi szervezetek³⁷⁷ alapelvei és az általuk nyújtott szolgáltatások kiállják-e a megváltozott és felgyorsult idők próbáját? Noha a tudomány és a technika összesűrítette a világot, a globális problémák globális megoldásokat követelnek, a nemzeti érdekviszonyok és az országok szempontjainak hangsúlyozása mellett. Mindezek következménye a nemzeti döntések egyre növekvő mértékű nemzetközi eredete. Fontos tehát hangsúlyozni, hogy ezekben a napjaink biztonságát fenyegető határokon átnyúló kérdésekben, nemzeti szinten, valamint globális szinten is hatékony fellépésre van szükség. A terrorizmus, valamint a cyberbűnözés elleni harc ugyanúgy mindannyiunk érdeke, mint a környezetvédelem vagy az egészségvédelem. Ezért elengedhetetlenül szükséges a globális nagyhatalmak közötti felelősségteljes koordináció, a megbízható információk cseréje a partnerországokkal, valamint az egymást tiszteletben tartó, felelősségteljes együttműködés, amit a jövő generációja majd jogosan kérhet számon. Mindezekre sürgősen szükség van, hiszen a jelenlegi háborús helyzetben tulajdonképpen az ENSZ lehetne az, aki átvállalhatná a helyét a hiányzó, meghatározó, mérvadó, és érdeket érvényesíteni tudó politikai elitnek.

377 BLAHÓ András-PRANDLER Árpád: Nemzetközi szervezetek és Intézmények, Aula Kiadó 2001, 19-21.o.

A közeljövőt meghatározó fontos teendők Németországban, amelyek a regionális politikára is kihatnak:

- *Függőségek leépítése (Kínától való függőség, illetve energiafüggőség)*
- *Munkaerőhiány megoldása, kezelése:* képzett szakemberek Németországba csalogatása, kedvező migrációs lehetőségekkel, a népesedési problémák kezelése, az elöregedés, a kevés gyerek problematikája, amelyekre megoldást kínálhatnak a rugalmas munkavégzési lehetőségek, a digitalizáció, a mesterséges intelligencia használatának kiterjesztése.
- *Energiaköltségek csökkentése:* a megoldás kulcsa az energiafelhasználás szabályozása, a megújuló energiaforrások alkalmazásának támogatása.
- *Innovációs tevékenység elősegítése* az innovációs projektek finanszírozása által.
- *Adózás és egyéb szabályozások:* fontos területei a bürokrácia csökkentés, az átláthatóság, az egyszerűsítés.
- *További beruházások a keleti tartományokban.*

Németország nem olcsó telephely, nem is számít adóparadicsomnak. Az európai részvénytársaságok nagy része nem ide települ. Ugyanakkor minőséget kínál, és ezt a telephelyszínt vonalat fent is kívánja tartani. A globalizációs kihívásokban nem a költségcsökkentésekkel akar lépést tartani, hanem high-tech megoldásokat kínálva, digitalizált, magasan képzett szakemberekkel és befektetői háttérinfrastruktúrával szeretne részt venni a globalizációs versenyben.

31.Ábra: A Németország Paktum (2023)

Forrás: Bundesregierung

A német kancellár, Olaf Scholz 2023. szeptember 6-án úgynevezett Deutschland-Pakt létrehozását javasolta parlamenti beszédében, amelynek célja Németország modernizálása. Németország globálisan versenyképes gazdaság, fejlett jóléti állam, amely nyitott a világra, a kompromisszumokat keresi, útját az Európai Unió keretein belül képzelel el. Az energiakrízis, a klímaválság és a háború bizonytalanságot okozott. Ezért konkrét orientációra, bátor döntésekre van szükség a modernizációs célok eléréséhez. A Paktum célja, Németország gyorsabbá, modernebbé és biztonságosabbá tétele.

A paktum konkrét cselekvési irányokat határoz meg:

1. Szerződés a tervezés, jóváhagyás és a végrehajtás felgyorsításáról.
2. A versenyképesség és a növekedés erősítése.
3. Az ügyintézés korszerűsítése, digitalizálása.
4. Több képzett munkaerő Németországba vonzása, az illegális migráció korlátozása.

XVI. FEJEZET

AZ ÚJ TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK TÉZISSZERŰ ÖSSZEFOGLALÁSA

Válaszok a kiinduló tézisekre

1. A föderalizmusból eredő előnyök ugyan megerősítik a szubszidiaritást, de sokszor a bürokrácia burjánzásához vezetnek és a struktúrák megkettőzését okozhatják. Problémát okozhat például, hogy a támogatási pénzekhez való eljutáshoz a pályázati honlapok még nincsenek teljesen összekapcsolva, különböznek, a döntéshozatal lassú. Ugyanakkor a föderalizmus és annak alkotmányos biztosítékai az alapkövei a hatékony regionális fejlesztéseknek, illetve a tartományok hatékony együttműködésének.
2. A német középtávú gazdaság- és társadalompolitikai célkitűzések prioritása a klímavédelem, ezzel összhangban történnek meg a törvényhozás lépései és a regionális támogatások elosztásának alapjául szolgáló feltételek alakítása, valamint a digitalizáció. Ehhez kiegészítésként kapcsolódnak az európai uniós célok - közte az új COVID helyreállítási alap és más források, amelyek kiegészítik a hazai lehetőségeket.
3. Amennyiben a közvetlen finanszírozási javaslat (N. Nienass európai parlamenti képviselő elképzelése) elegendő támogatóra talál az Európai Parlamentben, az Európai Bizottságban és a Tanácsban, akkor létrejöhet a projektek közvetlen finanszírozása a közösségek, városok és régiók, valamint az EU között. Gondot okozhat, valamint további kidolgozást-átgondolást

igényel például az alsóbb szint szakértelme-szakapparátusa, illetve a garancia biztosítási lehetőségek kiépítése a visszafizetésre szabálytalanság vagy rendellenesség esetén. Ez hatékonyan szolgálná a bürokrácia leépítésére tett francia-német javaslat megvalósítását is, átláthatóbbá tenné a finanszírozást, gyorsítaná az ügyintézését.

4. A hatályos szabályozások a törvényhozók szerint megakadályozzák a rivalizálást a támogatott területek között. A Közösségi Feladatok egyaránt vonatkozik elmaradottabb keleti és nyugati pályázókra. Ugyanakkor nem jellemző, hogy a régiók, illetve a települések együtt pályáznának. Ez alól kivétel a határokon átnyúló együttműködés, amelyet európai forrásokból finanszíroznak, amely alap (Interreg) keretét az aktuális hétéves EU-költségvetésben más közösségi politikák javára lecsökkentették.

5. A Szolidaritási Paktum megszűnt, a támogatásokat egységesen egy csatornába, a 'Közösségi Feladatok' keretei közé terelték. A keleti tartományok különleges bánásmódja ezzel befejeződött. A választóvonal inkább a város-vidék és nem Kelet-Nyugat közé vonható, ugyanakkor helyes az a kormányzati döntés, amely 20 kimagasló beruházási projekt keleti tartományokba való telepítését célozta. Ennek hosszútávú hatásaként újra kialakulhat a keleti régiókban is a saját kutatóbázis, a kompetens menedzsment, illetve a regionális fejlesztésekben hatalmas szerepet játszó vállalati központok.

6. A szolidaritási járulékot a válságokra való tekintettel továbbra sem szüntették meg, a befolyt bevételek azonban nem célhoz kötöttek, bármire felhasználhatóak, ezért az Alkotmánybíróság elutasította a felhasználási kötöttségre utaló kereseteket. Miután a szolidaritásnak sok formája van, és jelenleg a pandémia, valamint a háborús hatások, továbbá a gazdasági recesszió miatt több területen is szükség van rá, ezért a járulék fenntartása indokolható. Különadó jellegű forrás, a kérdés inkább az, hogy mennyire hatékonyan használják fel ezt a nem állandó bevételi forrást jövőorientált kohéziós célokra.

7. A pandémia negatív gazdasági hatásait kiküszöbölendő, az Európai Bizottság jóváhagyta a stratégiai cégek állami támogatását, de ez most már befejeződött. Minden tagállam más-más jellegű/ háttérű vállalatot-projektet-prioritást finanszírozott, így nehéz összehasonlítani, hogy mely cégek kerültek ezzel előnyösebb helyzetbe. A turizmus úgy tűnik, hogy talpraállt, elsősorban a légitársaságokban figyelhető meg - például a német légitársasági vállalat egyre erősödő részaránya. Sajnos a támogatások nem érintették az egészségügyi szektort, mind Németországban, de Magyarországon is kórházbezárásoknak, leépítéseknek, valamint orvosihiánynak lehetünk tanui.

8. Az OLAF vizsgálatairól készült jelentések ajánló jellegűek, a tagállamoknak törvénybe kell iktatnia azok alkalmazását. Az Európai Ügyészség szerepe a csalások kivizsgálásában kiemelhető. A támogatások felhasználásának ellenőrzésére szükség van, de ezen a területen is növelni kell a hatékonyságot, az átláthatóságot, valamint csökkenteni kell a bürokráciát. Ezt a folyamatot segíthetnék az Európai Számvevőszék által készített eredmény-elemzések.

9. A keletnémet vagyon kiárúsítása nagyvállalatok bezárásához, a munkanélküliség növekedéséhez vezetett. Azonban jelenleg tanúi lehetünk olyan keletnémet vállalkozásoknak is, akik helyi menedzsmenttel és a helyi lehetőségek kiaknázásával sikertörténeteknek számítanak. Ugyanakkor azt csak hosszútávon lehet majd megválaszolni, hogy mindez ki tud-e ezt terjedni a gazdaság és az intézményrendszer további elemeire is, s hogy ez mennyire sikeresen járul hozzá a keletnémet elitképződéshez. Ehhez a kérdéskörhöz szervesen kapcsolódik a volt szocialista országok európai szintű és hatáskörű elitjének kibontakoztatása.

10. A támogatások egységesítése szükségszerű volt ahhoz, hogy végre megszűnjön a keleti-nyugati fejlesztések közötti megkülönböztetés. Ugyanakkor továbbra is fontos a kiemelt befektetések ösztönzése és az infrastruktúra fejlesztés a keleti tartományokban. A regionális politika közös alakításához széleskörű nemzeti konzultációt indítottak útjára, amelynek első állomása a 2023-as rostocki regionális konferencia volt. Az évente hol keleten hol egy nyugati városban megrendezésre kerülő rendezvényen miniszteri szinten képviselteti magát a kormány, a tanácskozásokon a települések-járások vezetői, regionális szakemberek, tartományi és állami kormányhivatalnokok, helyi vállalatok és vállalkozások vezetői, kutatóintézetek kutatói vesznek részt, cserélnek eszmét, s közösen jelölik ki a továbblépés lehetőségeit.

Megállapítások a kétoldalú kapcsolatok fejlesztésére:

11. A tartományokkal folytatott magyar-német kooperáció földrajzilag nagyon egyenlőtlen – három nagy nyugati tartományra szorítkozik a kereskedelem zöme -, ugyanakkor mindkét félnek az érdeke, hiszen a lehetőségek végtelenek, és mindenképpen további kiaknázásra javasoltak.

12. A magyar gazdasági diplomáciának – többek között a berlini nagykövetség, továbbá a müncheni, stuttgarteri és düsseldorfi főkonzulátus gazdaságdiplomáciai tevékenysége révén, a magyarországi befektetési keretfeltételeinek - köszönhetően - többek között - a Nemzeti Együttműködés Rendszeréből adódó egyes, az informatív kapcsolatokban és a német médiában nagy hangsúlyt kapott vitatott helyzetek ellenére - meg kell találnia a jövőben is a járható közös utakat, fel kell térképeznie a közös projektlehetőségeket, kihasználva a német föderációs

berendezkedésből adódó előnyöket; mindezzel előmozdítva a kétoldalú, magyar-német tartományi kapcsolatok fejlődését a szövetségi kormánnyal folytatott kapcsolatokkal párhuzamosan, illetve kiegészítéseként, esetleges helyettesítéseként. A megfelelő kezdeményezések kidolgozására és az egyes partnerek elé való terjesztésére kiváló alkalmat jelentett volna a magyar-nyugatnémet diplomáciai kapcsolatok felvételének 2023. decemberében esedékes 50. évfordulója, ugyanakkor további lehetőségeket kínálhat a határnyitás, a páneurópai piknik 2024-es 25. évfordulója., illetve a német egység 2025-ben esedékes 35. évfordulója.

13. A három, a magyar kapcsolatokban meghatározó jelentőségű tartomány, nevezetesen Bajorországon, Baden-Württemberg és Észak-Rajna-Vesztfália mellett, - a teljesség igénye nélkül – nagy lehetőség kínálkozik többek között Alsó-Szászországban, Hessenben, Rajnavidék-Pfalzban, Szászországban, valamint a Magyarországon önálló képviselőt fenntartó Hamburgban is. Fontos, hogy az együttműködés a közúti járműgyártásban kialakított keretek és formák fenntartása mellett kiterjedjen olyan más területekre is, mint a progresszív gazdasági ágazatok, a digitalizáció, az energiahatékonyság javítása és a megújuló energiák termelése, s az ezekkel kapcsolatos innovációra.

14. Ebben nagy segítséget jelentenek olyan intézmények, mint a Német Ipari és Kereskedelmi Kamara (DIHK), valamint az egyes regionális kamarai szervezetek, továbbá a kölni IW gazdaságkutató intézet, amelyek a vállalatok széles körét szondázzák, s folyamatosan vizsgálják Németország egyes térségei, illetve tartományai aktuális gazdasági helyzetét, fejlődési várakozásait, s eredményeiket rendszeresen publikálják.

15. Az évente ülésező Magyar-Német Fórum tevékenységét illetően szükséges lenne, hogy azok napirendjén kapjanak helyet egyes tartományok is, illetve a speciálisan e tartományokhoz fűződő német-magyar kapcsolatok fejlesztésével összefüggő kérdések, helyi vállalatok, vállalkozók. Ez a javaslat különösképpen releváns abból a szempontból, hogy a fórum tevékenységében döntő szerepet játszanak a fiatal, általában felsőfokú tanulmányokat folytató hallgatók, akik hosszú távon profitálhatnak az itt szerzett ismeretekből. Ugyanígy meggondolandó a testvérvárosi kapcsolatok eredményeinek és perspektíváinak a fórum napirendjébe történő felvétele is.

ZÁRÓ GONDOLATOK

Disszertációm egy időszerű, továbbá hiánypótló összefoglaló, amely aktuális áttekintést ad a a föderalizmus keretein belül működő német regionális támogatási struktúráról, azok jogi szabályozásáról, valamint a kivitelezésben közreműködő csatornákról. Az évek során angol nyelven megjelent publikációimat közel hatezren olvasták, s örömmel tapasztaltam, hogy az utóbbi időben a keleti felzárkóztatás témája megjelent a nyilvános társadalmi vitákban is. A regionális fejlesztési program (GRW) egységesítése, majd reformja, továbbá a 2023-ban hozott, keleti tartományokat előnyben részesítő beruházási döntések mind az egységes elbírálás, s az egyenlő esélyek irányába történő elmozdulást jelentik. Az esélyegyenlőségek állami monitorozása az országos eltérésekről pontosabb és aktuálisabb képet ad majd a következő, 2024-es év közepén. Bár 33 év telt el a Német Egység létrejötte óta, a fejekben még mindig ott van a keleti-nyugati szemlélet, annak ellenére, hogy az időközben felnőtt Y és Z generáció számára ezek a gyökerek már nem relevánsak.

Németország lakosainak több mint a fele, mint ahogy az a 3. fejezetben (37-38. oldal, 5. ábra) is kifejtésre került, vidéken, vidéki városokban él, a vidékfejlesztési politika ezért nagyon fontos számukra. (Az IG Metall³⁷⁸, a legerősebb német szakszervezet például kifejezetten harcol azért, hogy vidéken is maradjanak iskolák, kórházak, ami a lakosság vidéken tartásának egyik kulcstényezője.) Ugyanakkor nem elegendő a felülről jövő támogatásokra várni, okos városokra, okos közösségekre van szükség, akik önállóan, aktív módon szervezik meg életüket, alakítják ki jövőjüket és a helyi vállalatokkal együttműködve tevékenyen fejlesztik lakókörnyezetüket, felelősséget vállalnak régiójuk jövőjéért. Ehhez nagy segítséget jelenthetne az, ha az európai uniós források direkt formában érkezhetnének, kiegészítve a nemzeti finanszírozási lehetőségeket. A nemzeti és az európai uniós finanszírozás bürokrata útvesztőit mindenképpen le kell építeni, növelni kell az átláthatóságot, valamint a döntések gyorsaságát, továbbá egyszerűsíteni és szinkronizálni (összekapcsolni) kellene az eljárási folyamatot azért, hogy a német régiók és települések is megállhassák helyüket a globalizációs versenyben, s reziliensek maradhassanak, kevésbé sérüljenek a korunkra oly jellemző válságokban, kihívásokban (szakképzett munkaerő hiánya, új energiaforrások kiaknázása, háború hatásai, pandémia miatti gazdasági válság, beszállítói láncok újratervezése, áremelkedések). Mindezekhez olyan keretszabályok is segítségül szolgálhatnak, amelyek lehetővé teszik a

378 <https://www.igmetall.de/politik-und-gesellschaft> 2023.09.17.

rugalmas munkavégzést, a távmunkát, fejlesztik az infrastruktúrát, támogatják a digitalizációt, továbbá a finanszírozási együttműködés modern formáit kínálják. Be kell építeni a vállalati felelősségvállalást (CSR) is a fejlesztéspolitikába, például célzott támogatásokkal, ami szintén erősítheti a regionális versenyképességet és a strukturális politikát is. A visszaélések csökkentéséhez az ellenőrzéseket hatékonyabbá és gyorsabbá, indokolhatóbbá, s kevésbé bürokratikusá kell tenni.

A német tartományok és a magyar vármegyék, illetve a testvérvárosok közötti együttműködésben rengeteg a potenciál, meg kell keresni a közös érdekeket, közös projekteket kell létrehozni, ki kell aknázni a lehetőségeket olyan területeken, mint például a megújuló energiaforrások, energiatárolás, kutatás-fejlesztés, digitalizáció, zöld üzemanyagú autógyártás, mesterséges intelligencia, környezetvédelem, amelyek mindkét fél számára előnnyel járhatnak.

Leggyakrabban elforduló rövidítések:

AMPEL: Közlekedési Lámpa Koalíció (SPD, Zöldek, FDP)

BMWK: német Szövetségi Gazdasági és Klímavédelmi Minisztérium

GRW: Közösségi Feladatok/Gemeinschaftsaufgabe/Verbesserung der regionalen Wirtschaftsstruktur

PUBLIKÁCIÓK

Regulation of the distribution EU funding programs in Germany

Jog és Állam 29. szám XVI. Jogász Doktoranduszok Szakmai Találkozója 2019 ISSN 1787-0607 ISBN 978-615-5961-27-4

https://ajk.kre.hu/images/doc6/PR/Allam_es_Jog_XVI_Doktorandusz_konferencia_kotete.pdf

Growth, restructuring and employment transformation and support of coal regions in Germany

Jog és Állam 30. szám XVII. Jogász Doktoranduszok Országos Szakmai Találkozója 2020 (ISBN 978-615-5961-30-4 ISSN 1787-0607)

https://ajk.kre.hu/images/doc6/kiadvanyok/Allam_es_Jog_XVII_Doktorandusz_konferencia_30.pdf

Állami segélyezés az Európai Unióban

Tanulmánykötet a nemzetközi kapcsolatok témaköréből (Szerkesztette: Becsey Zsolt László) ISSN 2560-0974

<https://ajk.kre.hu/index.php/945-karoli-tanulmanyok-agazdasag-es-tarsadalomtudomanyok-korebol-i.html>

Budapest, 2020 Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar

Vállalatok társadalmi felelősségvállalása - a fenntartható gazdaság etikus marketing stratégiája

Glossa Iuridica Különszám 2021 Vírus és etika kötet

[Glossa_iuridica_2021_kulonszam.pdf](#) (kre.hu)

A rugalmas munkavégzés németországi szabályozása

Munkaügyi Szemle 2020

<http://www.munkaugyiszemle.hu/rugalmas-munkavegzes-nemetorszagi-szabalyozasa>

A publikáció idézésre került a HVG 2020.09.10-i számában, az „Édes otthon” c. cikkben (Gyenis Ágnes)

What the world needs now is solidarity

Cambridge Open Engage

<https://www.cambridge.org/engage/coe/article-details/5f30f379c67b860019834f8f>

DOI 10.33774/coe-2020-x8442

Human solidarity – the ultimate victory of good-will, understanding, knowledge and peace

Cambridge Open Engage

DOI 10.33774/coe-2021-mp2wd

www.cambridge.org/engage/coe/article-details/6071449c6cbe6f5913e36087

Control complexity: relationship instead of competitiveness

Cambridge Open Engage

www.cambridge.org/engage/coe/article-details/60147de0c26008cf689c824c

DOI 10.33774/coe-2021-h1n2h

The special way of cohesion in Germany

Cambridge Open Engage

www.cambridge.org/engage/coe/article-details/603e04587d53249ffa33f77e

DOI 10.33774/coe-2021-qfbmp-v2

A regionális politika története és jellegzetességei - a német szolidaritási paktum

Jog és Állam 32. szám

XIX. Jogász Doktoranduszok Országos Szakmai Találkozója 2021. március 26.

ajk.kre.hu/images/doc2021/pr/allam_es_jog_xix_doktorandusz_konferencia_34.pdf**Human solidarity – the ultimate victory of good-will, understanding, knowledge and peace**

KAROLI MUNDUS (2786-2127): 1 1 pp 299-329 (2021)

ajk.kre.hu/images/doc2021/karoli_mundus/Karoli_Mundus_I.pdf**Légiközlekedési ipar - airbus se versus boeing company**

Humán Innovációs Szemle

https://humanexchange.hu/site/uploads/file/HISZ_2021_1.pdf**Közös jövőnk a nemzetközi felelősség és a generációs párbeszéd**

Környezetvédelmi Etika

Etika kötet (Szerkesztő: habil. Dr. Birher Nándor)

Megjelent, mint tanszéki jegyzet: 2022 szeptember

A fenntarthatóság nem csak környezetvédelem

In: Csillik, Péter; Andó, Éva; Kovács, Róbert (szerk.)

Egymillió karakter a fenntarthatóságról I. KÖTET

Budapest, Magyarország: Károli Gáspár Református Egyetem, Gazdaságtudományi, Egészségtudományi és Szociális Kar (2023) 459 p. pp. 111-140., 30 p.

Vállalatok társadalmi felelősségvállalása

Acta Caroliensia Conventorum Scientiarum Iuridico-Politicarum XXXIV.

Oktatók és hallgatók közös tanulmánykötete Budapest, 2021 Károli Gáspár Református

Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Patrocinium Kiadó

ISSN 2063-4757 ISBN 978-615-5961-54-0

dns.kre.hu/images/doc2021/pr/oktatok_es_hallgatok_kozos_tanulmanykotete34.pdf**The characteristics of the aviation industry**

Cambridge Open Engage

The Cambridge Open Engage Team

www.cambridge.org/engage/coe/article-details/613f813242198e4dd6754490**Gazdasági jellegű bűncselekmények fejlődéstörténete magyar, németországi és Európai Unió példák alapján**

Büntetőjogi Szemle

ujbtk.hu/knoll-csete-edit-dr-varga-norbert-olvado-jegmezok-terjeszkedo-sivatagok-gazdasagi-jellegu-buncselekmények-valtozasai-magyar-nemetorszagi-es-europai-unios-peldak-alapjan**A német regionális politika sajátosságai, intézményi háttere, a német egység tanulságai**

Human Innovációs Szemle

humanexchange.hu/site/uploads/file/HISZ_2021_2.pdf

The background of the future oriented German regional policy beyond German unity*Cambridge Open Engage*[www.cambridge.org/engage/api-](http://www.cambridge.org/engage/api-gateway/coe/assets/orp/resource/item/62ca720b244ce0ae3742f117/original/the-background-of-the-future-oriented-german-regional-policy-beyond-german-unity.pdf)[gateway/coe/assets/orp/resource/item/62ca720b244ce0ae3742f117/original/the-background-of-the-future-oriented-german-regional-policy-beyond-german-unity.pdf](http://www.cambridge.org/engage/api-gateway/coe/assets/orp/resource/item/62ca720b244ce0ae3742f117/original/the-background-of-the-future-oriented-german-regional-policy-beyond-german-unity.pdf)

DOI: 10.33774/coe-2022-d0b21

A keletnémet össznépi vagyron felszámolása - tervgazdaságból a piacgazdaságba*Humán Innovációs Szemle (Human Innovation Review)*

HISZ 2022_2 (humanexchange.hu)

Energy management and new paradigm*Cambridge Open Engage*www.cambridge.org/engage/coe/article-details/63c108bc1f125852219c39cf**New elements in the regional policy corporate social responsibility and flexible work options***Cambridge Open Engage*www.cambridge.org/engage/coe/article-details/63e8deb21d2d18406359157b**Egy merénylet előzményei, a keletnémet állami vagyron magánosításának sajátos körülményei**(MJ, 2023/4., 249-253. o.) szakcikkadatbazis.hu/doc/5383867szakcikkadatbazis.hu/Magyar_Jog/2023/4

Magyar Jog 2023. 4. szám

A német egység és a regionális felzárkóztatás társadalmi gazdasági jellegzetességei*Regionalizmus, szolidaritás és párbeszéd*

Humán Innovációs Szemle (ppke.hu)

Évf. 14 szám 1 (2023)

A reprodukciós egészségturizmus aktuális kihívásai - a mesterséges megtermékenyítéssel kapcsolatos német jogszabályokwww.researchgate.net/publication/349376705_A_reprodukciós_egészségturizmus_aktualis_kihivásai_-a_mesterseges_megtermekenytessel_kapcsolatos_nemet_jogszabalyok**A tartományok szerepe, jelentősége a magyar-német gazdasági kapcsolatokban**

Növekedés.hu

<https://novekedes.hu/mag/a-nemet-tartomanyokhoz-fuzodo-magyar-gazdasagi-kapcsolatokban-sok-meg-a-tartalek>**Magyarország és a német tartományok**

Együttműködés a múltban, fejlődési lehetőségek a jövőben

Polgári Szemle 2023. december, 19. évf. 4–6. szám

<https://polgariszemle.hu/aktualis-szam/222-tortenelem-tarsadalompolitika-innovacio/1304-magyarorszag-es-a-nemet-tartomanyok-egyuttmukodes-a-multban-fejlodesi-lehetosegek-a-jovoben>

IRODALOMJEGYZÉK

- AGÓCS Ilona: Településképi szabályozás az önkormányzati feladatok tükrében. In Bányai Orsolya–Barta Attila (szerk.): A települési környezetvédelem elméleti és gyakorlati megközelítései. Gondolat, Budapest, 2018, 157–173.o.
- ALECKE, B.–MITZE, T.–UNTIEDT, G. [2010]: Regional Growth Effects of Private Sector Investment Grants in Germany? A Spatial Econometric Analysis for German Labour Markets. Gesellschaft für Finanz- und Regionalanalysen (GEFRA), Working Paper 5.
- ANGYAL Zoltán: Az európai gazdasági és monetáris unió kialakulásának és működésének intézményi és jogi vonatkozású kérdései. Európai Műhelytanulmányok. 2005. 105. szám.
- ALM, B. [2013]: Erfolgskontrolle der regionalen Wirtschaftsförderung. Möglichkeiten und Grenzen der ökonomischen Wirkungsforschung. Volkswirtschaftliche Schriften 565 (zugl. Dissertation), Duncker und Humblot, Berlin.
- ASMACHER, C. [1989]: Regionale Strukturpolitik in der Bundesrepublik Deutschland: Wirkungsweise und zielkonforme Gestaltung. Beiträge zum Siedlungs- und Wohnungswesen und zur Raumplanung, 129 (zugl. Dissertation), Münster.
- ASMACHER, C.–SCHALK, H. J.–THOSS, R. [1987]: Analyse der Wirkungen regionalpolitischer Instrumente. Beiträge zum Siedlungs- und Wohnungswesen und zur Raumplanung, 120, Münster.
- AUST, Stefan, RICHTER, Claus, STEINGART, Gábor: Der Fall Deutschland, Abstieg eines Superstars, Piper Verlag GmbH, München, 2005, Kapitel 9: 1989/1990: Chruskours in die Einheit 164-195. oldal, Kapitel 10: 1990 bis 1998: Verblühende Landschaften, 196-215. o.
- BADE, F.-J.–ALM, B. [2010]: Endbericht zum Gutachten Evaluation der Gemeinschaftsaufgabe „Verbesserung der regionalen Wirtschaftsstruktur“ (GRW) durch einzelbetriebliche Erfolgskontrolle für den Förderzeitraum 1999– 2008 und Schaffung eines Systems für ein gleitendes Monitoring. <https://hdl.handle.net/10419/93487> 2023.9.2.
- BAILEY, Stephen J.: Local Government Economics: Principles and Practice. PALGRAVE MACMILLAN, Houndmills. 1999.
- BAKOS Ferenc: Idegen szavak és kifejezések szótára. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2007.
- BALASSA, Béla: The Theory of Economic Integration. Richard D. Irwin, Homewood, Illinois, 1961.

- BALOGH – CSINK – JAKAB – KISS – KLICSU – LICHTENSTEIN – SCHANDA – TILL – TÓTH – TRÓCSÁNYI – VARGA ZS. (2015) BALOGH, ZS. – CSINK, L. – JAKAB, A. – KISS, B. – KLICSU, L. – LICHTENSTEIN, J. – SCHANDA, B. – TILL, SZ. – TÓTH, K. – TRÓCSÁNYI, L. – VARGA ZS. A.: Bevezetés az Alkotmányjogba. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2021. Nyolcadik átdogozott kiadás, ISBN: 978 963 258 537 6.
- BARTHA Eszter: Magányos harcosok: Munkások a rendszerváltás utáni Kelet-Németországban és Magyarországon L'Harmattan Kiadó, ELTE BTK Kelet-Európa Története Tanszék. Budapest, 2011. 27-31, 139., 281-286.o. ISBN 978-963-236-384-4.
- BAUMANN C (2018) Idyllische Ländlichkeit. Eine Kulturgeographie der Landlust. Rurale Topographien, Band 6, Bielefeld.
- BBSR (Bundesinstitut für Bau-, Stadt- und Raumforschung) (2021) Raumordnungsprognose 2040, BBSR-Analysen KOMPAKT 03/2021202, Bonn.
- BECKER J, Hundt C, Küpper P (2020) Kommunale Strategien zur Entwicklung ländlicher Räume, Informationen zur politischen Bildung, H. 343, S. 50–64.
- BECSEY Zsolt [2017]: Makrogazdasági adatok az Európai Bizottság jelentéseinek függvényében. Polgári Szemle, 13. évf. 1–3. sz. 41–50. o., doi: 10.24307/psz.2017.09.05.
Az Európai Unió keleti bővítésének előnyei az Európai Unió számára. Doktori (PhD) értekezés, http://phd.lib.uni-corvinus.hu/103/1/becsey_zsolt.pdf (2001) 302.
- BECSEY, Zsolt: A magyar külkereskedelem karaktere 2010-2018 között. In: Gazdaság és vírus, Jog és Állam, 37. szám, KRE ÁJK, 2021, Patrocinium Kiadó, Budapest. 11-42. oldal, 29-31. p. Magyar és német tartományi kereskedelem 2010-2020
https://ajk.kre.hu/images/doc2022/pr/gazdasag_es_virus.pdf 2023.10.01.
- BENCZÉS István: Fiskális politika a Gazdasági és a Monetáris Unióban. In: Közgazdasági Szemle, 1999. 4. szám, 362–379. o.
- BENDE-SZABÓ Gábor: Az államháztartás joga. In: Földes Gábor: Pénzügyi jog. Osiris Kiadó, Budapest, 2003. 69–157. o.
- BERKE–BOYTHA–DIENES-OEHM–KIRÁLY–MARTONYI [2006]: Az Európai Közösség kereskedelmi joga. Complex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft., Budapest. Állami támogatások, 296–297. o. ISBN 963-224-743-4.
- BERKE BARNA [2003]: 6. A tagállamokra vonatkozó EK-versenyjog és 7. A versenyjog és a versenyhatóság az EK külgazdasági kapcsolataiban. Megjelent: Berke–Boytha–Dienes-

- Oehm–Király–Martonyi–Mádl: Az Európai Közösség kereskedelmi joga. KJK-KERSZÖV, Budapest. 286–318. és 319–329. o.
- BERLIN, Senatsverwaltung für Wirtschaft, Energie und Betriebe, 30 Jahre Gemeinschaftsaufgabe. Eine Erfolgsbilanz 2020. September.
- BEZDOSKA, M.–HENTZE, T. [2020]: Auswirkungen der Reform des Solidaritätszuschlags auf die Steuerzahler. Initiative Neue Soziale Marktwirtschaft GmbH., Berlin. https://www.insm.de/fileadmin/insm-dms/text/kampagne/steuern-senken-jetzt/Soli/20200127_Gutachten_Soli-Reform_IW.pdf 2023.10.01.
- BIERMANN, Rafael: Zwischen Kreml und Kanzleramt. Wie Moskau mit der deutschen Einheit rang, Verlag Ferdinand Schöningh GmbH, 1997.
- BIRHER, Nándor: Szabályozás a gyakorlatban. A jog és más normák, mint a folyamatszabályozás eszközei In: Homicskó, Árpád Olivér (szerk.) A technológia fejlődés társadalmi kihívásai és hatása a jogi szabályozásra Budapest, Magyarország: Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar (2022) 208 p. pp. 11-32.
- BIRHER, Nándor: Szabályozáskomplexitás: a normák kapcsolati rendszerének feltárása a hatékonyabb szabályozási formák kialakítása érdekében In: Homicskó, Árpád Olivér; Birher, Nándor (szerk.) Szabályozáskomplexitás Budapest, Magyarország: Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar (2021) 332 p. pp. 9-22.
- BLAHÓ András - PRANDLER Árpád: Nemzetközi Szervezetek és Intézmények, Aula 2001
- BLANK, J.–Wacker, H.: Internationale Ökonomische Integration. Verlag Franz Vahlen, München, 1998.
- BLANK, J.–Clausen, H.–Wacker, H.: Wirtschaftspolitische Koordinierung in einer Währungsunion. In: Wirtschaftswissenschaftliches Studium. 1999. Heft 4. S. 172–179.
- BLIEN, U.–MAIERHOFER, E.–VOLLKOMMER, D.–WOLF, K.–BLUME, L.–EIKELPASCH, A.–GEPPERT, K. [2003]: Determinanten der Regionalentwicklung in Ostdeutschland. Megjelent: *Blien, U.* (Hrsg.): Die Entwicklung der ostdeutschen Regionen. Beiträge zur Arbeitsmarkt- und Berufsforschung, 267, Nürnberg, 1–66. o.
- BLUNDELL, R.–COSTA DIAS, M. [2000]: Evaluation Methods for Non-Experimental Data. Fiscal Studies, Vol. 21. No. 4. 427–468. o.
- BLUTMAN László: Nagy Károly felelősség-elmélete és a Nemzetközi Jogi Bizottság tervezete. In: Az államok nemzetközi jogi felelőssége- tíz év után. In memoriam Nagy Károly (1932-2001) (Szerk. Balogh Elemér, Blutman László) Szeged 2013.

- BMF [2020]: 27. Subventionsbericht des Bundes. 2017–2020. Bundesministerium der Finanzen, Berlin https://www.bundesfinanzministerium.de/Content/DE/Downloads/Broschueren_Bestellservice/2020-03-01-Subventionsbericht.pdf?__blob=publicationFile&v=16 2023.9.2.
- BMWI: Koordinierungsrahmen der Gemeinschaftsaufgabe. Verbesserung der regionalen Wirtschaftskultur. 2020.Januar 1.
- BMWI[2020]: Jahresbericht der Bundesregierung zu Stand der Deutschen Einheit 2000. Bundesministerium für Wirtschaft und Energie, Berlin.<https://www.bundesregierung.de/breg-de/service/publikationen/jahresbericht-der-bundesregierung-zum-stand-der-deutschen-einheit-2020-1788700> 2023.9.2.
- BMWI [2019]: Referentenentwurf eines Struktursärgungsgesetzes Kohleregionen, Bearbeitungstand: 27.08.2019
https://www.bmwi.de/Redaktion/DE/Downloads/G/gesamtdeutsches-foerdersystem.pdf?__blob=publicationFile&v=16 2023.9.2.
- BODNÁR László: Az USA dél-vietnami intervenciója és a nemzetközi jog. In: Bodnár László – Bruhács János: A vietnami háború néhány kérdése az új szellemű nemzetközi jog tükrében, Acta Jur. et Pol. Tom. XX., Fasc. 5., Szeged, 1973.
- BODNÁR László A nemzetközi szerződések érvénytelenségének néhány dogmatikai kérdése. In: Emlékkönyv Dr. Kemenes Béla egyetemi tanár 65. születésnapjára. Acta Jur. et Pol. Szeged, 1993. Tomus XLIII. Fasc. 1-43.
- BOKORNÉ Szegő Hanna: Nemzetközi jog. Budapest: Aula, 1997.
- BOROS Balázs Sándor Nemzetközi jogi felelősség, különös tekintettel az ENSZ nemzetközi jogi bizottsága szerződés tervezetere 01_Disser_2007_3.qxd (ppke.hu) 2023.9.2.
- BOSCH, N.–DURÁN, J.M.: Fiscal Federalism and Political Decentralization. E. Elgar, Cheltenham, UK; E. Elgar, Northampton, MA, USA. 2008.
- BÖLTING, H. M. [1976]: Wirkungsanalyse der Instrumente der regionalen Wirtschaftspolitik, Beiträge zum Siedlungs- und Wohnungswesen und zur Raumplanung, 35, Münster.
- BRANDT-HERMANN–SABATHIL: Förderhilfen für die neuen Bundesländer 3. Auflage Economics Verlag ISBN 3-87081-301-6.
- BRUHÁCS János: Nemzetközi Jog I. Általános rész. Budapest – Pécs: Dialóg Campus, 1998, 2004.

- BUNDESREGIERUNG [2020]: Das gesamtdeutsche Fördersystem für strukturschwache Regionen.
[HTTPS://www.bmwi.de/Redaktion/DE/Downloads/G/gesamtdeutsches-foerdersystem.pdf?__blob=publicationFile&v=16](https://www.bmwi.de/Redaktion/DE/Downloads/G/gesamtdeutsches-foerdersystem.pdf?__blob=publicationFile&v=16) 2023.9.2.
- BUNDESMINISTERUM DES INNERN, FÜR BAU UND HEIMAT: Unser Plan für Deutschland. Gleichwertige Lebensverhältnisse überall. 2019. Juli, Berlin.
- CRAIG, Paul–DE BURCA, Gráinne: EU Law. Text, Cases and Materials. Oxford University Press, Oxford, New York, 2008.
- CSABA László: Válság, gazdaság, világ. Adalék Közép-Európa három évtizedes gazdaságtörténetéhez, 1988–2018; Éghajlat, Bp., 2018.
- CSATÁRI B.- KANALAS I. - NAGY G. - SZARVÁK T.: Regions in Information Society - a Hungarian Case-Study, Pécs: Centre for Regional Studies of the Hungarian Academy of Sciences, 2004. 113 p. (Discussion Papers; 42.)
- CSATÁRI B.: A magyarországi kistérségek vidékiség-kritériumai. In: HORVÁTH GY. - RECHNITZER J. (szerk.): Magyarország területi szerkezete és folyamatai az ezredfordulón. Budapest: MTA Regionális Kutatások Központja, 2000. pp. 193–217.
- CSATÁRI, B. - ENYEDI, Gy.: The formation of new, clustered, rural settlements in Hungary. In: ENYEDI, GY. - VELDMAN, J. (ed.): Rural Development Issues in Industrialized Countries, Pécs: Centre for Regional Studies of the Hungarian Academy of Sciences, 1986. pp. 96–105 (Regional Research Reports, 1.).
- CSIPAI Mariann–Vigvári András: International experience concerning the development of local finance. In: Public Finance Quarterly, 2009. 2-3. Number, pp. 455–457.
- CSONKA Gizella: Beszámolás az EU felé, a notifikációs folyamat. In: Zsugyel János (szerk.): A közpénzügyek nagy kézikönyve. Complex Jogi és Üzleti Kiadó, Budapest, 2009. 809–847. o.
- CSÚRÖS Gabriella: Iglói Szontagh Vilmos. In: P. Szabó Béla (szerk.): A Debreceni Tudományegyetem jogtanárai (1914-1949). A Debreceni Egyetem Jogtörténeti Tanszékének kiadványsorozata. DE-ÁJK, Debrecen, 2004. 101–114. o.
- CSÚRÖS Gabriella: Az Európai Unió finanszírozás problematikája egy csatlakozó ország szemszögéből. In: Doktoranduszok fóruma. Miskolci Egyetem Állam – és Jogtudományi Kar szekciókiadványa. Miskolc, 2005. 54–58. o.
- CSÚRÖS Gabriella: Átalakuló támogatáspolitiká a 2007-2013-as keret költségvetés tükrében. In: Doktoranduszok fóruma. Miskolci Egyetem Állam – és Jogtudományi Kar szekciókiadványa. Miskolc, 2006. 41–47. o.

- CSÚRŐS Gabriella (2007a): Átalakuló támogatáspolitikai a 2007-2013-as közösségi pénzügyi keret tükrében és ennek hatása az önkormányzatok forrásszerkezetére. In: Horváth M. Tamás (szerk.): Nézetek és látszatok. Decentralizáció a pénzügyi környezet szemszögéből. KSZK ROP 3.1.1. Programigazgatóság, Budapest, 2007. 101–144. old.
- DEITMER, I. [1993]: Effekte der regionalen Strukturpolitik auf Investitionen, Beschäftigung und Wachstum, Beiträge zum Siedlungs- und Wohnungswesen und zur Raumplanung, 153, (zugl. Dissertation), Münster.
- DGB: Chancen und Hindernisse für eine an den Interessen von Arbeitnehmerinnen und Arbeitnehmer ausgerichteten Förderpolitik, Dr Frank Gerlach, Sabine Hübner, 2022. November, Hesselbach Stiftung.
- DIENES-OEHM EGON–ERDŐS ISTVÁN–KIRÁLY MIKLÓS–MARTONYI JÁNOS–SOMSSICH RÉKA–SZABADOS TAMÁS [2014]: Az Európai Unió gazdasági joga I.: A belső piac és a közös kereskedelempolitika. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_527_eu_gazdasagi_jog/ch01.html. Az államnak, illetve állami hatóságoknak biztosított speciális jogok – az aranyrészvényügyek 6. fejezet.
- ECKEY, H.-F.–KOSFELD, R. [2005]: Regionaler Wirkungsgrad und räumliche Ausstrahlungseffekte der Investitionsförderung. Jahrbuch für Regionalwissenschaft, 2, 149–173. o.
- EGYMILLIÓ KARAKTER a fenntarthatóságról. KRE GESZK. 2023. ISBN 978 615 5961 92
2. Fenntartható gazdasági növekedés és egyensúly Közép-Európában, in: Egymillió karakter a fenntarthatóságról I., KRE GESZK, Budapest, 2023, ISBN978 615 5951 92
2 https://geszk.kre.hu/index.php/kiadvanyok/egymillio-karakter-a-fenntarthatosagrol.html_2023.10.01.
- EINFLUSS DER EUROPÄISCHEN GEMEINSCHAFTEN AUF DIE WIRTSCHAFTSFÖRDERUNG 9. Wesel-Jade-Seminar 1987 Bremen Economica Verlag.
- ENGAGEMENT GLOBAL. Dialog Global: Finanzielle Unterstützung für Kommunale Partnerschaften Nr. 57, Bonn September 2020, SKEW.
- ENYEDI György: A városnövekedés szakaszai, 1988, Akadémiai Kiadó.

- ENYEDI György: Social change and urban restructuring in Central Europe, 1998 Akadémiai Kiadó.
- ERFELD, W. [1989]: Determinanten der regionalen Investitionstätigkeit in der Bundesrepublik Deutschland, Beiträge zum Siedlungs- und Wohnungswesen und zur Raumplanung, 59, Münster.
- EURÓPAI PARLAMENT [2020]: Regionális állami támogatások https://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/hu/FTU_3.1.8.pdf 2023.9.2.
- FARKAS Beáta: Piacgazdaságok az Európai Unióban. Akadémia Kiadó, 2017. ISBN 978 963 05 9822 4, 113.o a német mozdony újra húz? A 2000es évek német fejlődési törekvések, romló konvergencia kilátások 316-323 o.
- FORMAN Balázs: Globalizáció & Modernizáció, I-II. kötet 2023, Neumann János Egyetem, ISBN 978-615-6435-36-1, 5. Fejezet: Németország 139-228.o.
- FODOR László A falu füstje A települési önkormányzatok és a környezet védelme a 21. század eleji Magyarországon Gondolat Kiadó Budapest, 2019 ISBN 978 963 693 364 7, 62-63. oldal
- FRANZ, W.–SCHALK, H. J. [1989]: Wie effizient ist die regionale Strukturpolitik? Megjelent: Währungsreform und Soziale Marktwirtschaft, Schriften des Vereins für Socialpolitik, N. F., 190, Berlin, 149–162.
- HETÉNYI G.–HÜNLICH Cs. –MOCSÁRY P.: Az Európai Unió pénzügyi rendszere. Változó világ 35. kiadványa. Press Publica, Győr, 2000.
- HETÉNYI Géza: A gazdaságpolitikai koordináció. In: Marján Attila (szerk.): A Európai Unió gazdasága. Minden, amit az EU gazdasági és pénzügyi politikáiról tudni kell. HVG Kiadó, Budapest, 2005. 117–147. o.
- HOFFMAN István: Bevezetés a területfejlesztési jogba. Harmadik, hatályosított és átdolgozott kiadás, ELTE, Budapest 2017, ISBN 978 963 312 282 2, ISSN 2060 5986
- HORVÁTH Gyula: Decentralizáció és regionalizmus a 20. századi Európában. In: Glatz F. (szerk.): Közgyűlési előadások 1999. I. kötet. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia. 2001. 705–734. o.
- HORVÁTH Gyula: Economic reforms in East-Central Europe. In: Hardy, S.–Hart, M.–Albrechts, L.–Katos, A. (eds.): An Enlarged Europe. Regions in Competition? London, Jessica Kingsley. 1995. 35–52. o.
- HORVÁTH Gyula: Regionális támogatások az Európai Unióban. Osiris, 2011 Budapest.

- HORVÁTH Gyula (szerk.): A régiók szerepe a bővülő Európai Unióban. MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs, 2000.
<https://www.regscience.hu:8080/xmlui/handle/11155/1438> 2023.9.2.
- HORVÁTH Gyula: Régióközpontok Európában, Magyar Tudomány, 2007. 6., 704–720. o.
- HORVÁTH Jenő-PARAGI Beáta-CSICSMANN László (szerk. Horváth Jenő): A Nemzetközi Kapcsolatok története: 1941-1991. Antall József Tudásközpont Budapest, 2014.ISBN 978-963-87486-6-9 Az NDK összeomlása és a német egység-299-306 o., előtte Németország kettészakadása 79-81 o.
- IMBENS, G. W.–WOOLDRIDGE, J. M. [2009]: Recent Developments in the Econometrics of Program Evaluation. *Journal of Economic Literature*, Vol. 47. No. 1. 5–86. o.
- IVÁN GÁBOR–KATONA JÁNOS [2001]: Regionális politika. Megjelent: *Kende Tamás–Szűcs Tamás* (szerk.): Az Európai Unió politikái. Osiris, Budapest.
- IVÁN Gábor: A Lisszaboni Stratégia. In: Marján Attila (szerk.): A Európai Unió gazdasága. Minden, amit az EU gazdasági és pénzügyi politikáiról tudni kell. HVG Kiadó, Budapest, 2005. 80–92. old.
- IVÁN Gábor: Bevezetés az Európai Unió költségvetésébe. Osiris Kiadó, Budapest, 2007.
- IVÁN Gábor–CSŰRÖS Gabriella: Az Európai Unió fejlesztési forrásai. In: Bevezetés az Európai Unió támogatási rendszerébe. Tankönyv a köztisztviselők továbbképzéséhez. MKI, Budapest, 2007. 7–127. o.
- KENDE Tamás–SZŰCS Tamás–JENEY Petra: Európai közjog és politika. CompLex Kiadó, Budapest, 2007. Kelet-Németország
- KENDE Tamás–SZŰCS Tamás (szerk.): Bevezetés az Európai Unió politikáiba. CompLex Kiadó, Budapest, 2009.
- KENGYEL ÁKOS [2002]: Az Európai Unió regionális politikája. Aula, Budapest.
- KENGYEL Ákos: Kohézió és finanszírozás. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2008.
- KENGYEL Ákos (szerk.) Az Európai Unió közös politikái. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2010.
- KISS J. LÁSZLÓ [2015]: Németország. Megjelent: *Marján Attila* (szerk.): Európa-politológia: tagállamok Európái. NKE Szolgáltató Kft., Budapest, 45–117.o.
- KOHL, Helmuth: Aggodalom Európáért. Felhívás. Antall József Tudásközpont. 2016.ISBN 978-615-5559-12-9, 60-70 o.
- KOVÁCS Bence prezi.com/hragj74lvmwj/a-nemzetkozi-jogi-felelosseg/ 2023.9.2.

- KÖRÖSI ISTVÁN [2009]: Németország – a nemzetközi pénzügyi válság és a belső problémák kezelése. Megjelent: *Somai Miklós* (szerk.): Nagy EU-tagállamok és a gazdasági válság. MTA Világgazdasági Kutatóintézet, Budapest, 45–56. o.
- KHUSHAL MURKENS, Jo Eric: FROM EMPIRE TO UNION Conception of German Constitutional Law since 1871, Oxford
- LŐRINCNÉ ISTVÁNFFY Hajna (szerk.): Európai gazdasági integráció. Pannon Egyetemi Kiadó, Veszprém, 2004.
- LŐRINCNÉ ISTVÁNFFY Hajna (2004b): Monetáris politika. In: Lőrincné Istvánffy Hajna (szerk.): Európai gazdasági integráció. Pannon Egyetemi Kiadó, Veszprém, 2004. 150-181. o.
- MÁDL Ferenc – VÉKÁS Lajos: Nemzetközi magánjog és nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga, Tankönyvkiadó vállalat és ELTE közös gondozásban, 1992.
- MAGEL H (2019) Landlust, Landfrust oder beides? – Aktuelle Anmerkungen zu gleichwertigen Lebensbedingungen in Stadt und Land, zfv 144. Jg., 3/2019:147–156.
- MARGARIAN A, WEINGARTEN P (2019) Wirtschaftsentwicklung in ländlichen Räumen - aktuelle und künftige Einflussfaktoren. Landentwickl Aktuell 24:68–70.
- MAGYARORSZÁG első évtizede az Európai Unióban. Szerk.: Marján Attila. Nemzeti Köszolgálati Egyetem, 2014.ISBN 978-615-5305-42-9, Az uniós politikák magyar szemszögből. Verseny-és állami támogatáspolitiká 347-357 o., Kohéziós politika 441-452. o.
- MARJÁN Attila (2005a): Az európai gazdasági integráció elméleti megközelítései. In: Marján Attila (szerk.): A Európai Unió gazdasága. Minden, amit az EU gazdasági és pénzügyi politikáiról tudni kell. HVG Kiadó, Budapest, 2005. 95–103. old.
- MECKEL, Markus: Zeitansagen. Texte und Reden aus zwei Jahrzehnten, Ibidem-Verlag, Stuttgart, 2019, 4. Einheit und Zusammenwachsen 85-118. oldal.
- NAGY Károly: Nemzetközi jog. Budapest: Püski, 1999.
- NEMZETKÖZI JOG Szerkesztette dr. Herczegh Géza, Egyetemi tankönyv, 1989.
- NEMZETKÖZI JOGI SZERZŐDÉSEK ÉS DOKUMENTUMOK, Összeállította: Dunay Pál, Kardos Gábor, Kende Tamás, Nagy Boldizsár, Tankönyvkiadó, 1991.
- NÉMETH István: Németország története, Egységtől az egységig (1871-1990) Aula 2002, 551-579. oldal.
- NYIKOS GYÖRGYI (szerk.) [2017]: Kohéziós politika 2014–2020. Dialóg Campus Kiadó, Budapest.

- NYIKOS GYÖRGYI (szerk.) [2018]: Állami támogatások. Nordex Nonprofit Kft.–Dialóg Campus Kiadó, Budapest.
- PALÁNKAI Tibor: Az európai integráció gazdaságtana. Aula Kiadó, Budapest, 2004.
- SAMUELSON, Paul A.–NORDHAUS, William D.: Közgazdaságtan. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2005.
- PARTNERSÉGI MEGÁLLAPODÁS [2014]: Partnerségi Megállapodás Németország és az Európai Bizottság között az európai strukturális és beruházási alapok végrehajtásáról a 2014-2020-as támogatási időszakban. CCI Nr. 2014DE16M8PA001. 2014. szeptember 15. https://www.ec.europa.eu/info/publications/partnership-agreement-germany_hu 2023.9.2.
- POGÁTSA Zoltán: Magyarország Politikai Gazdaságtana. Osiris 2016. ISBN 978-963-276-274-6. 34-39 o. Brit és a kontinentális -rajnai modell- jóléti államok modellje.
- RECKER, E. [1977]: Erfolgskontrolle Regionaler Aktionsprogramme durch Indikatoren – Schriftenreihe der Bundesforschungsanstalt für Landeskunde und Raumordnung, 6, Bonn.
- SABATHIL, Gerhard: Einfluss der Europäischen Gemeinschaften auf die Wirtschaftsförderung, Die Wettbewerbskontrolle staatlicher Beihilfen. 9. Weser-Jade-Seminar, 1987.Bremen.
- SACHVERSTÄNDIGENRAT [2003]: Staatsfinanzen konsolidieren – Steuersystem reformieren, Sachverständigenrat zur Begutachtung der gesamtwirtschaftlichen Entwicklung, Jahresgutachten 2003/2004, Wiesbaden.
- SÁRKÖZY, Tamás: A privatizáció Joga Magyarországon (1989-1993), Akadémia Kiadó, Budapest, 1993, Privatizáció Kelet-Európában: kitörés a szocialista gazdasági rendből 9-16. oldal.
- SCHALK, H. J. [1992a]: Kapitalnutzungskosten, Investitionen und Beschäftigung in den regionalen Fördergebieten der Bundesrepublik Deutschland. Megjelent: Birg, H.–Schalk, H. J. (Hrsg): Regionale und sektorale Strukturpolitik, Rainer Thoss zum 60. Geburtstag, Deutsche Akademie für Städtebau und Landesplanung. Zentralinstitut für Raumplanung. Münster, 163–185. o.
- SCHALK, H. J. [1992b]: Effects of Regional Policy on Investment and Employment in the Federal Republic of Germany. Volkswirtschaftliche Diskussionsbeiträge der Universität Münster, 155, Münster.

- SCHALK, H. J.–UNTIEDT, G. [1995]: Kapitalnutzungskosten in den Kreisen der wiedervereinigten Bundesrepublik Deutschland. Informationen zur Raumentwicklung, Heft 4/5, 283–293. o.
- SCHARPF, F. W. [2009]: Föderalismusreform: Kein Ausweg aus der Politikverflechtungsfalle? Campus Verlag, Frankfurt–New York.
- SCHIEMANN S, RUEHMLING M, KLÄRNER A (2022) Die Dorfgemeinschaft - (In)Begriff sozialer Nähe und gesellschaftlichen Zusammenhalts?, in: Belina B, Kallert A, Mießner M, Naumann M (Hrsg.) Ungleiche ländliche Räume, Bielefeldt, S. 389–406.
- SCHINDLER, Gerhard: Wer hat Angst vorm BND? Ullstein Buchverlage GmbH, Berlin, 2020, Staat im Staate? Kontrolle und Untersuchungsausschüsse 172-180. oldal.
- SCHMIDT-SCHWEIZER, Andreas – DÖMÖTÖRFI Tibor [2015]: 2014. tél 19 A magyar–nyugatonmet kapcsolatok dinamikus időszak: a diplomáciai kapcsolatok felvételétől a határnyitásig, 1973–1989.
- SENAT BERLIN [2020]: 30 Jahre Gemeinschaftsaufgabe. Teil 1. Senatsverwaltung für Wirtschaft, Energie und Betriebe, Berlin.
- SIEDENTOP S, STROMS P (2021) Stadt und Land: gleichwertig, polarisiert, vielfältig: Eine Metastudie zu Stadt-Land-Beziehungen im Auftrag der ZEIT-Stiftung Ebelin und Gerd Bucerius, Hamburg.
- SRLE [Sachverständigenrat Ländliche Entwicklung beim Bundesministerium für Ernährung und Landwirtschaft] (2018) Erwartungen an die Arbeit der Kommission „Gleichwertige Lebensverhältnisse“ und zu notwendigen Vorab-Maßnahmen zugunsten ländlicher Räume, Berlin.
- SRLE (2022) Starke Energiepreisanstiege: Spezifischen Betroffenheiten in ländlichen Räumen gezielt begegnen, Berlin.
- STIPTA István: Európai integrációs koncepciók a XX. Században.
- STIPTA István (szerk.)-BÓNIS, Péter-GÖNCZI, Katalin-Koncz, Ibolya Katalin: Egyetemes állam- és jogtörténet, Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2019) , 452 p., ISBN: 9789634132745.
- STIPTA István: Az európai integráció intézmény- és eszmetörténeti előzményei In: Bónis, Péter; Gönczi, Katalin; Koncz, Ibolya Katalin; Stipta, István - Stipta, István (szerk.) Egyetemes állam- és jogtörténet Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2019) 452 p. pp. 395-441.

- STIPTA István: A német államszervezet és jogrendszer (1789-1866) In: Bónis, Péter; Gönczi, Katalin; Koncz, Ibolya Katalin; Stipta, István - Stipta, István (szerk.) Egyetemes állam- és jogtörténet, Budapest, Magyarország : Patrocinium Kiadó (2019) 452 p. pp. 297-323.
- STIPTA István: A középkori német állam- és jogfejlődés In: Bónis, Péter; Gönczi, Katalin; Koncz, Ibolya Katalin; Stipta, István - Stipta, István (szerk.) Egyetemes állam- és jogtörténet Budapest, Magyarország: Patrocinium Kiadó (2019) 452 p. pp. 135-174.
- STRONK, Detlef: Berlin in den Achtziger Jahren. Im Brennpung der Deutsch-Deutschen Geschichte, Berlin Story Buchhandlung & Verlag, 2009, Die deutsche Einheit 129-140. oldal.
- SZIGETI Magdolna: Németország második világháború utáni államépítése, alkotmányjogi helyzete, és az újraegyesítés. PHD értekezés, PHD értekezés (2006) 2007-III-23 SZE ÁJK
- TÓTH Mihály: Ezredvégi kis magyar „Pitaval”, avagy a büntetőjogi háttérnormák „lépcsőházi effektusa” 227-238.o. (In: A büntetőjog pillérei és korlátai. Válogatás 20 év munkáiból. Pécs (PTE ÁJK, 2016).
- TÓTH Mihály: A gazdasági bűnözés és bűncselekmények néhány aktuális kérdése. MTA Law Working Papers.
- AZ ÚJ DIPOLMÁCIAI Lexikon. A nemzetközi kapcsolatok kézikönyve, Kairosz Kiadó szerk.: Bába Iván. ISBN 978-963-514-118-0, Budapest 2021.
- Rechtsanwältin VERHEYEN, Dr. Roda, Juristin WESPHAL, Ida: Kohleausstiegsgesetz: Gesetzentwurf über die Beendigung der Nutzung von Braun- und Steinkohle am Großfeuerungsanlagen <https://www.greenpeace.de> 2023.9.2.
- VARGA Attila - SZABÓ Norbert - SEBESTYÉN Tamás - SZERB László: Estimating the economic impacts of knowledge network and entrepreneurship development in smart specialization policy 2018. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/00343404.2018.1527026> 2023.9.2.
- VARGA Attila-SZABÓ Norbert-SEBESTYÉN Tamás: Economic impact modelling of smart specialization policy: Which industries should prioritization target? In Regional Science 2020.03.19. <https://doi.org/10.1111/pirs.12529>. 2023.9.2.
- VARGA Zoltán-SZILÁGYI Viktor Csaba: A Magyar Nemzeti Bank zöld programja in Miskolci Jogtudó HU ISSN 2630-9505, 2023/4. szám 2. (TDK) különszám 50–64.
- VARGA Zoltán: Az európai szociális biztonsági koordináció pénzügyi kérdései in MISKOLCI JOGI SZEMLE 15. évfolyam (2020) 2. különszám.

- VOGT L, BIERNATZKI R, KRISZAN M, Lorleberg W (2015) Ländliche Lebensverhältnisse im Wandel 1952, 1972, 1993, 2012: Vol. 1, Dörfer als Wohnstandorte, Thünen Report 32, Braunschweig.
- VON WEIZSÄCKER, Richard: Der Weg zur Einheit, Verlag C.H. Beck oHG, München, 2009, XXII. Unterwegs zur inneren Einheit: Die Jahre 1990 bis 2009 129-142. Oldal
- WEIDENFELD–ZIMMERMANN: Deutschland Handbuch, Eine doppelte Bilanz 1949-1989, Bundeszentrale für politische Bildung
- WEINGARTEN P (2022) Ländliche Räume und Politik(en) zur Entwicklung ländlicher Räume. Dt Verwaltungsbl 137(8):451–455.
- WEINGARTEN P, FÄHRMANN B, GRAJEWSKI R (2015) Koordination raumwirksamer Politik: Politik zur Entwicklung ländlicher Räume als 2. Säule der Gemeinsamen Agrarpolitik, in: Karl, H (Hrsg.): Koordination raumwirksamer Politik: Mehr Effizienz und Wirksamkeit von Politik durch abgestimmte Arbeitsteilung, Hannover, S. 23–49.
- WEINGARTEN P, Steinführer A (2020) Daseinsvorsorge, gleichwertige Lebensverhältnisse und ländliche Räume im 21. Jahrhundert. Z Politikwiss 30:653–665.
- WEINGARTEN P, WEGMANN J (2021) Klimaneutrales Deutschland: Was kommt auf die ländlichen Räume zu? Landentwickl Aktuell 26:30–34.

JOGSZABÁLYOK JEGYZÉKE

Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland Art 91a, b <https://www.gesetze-im-internet.de/gg/BJNR000010949.html> 2023.01.10.

https://commission.europa.eu/publications/partnership-agreement-germany-2021-2027_en 2023.9.5.

https://dejure.org/BGBI/1950/BGBI._S._791 2023.08.11.

Gesetz über die Versorgung der Opfer des Krieges (Bundesversorgungsgesetz <https://www.deutsche-einheit-1990.de/ministerien/ministerium-fuer-wirtschaft/treuhandgesetz-und-treuhandanstalt/> 2022.03.21.

<https://www.gesetze-im-internet.de/treuhg/TreuhG.pdf> - Gesetz zur Privatisierung und Reorganisation des volkseigenen Vermögens (Treuhandgesetz) 2022.03.01.

Gesetz zu dem Vertrag vom 18. Mai 1990 über die Schaffung einer Währungs-, Wirtschafts- und Sozialunion zwischen der Bundesrepublik Deutschland und der Deutschen Demokratischen Republik <https://www.gesetze-im-internet.de/wwsug/BJNR205189990.html> 2020.01.15.

Gesetz über die Errichtung eines Fonds „Deutsche Einheit“. <https://www.gesetze-im-internet.de/defg/DEFG.pdf> 2020.01.15.

Solidarity Pact I: 1995-2004 Federal Supplementary Allocation (SoBEZ) and Financial Compensation Act (Finanzausgleichgesetz) 1998-2001 Investment Promotion Act /Investitionsförderungsgesetz Aufbau Ost)

https://www.dejure.org/BGBI/1993/BGBI._I_S._944 2020.01.20.

<https://www.dejure.org/gesetze/GwG> 2021.11.25

<https://www.consilium.europa.eu/hu/policies/fight-against-terrorism/fight-against-terrorist-financing/> 2021.11.25

<https://www.eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX:32018L0843> 2021.11.25

<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99600057.TV> 2021.08.15.

<https://dejure.org/gesetze/AEUV/122.html> 2021.08.15.

Allgemeines Gleichbehandlungsgesetz (AGG) <https://www.gesetze-im-internet.de/agg/BJNR189710006.html>, 2021.06.25.

https://dejure.org/gesetze/SGB_II/18e.html 2021.06.25.

<https://www.arbeit-und-arbeitsrecht.de/gesetzestexte> 2021.06.25.

<https://www.arbeitsrechte.de/pdf/> 2021.06.25.

<https://www.gesetze-im-internet.de/arbschg/ArbSchG.pdf> 2021.06.25.

<https://www.gesetze-im-internet.de/burlg/> 2021.06.25.

https://www.gesetze-im-internet.de/entgfg/___7.html 2021.06.25.

Erheblicher Arbeitsausfall: https://www.gesetze-im-internet.de/sgb_3/___96.html 2021.06.25.

<https://www.gesetze-im-internet.de/gg/BJNR000010949.html> 2023.09.19.

HIVATKOZÁSOK, LINKEK JEGYZÉKE

https://www.researchgate.net/publication/276228465_Von_Plan_zu_Plan_Eine_Wirtschaftsgeschichte_der_DDR 2023.10.01.

<https://www.tagesspiegel.de/gesellschaft/medien/true-crime-aus-deutschland-5081884.html> 2023.10.01.

Deutsch-Ungarisches Forum - Jugend.Dialog.Zukunft

<https://www.andrassyuni.eu>, <https://www.jungesforum.eu/>, 2023.10.01.

<https://www.dujw.org/deutsch-ungarisches-forum> 2023.10.01.

Külföldi nettó közvetlen beruházások Németországban 2018-ban
<https://www.bundesbank.de/de/statistiken> 2023.10.01.

https://www.eca.europa.eu/Lists/ECADocuments/SR21_14/SR_cross-border_EN.pdf
 2023.08.1.

https://www.verfassungsschutz.de/DE/themen/reichsbuerger-und-selbstverwalter/begriff-und-erscheinungsformen/begriff-und-erscheinungsformen_artikel.html 2023.03.1.

<https://climenews.com/tag/ensz-kozoz-jovonk-jelentes-1987> 2023.10.01.

<https://de.statista.com/statistik/daten/studie/73061/umfrage/bundeslaender-im-vergleich-bruttoinlandsprodukt/> 2023.10.01.

EUROPAI PARLAMENT [2020]: Regionális állami támogatások
https://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/hu/FTU_3.1.8.pdf 2023.10.01.

<https://www.allthatsinteresting.com/detlev-rohwedder> 2023.10.01.

<https://www.thecinemaholic.com/who-killed-detlev-rohwedder/> 2023.10.01.

Gesetz zur Privatisierung und Reorganisation des volkseigenen Vermögens
<https://www.gesetze-im-internet.de/treuhg/DDNR003000990.html> 2023.10.01.

TreuhG - nichtamtliches Inhaltsverzeichnis (gesetze-im-internet.de)
<https://www.gesetze-im-internet.de/treuhg/> 2023.10.01.

Treuhandgesetz und Treuhandanstalt - Deutsche Einheit 1990 (deutsche-einheit-1990.de)
<https://deutsche-einheit-1990.de/ministerien/ministerium-fuer-wirtschaft/treuhandgesetz-und-treuhandanstalt/> 2023.10.01.

<https://www.welt.de/kultur/plus242197175/Die-Treuhand-Revision-Umkaempfte-Einheit-eine-Auswertung-der-Akten.html> 2023.10.01.

Linking Agenda 2063 and the SDGs 2023.10.01. https://sdgs.un.org/sites/default/files/2022-01/ECA_SDGs%20and%20Agenda%202063%20Alignment.pdf 2023.10.01.

<https://www.au.int/en/agenda2063> 2023.10.01.

Government Bill (House of Commons) C-69 (42-1) 2023.10.01.

<https://www.ourcommons.ca/DocumentViewer/en/42-1/ENVI/report-15> 2023.10.01.

<https://www.parl.ca/DocumentViewer/en/42-1/bill/C-69/first-reading#enH2121> 2023.10.01.

The EU and ASEAN: Cohesion Policy and Export-Oriented Agreements
https://www.woldscientific.com/doi/10.1142/9789814417471_0006 2023.10.01.

HM683 361.25094 -- dc23 OCN889935118 2023.10.01.

Social Cohesion Addressing Social Divide in Europe and Asia 2023.10.01.

https://www.kas.de/c/document_library/5f8ea0f2-0da2-f0bc-59cb376b41aa 2023.10.01.

Eurostat regional yearbook

https://www.epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/gisco/maps_posters/maps
2023.10.01.

<https://www.germanwatch.org/de/unsere-themen> 2023.10. 4.

<https://www.greenpeace.de/klimaschutz/energiewende/kohleausstieg> 2023.10.04.

Partnerschaftsvereinbarung der Bundesrepublik Deutschland und der Europäischen Kommission für die Umsetzung der Strukturfonds gemäß Dachverordnung EU 2021/1060 für die Förderperiode 2021–2027 2023.10.01.

https://www.bmwk.de/Redaktion/DE/Downloads/P-R/Partnerschaftsvereinbarung%20DEU-EU-KOM%20zur%20FP%202021-2027.pdf?__blob=publicationFile&v=8 2023.10.01.

Külföldi nettó közvetlen beruházások Németországban 2018-ban

<https://www.bundesbank.de/de/statistiken> 2023.10.01.

<https://karrierebibel.de/work-life-balance/>,<https://www.leadership-insiders.de/work-life-blending-was-heisst-das-und-was-bedeutet-es/> 2023.10.01.

<https://www.pagepersonnel.ch/de/advice/karriere-tipps/arbeitsleben/work-life-blending-st%C3%A4ndig-erreichbar-grenzen>,https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/newsroom/news/WCMS_663006/lang--en/index.htm 2023.10.01.

<https://www.daimler.com/nachhaltigkeit/strategie.html> 2023.10.01.

<https://www.csr-in-deutschland.de/DE/Wirtschaft-Menschenrechte/Unternehmerische-Sorgfaltspflicht/Praxisbeispiele-aus-der-Wirtschaft/Daimler/daimler.html> 2021.01.05.

<https://www.globalreporting.org/standards> 2023.10.01.

<https://new.siemens.com/global/en/company/sustainability.html> 2023.10.01.

http://www.4sustainability.de/fileadmin/redakteur/bilder/Downloads/ppt_Workshops/Praetorius_CSR-und_20Risikomanagement-im-Volkswagen-Konzern_ppt.pdf 2023.10.01.

<https://www.rewe-group.com/de/nachhaltigkeit> 2023.10.01.

<https://www.lufthansagroup.com/en/responsibility/corporate-responsibility.html> 2023.10.01.

<https://www.airbus.com/company/sustainability/corporate-citizenship.html> 2023.10.01.

<https://www.wuerth.com/web/de/wuerthcom/engagement/nachhaltigkeit/nachhaltigkeit.php>
2023.10.01.

https://www.wuerth.de/web/media/downloads/pdf/nachhaltigkeit/WRTH_NHB2017_Ressourcen.pdf 2023.10.01.

<https://www.sanofi.de/de/media-center/-/media/Project/One-Sanofi-Web/Websites/Europe/Sanofi-DE/Home/media-center/publikationen/CSR-Report-2019-Sanofi-Deutschland.pdf> 2023.10.01.

<https://www.bosch.com/de/unternehmen/nachhaltigkeit/> 2023.10.01.

https://jak.ppke.hu/uploads/articles/12332/file/Wágner_Tamás_dolgozat.pdf 2023.10.14.

az RRF országhelyzet link:

https://ec.europa.eu/economy_finance/recovery-and-resilience-scoreboard/country_overview.html?lang=en 2023.10.01.

Vita arról, hogy mikor érjük utol a Nyugatot. Növekedés.hu, 2023. március 20. <https://novekedes.hu/mag/vita-arrol-hogy-mikor-erjuk-utol-a-nyugatot>. 2023.10.02.

https://jogtudo.uni-miskolc.hu/files/25465/5_Szilágyi_Varga_final.pdf 2023.10.01.

“Cross border training of economic experts in distance learning network” project (CROSSEDU) HUSK/1101/1.6.1-0300 2023.10.02.

<https://gtk.uni-miskolc.hu/files/5025/Regionális%20tervezés%20és%20programmegvalósítás.pdf>

https://www.mjsz.uni-miskolc.hu/files/13387/17_vargazoltan_tordelt.pdf 2023.10.02.

Blendwerck (o. J.): Wir sind Raumpioniere, <https://www.blendwerck.de/raumpioniere.html>, 31.10.2022.

BMEL (Bundesministerium für Ernährung und Landwirtschaft) (Hrsg.) (2016) Bericht der Bundesregierung zur Entwicklung der ländlichen Räume 2016, Berlin.

BMEL (Hrsg.) (2020) Entwicklung ländlicher Räume: Dritter Bericht der Bundesregierung, Berlin. Frankenberg D, Junkernheinrich M (2022) Gefördert und überfordert? Belastungsschwerpunkte und Reformvorschläge für das kommunale Förderwesen. Schr Öff Verwalt Öff Wirtsch 254:389–403.

Ivw:Informationsgemeinschaft zur Feststellung der Verbreitung von Werbeträgern e. V. <https://www.ivw.de/aw/print/qa/titel/7440>, 01.11.2022. Küpper, P (2016) Abgrenzung und Typisierung ländlicher Räume. Thünen Working Paper 68, Braunschweig.

<https://www.zeit.de/wirtschaft/2023-07/jahresbruttogehalt-ostdeutschland-ost-west-lohnunterschied> 2023.08.18.

https://www.arbeitsagentur.de/datei/entgelte-2017-2021-nach-geschlecht-bund-und-laendern_ba147561.pdf 2022.06.30.

Unterwegs mit dem Frust-Beauftragten. Mit Carsten Schneider im Osten – Frankfurter Allgemeine, Artikel von Livia Gerster 2024.04.01.

Szerzőségi nyilatkozat

Alulírott ezennel kijelentem, hogy a doktori fokozat megszerzése céljából benyújtott értekezésem kizárólag saját, önálló munkám eredménye. A benne található – másoktól származó – nyilvánosságra hozott vagy közzé nem tett gondolatok és adatok eredeti leőhelyét a hivatkozásokban (lábjegyzetekben), az irodalomjegyzékben, illetve a felhasznált források között hiánytalanul feltüntettem.

Kijelentem továbbá, hogy a benyújtott értekezéssel azonos tartalmú értekezést más egyetemen nem nyújtottam be tudományos fokozat megszerzése céljából.

E kijelentésemet büntetőjogi felelősségem tudatában tettem.

Budapest, 2023. október 4.

.....
Knoll-Csete Edit

NYILATKOZAT

Alulírott Knoll-Csete Edit, Neptun kód: KXEUH0 nyilatkozom, hogy Állam- és Jogtudományi tudományágban nincs folyamatban fokozatszerzési eljárásom, illetve fokozatszerzési eljárásra való jelentkezésemet két éven belül nem utasították el, továbbá két éven belül nem volt sikertelenül zárult doktori védésem.

Nyilatkozom tovább, hogy nem állok doktori fokozat visszavonására irányuló eljárás alatt, illetve öt éven belül nem vontak vissza tőlem korábban odaítélt doktori fokozatot.

Dátum: 2023. október 4.

.....
Knoll-Csete Edit